

Ella Buceniece

***Pauls Dāle:
Dievs un „filozofa lieta”***

Rīga 2013

UDK 101/141
Bu 070

Publikācija sagatavota Valsts pētījumu programmas «Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)» projektā «Nacionālā un eiropēiskā identitāte».

Zinātniskie recenzenti:

Dr. habil. phil. LU profesore Maija Kūle
Dr. phil. LU profesors Valdis Tēraudkalns

Grāmata rekomendēta publicēšanai LU aģentūras «LU Filozofijas un socioloģijas institūts»
Zinātniskās padomes sēdē 2013. gada 29. aprīlī

Literārā redaktore
Arta Jāne

Datormaketētāja Margarita Stoka
Vāka dizaina autors Māris Kūlis

Grāmatas vizuālajā noformējumā izmantots Mg. art. Matīsa Kūļa dizains grāmatu sērijai «Filosofiskā bibliotēka. Letonika».

- © LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2013
- © Ella Buceniece – monogrāfijas teksts
- © P. Dāles ģimenes autortiesības uz P. Dāles tekstiem un ģimenes fotogrāfijām
- © Dagnija Ivbule – P. Dāles bibliogrāfija
- © Velga Vēvere – fotogrāfijas

ISBN 978-9934-506-12-3

Dieva transcendence ir kritusi. Taču
viņš nav miris. Viņš ir ienācis cilvēku
likteņos

Valters Benjamins

Priekšvārds

Paula Dāles vārds nav gluži svešs un nezināms mūsdienu Latvijā: vieni viņu identificē kā LU organizatoru, dibinātāju un akadēmisku filozofijas profesoru, otri – kā izsmalcinātu esejistu ar uzsvāru uz cilvēka garīgo satversmi, citi – kā Eksperimentālās psiholoģijas institūta dibinātāju, vēl citi (un to, manuprāt, ir vairākums) – kā konsekventu reliģiskā pasaules uzskata paudēju, bet viena daļa ir dzirdējusi arī par filozofa vētišanu ideoloģiju dzirnās.

Grāmatas autore, apgūstot arhīva, atstāto rokrakstu un neizvērtēto publicēto teorētisko materiālu, ir centusies apgaismot gan minētos jautājumus, gan, jo īpaši, sasaisīt visas profesora daudzveidīgās darbības jomas, lai parādītu, ka Dālem ir izdevies likt pamatus viņa proponētajam «enerģētiskā ideālisma» konceptam, kurā savijas tik pretēju jomu – kā eksperimentālā psiholoģija un reliģiskā pieredze – atziņas. Vairākas filozofa pieejas un atziņas – par pieredzes tiešo datu un transcendentālisma saikni u.c. ir guvušas apstiprinājumu arī mūsdienu filozofijā, tāpēc Dāle nav tikai domātājs ar retro pieskaņu, bet gan vairākos jautājumos arī mūsdienīgs domātājs, ko autore ir centusies parādīt.

Autore izsaka pateicību visiem, kas palīdzēja grāmatas tapšanā:

profesora Paula Dāles ģimenes locekļiem – Irēnai Dālei un Jurim Dālem par izrādīto atsaucību grāmatas sagatavošanā, sniedzot ziņas par ģimenes locekļiem, atļaujot izmantot fotogrāfijas no ģimenes arhīva, kā arī ļaujot iepazīties ar profesora bibliotēku;

mana dziļa atzinība zinātniskajiem recenzentiem – profesoriem Maijai Kūlei un Valdim Tēraudkalnam, kuru izteiktās domas un piezīmes ļāva precizēt pamatojuma argumentāciju;

paldies Mārim Vecvagaram un Inārai Cerai par palīdzību dažu avotu sameklēšanā un precizēšanā,

Edgaram Muceniekam un Velgai Vēverei par ieinteresēto iesaisti ideju aprobēšanā,

LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas, kā arī Letonikas lasītavas atsaucīgajām darbiniecēm,

Artai Jānei – par teksta literāro rediģēšanu, kā arī par labvēlīgo, ieinteresēto attieksmi pret tekstu,

Dagnijai Ivbulei par P. Dāles bibliogrāfijas sastādīšanu,

Imantam un Herbertam Buceniekam par tehnisko palīdzību fotomateriāla un teksta sagatavošanā publicēšanai.

Saturs

Priekšvārds.....	5
Ievads. Pauls Dāle – viens no pirmo LU filozofijas profesoru dižās trijotnes.....	9
1. daļa. Dzīve.....	13
1. Ģimene un dzimta.....	15
2. Mācības: Rīga – Maskava – Šveice – Maskava 1889.–1917. g.....	18
3. Darbs. Latvijas Augstskolas dibināšana: Valmiera – Rīga 1917.–1919. g. Latvijas Augstskolas (Universitātes) dibināšanas gaita un pirmie tās mācību gadi. Rīga 1919.–1921. g.....	21
4. Darbs Latvijas Universitātē.....	28
5. Pārbaudījumu laiks un atstādināšana no darba LVU.....	33
2. daļa. Darbi. Teorija.....	39
1. Filozofija un (vai) psiholoģija? Vispārīgs ieskats Paula Dāles koncepcijā.....	41
2. Rihards Avenāriuss – sava laika un mūsdienu kontekstā.....	49
3. Pauls Dāle par R. Avenāriusa psiholoģiski filozofisko koncepciju un tās kritika.....	60
4. «Dvēsele» kā pamatjēdziens P. Dāles «enerģētiskā ideālisma» koncepcijā.....	67
5. «Gara» dimensijas Dāles filozofijā.....	78
6. Latviešu «brīnumbērns» jeb zināšanu iegūšanas nezināmie ceļi: Paula Dāles darbi eksperimentālajā psiholoģijā.....	90

3. daļa. Kā mācīt? P. Dāles pedagoģiskā darbība un viņa vadītā semināra I. Kanta estētikā protokolu liecības	99
1. Paula Dāles pedagoģiskā darbība	101
2. P. Dāles vadītā Kanta estētikas semināra protokoli	105
1. pielikums. Fotomateriāls	131
2. pielikums. Pauls Dāle. R. Avenariusa psiholoģiski- filozofiskie uzskati un viņu kritika	151
3. pielikums. Dāle Pauls. Imanuēls Kants	177
4. pielikums. Paula Dāles bibliogrāfija	223
Personu rādītājs	323
Pauls Dāle: God and "Philosopher's Case". Summary	329

Ievads.

Pauls Dāle – viens no pirmo LU filozofijas profesoru dižās trijotnes

Sokrata lieta, G. Galileja lieta, Dž. Bruno, M. Heidegera lieta – tās ir spilgtākās, bet nebūt ne vienīgās juridiskās vai morāli diskreditējošās lietas, kas tikušas rosinātas pret filozofiem un zinātniekiem eiropeiskās cilvēces vēsturē.

«Lietā» parasti nonāk īpaša gara cilvēki un jaunatklājēji īpašos zināšanu un vērtību griežu laikmetos un situācijās. Jaunās idejas un sapratnes griežs, graiza veco, sevi izdzīvojušo un pārdzīvojušo kārtību, bet vecās kārtības un savu ērto varas pozīciju turētāji vērš griezīgo asmeni pret citādiem, pret domāšanu un patiesību vispār (vecais un jaunais gan nenozīmē lineāru vienvirzību laika izpratnē, bet gan atziņas un ieraudzīšanas novitāti un skatu, kas pārsniedz sava laika robežas).

Un tad sākas prāvas un procesi, lai iztaisnotu citādos, lai liktu atteikties no patiesības, ko katrs ir ieskatījis, tas ir, liek viņiem atteikties no dievišķās sākotnes cilvēkā un, ja tas neizdodas, lieta beidzas ar garīgā vai fiziskā cilvēka iznīcināšanu. Bet dievišķais turpina pastāvēt un reabilitējas kā pašas «filozofijas lieta», kas paver domāšanai jaunus horizontus: notiek tas, ko Martins Heidegers nosauca un iezīmēja kā «pagriezienu» (*Kehre*). Turklāt pagriezienu vērš ne tikai spēja ieraudzīt un formulēt jaunas idejas, bet arī spēja tās novērtēt. Ne velti patiesību caurdurošais F. Nīče ir sapratis – saprast nozīmē radīt.

Īpaši iezīmīgs ar «iztaisnošanas» procesiem ir bijis 20. gadsimts (kas ir saistīts ar dažādu ideoloģiju cīņu) vai

arī mums vienkārši tā šķiet, jo tas ir bijis mums tuvākais un tāpēc pārskatāmākais laiks (sociālais fenomenologs N. Lūmans atzīst, ka vispār kaut cik pierādāma un ticama ir tikai pēdējo triju gadsimtu vēsture, jo tā vēl ir saistāma ar dzīvo pieredzi, pārējais, kā saka, ir miglā tīts un tāpēc ir iespējamības visneiespējamākās vēsturiskās rekonstrukcijas).

20. gadsimta ideoloģiju dzirnās ir ticis malts arī viens no LU sākumposma ievērojamāko filozofijas profesoru dižās trijotnes – Pauls Dāle (starp citu, viņš dzimis vienā gadā ar M. Heidegeru (1889–1976) un L. Vitgenšteinu (1889–1951), un līdzības ar abiem šiem domas meistariem parādās arī latviešu filozofa liktenī un veikumā.

«Tā ir sagadījies, ka trīs brīvās LU ievērojamākie filozofijas profesori Pauls Dāle, Pauls Jurevičs un Teodors Celms ir dzimuši ar divu gadu atstarpēm – 1889., 1891. un 1893. g. Kamēr P. Dāles abi jaunākie kollēgas tikai 1920. g. repatriējās no Krievijas uz Latviju, Dālem ir lieli nopelni LU ierosināšanā, veidošanā un arī dibināšanā 1919. g. 28. sept. Pretēji abiem jau minētajiem kollēgām, kas visaugstāk vērtēja brīvību, tāpēc devās trimdā, Dāle, būdams kristīgāks, palika okupētajā Latvijā,» raksta Jānis Ķēniņš, filozofijas vēsturnieks emigrācijā»¹ (nepaskaidrotu iemeslu pēc šai trijotnei nav pieskaitīts ceturtais – Pēteris Zālīte, kurš 1919. gadā uzsāka docenta darbu Latvijas Augstskolā, bet no 1921. līdz 1934. gadam bija filozofijas profesors un pat strikti diktēja administratīvo politiku Filoloģijas un filozofijas fakultātē). Šādas ignorances iemeslus skaidro filozofe Ināra Cera: «Zālītem pēc disertācijas aizstāvēšanas divdesmit gadi bija aizritējuši ārpus profesijas, par Universitātes mācībspēku viņš kļuvis tikai pēc piecdesmit gadu vecuma, līdz ar to viņa kolēģu jaunākās paaudzes trijotnei bija modernāka, varētu teikt – filozofiskāka domāšana un izjūta.»²

Tas ir viens no skaidrojumiem, kāpēc Dāle nedevās trimdā. Diskutējot ar kolēģi J. Ķēniņu, es domāju, ka pro-

¹ Ķēniņš J. LU iniciatora, organizētāja un dibinātāja prof. Dr. philos. Paula Dāles simtgade (1889–1968). *Akadēmiskā Dzīve*. 31. rakstu krājums (Minneapolis), 1989, 66. lpp.

² Pēteris Zālīte: *kantiskais ideālisms un laicīgie ideāli*. Sast. I. Cera. Rīga: FSI, 2008, 29. lpp.

professors Dāle vērtēja brīvību ne mazāk par saviem kolēģiem, tikai viņa brīvības izpratne varbūt bija nedaudz citāda, vairāk eksistenciāla, nacionāla un kristīga, nevis tikai liberāla. Iepazīstoties ar visu Dāles ideju mantojumu un domāšanas intenci, virzību, kā arī ar viņa personīgās lietas materiāliem arhīvā, kas atklāj un raksturo ne tikai idejas, bet jo īpaši viņa cilvēcisko personību kopumā, man pārlicinošāks šķiet tuvinieku sacītais kultūras vēsturniecei Saulcerītei Viesei, ka par palikšanu Latvijā ir likusi izšķirties meitiņas (tik neformāli brīvi Dāle atļaujas rakstīt pat formālos papīros, piemēram, CV) slimība: «Kad 1944. gadā daudzi Dāles kolēģi devās uz Rietumiem, profesors palika dzimtenē. Iespējams, ka meitas Karmenas smagās slimības dēļ, iespējams, tāpēc, ka viņš neko labu negaidīja arī no trimdas.»³

Tad sākās lielo pārbaudījumu laiks. Tas secīgi un detalizēti tiks apskatīts turpmāk kopīgajā biogrāfijas stāstā, tagad pieminēšu vien dziļi zīmīgu un pat simbolisku faktu – pēc daudzkārtējo iztaisnošanas mēģinājumu sērijas beigu cēliena: «ar Filoloģijas fakultātes rīkojumu Nr. 521 un Rektora rezolūciju ar šī (1948. g. – E.B.) gada 1. septembri atbrīvot Dāli, Paulu Kārļa d., Filoloģijas fakultātes profesoru, kā neatbilstošu darbam LVU, jo «trīs ar pusi un pat vairāk gadu garumā viņš nespēja uzveikt sevī reliģiju.»⁴

Dievs nav miris. Viņš ienāca filozofa Dāles liktenī.

³ Viese S. Ar drošu gribu un apgaismotu skatu. *Latvijas Vēstnesis*, B daļa, 2004, 16. jūl.

⁴ Pauls Dāle – LVVA, 7427. fonds, 13. apraksts, 342. lieta, 168. un 170. lapa.

1. daļa Dzīve

1.

Ģimene un dzimta

Pauls Dāle dzimis 1889. gada 23. jūlijā Rīgā namsaimnieka ģimenē kā sestais bērns, māte – Karlīne, tēvs Kārlis un viņu bērni Pauls, Austrā, Modris, Viktors, Mintauts (viens bērns miris). 1924. gadā Valsts darbinieku aptaujas anketā Dāle ziņās par radiniekiem norāda, ka viņam ir 3 brāļi un 1 māsa, kas visi dzīvo Rīgā. Paula Dāles brālis Viktors – jurists, advokāts, viņam ir divas meitas, Sibilla un Kornēlija (dzīvo ASV). Brālis Mintauts bijis refleksīvas iedabas, pārmaiņus dzīvojis Rīgā un Jakstos un vadījis laiku pie grāmatām, ģimeni nav izveidojis. Brālis Modris – zemnieks, mantojis mājas un zemi Jakstos, viņam ir trīs bērni, meita un divi dēli, dēls Juris dzīvo Jakstos (agrāk, Ikšķiles pagasts, tagad Salaspils novads). Ģimene bija izsūtīta uz Sibīriju, māte ar dēliem atgriezusies Latvijā 1958. gadā, bet tēvs – tikai 1968. gadā. Māsai Austrai Dālei (precējusies ar Ati Ķeniņu) ir divi dēli, dvīņi Agris un Gundars, viens no viņiem – Gundars Ķeniņš-Kings ir Latvijā pazīstamais ASV ekonomists.

Paula Dāles sieva Tekla, dzimusi Eversa 1898. gada 28. aprīlī, viņu trīs bērni – meita Karmena, dzimusi 1921. gada 20. augustā, pazīstamā grafiķe un akvarelīste, Ilze, dzimusi 1923. gada 3. jūlijā, dēls Māris Auseklis, dzimis 1939. gada 4. maijā, viņu kristījis mācītājs Edgars Rumba. Profesora Paula Dāles mājā Mežaparkā dzīvo dēls Māris Dāle (arhitekts, interjerists, dizaina grafiķis, arī vindsērfinģa aizsācējs Latvijā, miris 2012. gadā) ar sievu Irēnu Dāli. Viņiem ir divi dēli – Jānis un Ansis. Ansis Dāle, profesora mazdēls, ir uzņēmējs, divkārtējais olimpietis, Latvijas Zeģelētāju savienības prezidents.

Paula Dāles māsa Austra Dāle-Ķeniņa, (1892–1972), ievērojama dzejniece (dzejoļu krājumi «Ēnu rotaļas» (1922), «Dzīves dziesma» (1935), «Vēju vēstis» (1937), «Sanoši strauti» (1970)), vēstures zinātņu kandidāte, filozofisku un literatūrkritisku apceru autore. Kopā ar Liliju Branti izdevusi pirmo radošas sievietes dzīvei veltītu žurnālu «Latvietē» (1934–1940), sarakstījusi teorētisku kultūrvēsturisku apceri «Ēģiptes sievietē» (1929), kurā izgaismojas arī interesantas līdzības ar latviešu sievieti.

Lūk, viens no «Latvietē» publicētajiem (1937) Austras Dāles dzejoļiem. Šī dzejoļa pasaules izjūta, manuprāt, saucas ar Paula Dāles pasaules izpratnes struktūru un tās būtiskākajiem struktūrelementiem – dzīvības koks, sapnis, dzīve, nāve, mūžība, derība.

Ne sapnis vien

Dzīve par īsu, un sapnis par maz,
Nāve par tumšu. Ko gan vēl atrast?
Tomēr man acis deg vēl un grib
Brīnišķu meklēt, brīnišķu saprast.

Vidū starp nāvi un dzīvību šo
Varbūt vēl atrast man burvīgu salu,
Saulains kur šūpojas mūžības koks?
Debesīs augsti, kam neredzēt galu?

Brīdi, tur brīdi man gribētos būt,
Debešos spožos, aiz saulrietu vārtiem,
Laima pār mani noliekto vēl,
Zari ar ziedu kausiņiem sārziem.

Dzīvei no jauna kad atmostos es,
Derības zīmi sev atrastu rokā,
Zinātu – sapnis tas nebija vien, –
Ziedoša velte no dzīvības koka.

«Vecāku mājās valdījusi liela cieņa pret ievērojamiem latviešu atmodas laika kultūras darbiniekiem un tur kopts arī mūzikas un mākslu gars. Rakstnieki un mākslinieki bi-

juši bieži viesi Dāļu mājās. Bērnības un jaunības gados Dāle vasaras pavadījis vecmāmuļas un vēlāk tēva lauku mājās Jakstos, Ikšķilē pie Mazās Juglas, kur mācījies vērot, mīlēt un baudīt dabas neizsmeļamo burvību un krāšņumu, jo «pat gaišā dienā noslēpumā tīta, sev daba neļauj noraut plīvuri» (Gēte). P. Dāles filozofiskās apceres tieksmes bijušas sevišķi spilgti izteiktas jau ģimnāzijas gaitu pēdējos gados. No mātes Dāle esot mantojis aktīvu gribu un uzņēmību, bet no tēva – tieksmi uz filozofisku refleksiju.»⁵

⁵ Ķēniņš J. LU iniciatora, organizētāja un dibinātāja prof. Dr. philos. Paula Dāles simtgade (1889–1968). *Akadēmiskā Dzīve*. 31. rakstu krājums, 66. lpp.

2. Mācības: Rīga – Maskava – Šveice –Maskava 1889.–1917. g.

Pirmo izglītību guvis no vecākiem, pēc tam mācījies Rīgas pilsētas elementārskolā. 1901. gadā iestājies Rīgas pilsētas klasiskajā ģimnāzijā un beidzis to 1908. gadā. Tā paša gada rudenī iestājies Maskavas Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes Filozofisko zinātņu nodaļā, 1914. gadā to beidz un iegūst I. šķiras filozofijas kandidāta grādu. Par «sacentības» (konkursa) rakstu ieguvis sudraba medaļu un pēc sava zinātniskā vadītāja profesora G. Čelpanova ieteikuma atstāts pie universitātes sagatavoties akadēmiskai darbībai. 1913.–1914. gadā bijis mājskolotājs Šveicē un klausījies lekcijas Ženēvas Universitātē, apmeklējis arī Eiropas mākslas pilsētas – Vīni, Venēciju, Milānu. No 1914. līdz 1916. gadam, gatavodamies maģistra eksāmeniem un strādādams galvenokārt Maskavas Eksperimentālās psiholoģijas institūtā, piepelnījās arī kā loģikas un vācu valodas skolotājs dažās Maskavas vidusskolās – Gorbačova komercskolā un G. N. Baženova reālskolā, lai nopelnītu eksistences līdzekļus (jau tolaik viņš pārvaldīja krievu, vācu, franču, latīņu un grieķu valodu). Līdztekus nodarbojies arī ar ontoloģijas, loģikas un estētikas jautājumiem, pievērsdamies Poruka, Šlēgela, Fihtes un Solovjova filozofiskajiem uzskatiem un publicējot presē vairākus rakstus, piemēram, «Frīdrihs Šlēgels kā romantisma filozofs» (1911), «J. G. Fihte» (1914), «Poruks kā domātājs» (1914). «Plašākas diskusijas latviešu sabiedrībā izraisīja viņa apjomā nelielais darbs par ētikas problēmām «Dzīves apnikums un dzīves prieks» (1913), kā

arī raksts «Eiropas kara filozofija» (1914) un apcere «Domas par reliģiju, mākslu un filozofiju» (1916).»⁶

1915. un 1916. gadā iesniedzis fakultātei divus maģistranta darbus: «Lipsa mācība par iejūtu»* un «Zigvarta mācība par eksistenciāliem spriedumiem», kas tikuši akceptēti.** Kad, sākoties Pirmajam pasaules karam, Krievijā saplūda latviešu bēgļu tūkstoši un tika izveidota Latviešu Bēgļu centrālkomiteja, Dāli ievēlēja par tās Kultūras biroja valdes loekli (biroju vadīja S. Meierovics). Šajā laikā viņš aktīvi piedalījies arī Maskavas latviešu sabiedriski kulturālā dzīvē, kā valdes loeklis piedalījies Rakstnieku un mākslinieku biedrībā un rakstījis recenzijas par latviešu literatūras notikumiem un Maskavas zinātnes un mākslas dzīvi latviešu un krievu peridioskopos izdevumos. Īpaši pievērsies Jānim Porukam, kuru Dāle atzina ne tikai par lielu dzejnieku, bet arī par «domātāju no Dieva žēlastības». Šajā laikā izdevumā «Ruskaja mišļ» viņš ir publicējis apceri par Poruku arī krievu valodā «Jan Poruk».

«Pasaules kara laikā auga un nostiprinājās latviešu inteliģences doma par neatkarīgas Latvijas iespējamību. Vēl

⁶ Mucenieks E. Gara aristokrātam Paulam Dālem – 115. *Mežaparks – pirmā dārzu pilsēta Eiropā*, XIV laidieni. Rīga: Mežaparka attīstības biedrība, 2004, jūnijs, 1. lpp.

* Teodors Lips (*Theodor Lipps*, 1851–1914) – 19. gadsimta vācu filozofs, psihologs, estētiķis, Minhenes Psiholoģijas institūta dibinātājs, psihofiziskā paralēlisma pamatotājs. Psiholoģiju atzina par visu filozofijas zinātņu pamatu. Filozofijas izejas punkts esot tiešā psihiskā pieredze. Izvirzīja empātijas jēdzienu. Viņa skolnieks bija filozofs un sociologs Maksis Šēlers. Daudzi Lipsa Minhenes skolnieki pievienojās E. Huserlam, iesaistoties fenomenoloģiskajā kustībā.

** Kristofs Zigvarts (*Christoph von Sigwart*, 1830–1904) vācu filozofoloģiķis, psiholoģists, tuvs neokantismam, Tībingenes Universitātes profesors. Kļuva plaši pazīstams ar savu divsējumu «Loģiku» (1873–1878), kurā pamatoja tēzi, ka loģika balstās psiholoģijā un ir tehniska, normatīva mācība par domāšanu. Par patiesības kritēriju atzina domāšanas nepieciešamību un vispārnozīmību, kurai nav nekāda balsta objektīvajā pasaulē; vispārnozīmīgas domāšanas pamats – acīmredzamība, kas tiek postulēta ar atsauci uz ticību. Visvairāk izstrādājis mācību par spriedumu.

vairāk – par Latvijas universitātes nepieciešamību. «Latviešiem vajaga nodoties garīgām interesēm, tad tie iegūs visas civilizētās pasaules ievērību» – šo jaunā filozofa Dāles tēzi 1913. gadā savā dienasgrāmatā atzīmēja dzejnieks Kārlis Krūza. 1916. gadā Pauls Dāle uzstājās ar referātu par patstāvīgu augstskolu brīvā Latvijā.»⁷

⁷ Viese S. Ar drošu gribu un apgaismotu skatu. *Latvijas Vēstnesis*, B daļa, 2004, 8. jūl.

3.

Darbs. Latvijas Augstskolas dibināšana: Valmiera – Rīga 1917.–1919. g. Latvijas Augstskolas (Universitātes) dibināšanas gaita un pirmie tās mācību gadi Rīga 1919.–1921. g.

Sakarā ar Krievijā iesākušos saimnieciskās dzīves sabrukumu un ar to saistītām grūtībām, Dāle ir spiests pārtraukt akadēmiskās sagatavošanās darbus un pāriet uz Valmieru. Šeit no 1917. gada rudens līdz 1918. gada Ziemassvētkiem, kad Valmieru ieņēma lielinieki (boļševiki), viņš vadīja sieviešu ģimnāziju un tur pēc smagā rusifikācijas perioda revolucionārā veidā ieviesa mācības latviešu valodā. Kopā ar rakstnieku Jāni Lapiņu organizēja pirmo latviešu Tautas universitāti un lasīja tur psiholoģijas lekcijas. Kādu laiku mācījis latīņu valodu arī Fr. Bārdas vadītajā reālģimnāzijā.

1919. gada vasarā Dāli iesauc karadienestā Latvijas armijā, nosūtot viņu uz Vidzemes divīzijas štābu, kur viņš kā tulks kareivja pakāpē pavada trīs mēnešus (jūnijs – augusts). Šī paša gada rudenī pēc Rīgas atbrīvošanas un pēc izglītības ministra Dr. Kasparsona priekšlikuma viņu atvaļina no aktīvā karadienesta, lai viņš pārietu darbā Izglītības ministrijā un organizētu Latvijas Universitāti. No 1919. gada līdz 1922. gadam Dāle bija Latvijas Universitātes organizācijas padomes priekšsēdētājs.

Latvijas Universitātes (Augstskolas) izveidošana un dibināšana ir viena no būtiskākajām un nozīmīgākajām epizodēm ne tikai Paula Dāles, bet arī Latvijas valsts biogrāfijā, jo līdz ar savas universitātes tapšanu jaunais valstiskais ķermenis bija ieguvis pilnu savu orgānu komplektu. Dāle bija ne tikvien Latvijas Augstskolas Organizācijas padomes priekšsēdētājs, bet viņš ir sarakstījis arī grāmatu «Vēsturisks pārskats par Latvijas Augstskolas nodibināšanu un viņas darbību pirmā (1919./20.) mācības gadā», kas sniedz plašāku ieskatu latviešu intelektuālo centienu vēsturē, tāpēc ir vērts to pārlūkot mūsdienu kontekstā.

«Latvijas nacionalās Augstskolas ideju, kā tāļu nākotnes cerību jau sen loloja viens otrs latvju ideālists, viens otrs savas tautas brīvas un gaišas nākotnes cerētājs, bet vispirms doma par latvju augstskolu iemirdzējās pirmās nacionālās atmodas laikā, [...] darbinieku Jura Alunāna un Ausekļa sapņos par latvju nākotni.»⁸ Šī doma guva pilnīgāku un konkrētāku veidu un plašāku sabiedrisku izpaudumu un dzīvāku atbalsi tikai sakarā ar Pirmā pasaules kara sagatavotām vēsturiskām pārgrozībām kā latviešu, tā arī citu bijušās Krievijas impērijas mazo tautu iekšējā un ārējā dzīvē.

Kara trimdas laikā Tērbata, Pēterpils un Maskava bija tie centri, kas sevī bija sapulcinājuši visvairāk latviešu inteliģences, un tur arī izpaudās sabiedriski politiskais un nacionālais darbs – Tērbatā un Pēterpilī vairāk pozitīvi-praktiskā un Maskavā – idejiski iniciatoriskā garā.⁹ 1916. gada februārī Maskavā, vienā no Rakstnieku un mākslinieku biedrības rīkotajiem inteliģences vakariem Maskavas Politehniskās biedrības muzeja lielajā auditorijā, cand. phil. P. Dāle referēja par savu Latvijas Augstskolas projektu – par universitāti kā augstākās humanitārās izglītības un zinātnes autonomu iestādi, kas piekopj tīras zinātniskas pētīšanas mērķus un sagatavo praktiskus aroda darbiniekus Latvijas saimnieciskās, administratīvās un garīgās dzīves

⁸ Dāle P. *Vēsturisks pārskats par Latvijas Augstskolas nodibināšanu un viņas darbību pirmā (1919./20.) mācību gadā*. Rīga: Latvijas Augstskolas izdevums, 1921, 3. lpp.

⁹ Turpat, 4. lpp.

vajadzībām, sniedzot attiecīgās disciplīnas latviešu mācības valodā un piemērojoties dzimtenes īpatnējiem apstākļiem.¹⁰ Šajā Dāles universitātes idejā ir pateikta acīmredzama, bet šodien vai nu aizmirsta, vai arī līdz nepazīšanai pārveidota doma, proti, ka universitāte pirmām kārtām ir **humanitāras izglītības un zinātnes iestāde** (izcēlums mans – E.B.), kā to paredzēja arī sākotnējā universitātes ideja Eiropā. Protams, mūsdienās to var papildināt arī citas zinātņu nozares, bet vērstība uz **cilvēka** izglītību ir sākotnējā un vienmēr būtīgā universitātes ideja, ko nevajadzētu aizmirst.

Minētais Dāles referāts tika nolasīts arī 1917. gada 9. jūnijā Tērbatas izglītības darbinieku kongresā augstskolas sekcijā (Tērbatas reālskolas telpās), kur pirmo reizi sistematiski tika apspriests Latvijas Augstskolas jautājums un kurā piedalījās arī latviešu akadēmiskie darbinieki – J. Osis, E. Felsbergs, J. Lautenbahs un E. Paukulis (sekcijas sekretāri bija doc. K. Kundziņš un cand. phil. P. Dāle un triju dienu sēdēs pastāvīgi piedalījās 25–30 personas). Sekcijā izstrādātās rezolūcijas kongresa kopsēde pieņēma 13. jūlijā ar lielu majoritāti.¹¹ Rezolūcijā bija septiņi punkti, kas paredzēja: vajadzību mācīt latviešu valodā, noteikt LA atrašanās vietu Rīgā, pasniedzējiem jābūt personām ar attiecīgu zinātnisko grādu, LA jā sastāv no piecām fakultātēm, LA jānodibina tuvākā laikā un citi detalizētāki augstskolas darbības noteikumi.

Politisko notikumu (cīņas frontē un Rīgas krišana) dēļ 1917. gada 24. un 25. augustā nevarēja tikt sasaukta plānotā kārtējā augstskolas dibināšanas konference Tērbatā, taču šī ideja tika uzturēta dzīva gan jaunajos latviešu sabiedriskās dzīves centros Valmierā un Valkā – Valmieras Tautas universitātē, gan Pēterpils latviešu tautas augstskolā – «Pēterpils latviešu vispārīzglītojošajosursos», kur kā lektori un organizatori piedalījās arī vēlākie LA mācībspēki – docenti K. Dišlers, Fr. Gulbis, A. Tentelis, E. Blesse, A. Liepiņš un lektors P. Starcs, kā arī Latviešu Izglītības biedrība Rīgā,

¹⁰ Dāle P. *Vēsturisks pārskats par Latvijas Augstskolas nodibinašanu un viņas darbību pirmā (1919./20.) mācību gadā*, 4. lpp.

¹¹ Turpat, 6. lpp.

kuras paspārnē 1917. gadā nodibinājās Augstskolas sekcija, kas savu darbu turpināja arī lielinieku okupācijas varas apstākļos, prasot atvērt paralēlprofesūras un docentūras latviešu valodā Rīgas Politehnikas un Tērbatas Universitātes paspārnē. Šī ideja tika pastiprināta arī pēc Latvijas neatkarības proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī, kas sākās ar Latvijas karogu izkarināšanu pie vecās Politehnikas ēkas tūlīt pēc neatkarības pasludināšanas.

Taču 1919. gada 3. janvārī Rīgā ienāca Sarkanā armija un nodibinājās lielinieciska padomju valdība – «visi pastāvošie iekārtojumi tika sagrauti, bet LA ideja ne tikai palika neaizskarta, bet no jauniem zemes saimniekiem tika tūlīt tālāk virzīta un pa daļai realizēta, kauču gan ne tādā veidā, kā tas bija paredzēts agrākos projektos».¹² Nodibinājās lielinieku laika Latvijas Augstskola kā īss un īpatnējs eksperiments ar tām pašām agrākās Politehnikas piecām tehniskām nodaļām – arhitektūras, inženierzinātņu, ķīmijas, lauksaimniecības un mehānikas un sociāli ekonomisko kursu bijušās tirdzniecības nodaļas vietā. Par oficiālu mācības valodu tika pieņemta latviešu valoda, kauču arī netika liegta mācību pasniegšana krievu un vācu valodā. Šī Augstskola darbojās no februāra vidus līdz 22. maijam 1919. gadā un tajā bija pavisam reģistrēti 3041 klausītājs. Nacionālo momentu šī laika LA dzīvē sevišķi uzsvēra un veicināja zemkopības komisārs F. Roziņš un izglītības komisariāta pārstāvis A. Kirhenšteins.¹³

Pēc lielinieku padzišanas un Flečera ienākšanas tiek atjaunots bijušais Politehniskais institūts jeb Baltische Technische Hochschule ar nosaukumu – Rīgas Tehniskā Augstskola. Visi lielinieku laikā uzaicinātie mācībspēki tiek atlaisti un latviešu mācības valoda no augstskolas pilnīgi izstumta.

Latvijas pagaidu valdībai atgriežoties no Liepājas Rīgā 1919. gada 6. jūlijā, atsākās valdības un sabiedrības rosīga organizatoriska darbība visās dzīves nozarēs. 11. jūlijā savu darbību atjauno arī Latviešu Izglītības biedrības Augstskolas sekcija, kas uzsāk praktisku projektu un programmu

¹² Dāle P. *Vēsturisks pārskats par Latvijas Augstskolas nodibināšanu un viņas darbību pirmā (1919./20.) mācību gadā*, 11. lpp.

¹³ Turpat, 12.–13. lpp.

izstrādāšanu, veidojot īpašas komisijas tehnisko un humanitāro fakultāšu projektīvo priekšdarbu veikšanai. LA veidošanā var izdalīt divus posmus: pirmajā posmā Augstskolas sekcijas komisija, kurā bija iekļauti Dr. P. Sniķeris, doc. K. Kundziņš, agr. P. Lejiņš, inž. P. Nomals un Dr. Kirhenšteins, izstrādā un iesniedz izglītības ministram augstskolas atjaunošanas un uzbūves principus, kas sastāvēja no astoņiem punktiem un slēdzieniem. Pirmais punkts paredzēja likvidēt bijušo Rīgas Politehniskā institūta pēcteci un sākt jaundibināmās nacionālās LA organizēšanas darbus, septītais punkts ieteica par paraugu ņemt vislabākās augstskolas pasaulē, bet īpašu vērību pievēršot mazo valstu – Dānijas, Skandināvijas un Somijas augstskolām, citi punkti paredzēja konkrētā studiju procesa organizēšanu. Projekta īstenošanai bija jāaicina talkā visi spējīgākie latviešu zinātniskie un organizatoriskie spēki gan Latvijā, gan ārpus tās, kā arī uzaicinot par profesoriem personas nelatviešus tajās nozarēs, kur trūka speciālistu.

Izglītības ministrs šo uzdevumu veikšanai par līdzdarbiniekiem izraudzījās bijušā Politehniskā institūta direktoru prof. P. Valdeni, uzticot viņam augstskolas un zinātņu departamenta vadību, un Valmieras sieviešu ģimnāzijas bijušo direktoru un Latvijas Augstskolas komitejas sekretāru, Maskavas Universitātē sagatavošanai uz profesūru atstāto P. Dāli, nododot viņa vadībā augstskolas lietu nodaļu. Augusta otrajā pusē P. Valdens aizbrauca zinātniskā komandējumā uz Vāciju un dažādu apstākļu dēļ vairs neatgriezās atpakaļ un tādēļ visi augstskolas faktiskie organizācijas darbi koncentrējās Dāles vadītajā augstskolas nodaļā. Vispirms tika pārņemts Politehniskais institūts, resp., Baltijas Tehniskā augstskola, veicot tās reorganizāciju. Tika nolemts paturēt Politehniskā institūta sešas nodaļas, savienojot Tirdzniecības nodaļu ar jaundibināmo Tiesību un tieslietu zinību nodaļu vienā Ekonomiski juridiskā fakultātē, un atvērt Medicīnas fakultāti. Vienlaikus tiek dibināta Veterinārmedicīnas un Valodnieciski filozofiskā fakultāte (jeb Filoloģijas un filozofijas fakultāte), kuras organizēšana tika uzticēta docentam K. Kundziņam. Šai pašā laikā izglītības ministrs (Dr. Kasparsons) ar Ārlietu ministrijas

starpniecību izsūta telegrāfiskus uzaicinājumus mūsu ievērojamākiem zinātnes darbiniekiem, kas strādā dažādās Krievijas universitātēs, – prof. J. Osim un E. Felsbergam Voronežā, prof. J. Endzelīnam Harkovā, prof. Šmidtam Vladivostokā u.c.¹⁴ Tika aicināts arī prof. K. Balodis no Berlīnes Universitātes. Organizācijas komisija atzina par vajadzīgu arī pieļaut atšķirības mācībspēku gradācijas ziņā starp tehniskajām fakultatēm un humanitārajām jeb universitātes fakultātēm. Humanitārajās fakultātēs tiek pieļauts, ka 1) profesūru var ieņemt ar attiecīgu maģistra grādu, 2) docentūru var ieņemt personas ar kandidāta grādu, 3) lektūras var ieņemt personas, kuras beigušas augstskolu un kas pārzina attiecīgos mācību priekšmetus, 4) par asistentiem var būt personas, kas sekmīgi beigušas attiecīgu augstskolas fakultāti.

Organizācijas komisija izstrādā arī mācībspēka darba un atalgojuma noteikumus, par pamatu ņemot vairākas principiālas atziņas, kuras, nosakot samaksu akadēmiskajiem darbiniekiem, būtu jāņem vērā arī mūsdienās. Lūk, daži būtiskākie komisijas apsvērumi: akadēmisko darbinieku atalgojums ir nosakāms augstāks nekā parastiem valsts ierēdņiem, kuru darbs neprasa īpašu sagatavošanos un kuri, nostrādājuši savas darba stundas kancelejā, pēc tam ir brīvi; profesora lekciju darbs turpretim ikreiz prasa nopietnu speciālu sagatavošanos; turklāt nolasītās lekcijas nav uzskatāmas kā galvenais uzdevums, bet tas ir pastāvīgais zinātniskais darbs no rīta līdz vakaram, bez kura viņš arī nevar būt īsts un krietns profesors; profesoru un docentu zinātniskajam darbam sevišķi liela nozīme ir Latvijā kā jaunā valstī, kurai jārada un jāizkopj sava īpatnēja zinātniskā kultūra (padomājiet! – tas ir vārdsavienojums, kas mūsdienās ir pazudis no latviešu leksikona, jo zinātne un kultūra tiek reprezentētas kā atšķirīgas darbības jomas un šāda norobežošanās nav nosacījums «ilgtspējīgai attīstībai», kas gan tiek nepārtraukti piesaukta).

Par mācību valodu tika atzīta latviešu valoda kā valsts valoda, gan pieļaujot, ka pirmos 3 – 5 mācību gadus bijušie

¹⁴ Dāle P. *Vēsturisks pārskats par Latoijas Augstskolas nodibinašanu un viņas darbību pirmā (1919./20.) mācību gadā*, 22. lpp.

Politehniskā institūta profesori un no ārzemēm pieaicinātie speciālisti varētu būt izņēmums.

Par Augstskolas atklāšanas aktu Organizācijas komisija nosaka 28. septembri, bet par mācību uzsākšanas dienu – 19. septembri. Izglītības ministrs nosūta paziņojumu par Latvijas Augstskolas atklāšanu 33 ievērojamākām universitātēm; tāpat viņš nosūta uzaicinājumus dažādām valsts un sabiedrības iestādēm un personām.

1921. gada 26. janvārī sakarā ar uzdevuma izpildi Pauls Dāle tiek atsvabināts no IM vecākā sevišķu uzdevumu ierēdņa – rezolūcija Nr. 293, to parakstījuši pagaidu rektors Ernests Felsbergs un izglītības ministrs Plāķis.¹⁵

¹⁵ Paula Dāles fonds LVVA, 7427. fonds, 13. apraksts, 342. lieta, 14. lapa.

4.

Darbs Latvijas Universitātē

Jaunizveidotās LA Filoloģijas un filozofijas fakultātē 1919. gada 19. augustā P. Dāli ievēlē par štata docentu, un viņš sāk lasīt lekciju kursus psiholoģijā un filozofijā. Jau šajā laikā iezīmējas un nostiprinās Dāles zinātniskās intereses, kas aptver atziņas teoriju (tas ir pagājušā gadsimta 20.–30. gados lietotais termins izziņas teorijai), ētiku, literatūras filozofiju, filozofisko psiholoģiju, reliģiskos uzskatus. Jau sākotnēji Dāli nodarbina jautājums par reālā (ar ko viņš saprot enerģiju, dinamiskos elementus kā psihiski reālo un fiziski reālo) un ideālā (Logoss, prāts, idejas kā kārtības, formas, jēgas princips) attiecībām. Šie divi principi, Dālesprāt, sintezējas Garā un savu pieeju Dāle pats vēlāk nosauks par «enerģētisko ideālismu». Šiem jautājumiem, kuru risinājumu šajā grāmatā Dāle vēl nosauc par hipotētisku, ir veltīta 1921. gadā publicētā grāmata «Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma», kas ir Latvijas Augstskolas Valodnieciski filozofiskās fakultātes izdevums. Zīmīga un nozīmīga ir Dāles pievēršanās R. Avenāriusam kā tā sauktās otrās pozitīvisma formas pārstāvim, liekot pamatu empīriskajai filozofiskajai tradīcijai, kas Latvijā īsti nav iegājusies un attīstījusies pat līdz mūsdienām (tūlīt gan piebilde, ka tas ir īpaša veida transcendentālais empīrisms, ar kura pamatojumu ir nodarbināts Dāle).¹⁶ R. Avenāriuss, līdzīgi citiem modernās filozofijas teorētiķiem, uzsāk mēģinājumu «atbrīvot zinātņi un domāšanu no ve-

¹⁶ Buceniece E. *Sensuous Experience and Transcendental Empiricism* (F. Brentano, E. Husserl, P. Dāle). *Analecta Husserliana* XCV. Springer Academic Publishers, 2008, pp. 333–342.

cām, pārakmeņotām formām» caur pieredzes nojēgumu. Otrs ceļš, lai atbrīvotos no metafiziskās elkdievības, ir tas, ko piedāvā fenomenoloģija un ko Latvijā paradigmātiski kā tās aizsācējs pārstāv T. Celms, vēlākais (no 1927. gada) P. Dāles kolēģis LU. Pēc Dāles grāmatas iznākšanas T. Celms, pabrīnījies, ka uz šo tik nozīmīgo filozofisko faktu nav atsaukušies viņa kolēģi LA, uzraksta recenziju par Dāles darbu, un tā, manuprāt, ir garākā (15 lapas iespiesta teksta) un pamatīgākā recenzija visā profesionālās filozofijas neilgajā vēsturē Latvijā. Šī recenzija sniedz ieskatu gan Dāles filozofijā no sava redzespunkta (jo Dāle raksta uz to atbildi), gan loģiski analizē grāmatā skartās problēmas.

Latvijā trūka zinātnieku daudzās universitātei nepieciešamās zinātņu disciplinās, tāpēc bija jādodas speciālistu meklējumos uz ārzemēm. Šajos komandējumos Pauls Dāle arī pats papildināja zināšanas psiholoģijas, estētikas, teoloģijas un fenomenoloģijas jautājumos. P. Dāle 1923. gada vasaras semestrī papildinājās Freiburgas Universitātē Vācijā, studēdams, tāpat kā T. Celms, it īpaši fenomenoloģijas virzienu E. Huserla seminārā un pie prof. J. Kona (*Cohn*) estētikas problēmas. Freiburgā Dāle dzīvo vienā pansijā ar Teodoru Celmu, kurš arī šajā laikā studē Freiburgas Universitātē ilgāku laika periodu – trīs semestrus pie Edmunda Huserla. Grāmatas «Teodors Celms: fenomenoloģiskie meklējumi» autori raksta: «Abi jau no agra rīta kopīgi apmeklēja lekcijas un seminārus, intensīvi diskutēja par filosofijas un dzīves lielajām problēmām, priedzēja par pievilcīgo pilsētu, jūsmo par tās Domu – vienu no skaistākajām gotikas celtnēm. [...] Šo vasaru Teodors Celms un Pauls Dāle uzskata par visinteresantāko un jaukāko savā dzīvē. Vēlāk, pēc studijām, Dāles mājā Mežaparkā Teodors Celms nereti ir atrodams starp viesiem.»¹⁷

1924. g. 19. martā doc. P. Dālem un prof. P. Zālītem un V. Frostam fakultātes dome piešķir komandējumu uz Karaļaučiem, lai piedalītos I. Kanta divsimtgades

¹⁷ Kūle M., Muižniece L., Vēgners U. *Teodors Celms: fenomenoloģiskie meklējumi*. Rīga: FSI, 2009, 44. lpp.

svinībās.¹⁸ Dāle piedalījās arī starptautiskos psihologu un filozofu kongresos Prāgā, Parīzē un Berlīnē, tika aicināts līdzdarboties starptautiskā filozofiskā žurnāla *Philosophia* (Beograde) redakcijā (1935. gadā šajā žurnālā pirmoreiz tika publicēta E. Huserla Vīnes lekcija «Die Krisis der europäisch-menschlichen Philosophie») un bija K. Merčisona (*C. Murchison*) rediģētā izdevuma (ASV) *Psychological Register* Latvijas nodaļas pārstāvis.

1927. gada 27. oktobrī P. Dāle LU aizstāvēja doktora disertāciju «R. Avenārija filozofiski psiholoģiskie ieskati un viņu kritika», un tā ir pirmā filozofijas doktora disertācija, kas ir aizstāvēta LU. Zinātniskie recenzenti, kas iesniedz rakstiskas atsauksmes, ir prof. Valters Frosts, P. Zālīte.* «Mutes vārdiem» atsauksmi dod J. Kauliņš, pedagoģijas doktors.¹⁹ P. Zālīte darbu novērtē ar *summa cum laude*. Tā paša gada 15. decembrī Dāli apstiprina par psiholoģijas un filozofijas profesoru. Kopš 1927. gada viņš bija Eksperimentālās psiholoģijas laboratorijas vadītājs. 1936. gada 19. septembrī pēc Dāles iesnieguma dekānam laboratorija tiek pārveidota par Psiholoģijas institūtu.²⁰ Institūtu veido šādas nozares: vispārīgā psiholoģija, eksperimentālā psiholoģija, bērnu psiholoģija, lietišķā psiholoģija (pedagoģiskā psiholoģija un psihotehnika), diferenciālā psiholoģija.

Latvijas Augstskolā, vēlāk LU, Dāle lasīja visām fakultātes nodaļām Vispārīgo kursu psiholoģijā, vadīja seminārus jaunu filozofu mācību iztirzāšanai (LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā ir atrodami gan Dāles lekciju «Vispārīgajā psiholoģijā» pieraksti, gan semināru par jaunu filozofiju protokoli, kas parāda un apliecina nopietno filozofisko darbu tekstu apguvi un izpratnē, turklāt semināru norise tika arī protokolēta).

¹⁸ Dāles fonds LVVA..., 29. lapa.

¹⁹ Turpat, 185. lapa.

²⁰ Turpat, 209. lapa.

* «Līdzīgi kā F. Balodim aizstāvēt disertāciju, arī šajā gadījumā bija tikai divi oficiālie oponenti.» Skat.: Baltiņš M. (sast.). Latvijā aizstāvētās doktora disertācijas (1923–1944): Bibliogrāfisks rādītājs. Rīga: [LU Zinātnes un tehnikas vēstures muzejs; LU bibliotēka], 2004, 55. lpp.

P. Dāli kā mācībspēku raksturo viņa skolnieks, tagad ASV dzīvojošais mākslas filozofijas un vēstures profesors Dr., Latviešu Humanitāro zinātņu asociācijas Rakstu krājumu izdevējs Jānis Siliņš: «Aizvien pilnā 41. auditorijā, sākumā vēl docents, Dāle lasīja visām fakultātes nodaļām vispārējo kursu psiholoģijā. Viņa iztirzājums bija mierīgs, koncentrēts un dzīvs, ierosinošs asi fokusētā un metodiskā domā. Iecienīti un nopietni bija viņa semināri, veltīti jauna laiku filozofu mācību iztirzāšanai. Viens no tiem bija veltīts dvēseles un miesas dzīves attiecību sarežģītai problēmai. Diskusijas bija dzīvas. Ar taktu, iecietību un sistemātiski virzītu problēmas risinājumu tās vadīja skolotājs, pats baudījis stingru un labu skolu Maskavas universitatē. Nebija starp citu aizmirsts semināra programmās arī krievu domātājs un mistiķis V. Solovjovs.»²¹

1932. gadā Dāle piedalījās X starptautiskā psihologu kongresā kā LU pārstāvis. Šeit viņu ievēlēja starptautiskajā psihologu komitejā par Latvijas pārstāvi. 1934. gadā piedalījās VIII starptautiskā filozofu kongresā Prāgā. Kopš 1934. gada ir Starptautiskās filozofu komitejas loceklis. 1936. gada rudenī, Vācijas filozofijas biedrības uzaicināts, Dāle piedalījās XIII vācu filozofu kongresā Berlīnē.

1937. gadā Dāle piedalījās XI starptautiskā psihologu un IX starptautiskā filozofu kongresā Parīzē ar referātu «L'ame et la conscience» (Dvēsele un apziņa). Par savu komandējumu uz Parīzi Dāle sniedz rakstisku ziņojumu LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekānam: «Izlietojot fakultātes piešķirtos komandējumus, š. g. (1937. g. – E.B.) 21. jūlijā izbraucu uz Parīzi, lai piedalītos XI starptautiskā psihologu kongresā no 25.–31. jūlijam un IX (Dekarta) kongresā no 1.–8. augustam. Pirmā kongresa centrālais temats bija «No kustības uz izturēšanos» (condmīte) un tanī piedalījās ap 300 psihologu ar vairāk kā 200 referātiem. Sekoju, cik tas bija iespējams, visiem referātiem, kuros cerēju atrast psihologa darbam nozīmīgas atziņas un ierosinājumus, kā arī personīgi pārrunāju ar dažādu virzienu pārstāvjiem svarīgākās

²¹ Siliņš J. Prof. Dr. Paula Dāles piemiņai. *ALHZA Rakstu krājums*, III (Ņujorka), 1980, 197. lpp.

psiholoģiskās problēmas. Kā starptautiskās psihologu komitejas loceklis piedalījās tās 2 sēdēs un centos noskaņot vadītāju personu domas tanī virzienā, ka par nākamā kongresa (Vīne 1940. g.) virstematu vajadzētu izvēlēties dziļāku problēmu – par personības struktūru. Līdzīgā veidā piedalījās arī 9. starptautiskā filozofu (Dekarta) kongresā, kurš lielā mērā bija veltīts Dekarta filozofijai un no tās izrietošajām problēmām sakarā ar 300 gadu atceri, ko iezīmējusi jauna laiku filozofijā viņa *Discours de la methode* iznākšana.

3. augustā (Sorbonā) cēlu kongresam priekšā savu referātu par tematu «L'ame et la conscience», piedalījās diskusijās vairākās sekcijās, bez tam piedalījās starptautiskā filozofu komitejas sēdē, kuras dienas kārtībā bija starptautiskā filozofu sadarbība. Šeit tika pieņemti vairāki konkrēti lēmumi.

Kā dzirdētais, tā iespēstie kongresa referāti un domu izmaiņa sniedza bagātus ieskatus un ierosmes kā tagadējās, tā agrākās filozofijas problēmu izpratnē un apgaismojumā.»²²

Kopš 1934. gada Dāle darbojās par psiholoģijas konsultantu Rīgas Psihotehnikas un arodizvēles institūtā, kur psiholoģijas atziņas piemēro psihotehnikas praksē, un rūpējās par psinotehnisko pārbaužu pieskaņošanu modernās psiholoģijas principiem. 1938./39. gadā lasījis lekcijas Latvijas tautas universitātē un bijis tās Mākslas un filozofijas fakultātes vadītājs. Dāle bijis Kultūras fonda bibliotēku komisijas priekšsēdētājs un Tautu savienības veicināšanas biedrības loceklis. Darbojies arī Latviešu izglītības biedrības valdē, ir bijis priekšnieks un biedrs Kanta, vēlākajā Filozofijas biedrībā, kā arī Filozofijas un reliģijas biedrībā. Profesors darbojās arī latviešu – zviedru, latviešu – dāņu, latviešu – čehu tuvināšanās biedrībās, kā arī LU kristīgo studentu biedrībā un bija LELB Kristus draudzes priekšnieks un tur vadīja Bībeles stundas.²³ Pauls Dāle ir apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeņa IV pakāpi (1926. gada 16. novembrī) un III pakāpi (1932. gada 16. novembrī).²⁴

²² Dāles fonds LVVA..., 211.–212. lapa.

²³ Mucenieks E. Gara aristokrātam Paulam Dālem – 115. *Mežaparks – pirmā dārzu pilsēta Eiropā*, 1. lpp.

²⁴ Dāles fonds LVVA..., 246.–247. lapa.

5.

Pārbaudījumu laiks un atstādināšana no darba LVU

Tad seko 1940. gads, kad pēc Rībentropa un Molotova pakta noslēgšanas Latvijā ienāk padomju karaspēks un sākas padomju okupācija un gara cilvēki tika nostādīti izvēles priekšā – vai nu doties trimdā vai arī palikt Latvijā. Domāju, ka abas izvēles bija vienlīdz smagas, abas prasīja upurus un nebija vienas pareizās izvēles. Pauls Dāle palika dzimtenē. «Jau pirmajos okupācijas mēnešos tika likvidēta Teoloģijas fakultāte un Filoloģijas un filozofijas fakultātes Filozofijas nodaļa. Rektors atbrīvoja Dāli no darba gan fakultātē, gan Psiholoģijas institūtā, un ģimenei ar trim bērniem tiešā nozīmē draudēja bads.»²⁵

Ar rektora M. Kadeka 1941. gada 4. janvāra pavēli Pauls Dāle tiek atbrīvots no ieņemamā profesora amata (86. apr. lapa no LVVA Dāles fonda), bet no 1941. gada. 23. aprīļa iecelts par stundu profesoru LVU Vēstures un filozofijas fakultātē un par stundu lektoru (! – E.B.) Ekonomiski juridiskajā fakultātē, kur viņš māca latviešu valodu ekonomiskās nodaļas vadītājam prof. A. Gusakovam – 4 stundas nedēļā (90. apr. lapa).

«Sākoties fašistiskajai okupācijai, darbs universitātē gan atjaunojās, taču ne cerības uz normālu, humānisma ideāliem atbilstošu dzīvi. Viens no pirmajiem dokumentiem, ko nācās iesniegt universitātes vadībai, bija apliecinājums, ka ne Dālem, ne viņa dzīvesbiedrei vecāki savā izcelsmē nav nākuši no ebrejiem.»²⁶

²⁵ Viese S. Ar drošu gribu un apgaismotu skatu. *Latvijas Vēstnesis*, B daļa, 2004, 16. jūl.

²⁶ Dāles fonds LVVA..., 90. lapa.

Sākot ar 1944. gada decembri, Dālem bija dota iespēja strādāt universitātē, viņš bija Vēstures un filoloģijas fakultātes dekāna vietnieks un nedaudz gadus arī psiholoģijas profesors – no 1944. līdz 1948. gadam. Lai neatzītu iepriekšējos zinātniskos grādus, 1946. gadā viņam tika piešķirts cits, padomju normatīvajai sistēmai atbilstošs – pedagoģisko zinātņu doktora grāds. Protams, ir jāpārraksta autobiogrāfija šķiriskuma žargonā un tā vecāku izcelsme tiek norādīta – zemniecība un ierēdniecība.²⁷ Tiek pieprasīta arī savu iepriekšējo uzskatu noliegšana un marksisma-ļeņinisma dogmu atzīšana – profesors tiek sūtīts uz Ļeņingradu zinātniskā nolūkā. Top arī Dāles «Manas paškritikas pamatelementi» (139., 134., 134.a LVVA Dāles fonda lapas, gads nav norādīts) – padomju laikā plaši tika kultivēts šāds apvērsts grēksūdzes žanrs, kas liecināja par vēlmi imitēt klasiskās gara izpaušmes formas. Taču arī šajā tekstā pārsteidz autora godprātība un kritiskais prāts – viņš patiesi mēģina iedziļināties un saprast tā sauktā materiālistiskā pasaules uzskata noteiksmes un pamatojumus, saistībā ar savu psiholoģijas un filozofijas izpratni: «Matērija man šķita psihiskai īstenībai pilnīgi pretēja un tai sveša realitāte; matērija tēlojās kā nemainīgu atomu mehāniskais sakopojums un virpuļojums bezgalīgā telpā un laikā.»²⁸ Vienlaikus ir redzams, ka viņš nespēj radoši strādāt un attīstīt domu šīs iepriekšdotās noteiksmes ietvaros, jo tā ir pilnīgi cita jēdzieniskā konceptualizācija un dialektiskā materiālisma tēzes vienkārši dogmatiski tiek apliecinātas, kā to arī paģēr tā sauktā zinātniskā marksisma-ļeņinisma filozofija: «Marksistiski-ļeņiniskās filozofijas un zinātnes gaismā es vienu pēc otra revidēju un pārvērtēju savus agrākos psiholoģiskos un filozofiskos uzskatus, kuri bija dibināti uz mistiski orientēta ideālisma maldīgiem pamatiem un izteikti it sevišķi grāmatās: Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma (1921. g.), Ievads filozofijā (1928. g.) un Gara problēmas (1939. g.)»²⁹ Kā redzams, ir bijusi prasība, lai no Dāles filozofijas un no

²⁷ Dāles fonds LVVA..., 111. un 121. lapa.

²⁸ Turpat, 134. lapa.

²⁹ Turpat.

filozofijas vispār, tiktu izmesti dvēseles, gara, ideālisma, subjektīvistiskā introspekcionalisma, psihiskā u.c. jēdzieni. «Manas paškritikas pamatelementu» noslēgumā autors saka: «Ja latviešu buržuāzijas aprindas manus agrākos maldīgos uzskatus ir izlietojusi savtīgos politiskos un tāpēc darba tautai kaitīgos nolūkos, tad tā nav bijusi mana vēlēšanās un mana griba. Manas simpātijas arvien ir piederējušas un pieder progresīvo un demokrātisko spēku centieniem un mērķiem un es arvien esmu bijis pret cilvēka izmantošanu no cilvēka.»³⁰ Manuprāt, lai izdzīvotu viņa ģimene, un tātad arī tauta, viņš uz papīra uzrakstīja šo sevis noliegšanas manifestu, bet viņš nekad nenoliedza dzīvo cilvēku, tā cieņu un... Dievu. Zīmīgi, ka Dāle «Manas paškritikas pamatelementos» atsakās gandrīz no visiem savas filozofijas jēdzieniem, izņemot vienu – Dievs. Tātad iznāk, ka viņš neatsakās no saviem uzskatiem, jo viņa domāšanas un pasaules izpratnes galvenais struktūrelements tiek saglabāts. Taču tas no Dāles prasa vairākus upurus – manuprāt, pēc šīs, kaut arī formālās atteikšanās viņš pats noliedza sev rakstīt un izteikties par filozofiju un psiholoģiju, jo 1944. gadā iznākušais eseju krājums «Vērojumi un pārdomas» ir pēdējais profesora publicētais darbs. Radošie cilvēki saprātīs, ka nerakstīt – tas ir visbriesmīgākais upuris, ko cilvēks gatavs upurēt, jo talants ir Dieva dāvana un nerakstīt nozīmē neļaut caur sevi izpausties Dievam. Un, manuprāt, šis bija Dāles patiesais upuris, upuris Dievam un Viņa apliecinājums.

Otrais upuris bija darba zaudēšana LVU. Acīmredzot pēc laika varas funkcionāri aptvēra, ka Dāles paškritika nav bijusi pilnīga un seko kārtējais uzbrukums. 1948. gadā LVU partijas sekretāram atnāk pieprasījums no Maskavas sniegt ziņas, vai universitātē par loģikas katedras vadītāju strādā gospodin (pasvītrots – E.B.) Dāle un kā var ar viņu sazināties.³¹ Ar PSRS Augstākās izglītības ministra vietnieka V. Svetlova 1948. gada 12. augusta pavēli Nr. 524 «professors Pauls Dāle Kārļa dēls tiek atbrīvots no darba LVU sakarā

³⁰ Dāles fonds LVVA..., 135. lapa.

³¹ Turpat, 143.a lapa.

ar štatu saraksta izmaiņām un pārskatīšanu.»³² Cik nevainīgi! Jāsaka gan, ka tas vienlaikus atklāj arī jebkura laika varas mehānisma struktūru, jo šāds formāls iemesls tiek izmantots visās štatu samazināšanās visos laikos, ja vēlas atbrīvoties no kāda varai nevēlama cilvēka, arī mūsdienās. Patieso Dāles atbrīvošanas iemeslu atklāj vairāki dokumenti – 1953. gadā uz PSRS Kultūras ministriju Maskavā tiek nosūtīts anonīms Dāles raksturojums, jo profesors bija lūdzis atjaunot viņu darbā. Ziņojumā bija uzskaitītas visas Dāles «buržuāziskās» aktivitātes: gan padomju valdības nodibinātās augstskolas «pārdibināšana», gan raksti «galīgi reakcionārajos žurnālos» («Burtnieks» u.c.), gan zinātnes pakļaušana baznīcai un reliģiskā tumsonība, gan darbība vācu okupācijas laikā.³³ Šajā laikā top arī vairāki P. Dāles darba un sabiedriski politiskie raksturojumi krievu valodā – 1951. gada 15. janvārī, ko parakstījis LVU Filoloģijas fakultātes dekāns R. Pelše, kuru vainago secinājums: «Trīs ar pusi un vairāk gadu laikā P. Dāle nespēja sevī uzveikt reliģiju.»³⁴ Un 1953. gada 13. augusta raksturojums, ko parakstījis LVU rektors profesors J. Jirgens un partijas sekretārs J. Āboliņš.³⁵ Šī raksturojuma noslēdzošajā rindkopā sacīts: 1944. gadā, atjaunojoties padomju varai, Dālem tika atļauta pasniegšana universitātē. Savas darbības pirmajos gados Dāle pastiprināti nodarbojās ar marksisma-ļeņinisma klasiķu darbu studēšanu un tāpēc universitātes vadībai bija pārliecība, ka viņš sekmīgi atbrīvosies no ideālistiskā pasaules uzskata un popovščinas, taču tas diemžēl nenotika un 1948. gada vidū nācās viņu atbrīvot no darba universitātē. Kādam nolūkam raksturojumi gatavoti, nav norādīts. Iespējams, ka tas bijis saistīts ar Dāles darba pieteikumiem, jo pēc atbrīvošanas no darba LVU «viņa ģimene atkal palika bez ienākumiem, un iztikas līdzekļus nācās pelnīt ar tulkojumiem un gadījuma darbiem.»³⁶

³² Dāles fonds LVVA..., 161. lapa.

³³ Turpat, 342. lapa.

³⁴ Turpat, 254. lapa.

³⁵ Turpat, 243. lapa.

³⁶ Viese S. Ar drošu gribu un apgaismotu skatu. *Latvijas Vēstnesis*, B daļa, 2004, 16. jūl.

1953. gadā Dāli pieņēma darbā padomju Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtā par zinātnisko līdzstrādnieku vārdnīcu sektorā, kur viņš nostrādāja līdz 1960. gadam, publicējot rakstus par leksikoloģiju un leksikogrāfiju. Tā Latviešu – krievu vārdnīcā (Rīgā, 1963) viņš minēts autoru kolektīvā – sastādot tulkojumus vārdiem ar sākumburtiem g, ģ, j, m.; viņš bijis arī līdzstrādnieks Krievu – latviešu vārdnīcas 1959. gada izdevuma sastādīšanā.³⁷

Profesora Dāles cilvēcisko portretu vispamatīgāk ir atainojis ievērojamais latviešu kultūras vēsturnieks, esejists, dzejnieks un rakstnieks, daudzu grāmatu autors Andrejs Johansons, kurš pēc 1940. gada dzīvo Zviedrijā: «Dāle bija slaidis un visai kalsnējs, aizvien nopietns un drusku atturīgs, taču, ja kāds jautājums viņu ieinteresēja, tad viņš iedegās un runāja par to stundām ilgi, sīkumu sīkumos. Raksturā viņš bija pretējs savam brālim, juristam Viktoram Dālem, kurā mainījās hedoniski vilcieni ar zināmu skepsi un kas savādās vai neērtās situācijās mēdza norādīt uz Pitagoram piedēvēto ieteikumu ne par ko nebrīnīties – nil admirari. Atkal citāda bija viņa māsa – dzejniece Austrā Dāle, precējusies ar Ati Kēniņu, kas ir lirikā, ir mājās kultivēja sava veida salona stilu ar visiem tam nepieciešamajiem atribūtiem.

Tāpat kā sarunās un lekcijās arī Paula Dāles rakstos bija gari, sausi posmi, kurus pēkšņi nomainīja jūsma un entuziasms. Abas pēdējās īpašības vismaz daļēji saistījās ar viņa reliģiozitāti un manāmo noslieci uz iracionālo.

Viņa interešu aploks vispār bija plašs: līdzās tiešajām specialitātēm viņu valdzināja mūzika, bet vēl vairāk literatūra – no latviešiem, kā viegli saprotams, galvenā kārtā Poruks un Fricis Bārda. Jaunībā viņš bija arī tulkojis Poruka stāstus krieviski, kas iznāca grāmatiņā ar nosaukumu «Belye odeždy». No cīttautu autoriem viņš cienīja tos, kuru rakstos saredzēja ko pravietisku – Dostojevski, Ibsenu, bet par principā negatīvu faktoru atzina kāpinātu individualismu un kādas noteiktas – turklāt ideālistiski ievirzītas –

³⁷ Siliņš J. Prof. Dr. Paula Dāles piemiņai. *ALHZA, Rakstu krājums*, III, 199. lpp.

dzīves jēgas trūkumu. Tas, kā viņš teica, radīja literatūrā «svešādu dvēseles krēslu», un tādu viņš atrada ne vien Edgara Po un Šarla Bodlēra, bet arī, piemēram, Mopasāna un Čehova darbos. Estētikas sfēra, ciktāl tā nekalpoja mērķim, ko teologi dēvē par celsmi, viņam palika būtiski sveša. Taču šie Dāles uzskati nebija tik daudz balstīti teoloģijā kā varbūt Vladimira Solovjova mācībās, kurš viņam tīri intīmi, šķiet, bija tuvākais no visiem filozofiem.»³⁸

Pēc aiziešanas pensijā, Dāles «mūža nogale pagāja ārēji mierīgi, bet sāpīgā garīgā izolācijā. Smags trieciens bija meitas Ilzes traģiskā nāve. Meita, māksliniece Karmena, vēlāk stāstīja – īpašas slimības tēvam nebija, tikai vispārējs vājums, kas kļuva grūtāk un grūtāk panesams. Nomira viņš rīta miegā 1968. gada 22. janvārī. Viņa vārds vēl aizvien bija izsvītrots no Latvijas zinātnes un kultūrvēstures un tikai Atmosdas laikā (1994. gadā) no jauna nāca klajā «Vērojumi un pārdomas».³⁹ Dāle apglabāts Meža kapos, ģimenes kapu vietā.

Mēģināsim ne tik vien no jauna ierakstīt profesora Paula Dāles vietu Latvijas kultūrvēsturē, bet arī parādīt viņa filozofiskā un psiholoģiskā mantojuma nozīmi un aktualitāti arī mūsdienu filozofijas kontekstā.

³⁸ Johansons A. *Rīgas svārki mugurā*. Rīga: Daugava, 2000, 152.–153. lpp.

³⁹ Viese S. Ar drošu gribu un apgaismotu skatu. *Latvijas Vēstnesis*, B daļa, 2004, 16. jūl.

2. daļa Darbi. Teorija

1.

Filozofija un (vai) psiholoģija? Vispārīgs ieskats Paula Dāles konceptijā

P. Dāle, manuprāt, ir viens no lieliskākajiem (vārda renesansiskajā izpratnē), viens no pamatīgākajiem, viens no oriģinālākajiem un filozofa vārdam visvairāk atbilstīgajiem domātājiem un sociālajiem (ne sabiedriskajiem, pēc paša Dāles precīzā nošķīruma) cilvēkiem Latvijas un latviešu intelektuālās kultūras vēsturē. Par Dāles filozofiju kopumā var sacīt to pašu, ko A. Danto ir sacījis par Frīdrihu Niči: «Viņa teksti it kā neprasa no lasītājiem augstu intelektu vai izglītību, valoda – saprotama, kaut arī satraucoša [...] un tas veda pie secinājuma, ka, vai nu filozofija ir vienkāršāka nekā tā bija iedomājusies, vai arī – tā ir gudrāka, nekā bija iedomājušies agrāk.»⁴⁰

Par Dāles personību savukārt var sacīt to pašu, ko viņš ir teicis par savu priekšteci, pirmo Latvijas profesionālo doktorēto filozofu Jēkabu Osi: «Prof. Oša (lasi: P. Dāles – E.B.) simpātiskajā personībā atzīmējamas īpašības: ļoti sistemātisks prāts, skaidra un objektīva domāšana, dziļa darba nopietnība, sirsnība un atsaucība, nosvērts takts satiksmē ar studentiem un kolēģiem, kā arī ievērojamas administratora spējas.»⁴¹

Par Dāli, tāpat kā par citiem latviešu filozofiem, nav sarakstīts daudz publikāciju un tās var nosaukt: Pētera Laizāna

⁴⁰ Danto C. Arthur. *Nietzsche as Philosopher: Expanded Edition*. Columbia University Press, 2005, p. 3.

⁴¹ Dāle P. Prof. J. Osis. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1920, Nr. 7, 48. lpp.

filozofiski analītiskais un precīzais raksts par Dāli grāmatā "Apcerējumi par filozofisko un sabiedrisko domu Latvijā. 1920–1940." (Rīga: Zinātne, 1982), Skaidrites Lasmanes sniegtais Dāles portretējums rakstā «Filozofiskais romantisms – Latvija: 20. – 30. gadi» (LZA Vēstis, 1992, Nr. 1); Aijas Priedītes un Zaigas Lapiņas raksts «Uzticība garam» (Karogs, 1989, Nr. 7); V. Brūveles sakārtotais materiāls «Pauls Dāle par inteligenci» (P. Stučkas LVU, 1989); Jāņa Siliņa raksts «Prof. Dr. Paula Dāles piemiņai» (Latviešu Humanitāro zinātņu asociācijas Rakstu krājumā III, Ņujorka, 1980); Saulcerītes Vieses biogrāfiskā apcere «Ar drošu gribu un apgaismotu skatu» (Latvijas Vēstnesis, 2004, 08.07. un 16.07); Ellas Bucenieces raksts «Sensuous Experience and Transcendental Empiricism (F. Brentano, E. Husserl, P. Dāle)» (Analecta Husserliana, sēj. XCV, Springer izdevniecībā, 2008).

Līdz ar to var secināt, ka P. Dāles filozofiskais mantojums nav pilnībā izvērtēts, turklāt mantojumu veido ne tikai publicētie un daudziem labi pazīstami darbi – «Gara problēmas», «Vēsturisks pārskats par Latvijas Augstskolas nodibināšanu un viņas darbību pirmā (1919./20.) mācības gadā», «Ievads filozofijā», «Imanuēls Kants», «Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru». Tikpat kā nav analizēts un izvērtēts P. Dāles pamatdarbs – disertācija «R. Avenāriusa filozofiski-psiholoģiskie uzskati un viņu kritika» un agrāk publicētais «Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma» (LA: Valodnieciski filozofiskās fakultātes izdevums, 1923), bet tieši šajās ievirzēs ir rodams vēlāko Dāles «gara problēmu» ģenealoģiskais pamats un sākums. Par minētajiem darbiem savulaik ir publicētas tikai plašas analītiski kritiskas T. Celma un P. Zālītes recenzijas. Šīs recenzijas un Dāles atbilde Celmam, manuprāt, vispār ir profesionālākā diskusija visā ne pārāk garajā latviešu filozofijas vēsturē, kur problēma tiek argumentēta saistībā ar katra domātāja konceptuālo ievirzi. Citstarp, T. Celma recenzija ir 15 lappušu garumā un arī viņš dod savu vērtējumu par R. Avenāriusa uzskatiem: «Ar savu titānisko, kaut arī nepieņemamo mēģinājumu atbrīvojot zinātņi no vecām, pārakmeņotām formām, Avenariuss ir ļoti daudz ierosinājis un vēl ierosinās, jo it

nebūt nav izbeidzies laiks, kurā Avenariusam lemts darboties ar savām idejām uz domājošo cilvēci.»⁴² Es arī pievienojos šim Avenāriusa vērtējumam, jo jautājums par Avenāriusa izvirzītajām problēmām – par tūrās pieredzes izpratni un tās kritiku, par attiecībām starp fizisko un psihisko kā makrokosmiskā, tā mikrokosmiskā uzstādījumā (miesa – gars), kā arī ar jautājumu par metafizikas (filozofijas) galu un pievēršanos konkrētajam, fenomenālajam – no jauna izvirzās mūsdienu filozofijas epicentrā. Piebīdīšu tikai to, ka Dāle, pievēršdamies Avenāriusa, tas ir, pozitīvisma – empiriokriticisma jeb zinātnes filozofijas otrajai formai (pirmo reprezentē – O. Konts, H. Spensers, Dž. St. Mills), ir viens no pirmajiem un nedaudzajiem (līdzās citam, arī līdz šim neizvērtētajam un nenovērtētajam E. Arņa ieguldījumam filozofijā), kas aktualizē domāšanas, analītisko tradīciju arī Latvijā 20.–30. gados. Vienlaikus, tās kritikas gaitā veidodams pats savu «enerģētisko ideālismu», Dāle jau savulaik ir nonācis pie atziņas, ko dažādos variantos izspēlē mūsdienu filozofijas, proti, to, ka šķirtne starp empīrismu un transcendentālismu nav absolūta un to mūsdienās vispilgtāk iezīmē Ž. Delēza re-aktualizētais «transcendentālā empiricisma» koncepts. Un vēl viena piebilde analītiskās domāšanas tradīcijas sakarā: ir vispārzināms nošķīrums starp gara zinātnēm un dabaszinātnēm, kas izveidojās 19. gadsimta beigās Vācijā un turpina šķelt filozofiju pat mūsdienās, taču ir zīmīgi, ka pats jēdziens «gara zinātnes» vācu valodā ieviesās, tulkojot Dž. St. Milla darbu «Loģikas sistēma», tātad šīs abas ievirzes nav absolūti nošķiramas pat to sākotnē.

Līdzās minētajam darbam par Šveices filozofu R. Avenāriusu (19.11.1843. Parīze – 18.08.1896. Cīrihe) līdz šim uzmanība nav tikusi pievērsta arī tādiem Dāles darbiem kā rakstam vācu valodā «Lettische Psychologie» žurnālā «Zeitschrift für angewandte Psychologie und Charakterkunde» (1941), «Vispārīgā psiholoģija» (1932, kserokopija), «Vai Ilga Ķ. spēj lasīt domas? Eksperimentāls pētījums par

⁴² Celms T. Doc. P. Dāles «Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma». *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 3, 1923, 324. lpp.

latviešu brīnumbērnū» (1938), «Psiholoģija (vispārējs kurss)» – Dāles 1923./24. m. g. lekciju pieraksti rokrakstā, kā arī viņa vadīto semināru jaunlaiku filozofijā protokoli. Kā redzams, visi nosauktie darbi ir saistīti ar psiholoģiju un, lai pamatotu psiholoģijas izpratni un jēgu Dāles filozofijā kopumā, es vēlreiz atgādināšu dažus biobibliogrāfiskus momentus Dāles CV: 1913. gadā apmeklējis Vīni, Venēciju, Milānu, pusgadu bijis par mājskolotāju Šveicē un klausījies Ženēvā dažu profesoru lekcijas (iespējams, kādu rosinājumu par Avenāriusu guvis jau tad, bet nekur, arī arhīva lietā, nevar atrast skaidrojumu, kāpēc ir tikusi izvēlēta Avenāriusa filozofija – E. B.). Faktiski psiholoģija un filozofija Dāles uzskatos iet roku rokā, ko apstiprina gan doktora darba tēma, kas ir par Avenāriusa psiholoģiski filozofiskajiem uzskatiem, gan tas, ka Dāle 1927. gadā, kad tiek iegūts grāds filozofijā, tiek apstiprināts arī par psiholoģijas profesoru. Tāpat ir atzīmējams, ka eksperimentos par Ilgas Ķ. ne-parastajām spējām viņš ir strādājis kopā ar Teodoru Celmu, teoloģijas doktoru Gustavu Menšingu (kurš par šo gadījumu sarakstījis ar pazīstamo vitālistu Hansu Drišu), arī vācu vēstures filozofu un kultūrdiagnotiķi Ēriku Rothakeru, kurš tolaik bija Bonnas Psiholoģijas institūta direktors. Tāpēc, iepazīstoties ar visu Dāles teorētisko darbību un visiem darbiem, var sacīt, ka psiholoģija ir Dāles «gara zinātnes» un visas filozofijas arheoloģiskais noteicējamats un psiholoģiju pats Dāle atzīst par gara zinātņu pamatdisciplīnu.

Te gan jau pašā sākumā ir jāatzīmē, ka Dāle viscaur domā filozofisko un nevis empīrisko psiholoģiju. Lūk, kā Dāle definē psiholoģiju: «Viena no vispārīgākām gara, resp., kultūras filozofijas disciplīnām ir filozofiskā (bet ne empīriskā!) **psiholoģija** (zināmā mērā n o o l o ģ i j a pēc R. Eukena terminoloģijas). Ar viņu mēs saprotam zinātni par dvēseles dzīves būtību, viņas pamatlikumiem, apziņas dzīvo struktūru, viņas darbības kausāli-teleoloģisko, mērķus uzstādošo satversmi, viņas sakaru ar ķermeni (miesu), dabas pasauli un visuma pirmamatatu (absolūto garu, Dievu); tā ir mācība par dvēseles augstāko potenču attīstību, viņas attīstību par pašapziņošu radošu subjektu, apziņīgu un brīvu garu, kas dzīvo un rada absolūto normu likumā»

(brīvībā) un gaismā, ir kultūras un visuma apzinīgs loceklis un līdzradītājs.»⁴³

Lai arī šajā citējumā, skaidrojot filozofiskās psiholoģijas izpratnes plašo horizontu, kur «dvēsele», «gars» un «apziņa» lielā mērā tiek lietoti kā sinonīmi, Dāle tālāk gan norāda uz atšķirībām starp viņa «gara teoriju» un E. Huserla apziņas fenomenoloģiju, es tomēr mēģināšu parādīt it kā pretējo, proti, Dāles dvēseles – apziņas izpratnes līdzību gan ne ar Huserlu (un te es akceptēju Dāles uzrādīto atšķirību), bet gan ar Franca Brentāno protofenomenoloģijas variantu. Tāpēc Dāles «filozofiskā psiholoģija» precīzāk būtu apzīmējama kā monādiski fenomenoloģiskā psiholoģija. Līdzība ar Brentāno iezīmējas jau terminoloģiski, jo minētajā rakstā vācu valodā Dāle, pozicionējot savu devumu latviešu teorētiskajā psiholoģijā, raksta: «P. Dāle – filozofijas doktors, profesors, kurš pilnā mērā ņem vērā un novērtē modernās psiholoģijas sasniegumus un aizstāv psihiskās realitātes radošo būtību.»⁴⁴ Psihiskās realitātes nojēgums visai tieši rezonē ar F. Brentāno «psihisko fenomenu», «psihisko priekšstatu» atšķirību atzīšanu, nošķirot tos no fiziskajiem fenomeniem. Brentāno aizsāk jaunu psiholoģijas pamatojumu (darbā – *Psychology vom empirischen Standpunkt – Psiholoģija no empīriskā skatpunkta*), nošķirot deskriptīvo psiholoģiju, ko viņš apzīmē kā «psyhognosy» (psihognosija) un ģenētisko psiholoģiju, kuras metode ir dabaszinātniska, induktīva un empīriska. Arī deskriptīvo psiholoģiju varot saukt par empīrisku, jo tā balstās iekšējā pieredzē, bet tā ir pieredze un apersepcija par mentāliem, psihiskiem faktiem kā aktiem. Brentāno atzīst arī perceptuālo, juteklisko intuīciju. Psihiskos fenomenus raksturo Brentāno no viduslaikiem re-atklātā psihisko parādību atšķirīgā iezīme – intencionalitāte. Par intencionālu jeb mentālu, Brentānoprāt, viduslaiku sholasti nosauca priekšmeta iekšējo eksistenci (Inexistenz – Brentāno terminoloģija) kā apziņas virzību uz objektu jeb attieksmi pret saturu. Lai

⁴³ Dāle P. *Ievads filozofijā*. Rīga, 1928, 40. lpp.

⁴⁴ Dahle P. *Lettische Psychologie. Zeitschrift für angewandte Psychologie und Charakterkunde*, Bd. 61, Heft 1 und 2 (Leipzig), 1941, S. 96.

arī pastāv daudzi veidi, kā domāšana attiecas pret reāliem priekšmetiem, tomēr Brentāno atzīst tikai trīs pamatklares: priekšstatu akti, sprieduma akti un dvēseliskā darbība (appetition), kuras galvenie akti ir mīla un naidis. Pēdējo aktu klasi pārstāv emocijas, ko varētu raksturot kā sajūtu attieksmes.⁴⁵ Objekts atklājas sajūtās, taču nav idents tām, piemēram, dusmas vai naidis nav tikai sajūtas, tās ir «objektīvas emocijas», jo ir vērstas pret kādu, ko es ienīstu vai mīlu. Tas sasauca arī ar M. Merlo-Pontī sacīto – «šaubīties nozīmē vienmēr šaubīties par kaut ko, pat ja šaubās par visu».⁴⁶ Kā redzams, Brentāno izvirza būtisku apziņas paplašinājumu, apgalvojot, ka ne tikai priekšstati un spriedumi, bet arī emocijas piedalās jēgas veidošanā. Var pat sacīt, ka emocijas ir tās, kas maina jēgas situāciju (to apliecina arī mūsu jaunāko laiku vēstures sociālā pieredze). Intencionalitāte kā virzība nav virziena norāde, tā apzīmē jēgas horizontu. Bet vai cilvēka apziņā ir centrālais punkts «Es», kas organizē vienību? F. Brentāno neuzrāda nekādu konstantu «Es», jo apziņas vienība rodas ik brīdī jaunos jēgas kontekstos. Un intencionalitāte nav parole (M. Heidegers), kas ir lietojama, bet ikreiz ir atklājama.

Arī P. Dāle, līdzīgi Brentāno, bet atšķirībā no E. Huserla un T. Celma, neuzsver «Es» centrālo lomu dvēseles – apziņas struktūrā, bet skata to relāciju vienībā dažādos līmeņos un pakāpēs: mikrokosms – makrokosms, individuālā monāde – absolūtā monāde, gars – miesa, apzinātais – neapzinātais u.c. Brentāno, tāpat kā cita profenomenologa Berlīnes psihologa Karla Štumpfa ietekmi uz Dāles uzskatiem apliecina viņa 1923./24. gada lekcijas «Psiholoģijā». Tas ir laiks, kad viņš tikko ir atgriezies no fenomenoloģijas virzienu studijām Freiburgā. Šajās lekcijās īpaša vieta ir ierādīta tieši Brentāno (kaut arī ne tikai). Ietekme ir jūtama secinājumos, ko izdara Dāle: piemēram, tiek atzīts, ka dvēseles dzīve ir «unitas multiplex»; tiek runāts par psihiskiem

⁴⁵ Brentano F. *Psychology from Empirical Standpoint*. London, 1973, p. 80.

⁴⁶ Merleau-Ponty M. *Phenomenology of Perception*. London & N.Y., 1996, p. 383.

veidojumiem, īpaši akcentējot jūtas: «Pārdzīvojumi, jūtas ir psihiski kompleksi – jo mēs pārdzīvojam iespaidu no lie-tas viņas visumā – mēs nepārdzīvojam atsevišķu norautu līniju, atsevišķu skaņu melodijā etc. Bez tam šie dvēseles pārdzīvojuma kompleksi mums ir doti uz individuālās dvē-seles dzīves fona».⁴⁷ Dāle arī nošķir un klasificē (klasifikā-cija, sakārtotība vispār ir viena no viņa filozofiskās analīzes metodēm un arī te var vilkt paralēles ar pozitīvi analītisko tradīciju, atceroties kaut vai O. Konta un H. Spensera zi-nātņu klasifikācijas) apziņas – dvēseles fenomenus pēc to saturiem (noēmām – Huserla terminoloģijā) un funkcijām (noesis), kas ir – griba, domāšana, priekšstati, jutekliskās sajūtas un noģiedas. Šai klasifikācijai Dāle vēl pievieno jūtas, piebilstot – «tās vispār tika ignorētas».⁴⁸ Tālāk, uzrā-dot galveno psiholoģisko virzienu klasifikāciju pēc dažā-diem iedalījuma veidiem, Dāle atzīst, ka viņš pats pieslejas «dinamiski substancionālās psiholoģijas virzienam», kas atzīst «dvēseles dzīvē kaut ko paliekošu un identisku un šis paliekošais identiskais pamats ir dvēseles dzīves rado-šais spēks, individuālā potence. Ja nebūtu šī paliekošā, mēs pašu plūsmu nemaz nevarētu sajust. Tā skatījās uz dvēseles dzīvi Leibnics kā uz monādi, kas rada visas dvēseles dzīves parādības».⁴⁹ Šim virzienam esot piederīgs arī H. Lotce. Var sacīt, ka šādā interpretācijā Dāle identificē dvēseles dzīvi un apziņas dzīvi. Taču citviet viņš atzīst arī apziņas neap-zināto jeb zemapziņas slāni. It kā varētu gaidīt, ka Dāle tūdaļ atsauksies uz Z. Freidu, ko viņš arī piemin savās lek-cijās, tomēr tā nenotiek. Acīmredzot viņam Freida apziņas izpratne un modelis ir šķītis pārāk determinēts. Jautājumā par neapzināto Dāle atsauca gan uz Gotfrīdu Leibnicu, gan uz Eduardu Hartmani. Profesors nepieņem arī iedalījumu empiricistiskā un racionālā psiholoģijā, kas esot noveco-jis, bet piedāvā savu apzīmējumu – filozofisko psiholoģiju, kas uzstādot dvēseles un gara dzīves vispārīgos principus.

⁴⁷ Dāle P. *Psiholoģija (vispārējs kurss): 1923./24. gada pierakstīto lek-ciju piezīmes rokrakstā*. LNB Rokrakstu un reto grāmatu krātuve, P. Dāles fonds, 35. lpp.

⁴⁸ Turpat, 39. lpp.

⁴⁹ Turpat.

Dāle atzīst, ka kādu laiku uz to esot skatījušies ļoti skeptiski, bet tagad atkal sākot pie tā atgriezties. Patiesi, pie tās sāka atgriezties jau sīvais psiholoģisma filozofijā kritiķis E. Huserls. Jau «Amsterdamas lekcijās», kas ir veltītas fenomenoloģiskajai psiholoģijai, Huserls atzīst, ka apriorā fenomenoloģija neizsmel visu aprioro psiholoģiju, kas dotajā pasaulē iestājas kā reāls moments un kā cilvēka psihofiziska dotība. Vēl vairāk, vienā no vēlinā darba «Eiropas zinātņu krīze un transcendentālā fenomenoloģija» pielikumiem Huserls saka: «Ja mēs transcendentālo subjektivitāti norobežojam no dvēseles, tad mēs atkrītam atpakaļ mītiskajā.»⁵⁰

Aprādot gan to, ka filozofija nav šķirama no psiholoģijas, gan arī to, ka psiholoģija nav absolūti empīriskā, uzsverot dvēseles dzīves autonomiju un radošo potencialitāti, atgādinot par gara grāciju un sociālo (ne sabiedrisko) cilvēku, profesors Pauls Dāle mums uzrāda orientierus, kas pasargā cilvēkus no atkrišanas mītiskajā, arī šodienas moderno mītu veidolā – par tehnoloģiju absolūtismu, par indivīda visvarenību vai gluži otrādi, nenozīmību, par eksistenci bez cilvēcisko saišu kopības vai to saikni ar absolūtu.

⁵⁰ Husserl E. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*. Evanston, 1970, p. 118.

2.

Rihards Avenāriuss – sava laika un mūsdienu kontekstā

Zinātne ir joma, kur uzdrošinās
sapņot vairāk nekā jebkur citur.

Baindžo Pinna

Kā jau atzīmēju, pievēršanās R. Avenāriusa (darba 1921. g. izdevumā – R. Avenārijs) un agrīnā pozitīvisma jeb zinātnes filozofijai vispār ir P. Dāles oriģinālā atšķirības zīme Latvijas profesionālās filozofijas pirmsākumos (un arī turpinājumos). Darba priekšvārdā autors atklāj, ka jau kopš studiju gadiem Maskavā viņu ir saistījuši jautājumi par psihiskās un fiziskās īstenības, dvēseles un miesas, gara un matērijas savstarpējām attiecībām un jo īpaši par «psiholoģiju kā gara zinātņu pamatdisciplīnu», mēģinot noskaidrot, «vai psiholoģijai ir savs īpatnēju parādību lauks, īpatnējs objekts, specifiska garīga esamība, kas ir dvēsele un kā viņa ir izpētāma». Lai risinātu sev izvirzīto uzdevumu, Dāle esot izvēlējis konkrēta vēsturiska materiāla kritiska izvērtējuma ceļu, «pārbaudot empiriokriticisma nodibinātāja Riharda Avenāriusa uzskatus šajos psiholoģiski filozofiskajos (zīmīgi, ka arī formulējumu secībā Dāle kā pirmo parasti liek psiholoģiju – E. B.) jautājumos, sniedzot reizē ar to empiriokritiskās filozofijas analīzi».⁵¹

R. Avenāriusa filozofija ar savu pievērstību pieredzei iekļaujas 19. gadsimta vidus un beigu un 20. gadsimta sākuma posma moderno strāvojumu gultnē, kuru pārstāvji,

⁵¹ Dāle P. R. *Avenāriusa psiholoģiski-filozofiskie uzskati*. Rīga, 1921, VII lpp.

tāpat kā F. Brentāno, E. Huserls, V. Džeimss, V. Vunts, Z. Freids (tie ir arī autori, kurus Dāle vibiežāk min savos darbos) pievēršas cilvēka apziņai, ķermenim, vērtību pasaulei, indivīda izpratnei tā attiecībās ar kopību un sabiedrību un citām modernās pasaules problēmām un to filozofiskajai konceptualizācijai, kas vairs nebija izprotama ar tradicionāli klasiskās filozofijas nostādnēm, tās duālismiem un substantcionālajiem pamatojumiem. Notiek filozofiskās paradigmas maiņa, kas ir saistīta ar 19. gadsimta zinātnes sasniegumiem un tās atziņās ieklausās pat filozofi, kas ir visai tāli no speciālo zinātņu problēmām, piemēram, F. Nīče. Ievērojami rezultāti tiek gūti matemātikā, fizikā, bioloģijā, fizioloģijā, ķīmijā, astronomijā, vēsturē, ģenētikā, lingvistikā un tādas teorijas kā vitalisms, evolucionisms, neeiklida ģeometrija, šūnu teorija u.c. izvirzīja gan filozofijai kopumā, gan jo īpaši filozofiskajai antropoloģijai un reliģijas filozofijai nopietnas problēmas: kas ir dzīve, vai ir absolūta patiesība, vai cilvēku kopdzīvi vada mūžīgi likumi vai konvencijas, vienošanās, kāda ir cilvēka vieta pasaulē un kas ir pasaule – mūsu tuvākā apkaime vai visums, kas cilvēkā ir iekšējais un kas ir ārējais, kas ir mūžīgais un kas ir mainīgais, kas cilvēkam sniedz evidenci par pasaules eksistenci?

Meklējot atbildi uz šādiem jautājumiem, saistībā ar filozofiju veidojas jaunas, tai tuvas zinātnes – socioloģija un psiholoģija. Ja socioloģija pozitīvisma garā aizsākās Francijā – O. Konts, E. Dirkheims un tikai vēlāk Vācijā – ar Maksu Vēberu un G. Zimmelu, tad par zinātniskās psiholoģijas dzimteni kļūst Vācija, veidojoties ciešā saistībā ar fiziku, bioloģiju, anatomiju un, jo īpaši, fizioloģiju. Psiholoģijas pamatlicēji ir Ernsts Henrihs Vēbers (1795–1878.), Gustavs Fehners (1801–1887), Hermanis fon Helmholcs (1821–1894) un Vilhelms Vunts (1832–1920). Vēbers, anatomijas profesors Leipciģā, traktātā «De tactu» centās fiksēt kvalitatīvu saikni starp kairinājuma intensitāti un dzīvo būtņu reakcijām. G. Fehners pilnveidoja Vēbera rezultātus un formulēja psihofizisko likumu (Vēbera – Fehnera likumu), kas pamato, ka kairinājums pieaug ģeometriskā progresijā, bet sajūtas – aritmētiskā.⁵²

⁵² Lück Helmut E. *Geschichte der Psychologie*. 2. Auflage. Stuttgart, Berlin, Köln, 1996, S. 49–51.

Fiziologs un viens no vadošajiem Berlīnes psihologiem H. Helmholcs fiksēja, ka mūsu sajūtu orgāni ne tik daudz reģistrē impulsus kā apstrādā tos, tieši tāpēc mēs redzam formu, attālumu, priekšmetu izkārtojumu. Līdzīgi astronomam, kas zvaignes atrašanos nosaka pēc aprēķiniem, mūsu sajūtu orgāni organizē objektus, apstrādā un novērtē tos. Te ir jau redzams nopietns jauns empīriskās filozofijas pietiekums, kas ir pamatots zinātnē.

Savukārt V. Vunts ir atzīts par pirmo psihologu-eksperimentētāju. Viņš bija Helmholca asistents Heidelbergā, profesors Cīrihē, pēc tam kļuva par katedras vadītāju Leipcīgā. 1879. gadā Vunts nodibināja pirmo eksperimentālās psiholoģijas institūtu. Institūta laboratoriju ar tajā veiktajiem pētījumiem padarīja slavenu Osvalds Kilpe (dzimis Latvijā, Kandavā), Behterevs, Ketels, Stenlijs Holls, Lemāns u.c. Laboratorijā tika izpētīti redzes fenomeni (vizuālais kontrasts, krāsu aklums, optiskās ilūzijas), laika sajūtas, dzirdes, taktilās uztveres, reaktivitāte u.c. Vunta izpratnē psiholoģija ir pieredzes zinātne, tā nodarbojas ar apziņas faktiem jeb «apziņas elementiem», kuri tālāk nav dalāmi un kurus mēs zinām nepastarpināti pieredzē. Piemēram, dzirdēt, ka krīt akmens, just sāpes, uztvert krāsu nianšes – tie visi ir psiholoģiski fakti. Turpretim runāt par krītošu akmeni, ja to pievelk cita – smagāka masa, nozīmē runāt par fizisku faktu, kas ir pastarpināts. Tātad tiešā pieredze pastarpina netiešo pieredzi, bet psiholoģiskais fakts – fizisko. Par psiholoģiskā pētījuma metodi Vunts atzina introspekciju.⁵³

19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā tātad veidojās divas ievirzes, kas centās pārvarēt duālismus un, oponējot Dekartam, meklēt jaunu evidences pamatojumu: no vienas puses, tas bija psiholoģisms, pozitīvisms, historisms ar vaicājumu «kā ir iespējama evidence dzīvē?», un, no otras puses, E. Huserla fenomenoloģija, kas, turpinot Dekarta uzstādījumu, meklēja evidenci cogito, netaustāmajā. Kā atzīst vācu pētnieks Manfreds Zommers, intences uz evidenci kopība ļauj runāt par šo divu pretējo ieviržu tuvību: «Šis (Sehnsucht nach Evidenz – E.B.) ir kopīgs Huserlam ar

⁵³ Lück Helmut E. *Geschichte der Psychologie*, S. 59–60.

agrīno pozitīvismu. Vācu valodas telpā bija tikai divi Huserla laikabiedri – R. Avenāriuss un E. Mahs, kas izziņas prasījumu pēc tīrības, sākotnējības un tiešamības (nepastarpinātības) padarīja par savas filozofijas dziļāko motīvu.»⁵⁴ M. Zommers savā oriģinālajā pētījumā būtiski aprāda šo divu ieviržu kopību un atšķirību to veidošanās pirmsākumos, viņaprāt, apzināti ieņemot divējādu pozīciju: 1) cenšoties parādīt, ka pozitīvisms nebija tik tumšs un ierobežots, un 2) nosakot, kādā mēra fenomenoloģija tam ir piederīga un ar kādām pūlēm tā no viņa atbrīvojas. Šāda iestādne ļauj saprast arī P. Dāles pamatoto saistību ar abām tradīcijām, gan vēlākās fenomenoloģijas atkaltuvīnāšanos psiholoģijai un empīrismam (M. Merlo-Pontī variācija), gan transcendentālisma un empīrisma shizmu Ž. Delēza un jaunākajā, postkontinentālajā franču fenomenoloģijā, tāpēc ir vērts īsi iepazīties ar vācu pētnieka atziņām.

Kas fenomenoloģiju vieno ar pozitīvismu? Pirmkārt, abējo iestādņu vēlme pēc dzīvas saiknes ar pašām lietām bez teoriju, viedokļu pastarpinājuma; otrkārt, prasība, lai teorijas, kas šādas vēlmes rezultātā tomēr rodas, tiktu veidotas no spriedumiem, kas precīzi piemērojas dotajam (fenomenoloģijā), un ļautu valdīt lietām, bet pozitīvismā tās tiek ņemtas tādas, kā tās parādās (fenomenālisms). Tuvība lietām noved pie «tiešās deskripcijas» fenomenoloģijā un «tīrās pieredzes» pozitīvismā. Treškārt, vienojošais ir pozitīvisma tiešais un Huserla pastarpinātais antikartēzisms. Huserls sākumā ir kartēzietis, taču viņa iekšējā dinamika noved pie tā, ka viņš, tāpat kā Avenāriuss un Mahs, ir antikartēzietis, jo kartēziskā evidence nesatur to, ko tā apsola, un «viņš (Huserls – E.B.) ar pozitīvismu ir pret pozitīvismu».⁵⁵ Huserls nevis pāriet no reālisma uz ideālismu, bet uz ideālisma augsnes (pamata) grib satvert katru reālismu. Spilgtu liecību reālā un ideālā saplūdamam ne tikai «tīrajā es» (Huserls), bet arī uz citas pieredzes augsnes, proti, dvēseles, gara realitātes pamata, sniedz arī citas ievirzes 20. gadsimta sākuma fenomenoloģe

⁵⁴ Sommer M. *Husserl und der frühe Positivismus*. Frankfurt a.Main, 1985, S. 3.

⁵⁵ Turpat, S. 13.

Edīte Šteina – vēstulē R. Ingardenam (1918) viņa apraksta sevi kā abus – reālistu un ideālistu, kuras passion ir dvēsele, gars (Soul): «Protams, es mīlu realitāti, bet nevis realitāti vispār, bet noteiktu realitāti: cilvēka garu (Soul), vai nu tas būtu individuālais vai nācijas gars. Ko Jūs nosaucāt manī par idealizāciju, tas varbūt vairāk attiecas uz faktu, ka katrs materiāls man ir līdzvērtīgs un tā man draud briesmas tos pietiekami nenovērtēt. Es, protams, mīlu arī ideālus viņu pašu dēļ kā mūsu dzīves vadzvaigznes, bez kuriem mēs neizbēgami pieļaujam kļūdas, kā tas acīmredzami ir noticis pēdējās dekādēs.»⁵⁶ E. Šteinas ideālistiski-reālistiskā pozīcija, citādi argumentēta, bet ievirzēs un rezultātos, kā vēlāk redzēsim, visai būtiski sasaucas ar Dāles «enerģētiskā ideālisma» koncepciju, kurā arī viņš vieno ķermeni – dvēseli – garu.

Savukārt Avenāriuss izveido «dabisko pasaules jēdzienu» (natürliche Weltbegriff), kas pieredzes nojēgumam piešķir zināmu universalitāti. Turklāt abi, gan fenomenoloģija, gan pozitīvisms veido jaunu jēdzieniskumu un neoloģismus, tikai Huserla koncepti, atšķirībā no Avenāriusa jaunievedumiem, ir izrādījušies dzīvotspējīgāki. Acīmredzot apziņas ideālās struktūras ir drošāks un noturīgāks evidences pamatojums nekā Avenāriusa zinātnē balstītie sava laika «pārdrošie sapņojumi». Turklāt Avenāriusa pārlieku sarežģītā sistēma un hipertrofētā terminoloģija lasītājus atbaidīja jau savā laikā. Dāņu filozofs Haralds Hefdings (*Høffding*) savos priekšlasījumos par «Modernajiem filozofiem» Kopenhāģenas Universitātē 1902. gadā par Avenāriusa veikumu un terminoloģiju saka: «Avenāriusa darbs ir nopietnas domāšanas rezultāts un balstās lielā daudzumā novērojumu un piemēru. Bet viņš pats kaitē tā ietekmei, ievēdot samākslotu un nevajadzīgu terminoloģiju, kas daudzus lasītājus atbaida. Tanī ir kaut kas traģisks, ka viņa nozīmīgais domas darbs uz šī pamata zaudēja pienācīgo uzmanību plašākā lokā. Pār mērīgā pētniecības degsme saheidza viņa veselību.»⁵⁷

⁵⁶ Maskulak M. *Edith Stein and the Body – Soul – Spirit at the Center of Holistic Formation*. N.Y.: Peter Lang Verlag, 2007, p. 53.

⁵⁷ Zālīte P. Docenta P. Dāles «R. Avenārija filozofiski-psiholoģiskie uzskati un viņu kritika» (Rec.). *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 12, 1927, 35. lpp.

Taču empiriokritiķu Avenāriusa un E. Maha (1838–1916) pieredzes koncepts 19. un 20. gadsimta mijā sasaucas ne tikai ar fenomenoloģiju, bet arī ar dažiem mākslas virzieniem. Tā Zenta Mauriņa uzrāda paralēlismu starp Avenārija un Maha relatīvismu un sensuālismu un impresionisma pasaules izpratni un attēlojumu mākslā. Vispirms Mauriņa rezumē šveicieša Avenārija un vīnieša (austrieša) Maha jauno pieeju: visa pasaule, kā ārējā, tā iekšējā, pastāv nevis no ķermeņiem, bet tā ir plūstošu sajūtu masa. Cilvēka Es kā noteikta vienība ir tikai fikcija. «Cilvēka Es ir neglābjams» – «Das Ich ist unrettbar» skan Maha visbiežāk citētā un visbiežāk pārprastā tēze. Cilvēka Es ir padots mūžīgām pārmaiņām. Pasaulē nav ne uztveramu ķermeņu, ne uztverēja Es, bet tikai sajūtas. Sensuālisti un relatīvisi sagrāva materiālistu fanātisko ticību ķermeņa un lietu eksistencei, bet, no otras puses, arī uzstājās pret ideālistu transcendenci. Sensuālisti un relatīvisi nekādas transcendences neatzīst, viņi tiecas uztvert pasauli vienīgi sajūtām, bez visa tā, ko ienes saprāts. Tādēļ viņi arī noliedz absolūtas patiesības iespējamību: katram cilvēkam ir sava nervu sistēma, savi jutekļi un tātad arī sava patiesība. Ne norma, ne ideja, ne apriorā zināšana, bet pieredze nosaka patiesību. No Avenārija laikiem bieži runāja par p-vērtībām (pieredzes vērtībām). Velts ir mēģinājums uzstādīt kādu visiem nozīmīgu patiesību. Patiesība ir vai nu vienošanās rezultāts, vai arī tīri personīga lieta, jo patiesība ir katrreiz redzētais, katrreiz uztvertais. Relatīvisi un sensuālisti nemeklē atziņu vispār, bet atsevišķa subjekta atziņu, un tā filozofijā un literatūrā uzplauka psiholoģisms. Ārpus atsevišķas apziņas saturiem toreiz īstenības nepazina ne filozofi, ne mākslinieki.»⁵⁸ Šis pieejas izpausmi Mauriņa visspilgtāk redz impresionismā: «19. gadu simteņa beigās un 20. gadu simteņa sākumā mākslinieki nedeva noteikti atšķirtus, noteikti norobežotus, cieti konturētus ķermeņus, bet plūstošus, vienā acumirkli dzimstošus un jau nākošā acumirkli izgaistošus iespaidus, nevis pašu pasauli, bet mūžīgi virmojošu pasaules

⁵⁸ Mauriņa Z. Impresionisms un ekspresionisms. *Pārdomas un ieceres*. Rīga: Valters un Rapa, 1938, 48. lpp.

ilūziju.»⁵⁹ Esejiste Mauriņa sniedz visai precīzu sintētisku ieskatu un atziņu par «pieredzes filozofijas» ievirzi un ietekmi savā laikā, savukārt Pauls Dāle sistemātiski, analītiski un kritiski izvērtē Avenāriusa idejas psiholoģijas un filozofijas kontekstā.

Rihards Avenāriuss ir dzimis Parīzē 1843. gada 19. novembrī un miris 1896. gada 19. augustā Cīrihē. Viņš studēja Cīrihē un Berlīnē. 1876. gadā kopā ar V. Vuntu sāka izdot «Zinātniskās filozofijas kvartālžurnālu», kam savā laikā bija būtiska ietekme uz Vācijas kultūras dzīvi. No 1877. gada līdz pat savai nāvei viņš Cīrihes Universitātē lasīja induktīvo filozofiju. 1876. gadā tika publicēta viņa grāmata «Filozofija kā pasaules domāšana pēc vismazākā spēka patēriņa principa» (šodien tāds formulējums izklausās pēc filozofijas parodijas!). Pēcāk iznāk filozofiski korektāk, pat paradigmatiski formulētais divsējumu izdevums «Tīrās pieredzes kritika» (1888–1890), kam ir plašāks filozofiskais konteksts un kas, pirmkārt, jau nosaukuma līmenī ir opozīcija Kanta «Tīrā prāta kritikām» kā iebilde pret to, ka «es» ir apveltīts ar kategoriālām struktūrām, bet pozitīvi korelējas ar V. Džeimsa psihes un «tīrās pieredzes» izpratni darbā «Psiholoģijas pamati». V. Džeimsa «tīrās pieredzes» konceptā, kas tiek saprasta kā «nepārtraukta vitāla plūsma, kas piegādā materiālu mūsu refleksiem» un no kā tiek atvasinātas subjekta-objekta attiecības, pētnieki atzīst arī Avenāriusa ietekmi.⁶⁰ Pēdējais nozīmīgākais Avenāriusa darbs ir «Cilvēciskais pasaules jēdziens» (1891).

Avenāriuss, līdzīgi Huserlam, gribēja izveidot filozofiju kā stingru zinātņi: tikai Huserls visas pūles veltīja, lai fenomenoloģiskās redukcijas un refleksijas ceļā pievērstos fenomeniem un atbrīvotos no zinātniskās objektivitātes un naturālistiskās naivitātes kā ticības esamībai (Seinsglauben), bet Avenāriuss gāja pretējā virzienā, gribēdams veidot filozofiju pozitīvo dabaszinātņu manierē un (balstoties galvenokārt fizioloģijas zinātnē) saprata filozofiju kā pasaules domāšanu

⁵⁹ Mauriņa Z. Impresionisms un ekspresionisms, 48. lpp.

⁶⁰ Reale Dž. i Antiseri D. *Zapadnaja filosofija ot istokov do našix dnei*, 4. sēj. Sankt-Pēterburg, 1997, 320. lpp.

pēc vismazākā spēka patēriņa principa, ko nodrošinot pašregulējoša principiālā koordinācija starp apkārtni, individu un centrālo nervu sistēmu, kas izslēdzot subjektīvismu domāšanā un ļaujot gūt tīro pieredzi. Huserla fenomenoloģija un Avenāriusa fenomenālisms (kas sasaucas jau tīri lingvistiski) fenomenu aprakstīšanā, deskripcijā un principiālajā koordinācijā redzēja veidu, kā pārvarēt tradicionālās filozofijas duālismus un nošķirumus starp garu un ķermeni, esenci un eksistenci, fizisko un psihisko, subjektīvo un objektīvo.

Gūt pieredzi – domāt, iztēloties, sapņot – nozīmē, ka pieredze ir personiska pieredze. Lai to varētu kritiski pārbaudīt, pieredze ir jāizsaka. Pieredzi Avenāriuss saprot šādi: «Ja vide ir apgalvojuma premisa, tad apgalvojums izsaka pieredzi.»⁶¹ Pieredze ir pieredze tiktāl, ciktāl tā ir iesavināta, apgūta. Apliecinājums ir pieredze, bet apgalvojuma saturs (das Ausgesagte) ir pārbaudītais. Atšķirībā no tradicionālajiem empīriķiem un pozitīvistiem, Avenāriuss pieredzi skata kā pieredzes spriedumu neaptveramu daudzumu, kas kalpo par kritikas materiālu; savukārt kritika pēta pieredzes nosacījumus. Pārbaudot visus (vairumu) spriedumu un teoriju, tiek iegūta «tīrā pieredze». Kā secina M. Zommers, tad iznāk, ka tīro pieredzi var iegūt vēstures beigās, kad ir veikts pilnīgs kritikas darbs un Avenāriusam visa vēsture parādās kā liela šķīstītava, Purgatorijs.⁶² Tādā veidā tiek iegūts arī dabiskais «pasaules jēdziens», kas ir identitāte starp pasauli (kas ir visu objektu kopums) un jēdzienu. «Esamība» šajā «pasaules jēdzienā» ir saknes, sākuma koncepts (Muttervorstellung) un piemērs par mātes klēpi kā dabiskā, pilnīgā līdzsvara stāvokli Avenāriusa uzskatos par principiālo koordināciju nav tikai metafora jeb ir gan katra pieredze, gan visu kopīgais, pasauli kārtotais jēdziens kā metafora. Tādējādi Zommers secina, ka «pasaules jēdziena saprašana ir tuva intelektuālajai intuīcijai un iegūst mistiskas iezīmes».⁶³

⁶¹ Reale Dž. i Antiseri D. *Zapadnaja filosofija ot istokov do našix dnei*, 248. lpp.

⁶² Sommer M. *Husserl und der frühe Positivismus*, S. 40.

⁶³ Turpat, S. 67.

Kā jau minēts, tad Avenāriusa «Tīrās pieredzes kritika» ir ne tikai lingvistisks, bet arī konceptuāls izaicinājums Kanta «Tīrā prāta kritikai», kura sistēmu viņš atzīst un novērtē, īpaši domu par to, ka mūsu pieredzējumos ir rodami abi – gan sajūtu viela, gan kārtojošās formas. Kanta kļūda un naivisms esot, ka viņš aprobežojās tikai ar to, lai abas komponentes dotu pareizajās attiecībās. Atšķirībā no Kanta, Avenāriuss atzīst, ka jēdzieni, kas pievienojas dotajam, nenāk no citas, bet no šīs pašas pasaules.⁶⁴

Jāteic, ka «tīro pieredzi» Avenāriuss saprot ļoti plaši un tai nav konkrētu raksturojumu – tā ir gan idejas, priekšmetu uztveres, tēli (veidoli), spriedumi, vērtējumi u.c. Pieredze nav tikai sajūtas, percepcija, iespaidu secība, kas seko viens otram, tā ir arī apercepcija (dvēseles spēja), kas pakārtota vispārīgiem jēdzieniem. Cilvēka pieredze ir viss – domāšana, iztēle, sapņi, kas tiek izteikti un tādā veidā tos var pārbaudīt. Kritiskas pārbaudes rezultātā tiek iegūts «dabiskais pasaules jēdziens». Ir daudzi pasaules jēdzieni un tie visi ir vēsturiskas konstrukcijas, ieskaitot «patiesības sevī un par sevi»: tās visas veido zināšanas, ticēšana (nevis tikai atklāsmes ticība) kā pārliecība un pieredze, kas ir saistītas ar konkrētām un dažādām sociālajām vidēm. Pasaules jēdziens tāpēc nav absolūts, tas ir jāattīra no visiem mītiskajiem, filozofiskajiem un interpretatīvajiem uzslāņojumiem, lai iegūtu «dabisku» pasaules jēdzienu, kas būtu universāls un ar vienādu nozīmi visiem. Dabisko pasaules koncepciju veido trīs premisas: 1) Eksistē indivīdi un viņu dažādie spriedumi; 2) pastāv apkārtne ar tās dažādajiem elementiem; 3) Starp indivīdiem un apkārtnes elementiem, tāpat arī starp apkārtnes elementiem ir daudzdažādas attiecības. Apkārtne, vide nosaka cilvēcisko pieredzi caur nervu sistēmu, kas esot atkarīga ne tikai no apkārtnes, bet arī no patērējamās barības. Pieredze ir nepārtraukta organisma dzīvības reakciju ķēde uz vidi. Autentiski ir visi pieredzes veidi, iekļaujot sapņus un nepārēša murgus. Taču kritika nodarbojas nevis ar ārējās pasaules dotumiem, bet ar cilvēku verbālo uzvedību. Šajā nozīmē kritika uzstājas kā metafīlozofija, kur kritiķis analizē

⁶⁴ Sommer M. *Husserl und der frühe Positivismus*, S. 43.

kāda izteiktos apgalvojumus. Tīrajā pieredzē katrs cilvēks fiksēts noteiktā situācijā, tas ir, indivīds un vide ir saistīti tā, ka šo attiecību nevar atcelt. Indivīds un vide ir pretstati, taču abi pieder vienai un tai pašai pieredzei. Kad, piemēram, saka: «Es redzu koku», – tas nozīmē, ka «Es un koks ir vienas un tās pašas dotības saturs», pieredze ir vides un indivīda nervu sistēmas mijiedarbības, interakcijas rezultāts. Šo bioloģisko notikumu veido «elementi», piemēram, zaļš, auksts, karsts, ciets, salds, rūgts u.c., un «attieksmes», piemēram, patīkams, nepatīkams, skaists, neglīts u.c. Bez elementiem un attieksmēm nav nekā cita, tāpēc Avenāriuss eliminē atšķirību starp fizisko un psihisko, starp lietu un domu, starp matēriju un garu un ko tradicionāli, saistībā ar pozitīvismu, apzīmē kā trešā ceļa meklējumus filozofijā ārpus ideālisma un reālisma. Avenāriusu, kas gribēja būt ārpus visām partijām, vēlāk kritizēja gandrīz visu virzienu filozofi. V. Vunts viņu kritizēja, vainojot materiālismā, E. Huserlam nebija pieņemams viņa psiholoģisms, V. Ļeņins apzīmogoja par ideālistu, P. Dāle kritizēja psihes un dvēseles pamatojuma bioloģisko un fenomenālistisko akcentējumu.

Lai arī Avenāriuss neformulē intences jēdzienu, kā to pirms Huserla dara viņa laikabiedrs Francs Brentāno, tomēr ideja par pasaules pamatojuma lokalizāciju nevis lietās vai prātā, bet pieredzē kā attiecībās 19. gadsimta beigās bija jaunās domāšanas tendence un specifisks pamatojuma veids, kurā viss nebūt nebija aplams. Nozīmes piešķiršana ne tikai garam, prātam, apziņai, bet arī ķermenim, organismam, tas ir, dabiskajam, bioloģiskajam cilvēkam, un abu nesaraujamajai saistībai, ko uzsāka Avenāriuss, turpinās arī mūsdienu filozofijā un modernajā zinātnē. Tā eksperimentālais psihologs Baidžo Pinna, kas nodarbojas ar nozīmes rašanās smadzenēs un vizuālo ilūziju izpēti, oponentē iebildumam, ka cilvēka prāts ir kas vairāk par fizioloģiju, ka cilvēku garīgo pasauli nevar reducēt vienkārši uz smadzeņu mehānismiem. Viņaprāt, šāda jautājuma nostādne esot duālizms, «jo apziņas sarežģītība nav viņpus smadzenēm, bet to iekšienē. Kā zināms, nozīmes ir tikai mūsu prāta radījums. Piemēram, mākslas uztvere – māksla ir kaut kas tāds, ko ir

radijušas mūsu smadzenes... Nav tik svarīgi saprast fizisko korelātu mūsu smadzeņu iedomām, svarīgi ir saprast, kā smadzenes rada pasauli, jo pasaule tiešām ir mūsu smadzeņu radījums». ⁶⁵ Un vēl: «Piemēram, māksla. Mēs veidojam izstādes un redzam mākslu, bet, ja es jums uzdotu jautājumu, kas ir māksla? Atbildēt nav vienkārši, bet tāpat mēs esam spējīgi **redzēt** (izcēlums mans – E.B.) mākslu. Labi izglītoti cilvēki spēj redzēt, kur ir māksla, lai arī nav viegli saprast, kas ir mākslas fiziskais korelāts. Māksla ir tikai mūsu smadzenēs, un tas ir labs piemērs, lai saprastu, kā smadzenes tver pasauli.» ⁶⁶ Manuprāt, māksla varbūt arī ir mūsu smadzenēs, bet tā nav identa smadzenēm, jo māksla nevis pielīdzinās «pasaules dabiskajam jēdzienam», bet būtiski paplašina un izmaina to ar nozīmju izgaismojumiem.

⁶⁵ Pasaule kā smadzeņu atspulgs (Viestarta Gailiņa saruna ar eksperimentālo psihologu Baidžo Pinnu). *Kultūras Diena*, 2010, 27. marts, 3. lpp.

⁶⁶ Turpat.

3.

Pauls Dāle par R. Avenāriusa psiholoģiski filozofisko konceptiju un tās kritika

P. Dāles pētījumu par R. Avenāriusu veido divas daļas: pirmajā daļā (1.–47. lpp.) ir analītiski pamatīgi atainoti Avenāriusa uzskati, sekojot autora piedāvātajai loģikai, bet otrajā daļā, kas ir arī darba apjomīgākā daļa (47.–119. lpp.), ir dots Avenāriusa uzskatu kritisks izvērtējums un kritikas gaitā tiek pamatota paša autora koncepcija, ko viņš apzīmē kā «enerģētisko ideālismu». Protams, jebkura kāda autora vai tēmas izvēle atklāj arī paša pētnieka ievirzi un domas virzību un jebkuru analīzi var uzskatīt par pētnieka oriģināldevumu, taču Dāles gadījums, manuprāt, Latvijas profesionālajā filozofijā ir īpašs, jo viņš savā kritikas darbā mēģina izveidot arī savu oriģinālu koncepciju, kas viņa domas par vairākām tēmām saista vienkopus, turklāt viņš cenšas sasaistīt arī filozofijas un psiholoģijas laukus.

Pirmo daļu veido trīs nodaļas, kas aptver Avenāriusa uzskatus, pievēršoties nevis atsevišķu darbu analīzei, bet priekšplānā izvirzot problēmu nostādnes: pirmajā nodaļā tiek skatīta «empiriokritiskā metode», otrajā – «empiriokritiskais pasaules jēdziens un introjekcijas kritika», bet trešajā – «psiholoģijas priekšmets un uzdevums».

Kas ir «empiriokriticisms», «empiriokritiskā metode»? Tā ir faktu apakstīšana, kuri atrodami jau priekšā, kuri «iztaisa mūsu apziņas tiešo pirmatnējo saturu». Šo caur refleksijām un subjektīviem piejaukumiem neviltotās apziņas (oriģināls un arī šodien izmantojams Dāles termins! – E.B.) pirmatnējo faktu jeb iepriekšatrodamo saturu Avenāriuss

nosauc par «empiriokritisko esamību» (Empiriokritischer Befund).⁶⁷ Avenāriuss to pamato šādi: «Katrš cilvēcisks indivīds iesākumā pieņem attiecībā pret sevi apkārtni ar daudz un dažādām sastāvdaļām, citus cilvēciskos indivīdus ar dažādiem izteikumiem un izteicamo kaut kādā atkarībā no apkārtnes; visi filozofisko, kritisko vai nekritisko pasaules uzskatu atziņas saturi ir šī pirmatnējā pieņēmuma variācijas.»⁶⁸ Šī tātad ir **atziņas satura** aksioma. Tai tiek pievienota **atziņas formu** aksioma, ko Avenāriuss formulē šādi: «Zinātniskai atziņai nav principiāli citu līdzekļu un formu, salīdzinot ar priekšzinātnisko atziņu: visi speciālie līdzekļi un formas ir priekšzinātnisko līdzekļu un formu papildinājums. Pēdējais izteic: pie kādām metodēm arī nebūtu nonākušas, piemēram, matemātika un mehānika, – galu galā viņas reducējamas uz vispārējām un vienkāršām cilvēciskām funkcijām.»⁶⁹ Kā redzams, Avenāriusa domājums strukturāli ir līdzīgs fenomenoloģiskajai nostādnei – atziņā ir izdalīts saturs (noēma) un forma (noēzis) un tās abas ir atvedinātas uz sākotnējo, priekšzinātnisko atziņu, tikai Avenāriusam, atšķirībā no Huserla, kuram sākotnējā dotība ir pirmsrefleksīva, tā tiek saistīta ar cilvēciskajām funkcijām (uz ko norāda jau darba nosaukums «Cilvēciskais pasaules jēdziens»). Savukārt «tūrās pieredzes kritikas» galvenais uzdevums ir atrast noteikumus, pēc kuriem šī pirmatnējā pieredze domājama kā patstāvīga, nemainīga zinātnes patiesība. Dāle atzīst, ka Avenāriusam «šie noteikumi tiek konstatēti kā fizioloģiski un bioloģiski».⁷⁰ Pamatojoties uz centrālās nervu sistēmas noteikumu, viņas stāvokļu un funkciju ģenētiskas analīzes, Avenāriuss cenšas izziņāt un noskaidrot problēmu izaugšanas, izvirzīšanas un atrisināšanas dabisku vēsturi, cilvēciskās domas galveno kategoriju un normu izcelšanos un universālā jeb «pasaules jēdziena» nodibināšanas iespējamību un nepieciešamību. Secinot, ka Avenāriusa atziņas teorijas metode ir «empīriskā un bioloģiskā,

⁶⁷ Dāle P. R. *Avenāriusa psiholoģiski-filozofiskie uzskati un to kritika*. Rīga, 1927, 4. lpp.

⁶⁸ Turpat.

⁶⁹ Turpat.

⁷⁰ Turpat, 5. lpp.

evolucionāra un ģenētiska», Dāle atzīst, ka zinātnes jēdzienu un formu izcelsmes skaidrojums nedod mērauklu, lai noteiktu šo jēdzienu patiesību un pareizību. Viņš arī norāda, ka šāda pieeja no izziņas izslēdzot prāta apriorās kategorijas, bet tieši to ir centies parādīt Avenāriuss, ka subjektīvās prāta kategorijas neatrodas tīrajā pieredzē, tāpēc tās esot jāizslēdz.

Avenāriusa metodes pamatu Dāle raksturo kā psiholoģisko paralēlismu, kas apgalvojot, ka ir faktiski novērojams psihisku pārdzīvojumu pastāvīgs, regulārs sakars ar fizioloģiskiem procesiem mūsu organismā, respektīvi, smadzenēs, taču šis sakars, Dālesprāt, izslēdz savtarpēju iespaidošanās. Tomēr Dāle secina, ka Avenāriuss šo sakaru saprot vienpusīgi – virzienā no fizioloģiskās rindas, smadzeņu procesiem uz psihisko rindu, pārdzīvojumiem un ka psihiskais savā īpatnībā esot atkarīgs no centrālās nervu sistēmas īpatnējās struktūras, jo nezināmais esot jāpēta ar zināmā palīdzību un šis zināmais esot fizioloģiskas rindas absolūti stingrie likumi, kuri ietverami precīzās matemātiskās formulās.

Kas tad ir šis «rindas», kuras veido Avenāriuss? Jezīmēs tikai to vispārīgo struktūru, jo, sniedzot to pilnīgu izvērsumu, patiešām var aizbaidīt lasītāju, taču Dāle savā darbā skrupulozi izseko visiem Šveices filozofa terminoloģiskajiem džungļiem, meklējot saiknes, to iztrūkumu vai nepamatotību. Pirmo rindu Avenāriuss apzīmē kā R-vērtības (no vācu valodas vārda – Reiz – kairinājums, Dāle lieto vārdu – kairiens), ar to saprotot «apkārtni», visu ārpusauli, kas atrodas mums apkārt, visu arējo kairinājumu kopumu; otrā rinda ir E-vērtības (no vācu valodas vārda – Empfindung – sajūta), jo, pēc Avenāriusa domām, katrs pārdzīvojums ir sajūta vai to modifikācija jeb «izteikumi», kas aptver visu cilvēka iespējamo pārdzīvojumu saturu izteiksmes, runātus vārdus, žestus, zīmes, rakstus u.c.; trešā rinda ir C-sistēma (no latīņu vārda – cerebrum, smadzenes), ar ko Avenāriuss apzīmē individu. Centrālais loceklis šajā sistēmā esot C-sistēma, jo izmaiņas tieši šajā nosakot pārdzīvojumu saturus, bet ārējiem iespaidiem jeb kairinājumiem esot tikai netieša vai papildinoša loma.

C-sistēmas pārmaiņu kopums, kas noteic E-vērtības, psihiskos pārdzīvojumus, tiek nosaukts par «neatkarīgo dzīves rindu»; E-vērtības sastata «atkarīgo dzīves rindu». «Kritikas» pirmais sējums ir veltīts neatkarīgajai un zināmajai rindai – C-sistēmas pārmaiņu shematiskai analīzei, nosakot šīs rindas pamatlikumu – biomehānisko likumu par darba un spēka piegādājuma un enerģijas patēriņa un atjaunojuma nolīdzināšanu.

Otrajā sējumā Avenāriuss veic galveno E-vērtību, pārdzīvojumu un to svarīgāko modifikāciju aprakstīšanu un atvasināšanu no «neatkarīgās dzīves rindas» formām un noteikumiem. Avenāriusa sistēmu kopumā Dāle vērtē šādi: «Avenāriusa pētījumu materiāls ir galvenā kārtā taisni E-vērtības, t.i., līdzcilvēku izteikumi, viņu pārdzīvojumu saturs. Viņš atzīst par labāku būt klausītājam nekā personai, kura runā no savas puses; šādi rīkojoties, filozofs cer panākt pilnīgi objektīvas aplūkošanas redzes stāvokli, kurš izslēdz visus afektus, aizspriedumu un personīgās intereses iespaidus... Un arī «pieredze», «patiesība» nozīmē viņam vispirms pārdzīvojuma izteikumu, kura īpatnējais raksturs un loma domāšanā arī bioloģiski jānoteic. Šeit skaidri redzams empiriokriticisma atziņas teorijas neapšaubāmi konsekvēntais un īpatnējais ceļš.»⁷¹

Kā darbojas C-sistēma, kas ir dzīves un dzīvības organisko procesu centrālais regulators?

C-sistēma atrodas pastāvīgā kopdarbībā ar apkārtnes elementiem un to iedarbība rada centrālajā nervu orgānā zināmu enerģijas patēriņu. Lai šī enerģija neizsīktu darba jeb vingrinājumu procesos, tā tiek atjaunota spēku piegādāšanas jeb vielu apmaiņas procesos. Tajā piepildās dzīvības uzturēšanas maksimums, kad darba un barošanas faktori atrodas absolūta līdzsvara stāvoklī, un uz šo ideālo stāvokli, šo nulli kā diferences trūkumu pastāvīgi tiecas C-sistēma, jo tas nodrošina vismazāko enerģijas patēriņu. Šādai ideālai apkārtnei visvairāk tuvojas «mātes svētais klēpis». No novirzēm no šī ideālā stāvokļa veidojas vitālās diferences

⁷¹ Dāle P. R. *Avenāriusa psiholoģiski-filozofiskie uzskati un to kritika*, 7. lpp.

rindas, dzīves rindas, kuras augstākais svārstību punkts ir psihiskie pārdzīvojumi, apziņas un atziņas procesi jeb teorētiskā dzīves rinda.

«Kritikas» otrajā daļā apskatītas E-vērtības jeb psihiskās parādības un vispirms ir veikta to klasifikācija, iedalot tās: 1) elementos (sajūtas, priekšstati un prāta jēdzieni) un 2) nokrāsas jeb elementu iespaids, kādu tie atstāj attiecīgajā apziņā. Tā ir afekcionāla attiecība, novērtējums – patīkams, nepatīkams, uztraucošs, mierinošs, zināms, nezināms, neparasts, patiess, nepatiess, esošs, neesošs, šķietams, skaists, neskaists. Tas, kā redzams, atbilst F. Brentāno psihisko fenomenu otrajam intences veidam, attieksmes intencēm.

Ticība un zināšana, pēc Avenāriusa uzskata, arī ir tikai zināmi radniecīgi jušanas veidi, modificētas pārdzīvojumu nokrāsas, kuras rodas caur indivīdu kā sabiedrisku locekļu mutisku un rakstisku satiksmi.⁷² Ticība esot tikai pazemināta zināšanas pakāpe un zināšana un ticība var pāriet viena otrā. Kā redzams, Avenāriuss, līdzīgi Huserlam, neidentificē priekšmetu un nozīmi un nepieskīr ticības «priekšmetam» zemāku esamības veidu, kaut arī zināšanas tiek atzītas par augstāku pieredzes veidu, jo tās prasot augstāku ievingrināšanos.

Pieredzi Avenāriuss iedala šaurākā tās izpratnē kā ārējo juteklisko pieredzi un pieredzi plašākā nozīmē, ko veido katrs pārdzīvojuma saturs – doma, priekšstats, fantāzijas tēls, kas ir iekšēji un nav atkarīgi no ārpusaules kairinājumiem. Tomēr neempīriskos jēdzienus, kuri pamatojas «tīrajā domāšanā», Avenāriuss atzīst par mazāk pastāvīgiem, mazāk noteiktiem un mazāk nemainīgiem, tāpēc tie pieredzes gaitā tiek izslēgti no teorētiskās dzīves rindas jeb zinātniskās domāšanas satura. Šādas izslēgšanas ceļā veidojoties pasaules jēdziens, kas sakrīt ar tiro pieredzi, kura būšot visiem vienāda, pastāvīga un kļūšot cilvēcei par «dzimteni». Tātad Avenāriusam, tāpat kā O. Konta un H. Spensera pozitīvismam, atziņas subjekts nav visatsevišķais subjekts (kuru spriedumi atšķiroties un esot pre-

⁷² Dāle P. R. *Avenāriusa psiholoģiski-filozofiskie uzskati un to kritika*, 15. lpp.

timrunājoši), bet gan cilvēce savā organiskās evolūcijas gaitā.

Tas gan nenozīmē, ka Avenāriusa atziņas teorijā un pasaules jēdzienā vispār neienāk «es», subjekts, tikai filozofs to iekārto «empiriokritiskajā principiālajā koordinācijā», ko veido «es» un apkārtnes, «es» un «ne-es» sakars, turklāt «es» tiek atzīts par «centrālocekli», bet apkārtne jeb relatīvi mainīgais loceklis kā «pretloceklis», bet tas neesot subjekta un objekta duālistisks pretstatījums gnozeoloģiskā vai metafiziskā nozīmē. Katrā pieredzē, ko veido elementi un nokrāsas, tie ir nešķirami saistīti kā matērija un forma. P. Dāle skaidro Avenāriusa pozīciju: «Es neesmu tas, kas atrod, neesmu atrodošais, bet arī tikai atrodamais jeb līdzpārdzīvojamais (das Miterfahrene); mans «es» ir tikai pieredzes viena daļa jeb objekts starp objektiem. Tas, ko sauc par «es», pats nav nekas cits, kā kaut kas tāds, kas tiek atrasts kā jau dots, kā fakts, un dots tādā pašā nozīmē, kā, piem., tas, ko apzīmē ar vārdu «koks».⁷³ Tātad ne ar vārdu «es» apzīmētais atrod koku kā kaut ko dotu, bet «es» un koks gluži līdzīgā kārtā ir vienas un tās pašas īstenības saturs, kura tiek atrasta kā esošs fakts.» Tas nenozīmē, ka «es» tiek pielīdzināts kokam, tās ir pretējas realitātes, bet tomēr pieder vienai pieredzei un ir vienmēr saistītas. Avenāriusa principiālās koordinācijas ideja tātad ir virzīta uz metafizisko duālismu pārvarēšanu, kas viņam arī izdodas, bet kuras filozofisko rezultātu Dāle kvalificē šādi: «Principiālās koordinācijas shēma ir tātad absolūti-fenomenālistiskā un imanenti-relatīvistiskā pasaules uzskata kodols: pasaule ir tāda, kādu mēs to viņas raibās un mainīgās parādībās uzņemam; aiz redzamām parādībām un lietām neslēpjas nekāda mistiska būtība, nekādi numeni, «lietas par sevi», īstenība izsmeļama ar viņas empiriskiem faktiem (absolūtais fenomenālists), kuri tiek vienmēr uzņemti un pārdzīvoti no zināma «es» un eksistē tikai sakarā ar viņu, šo individuālo «es» (imanentais relatīvisms).»⁷⁴ Nesot arī principiālas atšķirības starp filozofijas un speciālo

⁷³ Dāle P. R. *Avenāriusa psiholoģiski-filozofiskie uzskati un to kritika*, 24. lpp.

⁷⁴ Turpat, 25.–26. lpp.

zinātņu pieredzēm, tikai filozofijas priekšmets esot pilnās pieredzes, bet speciālo zinātņu – atsevišķu nepilnu pieredzējumu grupas, kas arī garantējot dabisko pasaules vienību. Ar principiālās koordinācijas principu Avenāriuss vērsās pret introjekcijas pieeju, kas sagraujot dabisko pasaules vienību un sadalot pasauli iekšējā un ārējā, jo psihiskos elementus un stāvokļus ievieto cilvēku ķermenī vai smadzenēs. Savukārt Dāle pilnībā nepieņem Avenāriusa introjekcijas principa kritiku un atzīst tā pamatotību tikai attiecībā uz «primitīvo animismu un maldīgām psiholoģiskām mācībām par psihisko faktu un spēju lokalizēšanu smadzenēs kā tādās».⁷⁵ Bet Dāle atzīst, ka «ši kritika neapgāž to uzskatu, pēc kura, piem., visas sajūtas, domas, jūtas, gribas procesi, – visi pārdzīvojumi ir īpatnējas dvēseles stāvokļi un elementi un ietveras viņā kā imateriālā garīgā subjektā».⁷⁶

⁷⁵ Dāle P. R. *Avenāriusa psiholoģiski-filozofiskie uzskati un to kritika*, 80. lpp.

⁷⁶ Turpat, 74.–75. lpp.

4.

«Dvēsele» kā pamatjēdziens P. Dāles «enerģētiskā ideālisma» konceptijā

Oponējot vairākām Avenāriusa problēmu nostādnēm un izpratnēm, Dāle vienlaicīgi piesaka un pamato līdzīgu problēmu un jēdzienu izpratni, veidojot savu «enerģētiskā ideālisma» koncepciju. Pirmais, pamat- un visplašākais jēdziens Dāles paša jaunveidojamajā koncepcijā ir «dvēsele», kurai nav rodams viennozīmīgs definējums vai formulējums. Kā dvēseles sinonīmi tiek lietoti gan apziņas, gan subjekta, gan gara nojēgumi un tās pamatojums balstās ne tikai filozofijā, bet arī psiholoģijā. Šo dvēseles jēdziena plašo izpratni, kas ir saistīta ne tikai ar filozofijas un psiholoģijas akadēmiskajām disciplīnām, bet arī ar cilvēku kā ētisku praktiskās rīcības subjektu, precīzi ir formulējis viens no Dāles disertācijas recenzentiem Valters Frosts: «Psiholoģijas un cilvēka dvēseles iedabas problēma Dālem ir sevišķi tuva. Tajā ir izpaudusies visa Dāles personība. Viņu vada radikāli atšķirīgi impulsi nekā Avenāriusu. Un Dālem ar viņa argumentācijas veidu pret Avenāriusu ir, pēc manām domām, taisnība. Dāles darbs par Avenāriusu atklāj viņa paša uzskatus par cilvēka dvēseles būtību un ētiskā rakstura veidošanu. Šīs konstrukcijas ir ļoti labs un būtisks palīgs cilvēcisko īpašību un lietpratīgu uzskatu kāpināšanai, tā ir mācība, balstoties uz kuru, var attīstīties patiesa kultūra un profesionalitāte.»⁷⁷ Arī J. Ķēniņš akcentē to, ka P. Dāle,

⁷⁷ Frost W. *Gutachten* (Recenzija par P. Dāles doktora darbu). Dāles fonds LVVA, 178. lapa.

līdzīgi Kantam, uzsvēra morālā prāta primātu pār teorētisko prātu. Šai nozīmē viņa kollēga T. Celms, izteikdamies ar Huserla skolnieka Šelera vārdiem, runā par Dāli kā dievības karoga nesēju pasaules vētrās.⁷⁸ Tieši šī sākotnējā Dāles iestādne uz dvēseli ļauj saprast to, kāpēc Dāle ir pievērsies Avenāriusa filozofijai, kaut arī viņa «naturālistiskais empīrisms» nav Dālem pieņemams: jo tā centrā tomēr izvirza apziņas un psiholoģijas problēmas, arī jautājumu par dvēseles un ķermeņa (miesas) attiecībām, kas Dālem ir būtiski, kaut arī viņš piedāvā pilnīgi citu risinājumu. Var pat sacīt, ka psiholoģija ir Dāles «gara zinātnes» un visas filozofijas arheoloģiskais noteicējamats un psiholoģiju Dāle atzīst par gara zinātņu pamatdisciplīnu. Te gan vēlreiz ir jāuzsver, ka Dāle viscaur domā filozofisko un nevis empīrisko psiholoģiju. Lūk, kā Dāle definē savu psiholoģijas izpratni un dvēseles koncepta vietu un nozīmi tajā: «Latviešu psiholoģija apliecina noteiktu tendenci uz veseluma un dinamisma viedokli; tiek atzīta dvēseliskā mikrokosmosa neizsmeļamā bagātība un tā radošā aktivitāte, tāpat kā apziņas intencionālā struktūra. Psihiskā realitāte skata to kā kārtu struktūru; tā implicē vitālo, dvēselisko un garīgo kārtu, un katrai no tām pieder zemapziņas pamats (unterbewusste). Tā apskata dvēselisko dzīvi kā pakļautu trīskāršai likumībai, proti, bioloģiskai, imanenti-psihiskai un garīgai.»⁷⁹ Tātad dvēsele ir psiholoģijas priekšmets, bet, Dālesprāt, dvēsele ir arī filozofijas pamatjēdziens. Dvēsele ir dinamiska substance un tā ietver sevī tādus raksturojumus kā imaterialitāte, garīgums, subjekts, apziņa, es, aktivitāte, radošums⁸⁰, taču tā ir īpaša veida substance kā radoša aktivitāte, kas pilnībā neatbilst klasiskajai substances kā nemainīgas būtības izpratnei, bet arī neizslēdz to: «Un dvēseles aktivitāte ir tāda immateriāla gaisma un enerģija, kas staro un darbojas caur smadzeņu prizmu.»⁸¹ Tomēr tieši atšķirīgu jēdzienu nozīmes identifikēšanu, piemēram, dvēseles un subjekta, recenzijas 3. pun-

⁷⁸ Kēniņš J. *LU iniciatora...*, 67. lpp.

⁷⁹ Dahle P. *Lettische Psychologie*, S. 102–103.

⁸⁰ Dāle P. R. *Avenāriusa...*, 75.–77. lpp.

⁸¹ Dāle P. *Mūžīgā dzīvība*. Rīga, 1932, 4. lpp.

ktā par Dāles grāmatu «Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma» autoram pārmeta Teodors Celms. Dāle raksta atbildi par Celma recenziju, kurā atkārtoti skaidro savu iestādni un izpratni: «Kritizēdams A. (šeit un turpmāk Dāle lieto saīsinājumu no Avenāriuss – E.B.) «centrālocekļa» (individuāla) jēdzienu, es lietojot vienu caur otru terminus *dvēsele* un *subjekts*, starp kuriem esot milzīga starpība no gnoseoloģiskā viedokļa. Aizrādītās 51. un 52. lapaspusēs un citur es mēģinu pierādīt, ka A. «centrālocekļa» jēdziens neiztur kritiku, izejot kā no psiholoģiskā, tā arī no gnoseoloģiskā viedokļa par *subjektu*. Bez šaubām, starp dvēseli un subjektu no gnoseoloģiskā viedokļa ir liela starpība, bet no augstākā sintētiskā filosofiskā viedokļa *dvēsele* un *subjekts* apvienojas zem vienas kategorijas – *garīgais subjekts*: šis ir tas dzīvais vienotais «es», kas izpaužas un realizējas dvēseles pārdzīvojumos kā viņu substancālais radošais spēks un arī apziņošais un zinošais subjekts var stāvēt ideālā, pārindividuālāi bezlaicīgai likumībai padotā zināmības koordinācijā pret katru reālu vai domājamu procesu un lietu, – psihiskas, fiziskas vai citas kādas lietas dabu. Šī darbīgā vienotā dvēsele un savu darbību un savas attiecības *zinoša dvēsele* ir viena un tā pati nedalāmā garīgā būtne, kurai gan piemīt specifiski dažādas funkcijas, starp tām arī loģiskās domāšanas funkcija ar viņas īpatnējo vienību un transcendentālo likumību. A. garīgā subjekta īpatnību viņa reāli-psiholoģiskā un gnoseoloģiskā aspektā nav saredzējis.»⁸² Celmam iebildes ir raisījušas arī vairākas citas Dāles premisas, kas ļāvušas secināt, ka 1) Dāle, kritizējot A. psihofizisko paralēlismu uz savstarpējās iedarbības teorijas pamata, nonākot pretrunā ar dabaszinātņu fundamentālo likumu par enerģijas patstāvību; 2) cīnoties pret naturālismu A. filozofijā, pats kritot psiholoģiskā naturālismā; 3) pieņēmums par ideālistiski-dinamisko pasaules sistēmas substancālo homogenitāti, kuras pamatā ir garīgas dabas radošs spēks, balstoties uz nepareizām premisām. Komentējot šos iebildumus,

⁸² Dāle P. Dažas piezīmes pie T. Celma recenzijas par manu grāmatu «Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma». *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 6, 1923, 739. lpp.

mēģināsim skaidrot Dāles nostādnes, balstoties gan pašā Dāles argumentos, gan mūsdienu filozofu atziņās par minētajām tēmām, kā arī visu laiku paturot prātā filozofa sacīto, ka viņš savus uzstādījumus sauc par pozitīvo programmu jeb deklarāciju, un «pārbaudīt un attaisnot šo programmu, dibinoties uz tagadējiem zinātnes un filosofijas sasniegumiem, to es uzskatu par savu filosofisko pienākumu».⁸³ Turklāt jāņem vērā, ka Dāles pieeja ir sintētiska un katra problēma tiek argumentēta nevis nošķirti, bet cita caur citu. Dāles filozofijas «centrālloceklis» ir radošās aktivitātes substancionalitātes pieeja un tā ir meklējama analogijā ar Anrī Bergsona radošās evolūcijas konceptu. Atsauces uz Bergsonu Dāles darbā nav daudzskaitlīgas, tomēr līdzība ar franču filozofu vairāk ir strukturāla, jo arī Bergsona filozofija un apziņas izpratne izaug no psiholoģijas, un apziņas izpratne paliek saistīta ar ķermeni, ar jutekliskās pieredzes dotumiem un fiziskajiem fenomeniem. Tā vienā no retajām atsaucēm uz Bergsonu latviešu filozofs saka: «Apziņas dzīves īpatnējo procesuāli-radošo un organiski sakarīgo dabu, kā nedalāmu tīri *kvalitatīvu aktivitāti* mūsu dienās sevišķi dziļi un ģeniāli apgaismojis ar smalku psihologa un filozofa skatu Anrī Bergsons speciāli savā darbā «Les donnees immediates de la conscience». Attēlodams meistarīgi dvēseles dzīves vienību un aktivitāti, viņš tomēr izvairās no «es» kā garīga substancionāla subjekta un īpatnēja centra jēdziena un ir pret to. Priekš viņa apziņas dzīves vienība atbalstās un atveras pašās psihiskās parādībās, viņu nedalītā daudzējādībā un plūsmā un radošā maiņā, apziņas konkrētā atmiņā un ilgumā (durēe), kurš ir pretējs abstraktam kvantitatīvam ilgumam un laikam kā homogēna izplatījuma zurogātam.»⁸⁴ Komentējot šo domu, Dāle piebilst, ka apziņas dzīves radošās maiņas un dažādības jēdziens nerunā pretim aktīva un sevī identiska psihiskā subjekta, imanentas un aktuālas garīgās substances kā patstāvīga un imateriāla spēka jēdzienam, bet viens otru atbalsta un postulē. Kā redzams, Dāle

⁸³ Dāle P. Dažas piezīmes pie T. Celma recenzijas par manu grāmatu «Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma», 744. lpp.

⁸⁴ Dāle P. R. Avenāriusa., 117. lpp.

postulē substances jēdzienu, ko nedara Bergsons, un sava substancionālā dinamisma pamatojumā papildina Bergsonu ar Leibnica, Lotces un Lopatina «dinamiski-monadoloģisko spirituālismu», kas bez pretrunām esot savienojams ar Bergsona radošās procesualitātes *aktuālistisko spirituālismu* (kā viņš kvalificē Bergsonu). «Esmu pārliecināts,» raksta Dāle, «ka pareizs un auglīgs dvēseles un apziņas būtības problēmas atrisinājums meklējams tikai šinī sintēzē, kura pilnīgi apvieno pašdarbīgo un imanento substancionalitāti ar radošās maiņas aktualitāti.»⁸⁵

Celma aizrādi, ka ideja par ideālistiski-dinamisko pasaules sistēmas substanciālo homogenitāti, kuras pamatā ir garīgas dabas radošs spēks, balstoties uz nepareizām premisām un nonākot pretrunā ar dabaszinātņu fundamentālo likumu par enerģijas pastāvību, Dāle atspēko ar vairākiem saviem argumentiem-postulātiem. Visupirms Dāle saka, ka fiziķu enerģija neesot nekāda realitāte vai vispārēja substance, bet ir relatīvs jēdziens, kas apzīmē kvantitatīvo, mērāmo pastāvību un ekvivalenci juteklisko fenomenu maiņās un attiecībās, turklāt dabaszinātnieki parasti absolutizējoš fiziskos fenomenus un viņu likumības. Dāle neapšaubā fizikālās enerģijas likumu un nemēģina to pārcelt uz to substances izpratni, ko viņš proponē, bet tikai **papildina** (izcēlums mans – E.B.) fizikālās enerģijas likuma «fenomenālo un metodoloģisko nozīmi ar realā spēka **ontoloģisko jēdzienu** (izcēlums mans – E.B.), tādējādi iztulkodams fizisko kā phaenomenon bene fundatum (lietojot Leibnica izteicienu)».⁸⁶ Proti, visam fiziskam tiek atzīti metafiziski-dinamiski pamati – dabas elementārās **monādes** ar viņu vienmuļām tendencēm un konstantām attiecībām. Vienlaikus Dāle atzīst, ka «dvēseles un miesas kopdarbības problēma arī no metafiziskā viedokļa paliek ļoti sarežģīta un ir patiesi grūtāka nekā to tēloju sev, rakstīdams aplūkojamo darbu. Ja pieņem miesas un dvēseles iekšējo substancionālo kopdarbību,

⁸⁵ Dāle P. R. Avenāriusa..., 117. lpp.

⁸⁶ Dāle P. Dažas piezīmes pie T. Celma recenzijas par manu grāmatu «Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma». *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 6, 1923, 741. lpp.

arī tad bez šaubām jāreķinās ar enerģijas pastāvības un ekvivalences likuma prasījumiem, jo paceļas jautājums, kas notiek ar fizikāliem fenomeniem, ja attiecīgo elementāro monādu sistēmu (kā pamatu materiāli-enerģētiskiem procesiem) iespaido augstākā garīgā monāde». ⁸⁷ Viņa pieeja, kā domā autors, ļaujot izvairīties no fizikālā dogmatisma, jo, ja fiziskās enerģijas likumu attiecina arī uz dzīvo dabu, tad fiziskās rindas ciešā noslēgtība sevī ir apšaubāma un nav pierādīta. Kā redzējām, tad Dāle savu pašdarbīgās un imanentās substancionalitātes un radošās maiņas aktualitāti kā pamatprincipu saista ar dvēseles un miesas kopdarbību, neizslēdzot arī materiāli enerģētiskos procesus, noenkuro monādes jēdzienā. Monādes koncepts savukārt ļauj saprast to, kāpēc un kā filozofs turpmākajā savā radošajā evolūcijā nonāk pie panteisma atzīšanas vienā no tā modifikācijām – panenteisma. P. Dāle, līdzīgi F. Brentāno, bet atšķirībā no E. Huserla un T. Celma, neuzsver «es» centrālo lomu dvēseles – apziņas struktūrā, bet skata to relāciju vienībā dažādos līmeņos un pakāpēs: mikrokosms – makrokosms, individuālā monāde – absolūtā monāde, gars – miesa, apzinātais – neapzinātais u.c. Monādes nojēgums ļauj Dālem neaprobežoties ar mikrokosmosu, bet skatīt to arī makrokosmosa koordinātēs. Jāatzīst, ka 20. gadsimta pirmajā pusē, kad notiek filozofijas radikāla pievēršanās cilvēka problēmai un subjektivitātei jeb mikrokosmam, makropasaules problemātika strauji sāk izslidēt no filozofijas interešu loka, bet 20. gadsimta nogalē ekoloģijas, globalizācijas un virtuālās tehnoloģijas procesu dēļ makrokosmosa tēma dažādās artikulācijās atkal atgriežas filozofijā.

Tā viens no retajiem modernajiem autoriem, kas saglabā makrokosmosa tēmu kā patstāvīgu un nozīmīgu (pasaules) dabiski metafizisku ideju, ir Alfrēds Vaiheds, kurš darbā «Ideju piedzīvojumi» vienu nodaļu ir veltījis «Kosmoloģijām». Tajā autors izseko kosmoloģiskās koncepcijas kopš antīkās pasaules, izdarot vairākus būtiskus secinājumus. Pirmais: «Šī nesatricināma ticība pasaules kārtībai, kurai

⁸⁷ Dāle P. Dažas piezīmes pie T. Celma recenzijas par manu grāmatu «Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma», 741. lpp.

ir tik daudzveidīga vēsture – Platons un Epikūrs, gnostīki, Aleksandrijas teologi, Antiohijas un Mopsuetijas racionalisti, manihejieši, Augustīns, Kalvins, – beidzot pāriet jaunā laikmeta pirmajā fāzē, kas sākas XVII gadsimtā kā neapšaubāma premisa par noteiktu dabiskās kārtības pastāvēšanu, kura ikkatrā detaļā ir atvērta cilvēcisķajai sapratnei.»⁸⁸ Auteurs secina, ka septiņpadsmitā gadsimta beigu I. Ņūtona, V. Leibnica un Dž. Loka kosmoloģiskās koncepcijas ir tās, kas ir atstājušas vislielāko ietekmi uz sava laikmeta domāšanu un saglabājušas šo ietekmi vēl divus gadsimtus. Īpaši Leibnica atšķirīgā pieeja bija tā, ka viņš savā monādu mācībā sāka skatīt kosmoloģijas problēmas no subjekta un nevis objektīvo zināšanu puses: «Leibnics bija pirmais un, visdrīzāk, visnozīmīgākais filozofs, kas pieņēma moderno mācību un vienlaikus apzinājās tās grūtības. Viņš drosmīgi izslēdz Dievu no šīs mācības rāmjiem, jautājot nevis, kā izskatās atomu pasaule, ko vēro intelekts, bet cenšoties saprast, ko nozīmē būt atomam.»⁸⁹

Zīmīgi, ka Pauls Dāle makrokosmosa tēmai neļāva izslīdēt no filozofijas skavām vēl 20. gadsimta sākumā un centās savā veidā pamatot abu saiknes un, līdzīgi Vaitheidam, pamatojumu meklēja ne vien Leibnica monadoloģijā, bet arī – Džordano Bruno panteismā. Kāpēc Leibnics? Jo Leibnics, līdzīgi saviem laikabiedriem Renē Dekartam un Baruham Spinozam, atvedināja savu filozofiju no «substances» jēdziena. Taču Dekarts pieļāva trīs substances – Dievu, garu un matēriju, un Spinoza pieļāva vienu substanci – Dievu. Dekartam izplestība ir matērijas būtība; Spinozam gan izplestība, gan domāšana ir Dieva atribūti. Savukārt Leibnics atzina, ka izplestība nevar būt substancēs atribūts, jo, viņaprāt, izplestība ietver sevī daudzskaitlību un tāpēc tā var izpausties tikai substanču kopumā, bet katrai atsevišķai substancēi, ko viņš nosauca par monādēm, ir jābūt neizplestai. Katrai monādei piemīt dažas fiziskā punkta pazīmes, bet tikai tad, kad tās skata abstrakti, bet faktiski katra monāde ir dvēsele, kas ir noslēgta

⁸⁸ Vaitheid A. *Izbrannije raboti po filosofiji*. Moskva, 1990, 530. lpp.

⁸⁹ Turpat, 533. lpp.

sevi.⁹⁰ Bet tad rodas jautājums par aktivitāti, dinamiku, tās iespēju. Ir skaidrs, ka ķermeņi iedarbojas viens uz otru, it īpaši saduroties; bet otrais ir uztveres saprašanas jautājums, kas acīmredzot ir uztvertā objekta iedarbība uz uztvērēju. Bērtrands Rasels to komentē šādi: «Leibnics uzskatīja, ka katra monāde atspoguļo Visumu nevis tāpēc, ka Visums iedarbojas uz to, bet tāpēc, ka Dievs tai ir devis tādu dabu, kas pati no sevis rada tādu rezultātu. Starp izmaiņām vienā monādē un izmaiņām citā pastāv «iepriekš noteikta harmonija», kas arī rada mijiedarbības iespaidu.»⁹¹ Monādes veido hierarhiju pēc skaidrības un noteiktības, ar kādu tās atspoguļo Visumu. Cilvēka ķermeņi veido monādes, kur katra no tām ir dvēsele un ir nemirstīga, bet ir viena noteicošā monāde, kas saucas – cilvēka dvēsele, kas ir cilvēka ķermeņa daļa. Šī monāde ir noteicošā ne tikai uztveres skaidrības ziņā, bet arī tāpēc, ka visas izmaiņas ķermeņi notiek šīs monādes labad. Leibnics nostādīja B. Rasels skaidro ar piemēru: «Kad mana roka kustas, tad mērķis, kam kalpo šī kustība, atrodas noteicošajā monādē, tas ir, manā dvēselē, bet nevis monādēs, kas veido manu roku. Te arī ir patiesība par to, ko veselais saprāts uzskata par manas gribas kontroli pār roku.»⁹² Telpas, kā tā parādās jutekļiem un kā to skata fizika, neesot, taču tai ir reāls dubultnieks, proti, monādu atrašanās trejdimensiju kārtībā, atbilstoši skatpunktam, kādā tās atspoguļo pasauli. Katra monāde redz pasauli noteiktā perspektīvā, kas ir raksturīga tikai viņai; šajā nozīmē nedaudz patvaļīgi varot sacīt par monādēm, ka tām ir telpisks novietojums. Tātad Leibnics savā sistēmā pieļauj gribas brīvību. Arī Dieva darbībām raksturīga brīvība.

Dāle ir atzinis Leibnīcu par vienu no savas «enerģētiskā ideālisma» koncepcijas avotiem un tieši tāpēc Leibnīca filozofija, kas bija ceļā uz modernās filozofijas pavērsieniem (kā to atzīmēja A. N. Vaitheds), – lai atbrīvotos no naturālisma, lai pievērstos atsevišķajam (monādei), taču nesarautu apziņas un ķermeņa, mikrokosmosa un makrokosmosa saiknes,

⁹⁰ Rassel B. *Istorija zapadnoj filosofiji*, 90. lpp.

⁹¹ Turpat.

⁹² Turpat, 91. lpp.

palīdz saprast Dāles pozīciju, kas nebūt nav viegli izdarāms, jo tā nav formulēta tikai vienuviet, vienā darbā un sistemātiskā izklāstā. Tāpēc Dāle līdzīgā kārtā cenšas atspēkot Celma argumentu, ka psiho-fiziskās kauzalitātes atzišana vedot pie psiholoģiskā naturālisma. Pirmkārt, Dāle atsaucas uz valodiskajām grūtībām, jo viņš psihiskās realitātes raksturošanai patiesi izmanto konkrēti naturālus vārdus – enerģija, cēlonība u.c., taču viņš arī norāda, ka bez tiem nav varējis iztikt pat E. Huserls, lietojot izteicienus: «apziņas kārtas, resp., slāņi» (Bewusstseins-schichten), «noematiskais kodols» (noematischer Kern), «apziņas uzbūve» (Bewusstseins-Struktur) u.c. Otrkārt, nenoliedzot apziņas (dvēseles) intencionalitātes un nojēgšanas aktu darbības, Dāle neizslēdz arī īpatnējo apziņas kauzalitātes kategoriju, kas balstās apziņas aktivitātē un reālās darbības spējā: «Vai viņš (T. Celms – E.B.) piekristu Avenāriusa u.c. uzskatam, ka darbības un dvēseles aktivitātes jēdziens ir fikcija un malds?! Cīnoties pret inaktīva «es» jēdzienu, tāpēc arī uzsveru sevišķi dvēseles īpatnējo radošo aktivitāti. Ja es explicite nerunāju par *nojēgšanas* funkciju apziņā, tad ar to nebūt nav teikts, ka es ar savu dvēseles aktivitātes, radoša gara spēka jēdzienu stāvu uz naturālistiska pamata. Kas ir pierādījis, ka darbība un cēlonība ir tikai dabas, naturae privilēģija? Un fizikālās cēlonības un enerģijas nolīdzinājumos es dvēseles aktivitāti nekur neietveru. Dvēseles finālā, mērķus «intendējoša», uzdevumus apzinošā darbība ir taču vienlaicīgi intencionalitātes stariem caurausta kauzalitāte.»⁹³ Kā redzams, tad Dāle pārlicināti un daudzkārtīgi atkārtu domu, ka dvēsele ir spēks, kas spēj radoši darboties, uztvert, apzināties un nojēgt gan savu darbību, gan savas attiecības pret universumu. Var secināt, ka Dāle savā «enerģētiskā ideālisma» koncepcijā ir mēģinājis sintezēt vairākas filozofijas vēstures un modernās filozofijas idejas un pieejas: pirmām kārtām, paturot enerģijas jēdzienu tā aristoteliskajā izpratnē kā tīru aktivitāti no sevis pašas, kas ir arī īstenība un lielākā noteiktībā – tā ir

⁹³ Dāle P. Dažas piezīmes pie T. Celma recenzijas par manu grāmatu «Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma». *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 6, 1923, 743. lpp.

entelehija kā mērķis sevī un mērķa īstenošana. Savā koncepcijā Dāle iesaista arī Bergsona radošās evolūcijas ideju un apziņas saikni ar ķermeni (kas atbilst Bergsona mūsdienu ne-spirituālistiskajai interpretācijai)⁹⁴, gan Huserla ideju par apziņas intencionalitāti jeb, Dāles terminoloģijā, par specifisko apziņas – dvēseles cēlonību jeb aktivitāti, gan Brentāno juteklisko aktu pieredzes iekļaušanu apziņas pieredzē, gan atzīstot Leibnica pasaules visuma monādisko būvi kā mēģinājumu pamatot ne-mehānisku, metafizisku kosmoloģiju. P. Jurevičs secina šādas Dāles ietekmes: «No vēsturiskā viedokļa P. Dāle savos uzskatos vistuvāk pieskaras Platonam, Leibnicam, Vl. Solovjovam un A. Bergsonam. Par sevišķi auglīgu viņš uzskata mēģinājumu sintezēt Leibnica aktīvās substances un Bergsona «radošās ilgšanas» jēdzienus.»⁹⁵ Kopumā Dāles pozīciju var raksturot kā ontoloģiskās pieejas uzsvērumu pār gnozeoloģisko skatījumu (tas ir noteicis arī Dāles un Celma atšķirīgās pieejas viņu diskusijā, jo Celms ir uzsvēris pretrunas, kas izriet no gnozeoloģiskās pieejas un šajā ziņā viņa argumentācija ir pamatota, bet Dāle akcentē ontoloģisko pieeju, kas, viņaprāt, niansētākas diferenciacijas nepaģērot, bet tas īsti nepārlicina, tāpēc Dāle atrunājas, ka viņš savu uzskatu tikai proponējot programmatiski). Līdzīgu sintēzes mēģinājumu var saskatīt krievu filozofa Ļeva Lopatina (1855–1920) uzskatos, uz Dāles tuvību viņam ir norādījis T. Celms: «Savā koncepcijā, kura tiek apzīmēta kā ideālistiski-dinamisks uzskats, autors ir zem stipra Lotces un sava skolotāja Maskavas prof. Lopatjina iespaida.»⁹⁶ Lopatina ietekme ir nenoliedzama, jo viņš veido konkrētā spirituālisma jeb psiholoģiskās metafizikas sistēmu, kas atzīst substanci, saucot to par dvēseli, taču nevis kā transcendentu parādībām, bet kā imanentu tām. Proti, dvēseles, gara parādības nav tikai izpausmes, bet gan tiešas gara realizācijas. Arī Dāles viens no izejas principiem ir atzinums, ka «metafizikai savā galvenā saturā ir jābūt induktīvi orientētai uz

⁹⁴ Skat. Baloža A. promocijas darbu «*Laiks un atmiņa: ilgstamības idejas ģenēzes problēma Anrī Bergsona filozofijā*». Rīga: LU, 2012.

⁹⁵ Jurevičs P. Filozofija, psiholoģija un pedagoģija. *Zinātne tēvzemei divdesmit gados. 1918–1938*. Rīga: LU, 1938, 87. lpp.

⁹⁶ Celms T. *Doc. P. Dāles...*, 331. lpp.

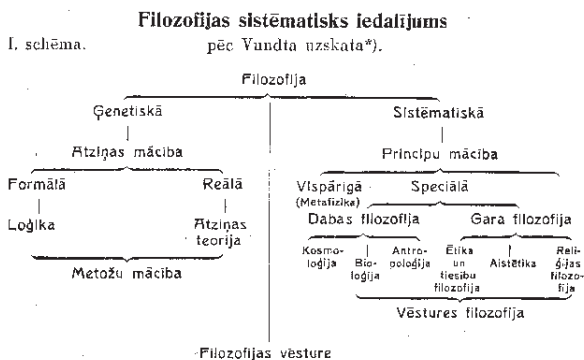
pieredzes tiešiem datiem» (P. Jurevičs), bet tie nebūt nav noteicošie, kā to pamato Avenāriuss. Jurevičs attaisno Dāles koncepcijas apzīmējumu par «enerģētisko ideālismu», jo «visu lietu pamatos Dāle saskata divus principus: enerģiju un ideju, spēku un logosu, dinamisko vielu kā veidojamo elementu kompleksu un organizētāju formu, pie tam abi šie esošā elementi un aspekti uz katras esamības pakāpes saistīti nešķiramā konkrētā vienībā, tā ka atsevišķi aptverami tie ir tikai loģiskā analizē. Ar savu radošo spēku Dievs ir pasaulei imanents, bet kā viņas logos un ideju nesējs – viņai transcendants». ⁹⁷ Neizslēdzot arī universumu no apziņas-dvēseles darbības loka, Dāle savā sintētiskajā pasaules pamatojuma struktūrā ietver un saglabā panteisma aspektu un turpmākajā savu uzskatu attīstībā, pieslejas un akceptē **panenteisma** formulu, kas top par viņa reliģiski filozofisko un ētisko uzskatu pamatu. Tāpēc viņa reliģiski filozofiskos uzskatus neveido tikai tīri reliģisko problēmu aplūkojums, bet tie ir ieaukti plašā miesas (ķermeņa) – dvēseles – gara attiecību izpētes lokā, kurām savukārt nav tikai subjektā (indivīdā), bet pasaules visuma un Dieva kārtībā un sakārtotībā centrēta dimensija, ko arī izsaka viņa panenteisma koncepts kā savdabīgs panteisma un teisma apvienojums.

⁹⁷ Jurevičs P. Filozofija, psiholoģija un pedagogija. *Zinātne tēvzemei divdesmit gados. 1918–1938*, 104. lpp.

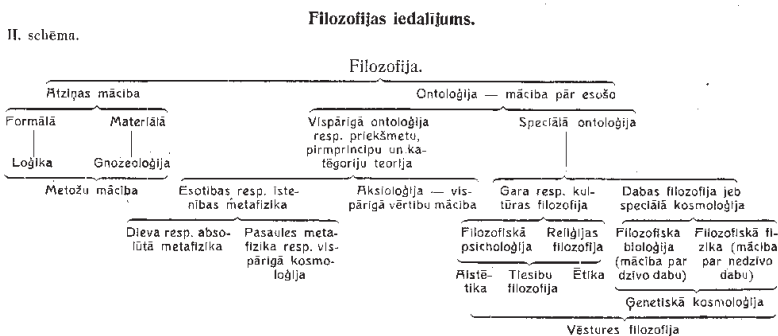
5. «Gara» dimensijas Dāles filozofijā

Profesora Dāles pētījums par Avenāriusa filozofiju un tās kritisks izvērtējums ir pamatīgākais viņa darbs tīri akadēmiskajā žanrā. Kā iepriekš tika aprādīts, tad šīs kritikas gaitā filozofs jau uzsāk veidot un pamatot pats savu filozofisko koncepciju ar dvēseles-apziņas kā radošā spēka un enerģijas centru katrā atsevišķā monādē un arī visumā. Tāpat uz tās pamata tiek veidota mācību grāmata filozofijā – «Ievads filozofijā» (1928), kas ir pirmais latviešu autora sistemātisks filozofijas pārskats, kuras izklāsts un izpratne turklāt balstās autora koncepcijā. Atbilstoši mācību grāmatas žanram, autors sniedz ieskatu gan filozofisko disciplīnu iedalījumā, gan sava laika filozofisko virzienu un metožu raksturojumā, gan skata filozofiju kā vispārīga gara izpausmi tās saistībā ar dzīvi kā filozofijas intencionālu priekšmetu un ar citām gara formām, īpaši reliģiju. Gara noteiksmes akcentēšana filozofijas izpratnē tuvina viņa iestādni Hēgeļa filozofijai un orientācijai uz objektīvo ideālismu, bet pieredzes tiešo datu respektēšana – tuvina sava laika filozofiskajai psiholoģijai. Tāpēc viņš filozofijas iedalījumā atzīst un izmanto par pamatu Vilhelma Vunta sniegto struktūru, vispirms iedalot filozofiju ģenētiskā un sistemātiskā. Filozofijas sistemātiskajā struktūrā, kas ir vispārīgu principu, bet ne individuālu faktu sistēma, Dāle neiekļauj empīriski aprakstošās zinātnes – ne psiholoģiju, ne bioloģiju, ne antropoloģiju u.c. un arī ne filozofijas vēsturi. Filozofijas vēstures filozofiskumu uzrādot vēstures filozofija kā principu

mācība. Visu filozofisko disciplīnu sakārtotību un pakārto-
tību attēlo shēma:⁹⁸

Nākamā shēma rāda Dāles izpratni par filozofijas vis-
pārīgo un speciālo disciplīnu iedalījumu bez atsaucies uz
Vuntu, tātad tas ir viņa paša strukturējums:⁹⁹

Kā shēmā redzams, tad, izdalot filozofijā atziņas mā-
cību un ontoloģiju, Dāle lielāku akcentu liek uz ontolo-
ģiju, vispārīgajā ontoloģijā nošķirot esotības metafiziku un

⁹⁸ Dāle P. *Ievads filozofijā*. I daļa. Rīga, 1928, 33. lpp.

⁹⁹ Turpat, 35. lpp.

aksioloģiju, bet speciālajā ontoloģijā izdalot kā galvenās – gara, respektīvi, kultūras filozofiju un dabas filozofiju jeb speciālo kosmoloģiju. Arī šis iedalījums apliecina Dāles esotības universālu aptvertību un sintētisku ieskatu: «Filozofija un atsevišķas zinātnes ir viena vienīga visaptveroša atziņu sistēma (universitates scientiarum), ar vairāk vai mazāk abstraktu un vispārīgu saturu savās dažādās, relatīvi patstāvīgās sastāvdaļās, kuras, līdzīgi planētām, kas riņķo ap sauli, palikdamas ar savu centrifugālo, centrālās spēku relatīvi patstāvīgi saules sistēmas locekļi, tai pašā laikā ar savu centripetālo, centrālās spēku, kas nāk no saules, tiecas uz to, kā savu kopējo centru un turas savā kustībā ap to, pateicoties šo abu spēku līdzsvarojumam, saistās un dzīvo caur sakaru ar filozofiju (jeb viņas kodolu), kā sava logosa (saprāta) sauli, no kuras gūst arī savu augstāko sajēdzības gaismu un dzīvību.»¹⁰⁰

Lai arī Dāle cenšas līdzsvarot abas speciālās ontoloģijas – dabas filozofiju jeb speciālo kosmoloģiju un gara, respektīvi, kultūras filozofiju, tomēr pēdējā ir pirmā Dāles shēmā ne tikai grafiski, bet arī gan pēc jēdziena un logosa, gan pēc izvērsuma un pamatojuma plašuma, jo gars aptverot četras vērtību pasaules – ētisko (labais), aistētisko (skaistais), loģisko (patiesais) un reliģiozo (svētais un dievišķais). Kultūras pilnība veidojas cilvēku darbībā un kopdarbībā kā visu minēto gara sfēru atzīšana un radīšana to absolūtajās un relatīvajās izpausmēs – tā ir gan vērtību radīšana, gan cilvēka un cilvēces pašradīšana, ko Dāle pamato šādi: «Pilnīga kultūra ir gara dzīves mērķis empīriskās pasaules robežās, un kultūras pēc savas idejas ir cilvēces radošā gara pašpiepildīšanās, viņa ir absolūtu, vispārnozīmīgu un relatīvu vērtību atzīšana un radīšana brīvu, saprātīgu personību kopdarbībā un vienībā.»¹⁰¹

Par vienu no nozīmīgākajām un vispārīgākajām gara, resp., kultūras filozofijas disciplīnām Dāle atzīst filozofisko psiholoģiju, ko viņš piedāvā saukt par «gara teoriju jeb gara zinātni, atšķirībā no apziņas fainomenoloģijas (Huserla

¹⁰⁰ Dāle P. Ievads filozofijā..., 74.–75. lpp.

¹⁰¹ Turpat, 40. lpp.

nozīmē)». ¹⁰² Huserla fenomenoloģijai Dāle pievēršas arī grāmatas trešajā nodaļā par metodēm filozofijā, kur viņš sniedz tās precīzu raksturojumu: «Pēc Huserla pārliecības fenomenoloģiskā metode ir zinātniski pilnīgi objektīva un eksakta un, balstoties vienīgi uz viņu, ir iespējama filozofija kā stingra zinātne un pie tam kā pamatzinātne, jo pamatus mēs nevaram pierādīt (un viņi to neprasa), bet tos varam tikai loģiski intuitīvi ieskatīt, *uzrādīt* un precīzi apzīmēt.» ¹⁰³

Kā otro (aiz filozofiskās psiholoģijas) gara filozofijas pamatdisciplīnu Dāle atzīst reliģijas filozofiju. Tās attiecības ar filozofiju Dāle uzrāda būtiskā sistemātiskā aplūkojumā, sakot, ka šīs attiecības var pētīt no ļoti dažādiem viedokļiem: 1) noskaidrojot, kas ir reliģiskās funkcijas subjekts un radītājs un kas ir filozofiskās atziņas subjekts, veidotājs un nesējs, 2) kādās garīgās prasībās sakņojas reliģiskās un filozofiskās funkcijas, 3) kas ir reliģiskās apziņas galvenais objekts un kas ir filozofiskas domāšanas centrālais priekšmets, 4) kādi ir reliģijas un filozofijas īpatnējie uzdevumi un mērķi, 5) kādas īpatnējās formās izpaužas reliģiskā un filozofiskā gara funkcija. ¹⁰⁴ Tāpat ir virkne citu jautājumu – par reliģijas un filozofijas psihiski-pragmatisko pusi, par gnozeoloģisko zināšanas un ticības jautājuma attiecību, par reliģisko pieredzi, reliģisko patiesību. Galvenā atšķirība starp abām gara formām jautājumā par apziņas subjektu esot tā, ka mitoloģiskā pasaules uzskata un reliģijas nesējs un veidotājs esot *kolektīvais* gars, tautas psihe, turpretim apzinīgas filozofiskās atziņas subjekts un veidotājs ir atsevišķa individuāla personība, individuāls domātājs, kas «spilgti un nereti pat opozicionāli izdalās no tās sociālās kopības, kurā viņš dzīvo». ¹⁰⁵

Filozofijas pamatā ir prāts, tā ir «visuma teorija», dzīves un pasaules principiāla izpratne, bet reliģijas pamatā ir noslēpuma, bezgalības, mūžības, transcendences dzīvā apziņa un izjūta – bez mistērijas apziņas nav reliģijas. Dāle arī šķir

¹⁰² Dāle P. Ievads filozofijā., 41. lpp.

¹⁰³ Turpat, 49. lpp.

¹⁰⁴ Turpat, 90. lpp.

¹⁰⁵ Turpat, 91. lpp.

religiju kā dzīves koncentrētāko un augstāko formu no dogmatiskās teoloģijas un baznīcas mācības, kas ir reliģijas intelektuāls papildinājums, kā arī nepiekrīt domai par reliģiju kā «tautas metafiziku».

Reliģijas un filozofijas identificēšanu var radīt arī jau Hēgeļa atzītais šīm abām gara formām kopīgais priekšmets – Dievs. Taču subjekta attiecība pret kopīgo objektu – Dievu – reliģijā un filozofijā ir principiāli dažāda: «Filozofija kritiski pārbauda Dieva jēdziena realitāti, reliģija dzīvo Dieva realitātes nešaubīgā apziņā un dievapziņas realitātē. Reliģiozā dvēsele nostājas personīgā (izcēlums mans – E.B.) attiecībā pret Dievu un meklē šādu attiecību, filozofs (kā teoretizējošs filozofs) nostājas pret Dieva ideju (tas ir, aplūko to – E.B.) bezpersonīgi-objektīva pētnieka attiecībā, kurš ar prāta gaismu (lumen naturale) grib aptvert viņa būtību pašas tīrās atziņas dēļ.»¹⁰⁶ Šāda Dāles izpratne tuvojās personālisma nostādnei, kur personu attiecības ir hierarhiski sakārtotas un tām ir noteikta virzība uz augstāko personu, tā nav, piemēram, Sērena Kirkegora izmisīgā eksistenciālā patības pašapliecināšanās Dieva priekšā. Personālisma moments vairāk ir akcentēts nevis Dāles akadēmiskajos darbos par reliģiju kā gara formu, bet populārākas ievirzes tekstos, kas veltīti kristietībai un tās izpratnei. Tā 1932. gadā «Latviešu evaņģēliski-luteriskās jaunatnes» izdevumā «Mūžīgā dzīvība» Dāle apliecina gan dvēseles, gan miesas personīgu nemirstību, kas to apvienojumā nozīmē «mūžīgu dzīvību». Ar absolūtās tikumiski-reliģiskās vērtības piešķiršanu personībai Dāle atzīst kristietības uzvaru pār antīko dzīves un pasaules uzskatu. Mūžīgās dzīvības jēdziens kristīgajā uzskatā ietverot trīs pazīmes: 1) individuālās, personīgi garīgās esamības neiznīcību; 2) šīs esamības papildījumu ar augstāko gara saturu un spēku; 3) kā sevišķi īpatnējs moments – ka nemirstīga un apskaidrota dvēsele taps savienota ar jaunu, pārvērstu, apskaidrotu un nemirstīgu miesu.¹⁰⁷ Kā redzams, arī jaunās, garīgās, nemirstīgās miesas atzīšanās

¹⁰⁶ Dāle P. Ievads filozofijā., 98. lpp.

¹⁰⁷ Dāle P. *Mūžīgā dzīvība*. Latviešu evaņģēliski-luteriskās jaunatnes izdevums, 11. lpp.

Dāle turpina sava enerģētiskā ideālisma koncepcijas pamatojumu, jo, viņaprāt, «ja fizikālā pasaulē enerģija neiet zudumā, bet pārvēršas citos veidos, kāpēc lai garīgā enerģija iznīktu?»¹⁰⁸ Jaunā – garīgā miesa tādējādi nav jāsaprot kā jauns vielas veids, – tā, nebūdama viela, tomēr nav bezveidīga un tās parādīšanās ir «uzskatāms, īpatnējā smalkākā staru enerģijā vizošs tēls, starojošs dinamisks veidojums».¹⁰⁹ Ja ticības aspektā šādu jaunās miesas realitātes kā «vizoša tēla» parādīšanos var atzīt par metaforu, tad, skatot konceptuāli, formulējums «staru enerģija» tomēr norāda arī uz bezpersoniskuma un fizikalitātes izpratni, un tāpēc var piekrist T. Celma piezīmei viņa recenzijā par to, ka Dāle pilnībā un visā visumā tomēr nav spējis izvairīties no naturālisma momentiem savas koncepcijas pamatojumā. Viņam pilnībā ir izdevies izvairīties tikai no naturālā un fiziskā determinisma psihisko un gara problēmu pamatojumā.

Atgriežoties pie gara formu raksturojuma, jāatzīst, ka kopumā Dāle neveido hierarhiskas attiecības starp abām gara formām – filozofiju un reliģiju, un viņš atzīst, ka starp tām ir jāveido «vienība, kopdarbība un sintēze».¹¹⁰ Tomēr vienlaikus Dāles domāšanu caurvij ideja par vienota augstākā ideāla principa dominanti visās cilvēciskā gara izpausmes formās, ieskaitot pat loģisko domāšanu. Tā viņš atsaucas uz vācu filozofu-loģiķi Kristofu fon Zigvartu, šo «apdomīgo, rūpīgo un metodiski stingro» autoru (zīmīgi arī, ka Zigvartam viņš bija pievērsies jau maģistra darbā studiju laikā Maskavā, un tas kārtējo reizi apliecina Dāles uzskatu konsekvento attīstību un sintētisko pamatojumu), kurš savā klasiskajā «Loģikā» Dieva ideju uzskata kā stingri loģisku konsekvenci no zinātniskās domāšanas metodiskiem priekšnoteikumiem un praktiskās vērtēšanas principiem.¹¹¹

Reliģija kā gara forma, kas izpaužas ticībā, sakņojas cilvēka dabas emocionāli voluntārās vērtību prasībās un transcendentas īstenības nojautās, veidojot **subjektīvi** motivētas

¹⁰⁸ Dāle P. *Mūžīgā dzīvība*, 5. lpp.

¹⁰⁹ Turpat, 12. lpp.

¹¹⁰ Dāle P. *Ievads filozofijā*, 102. lpp.

¹¹¹ Turpat, 96. lpp.

pārliecības. Bet ticības intelektuāla objektivizēšana un formulēšana noved pie zināmu dogmātu uzstādīšanas, pie reliģiskām mācībām un reliģiska pasaules uzskata. Vēlreiz norādot uz abu gara formu atšķirību, Dāle secina: «Filozofijas patiesības dibinājas uz objektīvu prāta izziņu, reliģijas uz atzīšanu (Anerkennung), bet atzīšana ir galvenā kārtā vērtējošā **gribas** funkcija, kaut gan viņā nepieciešami ieiet arī izziņas (Erkenntnis) akts.»¹¹²

Filozofijai tād ir citas funkcijas un, pirmām kārtām, objektīvās izziņas un prāta kritikas funkcija. Taču bez šīs teorētiskās funkcijas filozofijai ir arī savveida praktiskā nozīme – filozofija ir daļa no dzīves, vēl vairāk, tā ir gudra dzīve, kā to ir atzinuši senie grieķi un ar savu dzīvi ir apliecinājuši Sōkrats, Platons, Dž. Bruno, Spinoza un Kants.¹¹³ Dzīve ir filozofijas intencionālais priekšmets un saturs. Var sacīt, ka Dāles gara filozofija, atšķirībā no Hēgeļa, ir bez dialektikas, gara formas netiek atceltas viena otrā un nenonāk pie absolūtās zināšanas, bet katrā no tām vienmēr klātesoša un neatceļama ir subjektīvā griba un vērtējošā apziņa, kas intencionāli ir vērsta uz absolūtu, tād – hēgelisms tiek sintezēts ar jaunkantisma vērtību iestādni. Šī sintēze spilgti iezīmējas tādā Dāles formulējumā un izpratnē kā «filozofisks kultūras gars», kur filozofija tiek saistīta ne tikai ar gudru individuālu dzīvi, bet ar filozofiskās kultūras un filozofiskā gara izvērtējumu un nozīmi **sociālā dzīvē**. Kā Dāle saprot filozofisko kultūru? Pirmkārt, tas nozīmē «principiālas un un salīdzinošas kritiskas vērtēšanas garu un gaumi, brīvas, patstāvīgas refleksijas, prāta modrību un svabadību no aklas parašas rufīnas un pasīvas padošanās tradīcijas varai. Otrkārt, emocionāli voluntārā ziņā, filozofiska kultūra un filozofisks kultūras gars nozīmē objektīvi vadītas, saprātīgas gribas pašdisciplīnu un autonomiju, instinktu pārvarēšanu un savaldīšanu attiecīgās robežas, gara dzīves koncentrāciju uz augstāko un patiesāko, kosmiskās izjūtas dziļumu un bagātību, pastāvīgu **pietāti** pret zinātni, pētošo domu».¹¹⁴

¹¹² Dāle P. *Ievads filozofijā*, 101. lpp.

¹¹³ Turpat, 106. lpp.

¹¹⁴ Turpat, 106.–107. lpp.

Kā redzams, Dāle, tāpat kā P. Jurevičs un T. Celms, arī zinātni ieraksta kultūras vērtību sistēmā, cenšoties pārvarēt latviešu kultūras «beletristisko ievirzi», kas ļautu vienlaikus saglabāt gan savdabību, gan sniegt tās pamatojumu un kritisku izvērtējumu. Savukārt filozofiska kultūras gara ignorance nozīmē – «domu neizdomāšanu līdz galam, svarīgu lēmumu nejauša pieņemšana uz labu laimi, principu trūkums vai principu pretrunīgums, ticības un atziņas nesašķaņa, ārišķības kults, liekulība, nekonsekvence, mirdzošu māņu tveršana, acumirkligas aizmiršanās kāre, kosmiskas apziņas, iekšējas sintēzes trūkums, izirums, saraustīts atomisms, praktisks sensuālists un materiālists».¹¹⁵

Laika gaitā filozofs aizvien izpleš savu pamata iestādni par psihiskās, fiziskās, vitālās «esotības» kā radošā gara izpratni un nozīmi cilvēka dzīvē, kultūrā un sabiedrībā. Dāles (tāpat kā citu latviešu filozofu) rakstība pēc promovēšanās un zinātniskā darba publicēšanas vairāk virzās zinātniskās esejistikas gultnē, kaut arī katra filozofa rakstu un eseju tematiskais loks paliek saistīts ar sākotnējo zinātnisko ievirzi.

Arī Dāle ir risinājis ne tikai akadēmiskās filozofijas un psiholoģijas problēmas, nozīmīgs viņa devums ir saistāms ar zinātnisko esejistiku jeb tā saukto gara problēmu un kultūras tēmu pieteikumiem un risinājumiem: reliģija, literatūra, māksla un personības psiholoģija un socioloģija ir tās gara izpausmes un vērtības, kas Dāli ir saistījušas visvairāk. Galvenokārt reliģiskā pasaules uzskata jautājumiem ir veltīts Dāles darbs «Gara problēmas» (1939. g.; tas ir piedzīvojis divus iespaidumus). Šā darba pirmajā nodaļā ir apkopotas esejas par ievērojamu latviešu un cittautu reliģisko domātāju un rakstnieku idejām – J. Poruku, F. Bārdi, F. Dostojevski, F. Šlēgeli, V. Solovjovu, otrajā nodaļā – paša autora atsevišķu reliģijas jautājumu izpratne, bet trešajā nodaļā – atsevišķu apziņas, personības un estētikas jautājumu izpratne. No pirmās nodaļas rakstiem īpaši akcentējama ir apcere par Vladimiru Solovjovu (1853–1900), kuru P. Dāle ir atzinis par sev intīmi tuvāko domātāju, tieši tāpēc krievu autora raksturojums zināmā mērā atklāj P. Dāles paša domāšanas

¹¹⁵ Dāle P. *Ievads filozofijā*, 107. lpp.

personiskos zemtekstus un ievirzes, kuras viņš, vadoties no savas smalkjūtības un patiesās gara aristokrātijas, nekad neatļāvās klaji uzsvērt. V. Solovjova galveno nozīmi krievu kultūrai P. Dāle saredz tanī, ka viņš «nodibināja patstāvīgu krievu filozofisku tradīciju ar viņas reliģiozi-ideālistisko pamatkrasturu.»¹¹⁶ Arī P. Dāles filozofija, kā redzējām, ir mēģinājums nodibināt patstāvīgu nacionālu filozofisko tradīciju, kura balstās nevis sekošanā kādai vienai ievirzei, bet tiek veidota no daudzām filozofiski-psiholoģiski-reliģiskām idejām, lai izveidotu sintētisku un sistēmisku uzskatu. Lūk, vēl viena V. Solovjova identifikācija: «Visu Solovjova būtņi un dzīvi pildīja viena vienīga ideja un ilgas: gara visaptverošas sintēzes ideja un ilgas pēc vispasaules harmonijas un apskaidrojuma.»¹¹⁷ Turklāt, kā atzīmē P. Dāle, V. Solovjova domu patstāvība un oriģinalitāte nenomācot viņā spēju saņemt citu uzskatus un garīgās īpatnības. P. Dāli suģestē arī V. Solovjova ireāli-mistiski-īpatnējais cilvēciskais veidols, arī savā ārējā izskatā un izteiksmē, kurā daudzi saskatīja līdzību ar Jāni Kristītāju. Taču galveno V. Solovjova nozīmi P. Dāle ieskata viņa filozofijā un krievu filozofiskās valodas radīšanā, viņš «pirmais starp krievu domātājiem radīja savu īpatnēju, ievērojamu filozofijas sistēmu.»¹¹⁸ V. Solovjova filozofijas sistēmu veido mācība par dzīves absolūto jēgu un nozīmi, kas ir balstīta gan reliģijā, gan ētikā, gan dabas filozofijā un ko izsaka Solovjova ieviestais «visvienības» princips. «Visvienotais» esot Dievība – tā tad tiek atzīts Dievs ne tikai kā personāls subjekts, bet kā esotības vienības princips (tāpēc «Dievība» tiek rakstīts ar lielo burtu), kaut gan tanī ir iekļauta arī dievcilvēcības ideja: «Pasaules vienība, kop-sakars un attīstība ir iespējami tikai, pastāvot dzīvinošai un organizējošai pasaules dvēselei ar tanī darbīgo mīlestības spēku. Mīlestība ir kosmiskais pirmspēks («Mūžīgā sievišķība», «Svētā Sofija»). Viņai jāapvieno haotiskie un tumšie pasaules elementi un spēki, jāapskaidro tie – jāsekmē ab-

¹¹⁶ Dāle P. Gara problēmas. 2., papildināts izdevums. Rīga: 1939, 86. lpp.

¹¹⁷ Turpat, 87. lpp.

¹¹⁸ Turpat, 90. lpp.

solūtās visvienības realizēšana, kad Dievs būs viss visā.»¹¹⁹ Darbā «Labā attaisnojums» V. Solovjovs pakārto reliģijas principam arī ētiku jeb tikumības filozofiju. Taču labais kā absolūts, kā jābūtība īstenojas vien tad, ja cilvēkos pastāv subjektīvie noteikumi, kas dara iespējamu objektīvi labā iedarbību uz mūsu dvēseli jeb garu – šādi tikumības dvēseliskie pamati esot kauna, līdzjūtības un gogbijības pārdzīvojumi. Tādējādi arī V. Solovjova ētikā iezīmējoties sistēmiska un visvienotības ideja, jo kauna jūtas nosakot mūsu attiecības pret to, kas ir zem mums – miesiskais, dzīvnieciskais (kustoniskais), materiālais; līdzjūtība, resp. simpātija, liekot mums vienoties ar to, kas mums līdzīgs – ar citiem cilvēkiem un visu dzīvo radību; godbijība saistot mūs ar to, kas stāv pāri mums un matērijai, tas ir, ar Dievu jeb absolūtu. Kā redzams, tad P. Dālem patiesi ir «intīmi tuvi» V. Solovjova filozofijas pamatprincipi un gala mērķis, taču to pamatojuma veids, avoti un metodes pilnībā nesaskan ar P. Dāles paša argumentācijām. P. Dāle nepieņēma V. Solovjova nacionālā mesiānisma ideju, proti, apvienot pasauli teokrātiskā valstī, kuras īstenotāja būtu Krievija, jo latviešu filozofs atzina, ka aizrautīgais krievu domātājs aizmirsā un neizprata robežu starp reālo un dievišķo pasauli. P. Dāle, lai arī viņu saista nacionālās filozofijas ideja pasaules «visvienības» ielogā, tomēr savā sintētiskās filozofijas pamatojumā viņš veic nošķirumu starp reālo un dievišķo pasauli, kā arī vispār veic precīzākus jēdzienu un domas sfēru nošķirumus, kas liecina, ka viņa filozofija ir Rietumu filozofiskās tradīcijas auglis.

Otrajā nodaļā, reflektējot vienu no kristietības pamatjautājumiem – ļaunuma problēmu, Dāle formulē savu reliģisko pasaules uzskatu kā «pananteismu»: «Pananteisms ir uzskats, ka pasaule ir iekš Dieva, kas ar savu spēku un prātu aptver to, manifestējas un darbojas pasaulē, bet nav idents ar to, ir pasaules centrs un tās augstākā vienība.»¹²⁰ Pananteisma ģenealoģiju Dāle saista ar Plotīnu, Kūzas Nikolaju, Malbranšu, K. Krauzi, G. Fehneru, V. Vuntu, Poruku

¹¹⁹ Dāle P. Gara problēmas, 93. lpp.

¹²⁰ Turpat, 121. lpp.

un Bārdū. Dāle reliģiju, līdzās filozofijai, ir atzinis par otru fundamentālāko kultūras spēku un vērtību un ir iztulkojis to plašā spektrā, arī kā sociālu spēku, bez kura «tautu miers, cilvēku brālība un vienība nav iespējama». Te, manuprāt, ir jūtama sasaukšanās vai strukturāla līdzība ar vēlīno A. Bergsona darbu «Divi morāles un reliģijas avoti» (1932), kurā Bergsons pamato divu sabiedrību – slēgto un atvērto – veidošanās principus. Atvērtās morāles pamats Bergsonam ir radošā individualitāte, kas ir balstīta mīlestībā un Dievā. Līdzīgi domā arī Dāle (profesora mājas bibliotēkā ir Bergsona grāmatas vācu valodā – gan «Radošā evolūcija», gan «Laiks un brīvība»).

«Gara problēmu» trešajā nodaļā viens no interesantākajiem Dāles rakstiem ir veltīts «cildenā» jeb «cēlā skaistuma» (das Erhabene) interpretācijai (kas atšķiras no šī jēdziena mūsdienu lasījumiem), saistot tā izpratni ar jūtām un galvenokārt – ar dziļākām reliģiskām izjūtām: «Sevišķi cēlais ir tā skaistuma forma, kurā dabiski tiecas izpausties un tērties dziļāka reliģiska izjūta, spēcīgāks reliģisks pārdzīvojums.»¹²¹ Kā liecina Dāles vadīto estētikas semināru protokoli, tad domātāju patiesi ir saistījusi arī estētikas joma un īpaši cildenā jeb «cēlā skaistuma» nojēgums, jo semināros ir jau savulaik analizēts I. Kanta agrīnais darbs «Beobachtungen über das Gefühl des Schönes und Erhabenes», kas īpašu ievēribu ir guvis tikai mūsdienās. Tāpat estētikai un mākslai ir veltītas eseju krājuma «Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru» (1944) pirmā un ceturtā sadaļa. Dāle, pārformulējot F. Šillera «daiļās dvēseles» nojēgumu, ievieš «gara grācijas» nojēgumu kā sintētisku, vienojošu jēdzienu, kas nenošķir garu un juteklību, pienākumu un tieksmi, tikumu un tikamo un tādējādi palīdz pārvarēt «smaguma garu», kuru jau savulaik F. Niče uzskatīja par brīvas domas nāvīgo ienaidnieku. Atbilstību gara grācijas noteiksmei Dāle ieskata tādās personībās kā Mikelandželo, Dostojevskis, Kleists, Saulietis, Gēte, Mocarts, Blaumanis, Skalbe.

Savukārt gara grācijas pietrūkstot «saīgušajam cilvēkam», «sabiedriskajam cilvēkam». Dāle veic būtisku no-

¹²¹ Dāle P. *Gara problēmas...*, 216. lpp.

šķirumu starp «sabiedrisko cilvēku» un «sociālo cilvēku»: daudzi sabiedriski darbinieki pēc savas garīgās būtības un struktūras nemaz nav sociāli cilvēki, tāpat kā viens otrs «tautas draugs», labdaris un labvēlis, kurš bieži vien esot tikai nežēlīgs vilks avju drānās, visantisociālākais cilvēks, kuram nerūp līdzcilvēku, tautas un sabiedrības attīstība. Sociālais cilvēks ir nesavtīgi un konkrēti ievirzīta aktivitāte. Šajā sakarībā Dāle pārvērtē arī līdz šim par pozitīvu atzīto Raiņa Antiņa tēlu: «Aktīvākie sociālie cilvēki grib un arī spēj cīnīties ar antisociāliem spēkiem. Antiņš mums nav pilnīgi pozitīva cilvēka ideāls.»¹²²

Vēl viens ļoti būtisks profesora Dāles ieguldījums filozofiskās tradīcijas veidošanā Latvijā ir saistīts ar viņa devumu filozofiskās terminoloģijas izstrādē. «Daudzus no jaunāko laiku filozofijas terminiem latviešu valodā ieviesis tieši Dāle,» secina arī Pēteris Laizāns. (Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā (1920–1940), Rīga: Zinātne, 1982., 38. lpp.) «Esošība», arī «ira», «kādība jeb nokrāsa» (kvalitāte), kairiens, ilgums (arī ilgstamība), viskopība (Totalität), tiešamība (Wirklichkeit), slēdziens (Folgerung, Schluss) un daudzi citi ir Dāles piensums latviešu valodas paplašinājumā.

¹²² Dāle P. *Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru*. Rīga, 1994, 56. lpp.

6.

Latviešu «brīnumbērns» jeb zināšanu iegūšanas nezināmie ceļi: Paula Dāles darbi eksperimentālajā psiholoģijā

Cilvēkus izsenis ir piesaistījis neparastais, brīnumainais, neizskaidrojamais ne tik vien pasaulē, bet galvenokārt pašā cilvēkā, un šī interese nav mazinājusies arī mūsdienās, laikā, kad, šķiet, zinātnes un tehnoloģiju attīstība ļauj izskaidrot gandrīz visu. Tāpēc smadzeņu pētniecība mūsdienās kļūst par daudzu zinātņu, ne tikai eksakto, bet arī sociālo, humanitāro, īpaši kognitīvo, zinātņu izpētes virzienu. Humanitārajai domai šajos pētījumos ir īpaša nozīme tāpēc, ka pētījumu veiksmi vai neizdošanos lielā mērā nosaka **attieksme** pret nezināmo – vai nu noliedzot, vajājot, vai arī – fetišizējot neizskaidrojamo (kas arī bremzē saprašanu), vai arī pieņemot «diskursīvās labvēlības» pētniecisko iestādni.

Tieši šāda iestādne ir vadījusi profesoru Dāli, veicot eksperimentāls pētījums par latviešu «brīnumbērnu» Ilgu Ķ. (Vai Ilga Ķ. spēj lasīt domas? Eksperimentālu pētījumu par latviešu «brīnumbērnu». Rīga: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1938). Šis pētījuma apraksts, līdzās rakstam – pārskatam par psiholoģijas zinātni un tās ievirzēm Latvijā vācu žurnālā un šķirkļiem Konversācijas vārdnīcā – «Inteliģence» un «Inteliģences pārbaudījumi» ir nozīmīgākais Dāles devums eksperimentālās psiholoģijas laukā, par kuras iedibinātāju Latvijā viņš ir atzīstams. «Inteliģence», Dālesprāt, nav tikai sociāla grupa, kā ierasti lieto šo jēdzienu, bet gan jēdziena nozīme, kas nāk no latīņu valodas, ir daudznozī-

mīga, ietverot sevī vispirms funkcionālo gara spēju. Šajos vārdnīcas šķirkļos ir rodama Dāles eksperimentālās psiholoģijas izpratne un tās avotu, ieviržu un sasniegumu ataiņojums savā laikā, tāpēc sniedzu tos pilnībā (tiek saglabāta Dāles rakstība un izteiksme):

«**Intelligence** (lat. *intelligentia*), sapratnība, izmaņa, gudrība, intelektuālās apdāvinātības pakāpe, produktīvās domāšanas, kombinēšanas un atziņas spēja, intelektuālo spēju kopums. Ir dažādi i-es tipi un pakāpes. I-i nevar mērot ar zināšanu daudzumu, jo tā ir funkcionāla gara spēja – proti, mūsu domāšanas un kombinātoriskās jaudas zināms darbības veids un dispoziionāla ievirze. I-es pakāpi, apjomu un virzienu noteic individa spēja asi uztvert lietas, patstāvīgi un pareizi spriest par tām, samērā ātri orientēties jaunos apstākļos, produktīvi (no zināmu dzīves un kultūras vērtību viedokļa) izlietot psihofizisko enerģiju zināmu uzdevumu atrisināšanai. Zināšanas ir i-es vingrināšanas, attīstības un rīcības materiāls: no i-es atkarājas, kā individs faktu zināšanas iegūst, piesavinās, kā tās metodiski sakārto, apvieno un izlieto teorētiskā un tehniski-praktiskā darbā. Augstākā i. bez bagātām zināšanām nav domājama: turpretim ir iespējams mēchaniski uzkrāt atmiņā ļoti daudz zināšanu un būt maz intelligentam. Modernā psiholoģija no vispārīgās i-es atšķir speciālās i-es formas – matemātisko, māksliniecisko, pādagogisko, filozofisko u. c. Prāta i-i papildina sirds i. kā jūtu un gribas dzīva un smalka atsaucība uz to, kas īsti vērtīgs, cilvēcīgi augsts, kas paties un labs, daiļš un svēts. – Ar vārdu i. apzīmē arī garīgu būtņi, kas apveltīta ar sapratņi: par asbolūtu i-i tiek apzīmēts arī Dievs (i. metafiziskā nozīmē). No psiholoģiskā viedokļa i., pēc Ebinghauza, ir kombinēšanas un pareizas domāšanas spēja; Vuntam tā ir fantāzijas, gribēšanas un sapratnes harmoniskā apvienojumā, pēc Meimana i. pastāv patstāvīgas spriešanas, oriģinālas un produktīvas domāšanas spēja. V. Šterns, kam lieli nopelni i-es eksperimentālā pētīšanā, saprot i-i kā gara spēju piemērot domāšanu jaunām prasībām, resp., kā vispārīgu garīgas piemērošanās spēju jauniem dzīves uzdevumiem un noteikumiem; viņš izšķir šādas i-es pamatveidus: teorētisko, praktisko, spontāno (piemīt

cilvēkiem ar bagātu un dzīvu iniciatīvu problēmu uzstādīšanā un oriģinālītāti to atrisināšanā), reaktīvo (cilvēki, kas gaida ierosinājumu no ārienes), objektīvo (kad cilvēki savas domas un rīcību pieskaņo objektīviem faktiem), subjektīvo (kad individa spriedumu un rīcību noteic vairāk subjektīvi momenti), analītisko (kad ievēro un pēti daļas un sīkumus bez kopsakara aptveršanas) un sintētisko, kad skats vēršas uz plašākām sakarībām un veselo. – Par i-i sauc arī sabiedrības attīstīto un izglītoto daļu, kam ir iedzimta vai vēlāk dzīvē mantota gara i-e.»¹²³

«**Intelligences pārbaudījumi**, eksperimentālās psiholoģijas sasniegumu piemērošana praktiskiem nolūkiem. Tos uzsāka psihiatri un paidagogi 19. gs. beigās, izstrādādami īpašu psiholoģisku pārbaudes paņēmieni – testus, kas deva iespēju noteikt īpatņa i-es pakāpes un normas. Testi ir stingri norobežots, zināmam nolūkam piemērots uzdevums, darbs, kas īpatnim jāveic. No psiholoģiskās laboratorijas eksperimenta testa metode atšķiras ar to, ka nelieto komplicētus aparātus, bet ar vienkāršiem jautājumiem vai dzīvei tuviem uzdevumiem cenšas noteikt īpatņa darījuma psiholoģisko simptōma vērtību. Testus konstruē tā, lai tie dotu iespēju ieskatīties īpatņa psihes ilgstošās dispozīcijās, t. i., tais spējās un īpašībās, kas ir cilvēka rīcības pamatā. Testi kalpo divējādiem uzdevumiem: pētīšanai un pārbaudei. Pētīšanas nolūkā testus lieto, kad grib iegūt kādu teoretisku atzinumu, pārbaudei – kad grib uzstādīt diagnōzi vai prognōzi par kādas personas vai grupas psihisko īpatnību. Diagnōze var aprobežoties ar vienu funkciju, piem., atmiņas, uzmanības, domāšanas, novērošanas u.c. pārbaudi; tā var aptvert arī vairākas funkcijas un noteikt to savstarpējo sakarību un simptōmu vērtību īpatņa garīgā satversmē. Testu pārbaudījuma rezultātus novērtē ar zināma skaitļa vērtību, kas sastāda īpatņa darījuma indeksu (rādītāju). Izdarot p-us ar lielāku personu grupu, atrod indeka vidējo vērtību, kas raksturo caurmēra īpatni un var noderēt par normu, pēc kuņas noteic īpatņa i-es pakāpi. Franču psiholo-

¹²³ *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 7. sēj. Rīga, 1931–1932, šķirkļi 12953, 12954 un 12955.

logs Binē un ārsts Simons pirmie izstrādāja i. p-u skālu Parīzes skolu vajadzībām. Binē testu uzdevums bij atšķirt defektīvos bērnus no normāliem. Vācu psihologi Meimans (*Meumann*), V. Šterns, Bobertags, amerikāņu psihologs Termans u. c. izstrādāja plašas testu serijas dažādām pedagogģijas vajadzībām. Binē testi rāda, kādus garīgus uzdevumus bērns spēj atrisināt dažādos vecumos, tie nosaka īpatņa i-es vecumu. V. Šterns papildināja I. V. ar i-es kvociēnta (I. kv.) jēdzienu, t. i., lika īpatņa I. V. dalīt ar mūža vecumu. Daži psihologi domā, ka I. kv. ir relatīvi konstanta vērtība, t. i., ka tam pašam normāli garīgi attīstītam īpatnim I. kv. turas relatīvi vienā augstumā visu mūžu. I. p. kalpo ne vien defektīvo, bet arī apdāvināto bērnu izlasei un aroda izvēles prasībām. Vācijā un Amerikā ir nodibinātas īpatnējas skolas apdāvinātiem bērniem. No i-es pētīšanas darba izaugusi arī t. s. psihotehnika vai darba pētīšanas psiholoģija. Psihologs Minsterbergs (*Münsterberg*) sāka pētīt darba procesus sakarā ar darba darītāja īpatnējām spējām. Tā izstrādājās aroda izvēles psiholoģija, kas nāk talkā kā darba darītājam, tā saimnieciskā ražošanas procesa uzlabošanai.»¹²⁴

Intelligenci Dāle šķir no «intelektuālisma», kas ir vēl viens viņa šķirkļis Konversācijas vārdnīcā, un ko profesors skaidro šādi: «Intelektuālisms (jaunlat.) vispār nozīmē intelekta, prāta, sapratnes, teorētiskās gara funkcijas sevišķu uzsvēršanu un izcelšanu pretim citām funkcijām, sevišķi pretstatā praktiskam momentam, dzīvei, darbībai un visam irracionālam.»¹²⁵

Nozīmīgākais profesora Dāles veikums eksperimentālajā psiholoģijā, kas savā laikā bija guvis pietiekami plašu starptautisku ievēribu, ir pētījums par 12 gadus vecas zemieku meitenes Ilgas Ķ. (no Ziemeļlatvijas Ilzenes pagasta) neparasto spēju uztvert citu cilvēku, īpaši mātes, domas bez parasto izteiksmes līdzekļu izmantošanas no domu raidītāju puses. Meitenes īpatnējās uztveres spējas pirmais eksperimentāli zinātniski mēģināja pētīt LU Tiesu medicīnas institūta direktors profesors F. Neureiters, Vācijā publicējot

¹²⁴ *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 7. sēj., šķirkļi 12955–12957.

¹²⁵ Turpat, šķirkļi 12952 un 12953.

savus novērojumus un slēdzienus brošūrā «Zināšanas par svešām zināšanām, kas iegūtas nezināmā ceļā».¹²⁶ Neureiters minētā darbā izteica uzskatu, ka Ilgas uztveres spējā darīšana ar paranormālu parādību, t.i., tādu faktu, kuru nevar ierindot līdz šim pazīstamajā un parastajā psihofizioloģiskajā likumā.¹²⁷ Neureitera brošūrā aprakstītie eksperimenti ar Ilgu Ķ. un autora atzinumi radīja arī ārzemēs, sevišķi Vācijā, plašu zinātnisku interesi, bet nezinātnieku aprindās – pat sensacionālu atbalsi. Par «latviešu brīnumbērnu»-domu lasītāju sāka augt literatūra gan nopietni domātu zinātnisku referātu, izskaidrojumu, gan arī nekritiski iztēlotu un aplamu ziņojumu veidā. Ziņas par Ilgas ārkārtējām spējām «domu lasīšanā» jeb telepātijā sasniedz arī Ameriku un pat Indiju.¹²⁸ «Latviešu brīnumbērna» fenomenu apzīmējot par «paranormālu», t.i., par tādu, kas patlaban vēl nav izzināts, Neureiters stingri norobežojās no okultiem šīs parādības iztulkojumiem. Par šo gadījumu ieinteresējās arī LU fiziķi un psihologi un iepazīšanās nolūkā izdarīja 1935. gada rudenī un 1936. gada pavasarī jaunus mēģinājumus Rīgas radiofona studiju telpās, universitātes Fizikas institūtā un Eksperimentālās psiholoģijas laboratorijā, izmēģinot divas jaunas situācijas: 1) raidīšanu no akustiski izolētas kameras un 2) no kameras, kuras sienas bija nosegtas ar cinkotām plātnēm elektromagnētisko viļņu aizturēšanai. Pirmajā gadījumā raidīšana neesot izdevusies, bet otrajā situācijā Ilgas veikumi bijuši tādi paši kā parastā situācijā bez speciāli ierīkotas kameras. Fizikas docents B. Bružs esot secinājis, ka Ilgas fenomena noskaidrošanai jāpievērš liela vērība fizikālo, īpaši akustisko faktoru, pētīšanai.¹²⁹

Tad «brīnumbērna» fenomena izpētē iesaistās LU Psiholoģijas institūta direktors profesors Pauls Dāle ar savu asistenti M. Liepiņu, jo, viņaprāt, «lai gan šo gadījumu daudzina un tulko no dažādiem viedokļiem jau ilgāku laiku,

¹²⁶ Neureiter F. *Wissen um fremdes Wissen auf unbekanntem Wege erworben*. Gotha: Verlag Leopold Klotz, 1935.

¹²⁷ Dāle P. *Vai Ilga Ķ. spēj lasīt domas?* Eksperimentāls pētījums par latviešu «brīnumbērnu». Rīga, 1939, 7. lpp.

¹²⁸ Turpat, 8. lpp.

¹²⁹ Turpat, 14. lpp.

tomēr galīgas skaidrības par to vēl nebija».¹³⁰ Pēc profesora Dāles ierosinājuma un ar izglītības ministra prof. A. Tenteļa finansiālu un cita veida atbalstu 1936. gada pavasarī tiek nodibināta Ilgas Ķ. pētīšanas komisija, kurā apvienojās lietpratēji no psiholoģijas, fizikas, medicīnas, eksperimentālās fonētikas un kurlmēmo pedagogijas nozares šādā sastāvā: prof. Dr. phil. P. Dāle (komisijas vadītājs, LU Eksperimentālās psiholoģijas laboratorijas direktors), prof. Dr. phil. T. Celms, prof. Dr. paed. R. Jirgens, asistente cand. paed. M. Liepiņa, prof. Dr. med. H. Buduls, prof. Dr. med. F. Neureiters, privātdoc. Dr. med. J. Vilde, fizikas doc. F. Gulbis, privātdoc. Dr. B. Bružs, bijušais Rīgas pilsētas Psihotehnikas institūta direktors vec. doc. L. Ausējs un kooptētie locekļi: docente Anna Ābele, Rīgas kurlmēmo skolas vadītājs P. Kunstmanis un skolotāja stud. paed. M. Grīva. Bez šīs komisijas piekrišanas nevienam nebija atļauts uz savu galvu izdarīt ar Ilgu kaut kādus eksperimentus, lai netraucētu pētniecības plānveidīgo gaitu. Ilgas Ķ. vecāki deva piekrišanu viņu meitas spēju pētīšanai minētās komisijas uzraudzībā.¹³¹ Meitenes attīstību un īpatnējo uztveres spēju viņas mājās ar vecāku piekrišanu 11 mēnešu garumā novēroja, mācīja un audzināja pedagogijas studente M. Grīva.

Eksperimenta gaitā tika veikta meitenes medicīniskā un psiholoģiskā pārbaude, izdarot gan antropometriskos mērījumus, gan veicot psiholoģisku izmeklēšanu un inteliģences pārbaudi pēc Binē-Bobertāga, Rosolimo un Roršaha metodes, kas tika uzticēts Rīgas pilsētas Jaunatnes pētīšanas institūta laborantei, filozofijas kandidātei E. Lauvai.¹³² Tika savāktas arī ziņas gan par Ilgas vecākiem un citiem priekštečiem, gan par viņu pašu, izdarot secinājumu, ka meitenes attīstība visumā ritējusi normāli, tikai līdz astotajam gadam viņa runājusi neskaidri, tā, ka pat nav varēts saprast sacīto. Pārbaudes laikā meitene labprāt atbild uz jautājumiem, bet tad apķeras, ka mātes nav klāt un tiecas pēc tās. Ilga lasīt neprotot, tikai pazīstot burtus, bet, kad blakus atrodas māte

¹³⁰ Dāle P. *Vai Ilga Ķ. spēj lasīt domas?*, 5. lpp.

¹³¹ Turpat, 14.–15. lpp.

¹³² Turpat, 16. lpp.

un klusībā izlasa vārdus un teikumus, Ilga tad tekoši izlasa vārdus. Tiek secināts arī, ka meitenei ir grūtības ar veseluma tvērumu un ka viņas inteliģences kvocients ir 0,52, kas atbilst imbecila bērna gara limenim.

Vēlmi iesaistīties pētīšanas programmā izteica arī virkne vācu zinātnieku – Bonnas Universitātes Psiholoģijas institūta direktors E. Rothakers, direktora pārstāvis Dr. H. Benders, reliģijas semināra vadītājs G. Menšings, Dr. med. Dubičers no Berlīnes un sekretāre Dr. Viherte, kuri 1936. gada jūlijā ieradās Rīgā.¹³³ Dāles vadītā komisija pārrunās ar vācu zinātniekiem noteica mēģinājumu kārtību un vienojās, ka pētījumu deskriptīvā materiāla publicēšana var notikt tikai pēc tā akceptēšanas komisijā.

Eksperimentos vispirms ar aparātu palīdzību objektīvi centās fiksēt nenoskaidrotā fenomena ārējās norises. Pirmie rezultāti un novērojumi ļāva secināt, ka jāpētī ne tikai meitene, bet arī māte jeb «mātes un Ilgas kontakta akustiskās parādības».¹³⁴ Eksperimenti notika LU Fizikas institūtā, LU Eksperimentālās psiholoģijas laboratorijā un Rīgas radiofonā. Kopumā tika veikti šādi eksperimenti: 1) vārdu raidīšanas eksperimenti, 2) kārbīņu eksperimenti (apslēpto lietu minēšana), 3) eksperimentu sērija radiofona skaņu izolācijas kamerā, 4) sakarīga teksta lasīšana, 5) svešu raidītāju mēģinājumi, 6) telepātijas spēju pārbaudes mēģinājumi, 7) sarunas ar Ilgas pirmo skolotāju Gr., 8) skolotājas Grīvas raidīšanas mēģinājums. Šie eksperimenti tiek precīzi aprakstīti, komentēti un izdarīti secinājumi, ka ar skaņu kompleksu meitenei nav saistīta nozīmes apjēga, jo tālāka distance, jo abas, māte un meita, stiprāki kļiedzot u.c. Veikto eksperimentu un novērojumu rezultātā komisija 1937. gada maijā izdara gala slēdzienus par Ilgas fenomena isto dabu: «**Nav pamata pieņemt, ka Ilgas Ķ. šķietamām «domu lasīšanas spējām» piemīt kaut kas paranormāls vai pārdabisks. Pēc komisijas atzinuma «šīs spējas dibinās uz meitenes īpatnēji ievirzītas dzirdes un arī redzes funkcijas un raidītāju sniegtās palīdzības, pie kam zināma loma pienākas arī Ilgas un**

¹³³ Dāle P. *Vai Ilga Ķ. spēj lasīt domas?*, 19. lpp.

¹³⁴ Turpat, 21. lpp.

raidītāju kontaktam, kas, mātei raidot, izrādās par visciešāko. [...] šīs norises pakļaujas pat tagadnes eksperimentālo zinātņu kontrolei un izskaidrojumiem. Ievērojot šo apstākli, Ilgas fainomena tiešie pētnieki neuzskatīja par vajadzīgu tā analizē izlietāt kādu speciālu parapsiholoģisku metodi, bet centās pēc iespējas Ilgas «domu lasīšanā» atklāt tai darbīgos dabiskos faktorus: akustiskos, optiskos, jutekļu iespaidus, instinktīvo nojautu, personāli totālo ievirzi uz māti un citiem viņai tuviem cilvēkiem, kā arī kopsituācijas īpatnību.»¹³⁵ Šī ziņojuma pilnīgais vai saīsinātais veids parādījās arī ārzemju periodikā.

Pauls Dāle skaidro arī jēdziena «paranormāls» saturu, atzīmējot, ka ir divas tā izpratnes – pirmā, kad paranormāla apjauta, paranormāla zināšana ir kāda ārpus subjekta esoša reāla lietas sastāva zināšana bez mums, resp., bez tagadējai zinātnei pazīstamo jutekļu starpniecības; otrā – radikālā izpratne – ka šāda zināšana varot norisināties bez jebkādas juteklības. Otrā uzskatu pārstāv vitalists Hanss Drīšs, bet Dāle, tāpat kā Neureiters, akceptē pirmo izpratni, sakot, ka «telepātija kā paranormāla zināšana neprasa katrā ziņā tīri ārjuteklisku apjautu un pilnīgu fizikālu aģentu izslēgšanu, – tā prasa tikai dvēseles spēju ļoti ātri uztvert kaut ko ārpus tā notiekošu arī pie lieliem attālumiem starp uztvērēju un notikumu.»¹³⁶

Zīmīgi ir arī citi profesora Dāles secinājumi, kuros viņš iegūtos eksperimentālos datus saista ar savu dvēseles konceptu, tādējādi paplašinot paranormāla fenomena izpratni un neierobežojot tā skaidrojumu tikai ar zinātņi, bet piepūcinot arī literatūras un mākslas spējas, kas īpašos iedvesmas brīžos spējot uzrādīt pilnībā neverificējamās apjautas un saprašanas. Turklāt šādām neparastām apjautām nepiemīt pastāvīga, vienmērīga un nemainīga izpausme, salīdzinājumā ar dzirdi, redzi, ožu, tausti u.c., uz ko orientējas zinātne, zinātņi nodarbina galvenokārt patstāvīgais, tipiskais, vienmērīgais: «Nav noliedzams, ka instinktīva noskārtuma un personīgā kontakta jēdzienus, kas spēlē tik lielu lomu sadzīves

¹³⁵ Dāle P. *Vai Ilga Ķ. spēj lasīt domas?*, 69.–70. lpp.

¹³⁶ Turpat, 70. lpp.

attiecībās un literatūrā, modernā zinātne nav vēl vispusīgi un izsmeļoši noskaidrojusi. Šais parādībās, bez šaubām, izcilu lomu spēlē divu vai vairāku personu dvēseliskās struktūras saskanības, viena otrai pretim ejošas ievirzes, noskaņas, smalki novērojumi, minimālas apjautas («perception petites» – Leibnica terminoloģijā runājot), «infra-akustiskas» gaisa vibrācijas, par kurām Ilgas fainomēnā runā fiziķis Dr. B. Bružs.¹³⁷ Arī šajā nostādņē parādās gan Dāles sintētiskā pieeja, vēlme saistīt zinātnei, metafiziku, literatūru un mākslu, gan jaunās metafizikas pieteikums apziņas izpratnē, kur var saskatīt netiešu atsauci uz Bergsonu un apziņas-dvēseles ciešo saikni ar subjektīvo laiku, tā modiem, arī ar atmiņu («viena otrai pretim ejošas ievirzes»). Tāpēc Dāle jēdzienu «paranormāls» vietā, kas ir noteikti vērtējoši ievirzīts, piedāvā jēdzienu «abnorma», tas ir, tas, kas izriet ārpus pieņemtajiem normatīviem.

Un tātad, vai Ilga bija brīnumbērns un spēja lasīt domas? Profesors Dāle arī uz šo jautājumu neatbild viennozīmīgi, bet izmanto savu atziņu par «vienu otrai pretim ejošajām ievirzēm», proti, viņš secina, ka meitenes fenomens vispirms ir apliecinājis cilvēku interesi par neparastām lietām un parādībām un dažādas grupas reaģē uz tām atšķirīgi: zinātniekus vada teorētiskā interese, un šajā ziņā tas bija rosinājums psihologiem, mediķiem, fiziķiem, parapsihologiem, lajus – vada sensāciju kāre, nopietnus cilvēkus – vēlme izprast cilvēka dvēseles būtību utt. Taču, galvenais secinājums, manuprāt, ko izdara Dāle un kas izriet no Ilgas fenomena izpētes un tā rezultātiem, ir ētiskas iedabas, jo «ikviens nopietns zinātnieks atkal par jaunu pārlicināsies, cik ļoti rūpīgi, piesardzīgi un kritiski ir jāpieiet īpatnējām, neparastām parādībām kādas zinātnes robežu novadā».¹³⁸

¹³⁷ Dāle P. *Vai Ilga Ķ. spēj lasīt domas?*, 73. lpp.

¹³⁸ Turpat, 78. lpp.

3. daļa

Kā mācīt?

**P. Dāles pedagoģiskā darbība
un viņa vadītā semināra**

**I. Kanta estētikā
protokolu liecības**

1.

Paula Dāles pedagoģiskā darbība

P. Dāles pedagoģiskajai darbībai ir plašs administratīvais un zinātniskais diapazons: laikā no 1917. līdz 1918. gadam bijis Valmieras sieviesu ģimnāzijas direktors, Valmierā organizējis arī pirmo tautas universitāti Latvijā. No 1919. gada viņa darbība ir saistīta ar LU, kur sākumā ieņēmis psiholoģijas un filozofijas docētāja amatu, bet no 1927. gada, kad tiek aizstāvēta doktora disertācija, viņš ir LU profesors (līdz 1940. gadam). No 1927. gada līdz 1938. gadam vadījis LU Eksperimentālās psiholoģijas laboratoriju, kas 1938. gadā tika pārveidota par institūtu (pastāvēja līdz 1940. gadam), veicot Filoloģijas un filozofijas fakultātes Filozofijas un pedagoģijas nodaļas studentu apmācību eksperimentālās psiholoģijas metodikā un tehnikā.

Dāles lasītie lekciju kursi un vadītās semināru nodarbes aptver filozofijas un psiholoģijas laukus, taču lekciju sistemātisks apkopojums publikācijas veidā ir tikai darbs «Ievads filozofijā», I. daļa. (publicēts 1928. gadā). Lekciju kursa II. daļa, 46 lekcijas, kas nolasītas 1936./37. mācību gadā, ir atrodamas LNB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā mašīnrakstā, kas nav Dāles paša, bet gan studentu pieraksti (89 lapas). Tāpat ir atrodamu divu Dāles vadīto semināru protokoli: Kanta estētikā (1929.–1930. g.) un Atziņas teorijā (Šopenhauers; 1931.–1932. g.). Ņemot vērā to, ka semināru tēmas un diskusijas ir protokolējuši studenti, kas vēlāk paši ir tapuši par ievērojamiem filozofiem vai kultūras darbiniekiem (Lotārs Šulcs, Andrejs Stūrītis, Rihards Rudzītis, Ēriks Ādamsons u.c.), tad viņu pierakstu drošticamība un

atbilstība profesora domām ir visai augsta. Turklāt, iesākot jaunu semināru, vispirms tika nolasīts un pieņemts iepriekšējās sēdes protokols. Tāpat var secināt, ka Dāles studentu kļūšana par latviešu kultūras ievērojamām figūrām ir notikusi ne bez profesora Dāles plašā, urdošā un precīzā filozofiskā gara ietekmes. Šie protokoli iezīmē ne tikai tēmas un jautājumus, kas tika diskutēti, bet galvenokārt uzrāda augstu mācību kvalitāti, jo apspriežamie darbi tika pamatīgi, pānodaļām un paragrāfiem izanalizēti. Tāpēc izlases veidā ir sagatavoti šo protokolu pieraksti, kas uzskatāmi iezīmē tā laika intelektuālo ainavu un Dāles kā semināru vadītāja apmācības stilu un veidu.

Arī Dāles lekciju pieraksti psiholoģijā ir atrodamī rokraksta formā – Psiholoģija (vispārējs kurss), lekciju piezīmes 1923./24. g. Šie pieraksti, kas veikti rokrakstā, lai arī nav pārāk sistemātiski, tomēr izgaismo būtiskas Dāles uzskatu šķautnes un orientācijas, kas publicētajos darbos ir grūtāk pamanāmas: piemēram, fenomenoloģiskā apziņas izpratne psiholoģijas priekšmeta pamatojumā, atsaucoties ne tikai uz E. Husserlu, bet arī – uz F. Brentāno deskriptīvo psiholoģiju, kas bija apziņas intencionālās iedabas jaunatklājējs jaunos laikos. Tieši šie lekciju pieraksti ļauj saprast empīrisma un transcendentālisma savijumu, kas Dāles uzskatos nāk no Brentāno.

Savukārt Kanta estētikas semināra protokolos tiek atspoguļota mazāk zināmā Kanta darba «Vērojumi par skaistā un cildenā jūtām» analīze. Šis darbs ilgu laiku ir atradies Kanta darbu nozīmes perifērijā un tikai mūsdienās iegūst īpašu aktualitāti. Arī tas apliecina Dāles filozofiskās intuīcijas un spriedumu patstāvību un pamatotību, jo viņš ļoti agri ir spējis novērtēt šo Kanta darbu. Tāpat semināros ir ticis analizēts Kanta darbs «Spriestspējas kritika». Atziņas teorijas seminārā galvenokārt ir ticis analizēts A. Šopenhauera darbs «Pasaule kā griba un priekšstats».

Semināru protokoli atklāj gan to, ka Dāli visa mūža garumā ir saistījis Kants – gan viņa «transcendentālais izejas viedoklis», gan mācība par mūžīgā miera ideālu, viņa ideju par republikānisko valsts iekārtu un tautu sadarbību, taču arī Kantam Dāle nepievienojās visās viņa atziņās: «Var nepieņemt (un ar dibinātu pamatu) viņa gnoseoloģiskam

subjektīvismam un agnostiskam fainomenālismam (uzskatam, ka mēs zinām tikai lietu parādības, fainomēnus); hipotētiskas un **induktīvas metafizikas** (izcēlums mans – E.B.) iespējamību Kants nav varējis iznīcināt.»¹³⁹ Šis izcēluma formulējums apliecina to, ka Dāles saikne ar mūsdienu transcendentālā empīrisma ievirzi, uz ko es norādīju sākumā, nav vis Dāles uzskatu nepamatota modernizācija, bet gan viņa paša tekstos rodama intence. Empīrisma uzsvēruma dēļ Dāle semināra studijām, manuprāt, izvēlas arī agrīno Kanta darbu.

Šie protokoli ir nozīmīgi arī tādēļ, ka iezīmē un atklāj P. Dāles **estētiskos uzskatus**, kas viņa publicētajos darbos ir tik vien kā ieskicēti dažos jēdzienos, piemēram, jau minētajā «gara grācības» izcēlumā, kur savienojas estētiskais un cildenais.

Kopumā Dāle ir lasījis šādus lekciju kursus un vadījis seminārus:

Lekcijas:

Ievads filozofijā (no 1920. līdz 1939. gadam);
 Speciālais kurss psiholoģijā (1921.–1924. g.);
 Vispārīgā psiholoģija (1930.–1935. g.);
 Eksperimentālā psiholoģija (1935.–1936. g.).

Semināri:

Atziņas mācība (1921.–1922. g.);
 Psiholoģija (1922.–1923.; 1926.–1927. g.);
 Filozofija (1922.–1923. g.);
 Ētika (1923.–1924., 1933.–1934., 1936.–1937. g.);
 Jūma atziņas teorija (1924.–1925., 1927.–1928. g.);
 Reliģijas psiholoģija un filozofija (1925.–1926. g.);
 Džemsa reliģijas psiholoģija (1927.–1930. g.);
 Kanta estētika (1929.–1930. g.);
 Atziņas teorija (Šopenhauers) (1931.–1932. g.);
 Psihofiziskā problēma (1932.–1933. g.);
 Teorētiskā psiholoģija (1934.–1935., 1937.–1939. g.).

Praktiskie darbi:

Eksperimentālā psiholoģija (1929.–1937. g.).¹⁴⁰

¹³⁹ Dāle P. Imanuēls Kants. *Lielas personības*, II. Rīga, 1936, 278. lpp.

¹⁴⁰ Latvijas Universitāte 20 gados. Rīga, 1939, 286. lpp.

Kā redzams, tad studiju procesā lielāka un nozīmīgāka vieta ir tikusi ierādīta nevis lekcijām, bet semināriem, un tas atbilst Rietumeiropas mācību procesa organizēšanas praksei, lai studijas pēc iespējas balstītu pirmavotu apguvē – lekcijās tiek gūts vispārīgs un sistemātisks ieskats par apgūstamo priekšmetu, bet semināros studenti nevis tikai nostiprina un apstiprina lekcijās pausto, bet patstāvīgi apgūst pirmavotus, savukārt mācīspēki – piedāvā un ļauj studentiem izvērtēt savas pētnieciskās pieejas un atziņas (tāpēc tiek runāts par Huserla, par Heidegera u.c. semināriem, kuros viņi izstrādāja un pamatoja savas jaunās koncepcijas un tie tika protokolēti. Arī mūsdienās Rrietumos semināri ir domātāja autorapliecība.)

Līdzīga pieeja ir valdījusi arī LU Filoloģijas un filozofijas fakultātē: «Fakultāte tiecas izskaust mācīšanos vienīgi pēc lekciju piezīmēm, bet grib panākt, lai visur, kur iespējams, students vienmēr iepazītos ar tiešiem avotiem, kā tas notiek it sevišķi semināros, kuriem tāpēc piegriež it sevišķu vērību. Tāpēc fakultāte prasa ne vien tikai zināma faktiska materiāla piesavināšanos, bet vēl vairāk pētnieciska darba paņēmieni un metodu piesavināšanos, – zināšanu par to, kā tikt pie tā, ko vēlas zināt.»¹⁴¹

Semināru protokolēšanas kārtība ir tāda, ka pirms katra jauna semināra tiek apstiprināts iepriekšējā semināra protokols.

¹⁴¹ Latvijas Universitāte 20 gados, 246. lpp.

2.

P. Dāles vadītā Kanta estētikas semināra protokoli (autores izvēlēti)

7.X.29.

Iepriekšējā semināra sēdē apskata Kanta «Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen» II. nodaļu. Kants saka, ka sapratne ir cildena, asprātība skaista. Kādēļ? Izsaka domas, ka sapratne aptver plašākas sfairas, – tādēļ cildena, bet asprātība – šaurākas. Kādēļ asprātībā nav cildenā?

- 1) No svara ētiskais moments, kam asprātībā nav lielākas nozīmes.
- 2) Asprātība maza savā apjomā, un kas mazs, tas, pēc Kanta, nevar būt cildens, tikai skaists. Parasti arī asprātības iemiesojas īsos teikumos. Asprātībai jāizvilina smaids, cildenais to nespēj, gan pretēji, rada stingumu.

Asprātības priekšnosacījums: tai jābūt ātri aptveramai, bez nomācošiem tēliem un domām. Asprātībā prasām zināmu domu grāciju, kas var trūkt cildenam. Franči sevišķi disponēti asprātībām.

Drosme cildena – viltība skaista, saka tālāk Kants. Drosme cildena tāpēc, ka tajā izpaužas spēks, kas pārvirgrūtības. Viltībā mazuma iezīmes, bet pie zināmiem notikumiem tā var būt skaista. Aizrāda uz Homēra Odiseju, vācu sāgām. Stingri jāšķir meli un viltība mākslā no meliem un viltības īstenībā. Kas pirmā skaists un pievilcīgs, īstenībā bieži vien izsaka morālisku sašutumu. Piem., Homēra viltība apskaidrota un attaisnota poēzijas prizmā. Neskaitāmās

viltības franču komēdijā pievilcīgas mākslā, īstenībā ne vienmēr tā būtu. Raksturīgi tas, ka visur, kur sastopamies ar tikumiskā noliegumu, neizjūtam skaistumu. Skaista pie tam ir tikai izdevusies viltība. Savdabīgas viltības ir jauniešiem, tās nav neētiskas, vairāk uzskatāmas kā rotaļas. Nav nosodāmas, ja asprātīgi graciozas un saistās ar ētisku indivīdu. Viltībā arī intelekta dzīvuma izpausme un garīgam spēkam vispār zināma burvība, lai arī tas ētiski nebūtu tik augsts.

Piem., runā par klasiskiem noziedzniekiem. Interesanti viņi ar savu viengabalainību, spilgtumu.

Tad Kants piegriežas apdomībai, patiesībai, godīgumam un jokiem. Zināmās robežās joki un glaimi var būt skaisti. Banāli glaimi turpretim atbaidoši. Ir uzskats, ka «das Gute ist das Schöne am menschlichen Wollen». Gribas harmonija ar darbību ir skaista. Konsekventa griba esot arī tikumiska.

Tālāk Kants apskata, ko zināmas īpašības pamodina cilvēkā vēl bez aistētiskā. Cēlas īpašības iedvešot cieņu – skaistas – mīlu. Asprātība, nevainīgas viltības, glaimi radot mīlu. Pēdējos dažreiz pat izlieto demagoģijas nolūkos. Dziļākas dabas no parastiem glaimiem novēršas.

Psiholoģiska patiesība – ka dažu ļoti cienām, bet nemīlam. Mīla prasa intimitāti, bet ar cēlo distanci. Cēlo nemīlam, tikai apbrīnojam. Piem., Danti, Kantu. Izsaka domu, ka mīlam to, kas cilvēcīgāks, kas saprot cilvēka vajadzības. Piem., Niči varot vairāk mīlēt kā Kantu. Jaunatne Poruku vairāk mīl kā Raini. Šilleru cienām. Geti – cienām un mīlam. Pie cēlā bieži novērojama morālisko un aistētisko jūtu sintēze. Pārnesot iepriekš sacīto uz Dievu, vajadzētu būt tikai cieņai pret Viņu. Tā nav tomēr. Dievu arī mīlam. Vai tādēļ, ka Viņš visu saprot un daudz piedod? Kristus mīlāks vēl kā Dievs. Katoļiem Dievmāte – tuvāka vēl par Kristu.

Kants aizrāda, ka aizkustinājums no cildenā spēcīgāks kā no skaistā. Cildenā pārdzīvojums var ilgt tikai zināmu laika sprīdi, – tad vajadzīga pārmaiņa, pretējā gadījumā zūd izjūtas intensitāte. Seit vietā klasiskais izteiciens: «Variatio delectat». Arī mākslā tāpat. Piem., pieved Tolstoju, kas to vienmēr nav ievērojis. Meistariski šo pārmaiņas principu savos darbos izved Šekspīrs. Mūzikā tas pats. Nopietnākās, sarežģītākās tēmas mainās ar vieglākām, melodiskākām.

Piem., Bēthovena simfonijas, Čaikovska II u.c. Abstrakto domgājienu vienmuļība laiku pa laikam jāpārtrauc. Piem., bērni skolā jūsmo par skolotāju, kas stingrs, bet kam netrūkst arī humora.

Kants apskata arī draudzību un erotisko mīlu. Draudzība cildena, erotiskā mīla skaista. Pirmā cildena tāpēc, ka tajā akcentē ētiskās un intelektuālās īpašības. Mīlā turpretim galveno lomu spēlē ārējā tēla tīkamība. Draugā cienām viņa tīkumisko personību, bieži draugā redzam varoni. Piem., romantiskās draudzības. Mīlā vērsamies uz presento psicho-fizisko tēlu. Jutekliskais dara savu iespaidu. Bet arī mīla var iegūt cieņas un cildenuma nokrāsu. Jāšķir 2 mīlas: 1) jutekliskā interese noteicošā, 2) jutekliskais savienots ar cieņu. Pēdējā ir bagātākā un skaistākā mīlas forma. Mīla skaista un necildena arī tāpēc, ka tajā zināma intensitāte, siltums. Cēlais raksturīgs ar savu vēsumu un distanci.

Beidzot Kants pievēršas traģēdijai un komēdijai. Traģēdija pēc Kanta cildena, komēdija skaista. Traģēdijā viņas varoņu likteņi neatstāj skatītāju vienaldzīgu, bet liek viņam līdzī just un ciest. Cilvēks šeit izjūt pats savas dabas vērtību. Komēdijā dominējot asprātīgi un vispār smieklīgi raksturi, mīla šeit nav tik skumja kā traģēdijā. Bet arī komēdijā var skaistais ar cēlo zināmā pakāpē apvienoties.

M. Bernupe

Protokols

par š. g. 28. oktobra praktiskiem darbiem aistētikā.

A. Murevskis, stud. philos.

Kants apskata labās jūtas, kuras ir skaistas un patīkamas, bet tomēr tās nav skaitāmas par īstu tīkumu un tāda ir laipnība, ar kuru ir saistīta piekrišana, izpatikšana un nesvārstīga izturēšanās pret visiem bez izšķirības – viss tas ir tikai patīkami. Tādas parādības mēs novērojam sabiedrībā, politiskā dzīvē, diplomātu aprindās. Pamats šādai sabiedrībai ir skaists un tāda sirdspiemērošana ir labas dabas. Bet tomēr viss tas vēl nav tīrais tīkums, jo te netrūkst augstāko pamatu, resp., pamatprincipu, kas savaldītu šo izpausmi.

Neviens cilvēks nevar arvien būt patikams un, ja viņš tāds grib būt, tad viņam vaiga liekuļot un nākt kompromisā ar saviem pamatuzskatiem. Šāda izturēšanās pret tiem, ar kuriem mēs sastopamies, rada netaisnību pret tiem, kuri atromas ārpus šās sabiedrības. Šiem cilvēkiem var piemīt visādi ļaunumi, ka tie, kas jau viņos atromas, ka arī tādi, kas romas no tā, ka viņi mīl patikt citiem. Var aiz izpatikšanas palikt par melkuli, dienas zagli, dzērāju un t.t. Tādi cilvēki nerīkojas, kā to nosaka pamatnoteikumi, kuri attiecas uz vispārīgo izturēšanos, bet viņi rīkojas tikai ar to, kas ir smuks un patīkams, un tādā ziņā viņš paliek par mīkstčaulainu subjektu.

Patiesi tikums var tikai dibināties uz pamatnoteikumiem un, jo pilnīgāki tie ir, – jo cildenāks paliek tikums. Šie pamatnoteikumi nav spekulatīvas dabas, bet dibinājas uz izjūtu saprašanas, kas atromas katra cilvēka krūtīs un ir plašāki kā līdzjūtība un izpalīdzība. Visu to var izteikt īsos vārdos, tas ir cilvēku dabas skaistums un cieņa. Šīs ir tās jūtas, kas nosaka tikumisko. Ja mēs viņās savienojam skaistumu un lepnumu, romas pašvērtības un tikumības jēdzieni, kuriem ir pašvērtība sapratniskā būtņē.

Labam ir labvēlības pamats, lepnam ir vispārības cieņas pamats.

Skaistam ir labvēlības pamats un lepnumam ir vispārības cieņas pamats un katris, kas to ievēros, sevi mīlēs un cienīs tik daudz, cik viņš to attiecinās uz citiem. Šē ir novērojams psiholoģisks domu gājiens – fundamentālais pakāpinājums. Tikai tad, ja mēs tā savas tieksmes pakārtojam, var mūsu laba griba tikt proporcionāli pielietota un līdz ar to radīt tikuma skaistumu.

Līdzjūtība un izpalīdzība ir pamati priekš skaistiem darbiem, kuri tomēr var tikt apspiesti ar rupju savtības pārsvaru. Bet apspiesti nevar būt tikuma tiešie pamati. Pirmos Kants nosauc par adoptētiem (pieņemtiem, neīstiem, piesavinātiem) tikumiem. Tos, kuri ir dibināti uz pamata noteikumiem, viņš nosauc par īstiem tikumiem. Pirmie ir skaisti, bet otri ir cildeni un cienījami. Tādu dvēseli, kurā mājō adoptētie tikumi, sauc par labu sirdi un tādu cilvēku par labsirdīgu, turpretim, kam ir sastopams īsts tikums, par cildenu sirdi un tādu cilvēku par krietnu un taisnu.

Šiem adoptētiem tikumiem ir liela līdzība ar īstiem tikumiem, jo viņiem ir tieksme uz lieliem darbiem.

Bez kāda sevišķa nolūka labsirdīgais cilvēks laipni un pieklājīgi apiesies ar mums un arvien sajūtīs īstu līdzjutību otra cilvēka nelabvēlīgā stāvoklī.

Pēc Kanta domām, laba sirds ir tikums. Labsirdīgs var arī būt cietsirdīgs tad, ja tas ir pret viņa ētiskiem uzskatiem. Pēc evaņģēlistu uzskatiem labsirdība ir tikumiska īpašība.

Pēc savas dabas labsirdība ir komplicēta vai duālistiska.

Ir vēl vāja labsirdība, kura piemīt ikdienišķiem cilvēkiem, tādiem, kas atzīst, ka apmierināšana bez dziļākas izjūtas ir cilvēkiem pietiekoša. Muļķīga labsirdība ir nevietā un nesasniedz vēlamu mērķi, no kā ronas nepatikšanas kā vienai, tā otrai pusei.

Seminārs Kanta aistētikā. 4.XI.29. g.

Nobeidzot Kanta jaunības darba «Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen» analīzi, izdara kopsavilkumu. Šinī darbā Kants jau pieskaras ētikai. Te ir līdzība ar tā laika angļu filozofu uzskatiem, sevišķi «Shaftsbury»ju, kas ētiku pakārto aistētikai, mīlestība uz skaisto apvienojas ar mīlestību uz labo. Arī Ruso iespaids nomanāms šai darbā. Salīdzinot ar Kanta turpmākiem darbiem, redzam, ka viņš stāv uz empiristiska pamata un jūtas uzstāda kā augstāko aistētikā. Tālāk ir arī zināms intuitīvs moments: intuitīvi emocionāla atziņa par to, kas labs un skaists, izriet no cilvēka izjūtas. Aistētisko pārdzīvojumu Kants aplūko arī no antropoloģiski-psiholoģiskā viedokļa, atkarībā no rases, dzimuma un temperamenta. Viņš konstatē modifikācijas tiešos pārdzīvojumos. Salīdzinot cildeno ar skaisto, viņš nāk pie slēdziena, ka cilvēkam ir darišana ar bezgalīgo, skaistajam ar norobežoto.

Pirms pāriet uz «Kritik der Urteilkraft» teksta analīzi, noskaidro jēdzienu Vernunft (prāts), Verstand (sapratne) un Urteilkraft (spriešanas spēja) nozīmi pie Kanta. Vernunft pēc Kanta vispirms ir spēja atvasināt slēdzienus (gemeine Vernunft). Tālāk Vernunft viņš definē kā principu, ideju

spēju, ideju avotu. Ideja ir jēdziens par priekšmetiem, kas nekad adekvāti nav doti pieredzē. Pieredze nekad nav dota kā totalitāte, un prāts visu grib novest līdz beidzamam noslēgumam (Vernunft fordert das Unbedingte). Verstand (sapratne) – ir jēdzienu spēja, regulu spēja. Spriešanas spēju Kants definē kā spēju pakļaut atsevišķo vispārīgajam. Ja dots vispārīgais, tad spriešanas spēja, kas tam pakļauj atsevišķo, ir noteicoša; bet, ja ir dots tikai atsevišķais, kam jāatrod vispārīgais, tad spriešanas spēja ir reflektējoša.

Kanta teorētiskās atziņas sistēmā uzrādīti konstitutīvie principi a priori; praktiskā prāta kritika satur sevī konstitutīvos principus attiecībā uz gribas spēju. Spriešanas spējas kritika atklāj konstitutīvos principus jušanas spējai. Tā pastarpina starp teorētisko atziņu (dabu ar savu dzelzaino likumību) un praktisko darbību (brīvību); tai ir pastarpinošs un sintētisks raksturs.

Aistētiskā spriešanas spēja pieder pie reflektējošas spriešanas spējas. Gaumes spriedums nav atziņas spriedums, jo te nav objektīva attiecinājuma; priekšstatu, kas izraisa jūtas, mēs neattiecinām uz priekšmetu, bet uz jūtu pārdzīvojumu. Mēs tveram tikai lietas formu, īpatnību attiecībā pret intelektuālām spējām neapzinīgi un, ja šī darbība ir harmoniska, tad mums rodas labpatika un mēs taisām spriedumu par skaisto. Tātad aistētisko jūtu pazīme ir subjektīvais attiecinājums. Subjektīvs te nenozīmē individuāli patvaļīgs, bet tas nozīmē orientācijas līniju.

Tālāk Kants saka, ka labpatika, kas noteic gaumes spriedumu, ir bez jebkādas intereses. Interese ir labpatika, kas saistīta ar priekšstatu par priekšmeta eksistenci. Tātad tajā vienmēr ir attiecība uz gribēšanas spēju. Aizrāda, ka ir teorijas, kurās iekāre ir konstitutīva pie aistētiskā sprieduma. Kants interesi lieto šaurā, specifiskā nozīmē. Gribēt aistētiskos iespaidus un pārdzīvot tos ir pavisam kas cits. Tikamais (das Gefällige) arī vairs nav aistētisks. Tātad: pašas lietas eksistence nav svarīga.

1929. gada 2. decembra sēdes protokols

Attiecībā uz patīkamo katram ir sava īpatnēja gaume. Tie ir individuāli pārdzīvojumi. Kants tos attiecina uz katra privatjūtām. Tā vienam var patīkt labāk stīgu instrumenti nekā pūšamie. Viens atrod par patīkamu violeto krāsu – otrs oranžo. Tātad patikas spriedumi nav vispārnozīmīgi un pārmetst kādu nelōgiskumu nevar.

Ar skaisto tas ir citādi: nekad neviens nevar teikt, ka kaut kas ir skaists, ja tas tikai viņam vienam patīk. Aistētiskiem spriedumiem ir prasījuma raksturs. Atrodot kaut ko par skaistu, pieņem, ka tas tiek par tādu atzīts no visiem. Pret Kantu varētu iebilst tikai, ka skaistuma izpratnē cilvēkiem tomēr ir katram sava gaume. Citam patīk cēlais skaistums, citam labāk idilliskais. Vienam patīk traģēdijas, otram komēdijas. Ar to nav sacīts, ka tāds indivīds citas mākslas noliedz, tas tikai paliek pret tām indiferents.

Pie patīkamā vispārīgums var būt tikai komparatīvs, tikai ģenerālas regulas, ne universālas. Pēdējās var būt tikai pie aistētiskiem spriedumiem.

Labais atšķiras no patīkamā un skaistā ar to, ka tas tikai ar jēdzienu palīdzību kļūst par vispārējās labpatikas objektu. Pie aistētiskā dominējošais – bezintereses moments. Labpatikas vispārīgums gaumes spriedumos tiek tikai subjektīvi priekšstatīts. Aistētiskā sprieduma loģiskais vispārīgums ir jāievēro transcendentālfilozofiem, lai atklātu šo īpašību, kura bez šī sadalījuma paliktu neievērota. Jāņem vērā Kanta aizrādījums, ka vispārīgums, kas nedibinās uz jēdzieniem, nav loģisks, bet aistētisks, t.i., nav objektīva spriedumu kvantitāte, bet subjektīva. Objektīvais vispārnozīmīgums gan var kļūt katrā laikā subjektīvs, jo tas ir nozīmīgs priekš katra, kas šo priekšmetu domā ar šī jēdziena palīdzību. Bet no subjektīva aistētiska pāriet uz objektīvi loģisko nozīmīgumu nevar. Jo aistētiskie spriedumi neattiecas uz objektu, bet uz spriedēju. No loģiskā viedokļa visi gaumes spriedumi ir singulāri. Ņemot Kanta piem.: šīs rozes ir skaistas. Bet – šīs rozes vispār ir skaistas – būs ar loģisku vispārīgumu, kam pamatā vairāki singulāri spriedumi. Trešais piem. – rozes ir patīkamas – ir singulārs spriedums ar aistētisko vispārīgumu.

Pie aistētiskiem spriedumiem nevar būt nekādas regulas; nav doti eksplicēti jēdzieni. To arī Kants sevišķi uzsver. Ja par objekta skaistumu sāks teoretizēt, tad skaistums ies zudumā. Kants grib pats redzēt un atradis par skaistu apziņas, ka tās ir it kā visu domas. Kad it kā dzirdam vispārīgo balsi.

Pie aistētiskās kontemplācijas jāšķir divas pakāpes. Primārais, kad apskatot piem. kādu gleznu, nemaz nedomā par to, ko varētu sacīt citi par to. Tikai pēc tam, kā sekundārais moments nāk, kad sāk reflektēt. Tātad vairs nav tīrā aistētika.

(Pēdējie trīs semināru pieraksti ir veikti viena cilvēka rokkrakstā un protokolētāja vārds ir atzīmēts tikai uz pirmā, tas ir, 1929. gada 28. oktobra protokola – E.B.)

Prof. P. Dāles vadītā semināra Kanta aistētikā 27. janvāra
1930. gada
Sēdes protokols

Iesāk lasīt Kanta grāmatas «Kritik der Urteilkraft» I. daļas § 9, kur Kants runā par to, vai aistētiskās patikas jūtas gaumes spriedumos rodas pirms priekšmeta apspriešanas vai pēc. Pirmā gadījumā pēc Kanta domām būtu tikai individuālas patikas stāvoklis, tā būtu tikai hedoniska patika, kas nevarētu prasīt vispārējas atziņas.

Aistētisks pārdzīvojums, pēc Kanta, ir alen atziņas spēju, iedomas spējas un sapratnes funkcija, kas rodas šīm spējām rotaļveidīgi sadarbojoties. Šīs spējas izraisa individuāls priekšstats. Nekāds jēdziens nesaista tās ar kādu zināmu atziņas regulu.

Iedomas spēja pastāv vērojuma daudzveidības savienošanā, šī sintēze tomēr te vēl nav. Sapratne ienes priekšstatos jēdzienu vien. Atziņas spēja, brīvais rotaļas stāvoklis izpaužams individuālā priekšstatā. Tātad izriet, ka aistētiskā pārdzīvojuma būtība pastāv abu atziņas spēju brīvās rotaļas izjūtā. Un brīvā rotaļa ir tā, kas nav noteikta no kādām jēdzienu regulām.

Kanta aistētikā ienāk ļoti formālas dabas. Tomēr saturs galīgi viņā nav izslēgts. Viņš parādās te individuālā priekšstatā kā aistētisko jūtu stāvokļa ierosinātājs un arī kā tas nenoteiktais jēdziens, ko min Kants. Pēdējais varētu būt attiecīgā specifiskā likumā bez šīs likumības diskursīvas atziņas. Rodas iebildums, ka sacīto varētu attiecināt tikai uz mākslas skaistumu. **Semināra vadītājs aizrāda** (izcēlums mans – E.B.), ka šai gadījumā der ievērot VI. Solovjova domas. Viņas atzīst divas mērķpiemēribas pie Kanta: 1) tēla attiecību pret nenoteikto jēdzienu un 2) atziņas spēju rotaļīgo harmoniju. Atziņas spēju attiecība ir tomēr tas galvenais.

Sava dvēseles stāvokļa izpaužamība cilvēkam sagādā prieku. To varbūt varētu skaidrot ar cilvēka tieksmi uz biedrošanos. Dažas mūsdienu aistētikas teorijas, pa daļai Tolstojs, tā arī domā. Mākslas radīšanas priekš viņam ir izteiksmes prieks. Kantam šis jautājums – blakus lieta.

Abu atziņas spēju harmoniskā sadarbībā mēs izjūtam kā atdzīvošanos (Belebung). Tā ir jūtu dzīvība, kuras pamatos nav kāds zināms priekšmeta jēdziens. Vispārējie nosacījumi par prāta un iedomas spējas sakaru, pēc Kanta domām, ir vispārīgi. Šeit viņš atrod aistētiskām attiecībām aprioru principu, protiet, tādā kārtā, individuāla apziņa ņem daļību kādos pārindividuālos notikumos, kas doti šai dvēseles spēju harmonijā. Jūtu apriorā, pēc Kanta domām, direkti nav, vienmēr tās pastarpinātas ar iedomas spēju un sapratni. Jūtām vienmēr individuāls raksturs. Aprioru elementu kā tas ir atziņā – viņās nesastop.

Rodas jautājums, vai katrs individuāls aistētisks spriedums būs jau ar aprioru raksturu? Uz to tiek aizrādīts, ka dažās tausta vietās redzams, ka Kants tā arī domā, bet tikai savādākā nozīmē: tas viņam ir it kā tīrais apriori, kas neatkarīgs no reālām sajūtām. Apriorais otrā nozīmē būtu spēja pretendēt uz vispārīgo.

Beidzot sacīto rezumējot, saka, ka skaists ir tas, kas patīk vispāri, bez jēdziena, t.i., bez kāda noteikta jēdziena.

Paliek drusku neskaidrs: kā saprast jēdziena noteikšanu? – semināra vadītājs, to paskaidrodams, saka, ka intelektuālā spēja pie aistētiskas vērošanas ir gan nodarbināta,

tik nav vērsta uz zināmu mērķi, piem.: raugoties zvaigžņu baros, notiek brīva grupēšana. Zināmas shēmas te pielieto tīri neapzināti. Pilnīgi jēdzienus atņemt tomēr nevar.

Tālākā sēdes gaitā lasa dažas vietas no § 10 un § 11.

Pēc Kanta domām, mērķis ir tāds nojēgums par lietu, kas tiek domāts par šīs lietas reālās iespējamības pamatu. Nesaprotami, kāpēc Kants to nosauc par reālu pamatu, drīzāk tas būtu ideālais lietas iespējamības pamats. Domas tak pēc sava satura nezinības ir ideāli veidojumi. Viņas tiek koordinētas ar priekšmetiem. Jautājums, kā iespējams ideālam saistīties ar reālo, pieder filozofijas noslēpumiem. Vismaz Kants nav varējis viņa atrisināt.

Gaumes sprieduma pamatā ir kāda mērķpiemērības forma. Katrs mērķis nes sev līdzīgu interesi par kādu priekšmetu, piem.: ābola patiku nosaka viņa patīkamā garša. Te priekšmetam zināms emocionāls tonis. Aistētiskā vērošanā tas nevar piedalīties. Galvenais te ir mērķpiemērības tīrā forma. Viens cilvēks sajūt vairāk prieka par skaisto, otrs mazāk, atkarā no tam, cik viņa atdzīvojas aistētiskās jūtas. Atziņas spēju harmonija var būt lielāka un mazāka. Tāpēc varētu runāt arī par mērķpiemērības tīrās formas pakāpēm.

Iepriekšējo noslēdzot var sacīt, ka tur galvenais bija tas, ka mēs zināmu priekšstatu vērojām neatkarīgi no derīguma kā zināmu elementu vienību šai atziņas spēju brīvrotāļīgajā stāvoklī. Ņemam lietu kā kopvienotu tēlu un tveram to ar sapratnes un fantāzijas spējām.

Protokolējis: V. Kancāns

Kanta aistētikas semināra 3. februāra sēdes protokols

Ļoti stipri Kanta aistētiku kritizē Paulsens. Daudzās vietās šeit viņš atrod tikai tukšas sakārtnes. Kants, pēc viņa domām, turas pie viena no visaplamākiem pētīšanas veidiem, viņš ar iepriekš sagatavotām shēmām pieiet pētījamai vielai. Šāds Paulsena Kanta aistētikas vērtējums tomēr pārspīlē viņas negatīvo pusi. Šo aistētiku studējot, mēs ne-

varam atstāt nepamanītu to auglīgo, ko tā sniegusi un vēl tagad sniedz aistētisko parādību dziļākai izpratnei.

Sava darba 12. paragrāfā Kants saka, ka gaumes spriedums ir dibināts uz aprioriem pamatiem. Apriori gan es nevaru pateikt, ka tāds un tāds priekšstats radīs tādu un tādu patiku. To var noteikt tikai aposteriori. Gaumes a priori Kants mēģina atvasināt līdzīgi tikumiskam a priori. «Praktiskā prāta kritikā» satiekamies ar īpatnējām jūtām – cieņas jūtām. Tās tika noteiktas no aprioras idejas, no tikumības likuma idejas, kura ir mūsos a priori. Šeit Kants iet pāri pieredzes robežām un sastopas ar kauzalitāti, kura dibinājas subjekta pārjutekliskā būtībā. Tā ir intelligiblā kauzalitāte jeb kauzalitāte no brīvības. Tādā kārtā mums ir dots faktors, kurš darbojas kā motīvs morālisko jūtu atvasināšanā. Šo jūtu cēlonis mīt tīrā praktiskā prātā. Līdzīgi ir ar patiku aistētiskos spriedumos. Tikai šeit noteicējs faktors ir formālās mērķpiemēribas apziņa atziņas spēju rotaļā. Tā satur sevi iekšēju kauzalitāti attiecībā uz atziņu vispāri. Viņa atdzīvina subjekta atziņas spēkus. Rodas patika, kurai nav ne hēdoniskas, ne tikumiskas motivācijas. Tā atdzīvina un uztur šīs funkcijas bez kāda nolūka. Kants tātad domā, ka atziņas spējas, intelektuālie faktori noteic šīs jūtas. Pēc tam tās kļūst par sekundāru kauzalitāti un nosaka mūsu pakavēšanos pie skaistā. Vērošanas process norit ar sevišķu vieglumu. Tāpēc rodas šīs patikas jūtas, kuras savukārt atdzīvina visu dvēseles stāvokli. Mēs kavējamies tāpēc, Kants saka, ka šī vērošana pati sevi stiprina un reproducē. Aistētisko iespaidu uzņemšanai vajadzīgs zināms sagatavošanās laiks. Sevis reproducēšana, domājams, nozīmē atsevišķu aistētiskā vērojuma posmu atjaunošanu. Jāatzīst, ka, spriešanas funkciju nostādīdams aistētiskā pārdzīvojuma pamatā, Kants nav rīkojies laimīgi. Šeit istu spriešanas momentu ir ļoti maz. Judiciozai domāšanai šai vērojumā ir ļoti sekundāra loma. Vispāri par šo nodaļu jāsaka, ka viņa nenoskaidro virsrakstā solīto.

13. paragrāfā Kants aprāda, ka tīrais gaumes spriedums ir neatkarīgs no kairinājuma un no aizkustinājuma. Kairinājumu viņš šeit saprot šaurāki, ne tīri fizioloģiskā nozīmē, bet jau kā psihisku refleksu. Piem., tāda mūzika, kas rada

miesas vibrācijas. Tad katra spilgta krāsa var būt šāds kairinājums. Tālāk – rozes smarža. Tāds kairinājums tomēr papildina aistētisko patiku, jo, piem., patīkamākas ir tās puķes, kuras labi smaržo. Daži dzejnieki pat saka, ka smarža ir puķes dvēsele. Tādēļ tas arī ir konstituētājs moments aistētiskā patikā.

1930. g. 17. febr.

E. Ādamsons

Kanta aistētikas semināra protokols. 31.III.30.

Semināra sākumā J. Švalbes j-kdze nolasa referātu: «Kanta mācība par cildeno skaistumu». Pēc tam seko debates.

Vispārīgās piezīmēs aizrāda, ka pats virsraksts it kā satur zināmu pretrunu, jo Kants nav vis formulējis: skaistais un cildeni skaistais, bet gan: skaistais un cildenais. Jēdzieniski tomēr šāds formulējums atbilstu Kanta aistētiskā uztvērūmam.

Tālāk iztirzā referāta kritiskās tēzes (neuzkavējoties pie attēlojuma tēzēm):

I. «Lielais ir viens no cildenā būtiskiem momentiem. Tikai tas jāizprot bagātīgāki un smalkāki nekā to saprot Kants».

Šī tēze ir kā papildinājums Kanta uzskatam, ka lielais vai varenais ir cildenā specifiskais moments. Tomēr mums jāatzīst, ka savā specifiskajā korelātā cildenais ir daudz bagātāks nekā lielais viens. Kantam šis lielais, kā dināmiski un matemātiski lielais, biežāki šķiet kas ārēji liels, viņš to izlieto kā materiālu dabas fenomenu apzīmēšanai, tomēr Kants uzsver arī tikumiski cēlo.

Cildenajā Kants aiziet no empīriski subjektīvās sfairas uz pārjutekliski objektīvo sfairu: cildenā uztverē, pēc viņa domām, aktualizējas mūsu prāta spējas kā tādas. Arī Vindelbands saka, ka cildenajā pārjutekliskais aspekts triumfē pār juteklisko.

II. «Neaprobežotais vai bezveidīgais ir tikai viena cildenā veida īpatnība, bet nav būtiska īpašība cildenajam vispārīgi.»

Cildenamajam tomēr nebūt nav jābūt bezveidīgam. Jutekliskā aktā cildenais parādās kā kas viengabalains. Starp veidu un bezveidību var būt graduāla pakāpenība, bet nevar būt principiāla starpība. Arī tajā, ko saucam par skaisto, var ietverties bezveidīgā moments.

III. «Daba nav vienīgais priekšmets, kas spējīgs modināt tīrā cildenā gara noskaņu. Ar tādām pašām tiesībām kā daba vai pat vēl lielākām, par cildenā priekšmetu var būt mākslas priekšmeti, dvēseles pārdzīvojumi, cilvēka darbi un darbības.»

Jo tāpat kā Monblana virsotne arī piramīda un templis var būt cildenā uztveres ilustrācijas, tāpat arī citi lielie mākslas darbi.

IV. «Pamatojoties uz to, ka arī ekstenšīvu lielumu dvēsele pārdzīvo kā spēku, var apšaubīt Kanta cildenā iedalījumu matemātiski un dināmiski cildenajā. Pārdzīvojumā arī matemātiski cildenais ir dināmiski cildenais. Bet arī dināmiski cildeno, atsevišķi ņemot, Kants saprot sausi – bez smalkākām atšķirību niansēm.»

Matemātiski lielais zīmējums uz Anschauung – vērošanu, tas ir ģeometriski lielais, atšķirībā no dinamiski lielā kā spēka izpauduma un kas zīmējas uz priekšmetu eksistenci. Viens un tas pats objekts 2 stāvokļos var dot šos abus cildenā veidus, tā – kad jūra mierīga – matemātiski cildenais, bet kad satrakota – dinamiski. Mēs jūras aspektā iejūtam to spēku, kas mūsos. Pie cildenā uztveres tā liela loma piekrīt subjekta individuālai ievirzei: atkarībā no tās arī var būt cildenā veidi.

V. «Bezgalības, viskopības un brīvības idejas nav nepieciešami saistītas ar cildenā būtību. Tās var rasties cildenā pārdzīvojumā, radot spēcīgāku gara vibrāciju un piešķirot pārdzīvojumam noslēpumainības raksturu, bet viņu loma ir sekundāra, kalpojoša.»

Kants saka, ka indivīds, vērojot cildeno, jūt savas būtības pārjuteklisko uzdevumu. Cildenais modina idejas mūsu garā, bet ne jau noteikti loģiskas idejas. Neattīstīts cilvēks cildeno nejutīs. Tur vāja zināmu gara izkoptību. Cildeno cilvēks tad var pārdzīvot, ja viņš spējīgs apzināties cilvēcīgās cieņas ideju cilvēkā, kas viņu paceļ pāri jutekliskai

būtnei, un ja tas nojauš, ka viņā slēpjas kāda ideāla būtība, kas stāv sakarā ar pārjuteklisko.

VI. «Pareizs Kanta uzskats par tīksmes un netīksmes dualitāti – cildenā labpatikas kvalitātē tai ziņā, ka cildenā subjektīvais pols nav domājams bez jauktām jūtām. Tāpat tas nav domājams bez nopietnības rakstura.»

Nopietnība nav vienīgi cildenajā, arī parastā skaistumā bieži nopietnības moments, bet cildenajā tā sevišķi izceļas, gūdamā reizēm svinīguma nokrāsu.

VII. «Ka cildenā stils vienkāršība, uzskatāms par vienpību. Tikpat labi kā vienkāršība, cildenais var izteikties arī greznumā vai krāšņumā.»

Piem., Ķelnes doma ir ārkārtīgi krāšņa. Tikpat cildena ir indiešu dabas varenais krāšņums, kā norvēģu – skarbais vienkāršums. Tomēr arī cildeni greznajam jāiet caur vienkāršām kontūrām.

VIII. «Cildenais Kanta izpratnē nav patstāvīga aistētiska vērtība, bet starpvērtība – starp aistētisko un morālisko.»

R. Rudzītis

Lot. Šulcs

Aistētikas semināra sēde 17. februārī a.c.

Tiek lasīts un iztīrīts Kanta darba «Kritik der Urteilskraft» § 16.

Šajā nodaļā Kants izšķir divējādus skaistuma veidus: a) brīvo skaistumu (pulchritudo vaga) un b) saistīto skaistumu (pulchritudo adhaerens).

Brīvais skaistums ir neatkarīgs no jēdziena par to, kādai zināmā lietai jābūt. Ar saistīto skaistumu, turpretim, būtiski saistās pilnības jēdziens, resp., normu apziņa. Šeit mēs lūkojamies uz to, vai zināma lieta atbilst normai. Tāpēc Kants šo skaistuma veidu raksturīgi nosauc arī par «be-dingte Schönheit».

I. problēma: tiek apskatīts tuvāki brīvais skaistums.

Te Kants piedev piemēra dēļ puķes, par kurām mēs priecājamies brīvi, neturēdami acu priekšā nekādu normu, kurai šīm puķēm vajadzētu tuvuoties.

Pretējs aspekts, turpretim, būs dabaszinātniekam, kas visu uzmanību piegriež tam, vai kāda puķe pienācīgi izpilda viņai no dabas uzliktās funkcijas. Tāpat mēs brīvo skaistumu izjūtam, vērojot putnus, jūras gliemjveidīgos dzīvniekus. Tāpat tas ir ar brīvi raisošāmiem arabeskām. Tiek demonstrēts sengrieķu ornaments kā tipisks brīvā skaistuma piemērs, jo šī ornamenta līnijas neatdarina nekādus reālus objektus, nepostulē nekādu pilnības jēdzienu. Par latvju rakstiem to nevarētu sacīt, jo latviešu ornaments imitē parasti zināmas reālas lietas, piem., skujiņas.

Tālāk Kants saka, ka pie tīrā skaistuma pieder arī fantazēšana mūzikā («Phantasie in der Musik»), jo te trūkstot temata.

Tiek aizrādīts, ka te Kants nav pietiekoši precīzi izteicies, jo bez temata nevar būt arī muzikālā improvizācija. Domājis te Kants gan būs priekšstatos tveramā sižeta trūkumu, jo pie fantazēšanas mums netēlojas priekšā uzskatāmi notikumi.

Apspriežot brīvo skaistumu, gaumes spriedums ir tīrs. Šeit iedomas spēja, resp., fantāzija netiek ierobežota un viņa raisās brīvi. Raksturīgi, ka aistētiskā baudā Kants uzsver fantāzijas lomu, bet ne tik daudz sapratnes nozīmi. Tēla skatīšanās fantāzija it kā brīvi rotaļājas («Die Einbildungskraft spielt»). Tādējādi Kants mākslas būtību uztver kā brīvu rotaļu, kur kāda objekta tīrā vērošana mūs iepriecina.

II. problēma: saistītais skaistums.

Saistītais skaistums aizvien prasa jēdzienu par mērķi, kuram zināms objekts kalpo. Te operējam ar pilnības jēdzienu un salīdzinām, vai konkrēta lieta saskan ar pilnības ideālu. Tā, piemēram, kāda celtne, to aistētiski vērojot, nepieciešami prasa mērķa jēdzienu, kuram šai celtnei jāatbilst. Sakarā ar to arī kādas celtnes piedevām, resp., uzgreznojumiem jāatbilst šis celtnes mērķim; tā, piemēram, luterisku baznīcu nedrīkst izgreznot ar krāšņa stila ornamentiem.

Tiek demonstrētas dažādu gleznu reprodukcijas, kur redzams, ka zināmai gleznai jāatbilst šīs gleznas idejai. Sevišķi labs piemērs te F. Hodlēra glezna, kur notēlots izmīsuma stāvoklis dažādās variācijās.

Šādi gaumes spriedumi, kas prasa mērķa jēdzienu, pēc Kanta domām, vairs nav tīri gaumes spriedumi. Gaumes spriedumi tikai tad būs tīri, ja: a) spriedējam nav jēdziena par mērķi vai b) viņš savā spriedumā no šī mērķa abstrahējas. Tomēr šī abstrahēšanās nav iespējama pie cilvēka. Cilvēku nevaram nekad vērot tīrā, nesaistītā skaistumā, jo ar viņa aistētisko aplūkošanu vienmēr saistās cilvēka pilnības ideāls.

Tālāk Kants aizrāda, ka ne skaistums, ko iegūst no vieniņības ar pilnību, nedz arī ... (teikums nav pabeigts – E.B.).

Aistētikas semināra 6.IV.1930. g. sēdes protokols

Sakarā ar Švalbes jaunkundzes referāta kritiskiem iebildumiem pret Kanta cildenā aistētiku, seminārā izsaka domas, ka bezgalības moments nav tikai cildenajam īpatnā īpašība, bet sastopams nereti arī pie skaistiem dabas priekšmetiem, un it īpaši gan mākslas darbos. Šos gadījumos vajadzētu runāt ne vairs par formālo skaistumu, bet gan izteiksmes skaistumu, jo viņu noteicēja bezgalība nav lielais un pārvarīgais, bet priekšstatu un ideju bezgalība. Tā tas ir, lasot dažu labu dzejoli (piem., no Goethes, Fēta) un klausoties skaņdarbos (piem., kādu Mocarta fantāziju, Šopena 7. Prelīdi, arī 6. u.tml.). Arī raugoties bērna sejā, mūsu garam var atplaiksnīties dzīvības brīnums savā neizsmēlamā kvalitāšu un nianšu bagātībā. Ideālistiskā filozofija dažādos veidos ir mēģinājusi skaistumu saistīt ar bezgalību un piešķirt tam tīri ontoloģisku svaru: tā pēdējā laikā limitists Žakovs*, runādams par 7 pasaules pamatprincipiem («skaldnēm»), viņu skaitā ierindo arī skaistumu. No kā rodas bezgalības

* Šeit tiek pieminēts Kalistrats Žakovs (1866–1926), kurš mēģināja pamatot limitisma filozofiju, kas ir balstīta bezgalīgi maza matemātiskā lieluma pamatprincipos, ar kuru palīdzību Žakovs centās pamatot zinātnes, filozofijas un reliģijas vienotību. Sešus dzīves gadus Žakovs pavadīja Latvijā un pat pretendēja uz profesora vietu LU. Dāle ir viens no retajiem latviešu domātājiem, kas savās pārdomās ir iesaistījis arī Latvijā darbojošos cittautesus. Par K. Žakova dzīvi un uzskatiem skat. Svetlanas Kovaļčukas pētījumus. – E.B.

iespajds pie izteiksmes skaistuma? Atbilde jāmeklē subjektīvā polā: mūsu dvēselē pašā, viņas potenci un dziļumu kvalitatīvā neizsmeļamībā, ko ierosina neviltots dabas produkts vai mākslas darbs un kura tad tik projicēta un līdziejusta objektā. Skaistuma pārdzīvojumā dvēsele raisās un vibrē savu funkciju un stāvokļu polāros aspektos: starp spēku pilno sasliešanos un nevarīgu sabrukumu; skaidrību, drošību un tumšu mīklainu noslēpumainību, kremtošām šaubām; gavilēm un izmisumu, harmoniju un disharmoniju, jēgas pilnu kārtību un haosu, pietāti un dumpīgu sacelšanos, teikšanu un kurnēšanu, serafisko un daimonisko. Dabas priekšmeti un kontrastējošie procesi ir tikai izraisošais notikums dvēseles polārās struktūras ievīļojumam, kurš tad unisono izskan ar dabas dzīvi un dzīvību.

Varētu tamdēļ teikt, ka kā skaistus mēs izjūtam priekšmetus un parādības, kas brīvā un tīrā vērojumā konkrēti notēlojas kā dzīvības un gara harmonisks izpaudums jeb simbolisks atspoguļojums. Arī T. Lipps uzsver, ka aistētiskās baudas pamats ir prieks par dzīvības apliecināšanu, kurā izpaužas dvēseles pamatlikums un dzīvības piepildījums.

Tad apskata referāta pēdējo – astoto kritisko iebildumu, ka: «cildenais Kanta izpratnē nav patstāvīga aistētiska vērtība, bet starpvērtība starp aistētisko un morālisko». Šādā radikālā formulējumā tēze nav pieņemama, bet viņai ir savs patiesības kodols tanī ziņā, ka cildenais patiešām stāv ciešā sakarā ar tikumiski labo, ciešākā nekā skaistais. Ar skaisto cildenajam kopēja patikas imanence, tas, ka viņš konstitūcijas reflektīvā spriešanā, patīk nepieciešami un ir subjektīvi mērķpiemērīgs. Kā izskaidrojama šī mērķpiemērība, jo patika, kā empīrisks aistētiskās mērķpiemērības rādītājs, taisni iepriekš prasa atziņas funkciju harmonizēšanu, ko patiešām arī redzējām skaistuma pārdzīvojumā? Bet nu cildenajā abas aistētiskās funkcijas: iedomas spēja un prāts taisni disharmonē, Jā, nu savukārt var runāt par cildenā mērķpiemērību, tad minētā disharmonija ir jāpārvar un jāizlīdzina no kāda augstāka aptveroša viedokļa, jo tikai tā galā var rasti jauna patikas kvalitāte. Šādā sakarā tad notiek pie Kanta aistētiskās gara ievirzes tuvinājums tikumiskai: mēs izprotam neizprotamības pamatu, kā saka viņš. Iedomas spējas

nevarība izpildīt prāta diktētos uzdevumus, šī nepiemērība un disonance, paliek un uz šīs pašas plāksnes, neņemot palīgā tālākas refleksijas, nekāds kompromiss netiek slēgts. Izeja tomēr rodas, tiklīdz iedomā par cilvēka īsto būtību un uzdevumu: viņš ir prāta būtne un viņa pārākums slēpjas taisni intelligīblajā pasaulē un tādu absolūtu tikumisku mērķu spraušanā un piepildīšanā, uz kuriem cilvēks spējīgs intelligīblās brīvības labad. Iedomas spējas nevarība un nepiemērība ir viņas istā attiecība pret prāta pārākumu. Šādā sakarā var rasties jauns sintētisks izlīdzinājums, disharmonijas idejisks attaisnojums, kura netiek vis aizmirsta vai iznīcināta, bet uzņemta kādā augstākā sintēzē un tā pārvarēta. Cildenā pārdzīvojumā iedomas spēja izrādās nepiemērota tīrā teorētiskā un praktiskā prāta ideju tveršanai, kas tomēr ir viņai likums. Jūtas, kas rodas no apziņas par mūsu spējas nepiemērību kādas idejas aizsniegšanā, kura tomēr mums ir likums, ir cieņas jūtas. Šīs tad arī ir cildenais jeb cieņa pret cilvēcības ideju mūsu personā. Zīmīgi izsakās Vindelbands: cildenajā mēs apbrīnojam paši savu pārjūteklisko uzdevumu, skaistā baudām harmoniju starp mūsu juteklisko un pārjūteklisko dabu. Cieņa pienākas tikai personai, ne lietai, tamdēļ arī dabas skaistumu var apbrīnot, ne cienīt.

Paceļas jautājums, vai tad cildenā konkrētā pārdzīvojumā patiešām reāli atrodams šis smagnējais refleksiju mehānisms, ko še norāda transcendentālfilozofs? Var jau strīdēties, vai Kants ir izcēlis cildenā pārdzīvojuma visus un galvenos konstitutīvos momentus, tomēr viņa metodei, kas grib būt principiāli atšķirīga no psiholoģiskās pašnovērošanas, ir savs attaisnojams patiesības kodols. Patiešām, aistētika ir ideālzinātne un aistētisko kārtību nozīmību, ko Kants tiecas noskaidrot, nevar izšķirt psiholoģija un viņas metodes. Taču, arī no tīri psiholoģiskā viedokļa raugoties, nav apstrīdams, ka vajadzīgi zināms, kaut arī neskaidri apzināts ideju minimums, lai vispāri varētu izraisīties cildenā pārdzīvojums. Bez domu intenciju līdzdalības nekādām jūtām, tātad arī cildenā, nav un nevar būt priekšmetīga attiecinājuma. Ja uz brīdi mēs dzīvojam no apziņas perifēriskiem saturiem, esam no kaut kā prozaiska izraustīti vai sekli omulīgi noskaņoti, tad nemaz neesam spējīgi cildeno pārdzīvot,

otrādi: cildenais mūs it kā apkauno un rada mūsos zināmu sāgumu. Ir vajadzīga zināma spēja abstrahēties no sīkām ikdienas prasību un vajadzību apmierināšanas rūpēm, tukšas zūdišanās par materiālo labklājību un kalpošanas lietām, garam jāpaceļas interesē pret augstāko vērtību pasauli – tikai tad cilvēkam var atvērties cildenais. Patiešām Kantam taisnība: pieņemība pret idejām un relatīvi augsta morāliska kultūra ir vajadzīga, lai cilvēka dvēsele spētu atdarīties cildenajam. Bet kā tad nu precīzi jānosaka cildenā attiecības pret tikumiski labo? Vai tad tik viņš nekļūst par sākumā minēto «starpvērtību»? Nē. Ja arī viņš ir tīri aistētiskā (ģenit.) modifikācija, tad tas vēl nenozīmē, ka viņš ir starpvērtība. Interesants Vindelbanda spriedums: kad tikai skatām disonanci starp juteklisko un intelligiblo, tad konstituējas cildenais kā aistētiska vērtība, kad turpretim šo disonanci vērtējam, tad esam morāliski ieinteresēti. Kants, varētu teikt, nostāda cildeno ciešā sakarā ar tikumiski labo, bet šis sakars nav jāiztulko nepatstāvīgas «starpvērtības» nozīmē. Nav jāaizmirst, ka cildenam ir attiecība ne vien pret praktiskā prāta brīvības ideju, bet arī teorētiskā prāta bezgalības ideju (matemātiski cildenais) un tikai pirmā gadījumā cildenam ir tieša attiecība pret morālisko instanci, kamēr otrā – visa garīgā izturēšanās ir vērojoši reflektīva un ar tikumiski labo stāv tikai indirektā sakarā. Cik ciešs šis sakars, ir diezgan grūti noteikt, jo ne katrā veidā pats Kants pienācīgi norobežo prāta kā ideju introducētāja un viņa kā tikumiskās instances lomu.

Jāatzīst, protams, ka, vērojot cildeno dabā (piem., Monblāna zilganās sniega klātās galotnes), cilvēkā (piem., vīrišķīgu drošsirdību un pašaieliedzīgu uzupurēšanos), mākslā (piem., klausoties Hendeļa oratoriju vai Bēthovena 9. simfoniju, vai skatoties Ibsena lugu «Brands»), mūsu pārdzīvojums interferē arī morāliskus vērtējumus un reliģiskas idejas. Taču ar to nav teikts, ka jau uz katra soļa tiek uzstādīti ētiskie gribas imperatīvi un vērtējumi vai notiek gremdēšanās reliģiskā svēterē, jo šie aistētiskie momenti ir – un viņiem jābūt – epizodiski, kamēr visu laiku kā dominējoši pastāv aistētiskās ievirzes rāmji.

Protokolējis A. Stūrītis

Kanta semināra sēde 23. februārī, 1930. g.

Pirmo apskata «Kritik der ästhetischen Urteilskraft» 17. § – kurā Kants runā par skaistuma ideālu. Jāšķir ideja no ideāla. Ideja – prāta jēdziens ar abstraktu saturu. Ideāls – konkrēts priekšstats, atbilstošs idejai. Aistētiskā ideālā viss atkarājas no ievēdojuma – tas pamatots iztēlē, ne jēdzienos.

Pēc Kanta, par skaistuma ideālu nevar runāt attiecībā uz brīvo skaistumu, bet to var attiecināt tikai objektīvas mērķpiemērības jēdzienam atbilstošam skaistumam. Piemēram, Kants pieved ziedus, ainavas – kuru ideālu nevar iedomāties. Un tālāk piemetina, ka pat ar noteiktu mērķi saistītam skaistumam, piem., dārzam, ēkai – nevar iedomāties ideāla, jo šeit mērķpiemērība ir gandrīz tikpat brīva kā pie brīvā skaistuma. Par skaistuma ideālu var runāt tikai attiecībā uz cilvēku, kura eksistences mērķis ir viņā pašā un kas ar prātu to nosaka. Šeit Kants attiecina arī 1) normālidejas, t.i., iedomas spējas skatījumu, kas der kā mēraukla aistētiskā apspriedumā. Tai pamatā sugas jēdziens, un normālideja savus elementus attiecībā uz to smel pieredzē; 2) prāta ideju, kas priekšstata cilvēcīguma mērķi, cik vispār to jutekliski var priekšstatīt.

Tālāk Kants šķir normālideju no ideāla. Pēdējā jau pievienojusies tikumiskā izpausme. Kanta cilvēka skaistuma ideāls ir cilvēka iekšējās būtības saskaņa ar ārieni, pie kam cilvēka garīgam satvaram jābūt iemiesotam ārienē. Šo uz tveri izraisa prāts sadarbībā ar iedomas spēju. Vispār, runājot par cilvēka skaistuma ideālu, Kants lauž savu stingro formalismu, jo vērtēšana skaistuma ideālā nav vairs tās gaumes spriedums vien.

18. § Kants apskata, kas ir gaumes sprieduma modalitāte. Par patīkamo var sacīt, ka tas saistās ar patīku, skaistam ar to nepieciešami jāsaistās. Šī nepieciešamība nav teorētiski objektīva, arī ne praktiska, tikai eksemplāriska, t.i., nepieciešamība piekrist kāda sprieduma vispārējās regulas piemēram, kuru min, pašu regulu atstājot nezināmu.

19. § Kants saka, ka subjektīvā nepieciešamība, kas gaumes spriedumā, stāv zem zināma noteikuma. Aistētiskā sastopams īpatnējs jābūtības veids, jo gaumes spriedums

prasa katra piekrišanu, atzīšanu. Kants tad pieņem kādu kopēju spēju – Gemeinssinn, pateicoties kurai tas iespējams. Šo kopmaņas jēdzienu tālāk attīsta 20. §. Kants saka, ka gaumes sprieduma nepieciešamības noteikums ir kopmaņas ideja. Ja gaumes spriedums būtu dibināts uz noteiktiem, objektīviem atziņas spriedumiem – tad pretendētu uz sava sprieduma absolūtu nepieciešamību. Ja turpretim būtu dibināts jutekliskā, bezprincipa spriedumā, tad nevarētu runāt par nepieciešamību. Bet tam gaumes spriedumu pamatā ir kāds subjektīva princips, kas caur sajūtām, un ne jēdzieniem, vispārnozīmīgi nosaka, kas patīk, kas ne. Kants ievieš kādu vispārcilvēcīgu izjūtas spēju, kas jāšķir no «sensus communis», sauktas arī kopmaņas. «Communis sensus» – vāciski «Gemeine Verstand» – dabīgais, veselais saprāts. Tas pamatots ne sajūtās, bet neskaidros, tumši apjaustos jēdzienos. Izplatīts starp vidusmēra kultūras cilvēkiem.

21. § Kants abstraktā domgājienā aprāda kā kopmaņa pieņemama, neatbalstot to psiholoģiski.

Attiecībā uz to, vai kopmaņa saistīta kā sekas vai kā noteikums, pieņem, ka kopmaņa sekas. Visiem cilvēkiem ir kopēja tipiska jušanas reakcija, kas puslīdz vienādā veidā atkārtojas. Jūtām, kas saistītas ar atziņas procesiem, jābūt izpaužamām. Tās rada relatīvi vienādas sekas visos indivīdos, jo absolūti vienādu jūtu izpausmi pārdzīvojumos nevaram pieņemt.

Vārdi, kustības aizrādot uz jūtām, otrs indivīds pēc tām pazīstot kādas zināmas jūtas. Bet intelektuālas zināšanas vien par otra emocionālo pārdzīvojumu nepietiek. Vajadzīga līdzpārdzīvošana – «Das Einfühlen», «symphatische Miterleben». Aizrāda, ka mākslā šai līdzpārdzīvošanai liela loma. Māksliniekam jābūt spējīgam izsaukt otrā emocionālu atbalsi.

22. § – Kants saka, ka vispārējā atzinuma nepieciešamību, kas gaumes spriedumā ir subjektīva nepieciešamība, pateicoties kopmaņai, var iedomāties kā objektīvu. Kopmaņa tomēr tikai ideāla norma, fikcija. Norma, ko prasa, lai attaisnotu mūsu pretenzijas uz gaumes sprieduma vispārnozīmību.

Sēdes beigās atzīmē skaistā būtiskās pazīmes, kas rodas kā secinājumi no iepriekš iztīrātiem paragrāfiem:

- 1) Skaists ir tas, kas patīk bez jēdziena.
- 2) Skaists ir tas, kas patīk bez intereses.
- 3) Kas emocionāli mērķpiemērīgs caur mērķpiemērības formu bez mērķa priekšstata.
- 4) Skaists ir tas, kas nepieciešami patīk.

Prot. M. Bernupe

Aistētikas semināra 10. marta protokols

Rezumējot Kanta aistētikas pirmās daļas skaistuma analītikas galvenās domas un atzīmējot dažus principiālas dabas kritikas iebildumus seminārā, starp citu, iekustina arī jautājumu par aistētikas sistemātisko nozīmi Kanta filozofijas kopceltnē. Plašākas un pamatīgākas diskusijas vēl nenotiek, aizrāda tikai uz ievērojamā filozofijas vēsturnieka Vindelbanda uzskatu, saskaņā ar ko Kanta filozofijas duālismu starp teorētiskā prāta noteikto fainomenālo dabas nepieciešamības pasauli un praktiskā prāta noteikto noumenālo, intelligiblās brīvības pasauli pārvar un lielo plaisu aizpilda, stingri ņemot, tikai aistētika, jo vienīgi viņai pienākoties principiāli patstāvīga vieta blakus teorētiskai un praktiskai sfairai, kamēr teleoloģija, kā V. izsakās, «ieņem diezgan šaubīgu vidus stāvokli starp teorētisko un plašākā nozīmē aistētisko funkciju» (Gesch. d. Ph., 159, Bd. II). Cik tālu, viņš saka, «teleoloģiskai apcerei vajag saturēt sevī tikai apceri (Betrachtung) un ne atziņu, viņai ir aistētiska funkcija, bet, kad viņa meklē priekšmetā mērķpiemērību un apgalvo tās subjektivitāti, viņa iemanto teorētisku raksturu un ļoti grūti atšķirama no atziņas darbības» (Geschichte der Ph., II, 159). Šāda aistētiskās funkcijas pastarpinātājas lomas izcelšana uz teleoloģiskās dabas apceres rēķina Vindelbanda argumentācijā nepārlicina. Tiesa, lasītājs no teleoloģiskās spriešanas spējas kritikas manto iespaidu, ka Kantam teleoloģiskā reflektēšana ir bez šaubām vairāk kas kā oikonomiska domāšanas fikcija un tomēr mazāk kā pilnvērtīga tīra vai jaukta apriora atziņa, taču pats viņš nekādā gadījumā tai neierāda pat zemākā ranga vietu pilntiesīgas teorētiskas atziņas lokā,

un arī nevar ierādīt, ja negrib pārķāpt savas sistēmas fundamentālo apgalvojumu, ka reflektīvās spriešanas spējas princips – dabas mērķpiemēriība viņas formu un likumu daudzveidībā –, ir gan transcendentāls pašas šīs spējas princips, kamēr priekšmetīgās nozīmības ziņā viņam pienākas tikai regulatīva, resp., heuristiska nozīme. Aistētiskā mērķpiemēriība ir tikai viens no kopējā spriešanas spējas principa diviem paveidiem, un trūkst pietiekoša pamata piešķirt viņam pārāku nozīmi, salīdzinot ar dabas teleoloģiju. Turklāt patstāvīgais dabas skaistums iespējams tik tad, ja jau pastāv dabas formu specifiskācija, tamdēļ dabas teleoloģijai, salīdzinot ar aistētisko, pienākas pat loģiska prioritāte. – Nevar arī piekrist Kohenam, kurš domā, ka dabas teleoloģiju Kantam vajadzējis pārņemt «Tirā prāta kritikā» un «Spriešanas spējas kritikā» pamatproblēmu formulēt tā: Kā ir iespējama māksla? Nemaz jau nerunājot par to, ka tādā kārtā tiktu noliegta jaunā un patstāvīgā «apriori» ievēšana, ko Kants grib uzstādīt savā «Spriešanas spējas kritikā», tāds problēmas formulējums ievērotu tikai mākslas, ne dabas skaistumu. Bet Kants pirmām un galvenām kārtām apskata un analizē taisni šo pēdējo.

Tad pāriet uz Kanta cildenā aistētikas analīzi un lasa § 23. Vispirms viņš nosaka, kas kopējs cildenajam ar skaisto un kas īpatnēji atšķirīgs. Kopējs vispirms tas, ka tiklab viens kā otrs patīk paši par sevi, citādi: abiem raksturīga patikas vērtības imanence. Tālāk viņu subjektīvais pārdzīvošanas priekšnosacījums nav ne sajūtu, ne atziņas, bet gan refleksijas spriedums, tātad patika, kaut nav atkarīga ne no sajūtām, kā gan tas arī pie tīkamā, ne arī no noteikta jēdziena, kā pie labā, tomēr tiek attiecināta uz nenoteiktiem jēdzieniem, un ir – empīriskā aspektā – izteiksmes patika (Wohlgefallen an die blosse Darstellung); transcendentālā – atziņas spēju harmoniskās rotaļas apziņa pašuztverē. Pārdzīvojot skaisto, harmoniski sadarbojas iedomas spēja un sapratne, cildeno – iedomas spēja ar prātu. Beidzot: abos gadījumos aistētiskie spriedumi loģiskā ziņā ir singulāri, tomēr subjektīvi vispārnozīmīgi. – Cildenais no skaistā atšķiras, vispirms, tā, ka skaistums attiecas uz priekšmeta ierobežoto formu, kamēr cildeno var atrast arī pie bezformīgā, ja vai nu viņā pašā,

vai tikai saskaņā ar viņa ierosinājumu priekšstata neaprobežotību (Unbegrenztheit), un tomēr domā šo pēdējo visā tās viskopībā (totalitātē), tā kā var sacīt: skaistums noders sapratnes, cildenais – prāta jēdziena attēlošanai. Pirmā gadījumā patika saistīta ar kvalitāti, otrā – kvantitāti. Patika arī abos gadījumos ir kvalitatīvi citāda: skaistā patika tieši paceļ dzīvības izjūtu un tamdēļ ir savienojama ar kairinājumiem un rotaļīgo iedomas spēju; pie cildenā patika rodas netieši (indirekti): sākumā uz brīdi notiek dzīvības dinamikas aiztura, vēlāk toties jo spējāks viņas izplūdums. Še vairs iedomas spējas aizkustinājums nav rotaļa, bet nopietnība, kas ar kairinājumiem nav savienojams; priekšmets še dvēseli ne vien pievelk, bet atkal un atkal arī atvaira, tamdēļ labpatika par cildeno nav tik daudz pozitīvā patika kā apbrīnošana un cieņa un pelna drīzāk negatīvas patikas nosaukumu.

Svarīgākā un iekšējā atšķirība starp skaisto un cildeno jau ir sekojoša: skaistums izteic priekšmeta subjektīvi-formālo mērķpiemērību spriešanas spējai, turpretim tas, kas arī bez prātošanas, tikai aplūkojamā kā tādā, ierosina cildenā jūtas, kaut gan ar savu formu var likties pretējo mērķpiemērībai attiecībā uz spriešanas spēju nepiemērots mūsu attēlošanas iespējai un it kā varmācīgs pret iedomas spēju, tiek uzskatīts par cildenu. Vārda stingrā nozīmē ne paši dabas priekšmeti (tas pats attiecas arī uz mākslas darbiem, par kuriem iespējama predikācija «cildens», ja viņus var norobežot uz nosacījumiem, kas saskan ar dabu) ir cildeni, kaut gan ļoti daudzus no viņiem mēs varam saukt par skaistiem, jo kā gan lai apzīmē ar piekrišanas terminu (un tāds ir «patika») to, ko pašu par sevi uztver kā mērķim pretēju (zweckwidrig)? Mums tiesības teikt tik, ka priekšmets noderīgs dvēselē atrodamā cildenuma attēlošanai, jo īsteni cildenais nevar ietverties nekādā jutekliskā formā, bet gan uz prāta idejām, kas gan nav nekādi adekvāti attēlojams, bet, taisni pateicoties šai inadekvācijai (nepiemērībai – Unangemessenheit), kura, savukārt, gan ir jutekliski attēlojama, viņas tiek ierosinātas un modinātas mūsu dvēselē. Tā plašo, vētraiņi satraukto okeānu nevar pašu saukt par cildenu. Viņa izskats ir pat atbaidošs un mūsu dvēselei vajag jau nodoties dažai labai idejai, bet okeāna vērojums modinātu cildenu jūtu no-

skaņojumu, kurā tā izmana pamudinājumu atklāt jūtēklību un nodoties augstāku mērķpiemēriību pavērējām idejām. Kā kritisku piezīmi šai Kanta analīzei var pieminēt modernās psiholoģiskās aistētikas atzinumu, ka cildenais netiek viss pārdzīvojumā reflektīvi iekšā ietulkots pēc negatīvās jūtu aizturas, bet no sākta gala līdziejusti.

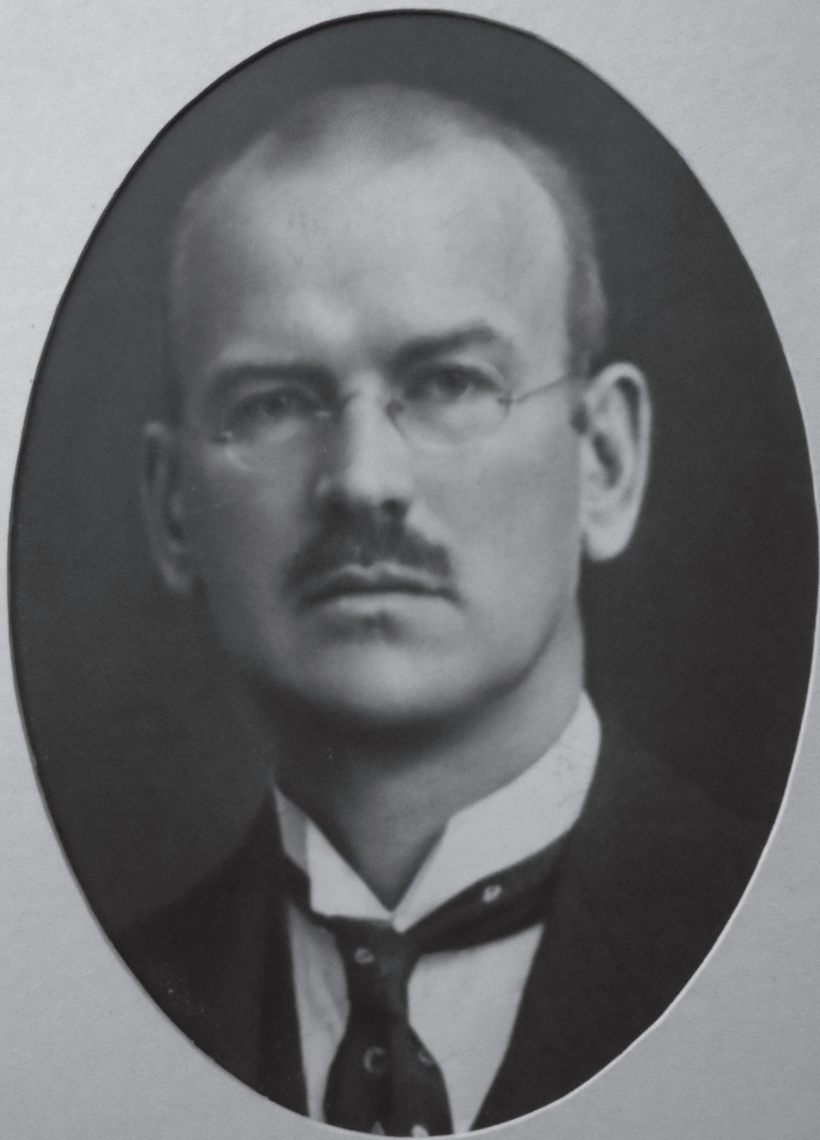
Protokolējis A. Stūrītis

Melānijas Vanagaš fonds LNB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā "Kanta un Šopenhauera estētika". – P. Dāles vadītā semināra protokoli, 1929.–1931. – RXA 295,59.

1. pielikums

Fotomateriāls

Profesors Pauls D ale

Vecāki Kārlis un Karlīne Dāles

Profesors ar meitām un radiem Mežaparkā

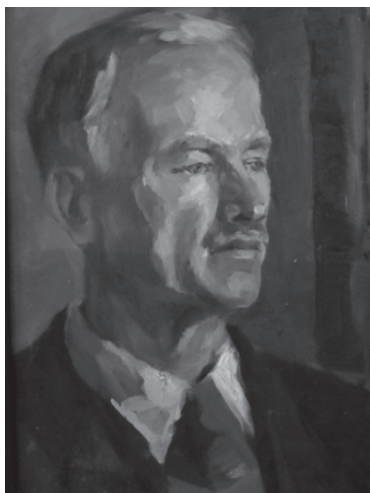
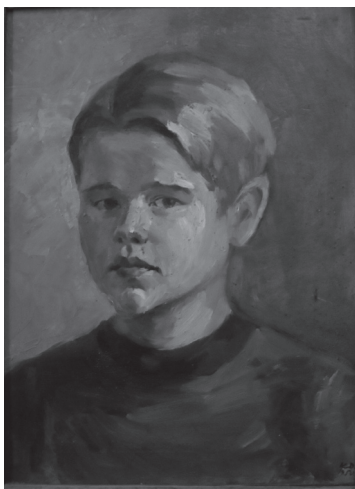
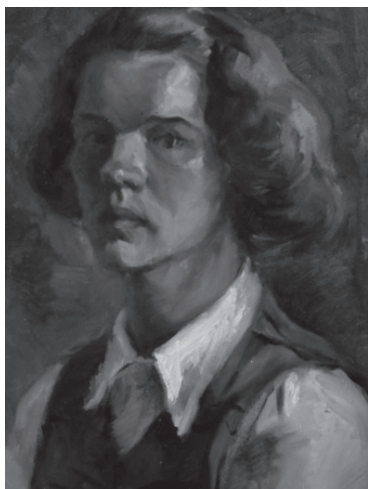
Pauls Dāle ar kundzi un meitām Karmenu un Ilzi

Dāle ar kundzi un meitām Karmenu un Ilzi un dēlu Māri

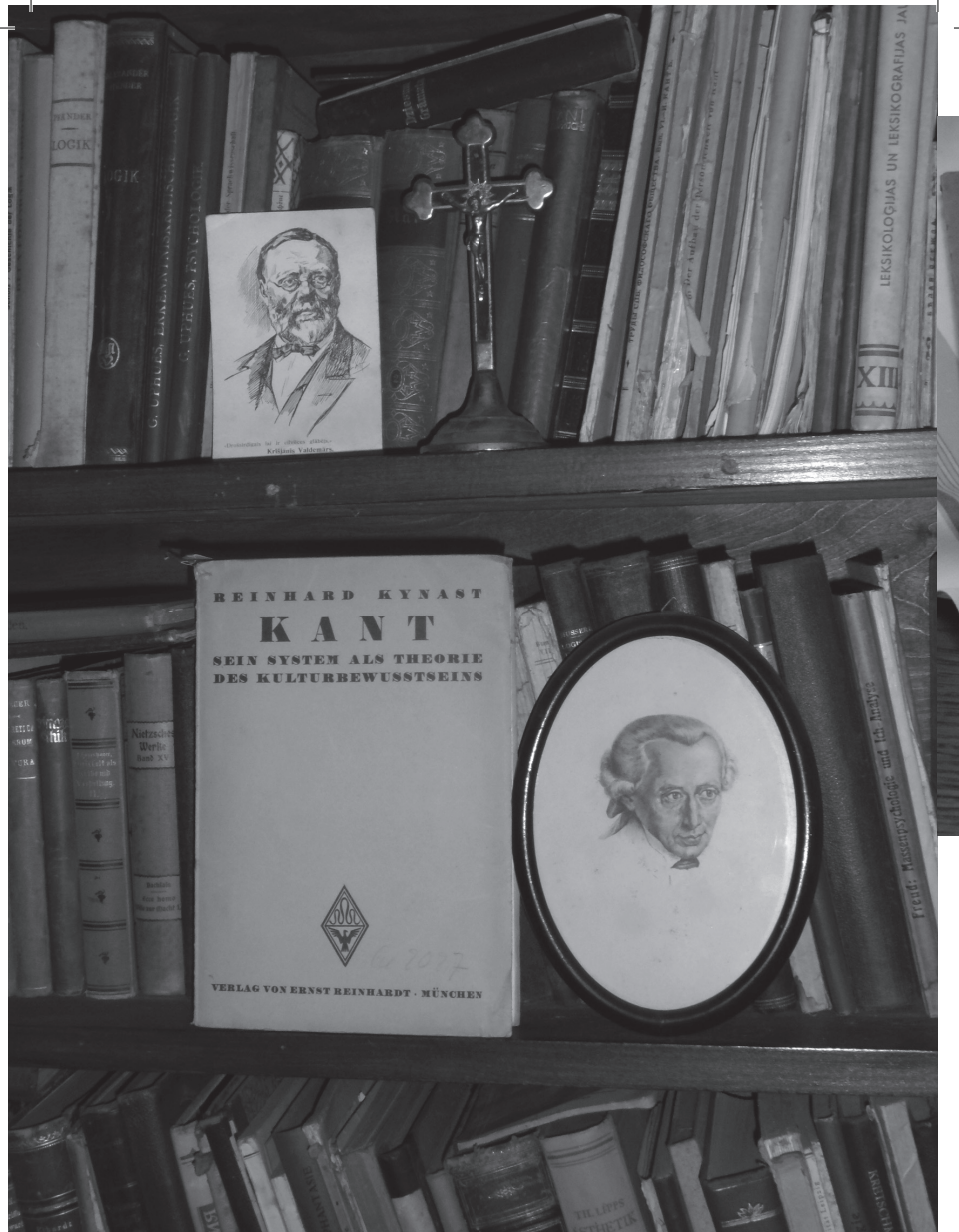
Pauls Dāle dažādos dzīves posmos: apakšējā ir viena no retajām fotogrāfijām, kurās filozofs smaida

Meitas Karmenas zīmētie
portreti: pašportrets, brāļa
Māra portrets un tēva portrets

Paulam Dālem piešķirtais Triju Zvaigžņu ordenis
Velgas Vēveres foto

Paula Dāles grāmatu plaukts. Uz tā novietotais Krišjāņa Valdemāra, I. Kanta portrets un krucifikss aptver viņa filozofijas pamatmetus
Velgas Vēveres foto

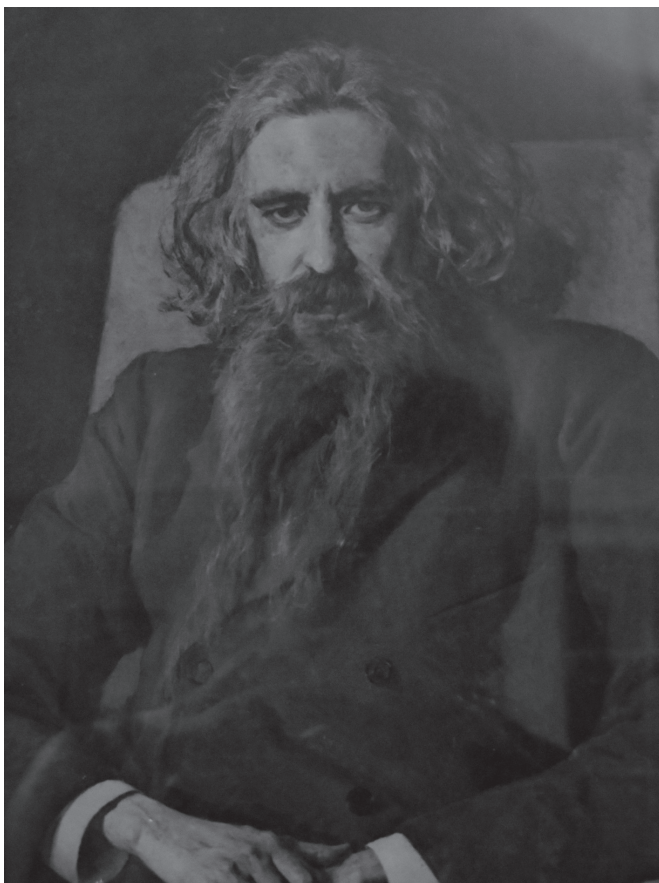

Grāmatas no profesora Dāles mājas bibliotēkas: A. Bergsona «Radošā evolūcija», «Laiks un brīvība», V. Džeimsa «Reliģiskā pieredze», O. Kilpes «Lekcijas loģikā», Z. Freida «Masu psiholoģija un es-analīze», G.V. Leibnica «Filozofijas pamatojuma galvenie raksti», E. Huserla «Loģiskie pētījumi»

Velgas Vēveres foto

Rihards Avenāriuss, filozofs,
par kuru Dāle rakstījis disertāciju

V. Solovjovs, kura portrets, līdzās Kanta portretam, atrodas Dāles mājā, ir filozofs, kurš, pēc A. Johansona vārdiem, Dālem tīri intīmi ir bijis tuvākais no visiem filozofiem.

Velgas Vēveres foto

ДЕЛОВАЯ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ
ХАРАКТЕРИСТИКА

бывшего профессора Филологического факультета
Латвийского Государственного университета,
доктора педагогических наук

ДАЛЕ ПАУЛА КАРЛОВИЧА

Родился в 1889 году в гор. Риге, по националь-
ности латыш, беспартийный. В 1914 году окончил фило-
софское отделение Историко-филологического факультета
Московского Государственного университета.

В Латвийском Университете начал работу в 1919 году.
В течении 2-х лет был Председателем Совета переоргани-
зации основанной при советской власти высшей школы по
типу буржуазных высших школ. В 1927 году Дале Советом
Латвийского Университета за работу об "Авенариусе" было
присвоена ученая степень доктора философии - психологии.
С 1919 года начал также читать лекции в Латвийском
Университете по философии, психологии и логике. Во время
буржуазной Латвии был одним из активнейших буржуазных
идеологов. До установления Советской власти в Латвии
Дале был председателем религиозно-философского общества,
членом различных буржуазно-националистических обществ,
существовавших в буржуазной Латвии.

В 1944 году по восстановлению Советской власти в
Латвии Дале был допущен к преподавательской деятель-
ности в университете. В начале своей работы в уни-
верситете Дале начал усиленно заниматься изучением
трудов классиков марксизма-ленинизма и поэтому руковод-
ству университета была уверенность, что он успешно
освободится от идеалистического мировоззрения и попови-
ния, но этого к сожалению не произошло и в середине
1948 г. его пришлось освободить от работы в универси-
тете.

" 13 августа 1958 г.

Р е к т о р
Латвийского Государственного
университета

проф./Я.Дрген/

С е к р е т а р ь
партийного комитета ЛГУ

доц./Я.Аболин/

9/11

Ā. N. filoloģijas un filozofijas fakultātes
dēkļa uzdevumi.

Zinojums par komandējumu
uz Starptautiskumu psihologu un
filozofu kongresu Parīzē 1977. g. beigās

Izvērtējot fakultātes piedētos komandējumu uz
s. g. 21. jūlijs izbraucam uz Parīzi, lai piedalītos
XX starptautiskā psihologu kongresā no 25-31 jūlijā
un IX (Dekarta) kongresā no 1-8 augustam.
Pirmā kongresa centrālās tēmas bija "No mēģinājuma
uz izturēšanos (conduct) un tauti piedalījās ap 300
psihologu ar vairāk kā 200 referācijām.
Sekoji, cik tas bija iespējams, viņiem referāciju,
kurās cerēji atrast psihologa darbam nozīmīgas
aktīvas un inovatīvājumus, kā arī personīgi
pārņemāji ar dažādiem virzieniem pārstāvētiem dažādām
psiholoģiskās problēmas. Kā starptautiskās psihologu
komitejas locekļi piedalījās tās 2 sētos un
citos noskaņot vadītāji personu domas tauti virzienā
kā ^{par} komandējuma kongresa (Vīne 1940 g.) sistematiski vajadzīgi
izvērtētās drīzākai problēmu - par personības struktūru.

Dāles rokraksts un pirmā lapa no atskaites par komandējumu uz Parīzi

98,

Apliecinājums

Es apliecinu, ka pat pēc rūpīgas pārbaudes man nav zināmi nekādi apstākļi, kas varētu norādīt uz manu izcelšanos no žīdu vecākiem vai vecvecākiem.

Es zinu, ka par apzināti nepareizu ziņu sniegšanu man draud tūlītēja atlaišana, manas iecelšanas atzišana par nenotikušu vai disciplinārlietas ievadīšana pret mani nolūkā panākt manu atlaišanu no dienesta.

P. Dale
(Paraksts.)

Rīgā, 1942. g. "28." *novembra*

Valsts tipogrāfija Rīgā, Herm. Goring'a ielā 6. 1428 42 6

Латвийский Ун.

Экз. № 161

МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР

ПРИКАЗ № 524/УК

когда № 3774

УК-VIII-48.г.

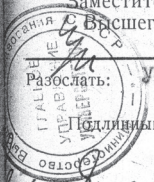
12. августа 1948 г.

Гор. Москва.

Освободить профессора **ДАЛЕ** Паула Карловича от работы в Латвийском государственном университете, в связи с изменением штатного расписания и пересмотром штатного состава Латвийского государственного университета.

Заместитель Министра
С. Высшего Образования СССР

В. Светлов
(А. Я. Синелький)

Разослать: ун-ту, проф. Дале П. К., Гл. упр. МВО

Подлинный приказ хранится в Управлении кадров Министерства высшего образования СССР.

Верно: Инспектор по учету номенклатурных работников

ЖУ 2 при 1-й тип. МПС. Зак. 2466

Profesors Dāle savā 70 gadu jubilejā radu lokā uz Mežaparka mājas kāpnēm

Profesora Dāles māsas Austras Dāles-Ķeniņas dēls Gundars Ķeniš-Kings
un viņa meita Karmena un dēls Māris

Profesora sveikšana viņa 70 gadu jubilejā

Ella Buceniece ar Irēnu Dāli pārlūko fotogrāfijas un pieraksta ziņas
par profesora ģimeni viņa mājā Mežaparkā
Velgas Vēveres foto

2. pielikums

Pauls Dāle.
R. Avenariusa
psiholoģiski-filozofiskie
uzskati
un viņu kritika

II. daļa

Vispārīgās kritiskās piezīmes par empiriokritisko pozitīvismu

Ar savu paša filozofiju, kura uz visas līnijas enerģiski cīnās pret duālismu, Avenariuss apstiprina to savu domu, ka subjekta un objekta, apziņas un matērijas, psihiskā un fiziskā principa, dvēseles un ķermeņa duālisms un šo elementu sakarības noslēpums ir filozofijas galvenais temats visā viņas līdzšinējā vēsturē. Empiriokritiskā filozofija absolūtā fenomenalistiskā monisma vārdā grib uz visiem laikiem iznīcināt šo duālisma problēmu visās viņas formās un variācijās, pūlēdamās pierādīt pašas šī problēma uzstādīšanas maldīgumu. – Šis problēms radies caur to, ka pirmatnējā dabiskā pieredze, dabiskais reālistiskais pasaules uzskats, kuram svešs katrs principiāls duālisms, tika nepareizi iztulkots un sagrozīts. Izrādās, ka cilvēciskā doma līdz šim nopūlējusies atminēt viņas pašas radītā sfinksa mīklas, kurās nav nekā ko atminēt. Tāpēc filozofijas vēsturei priekš Avenariusa patiesi jābūt tikai cilvēcisko maldu, neauglīgu, veltu meklēšanu, cilvēciskās domas pašapmānīšanās vēsturei. Un, lūk, Avenariusam viņa empiriokriticisma piekritēji piešķir kā lielu un oriģinālu nopelni to, ka viņš iznīcinājis šo iluzorisko sfinksu, izklīdinājis šo pašapmānīšanos, izvedis filozofisko domu iz maldu labirinta, piegriezis viņu reāliem problēmiem un atjaunojis viņas priekšā patiesās nesagrozītās īstenības ainu. Empiriokriticisms ar savu mācību grib nodibināt filozofijā absolūta radikāla pozitīvisma ēru, salīdzinot ar kuru, piem., Jūma, Konta un Spensera pozitīvisms jāatzīst par relatīvu, zināmā mērā nedrošu savā tendencē, jo Jūms un Konts absolūti nenoliedza parādību

iekšējo apslēpto būtību, bet tikai apgalvoja, ka mūsu atziņa un mūsu pieredze aprobežojas ar «percepcijām», noģidumiem (Jūms), «fenomeniem» un viņu attiecībām (Konts), bet Spensers pat taisni postulēja aiz parādībām, fenomeniem viņu neizzināmo pamatu jeb būtību (unknowable). Priekš empiriokritiskā pozitīvisma viss esošais un viss tas, kas var kļūt par cilvēciskas atziņas priekšmetu, ir viens homogens kopums un caurcaurēm sastāv, bet ne vienkārši aprobežojas, no pieredzē dotām parādībām un viņu funkcionāliem sakariem; aiz parādībām neslēpjas nekāda nezināma, transcendentā būtība. Doma, kura apgaismota empiriokritiskās monistiskās patiesības spožumā, neredz pasaulē, visā esamībā nekādu nepārejamu bezdibeņu un neatminamu noslēpumu; pasaule jāuzņem kā fakts, kurš nav jāiztulko un jāizskaidro, bet tikai vispusīgi un precīzi jāapraksta tā, kā viņš top dots un «visas neatrisināmas mīklas no šī laika nogrimst vēstures ēnā». Cilvēciskā atziņa ir atsvabināta no visiem pseido-problēmiem un neesošiem, iedomātiem objektiem.

Bet duālistiskais problēms nodarbina Avenariusu ne tikai kā noslēgšanas un kritikas priekšmets: tādu attiecību pret sevi no Avenariusa puses šis problēms izsauc tikai savā absolūtā metafiziskā formā un uzstādījumā. Bet savā relatīvā un mīkstinātā uzstādījumā aizrādītais problēms arī empiriokriticisma nodibinātājam kļūst par plaša aplūkojuma un pozitīva atrisinājuma priekšmetu pavisam jaunus termiņos. Bez šaubām, empiriokritiskās filozofijas dzīvības nervs ir cenšanās noteikt attiecību (populāri runājot) starp ķermeni un dvēseli, smadzenēm un psihisku, ārpusauli (objektu) un atziņas subjektu, – starp «neatkarīgo dzīves rindu» un «atkarīgo dzīves rindu», – «C-sistēmas pārmaiņām» un «E-vērtībām», (lietojot empiriokritisku terminoloģiju). Tikai Avenariuss nekad nenosauc viņa «dabiskā» pasaules uzskatā ieslēgto duālismu par «duālismu», bet par vienkāršu «relatīvu empīrisku divatību». Šī divatība ir trejāda: pirmkārt, viņa pastāv «es» un «ne-es», principiālās koordinācijas locekļu divatībā (šie locekļi ir divi dažādi, viens uz otru nereducējami īstenības principi); otrkārt, viņa pastāv līdz cilvēka pārdzīvojumu pieņemšanā un, treškārt, «lietu» un «domu», reālo un ideālo elementu izšķirībā. Ja empiriokri-

tiskā esamības sastāvā nebūtu vispāri nekāda duālisma, tad nevarētu izcelties arī principiāls filozofisks (resp., metafizisks) duālisms. Šis filozofiskais jeb metafiziskais duālisms pēc Avenariusa domām ir pirmatnējās empīriskās izšķirības resp., relatīvās empīriokritiskās divatnības pārspilējums, viņas nepareizais iztulkojums. Avenariuss, vadīts no savas domāšanas monistiskās tendences, atmet līdzīgi Leibnicam un Spinozam visas nepārejamās izšķirības, lēcienus, visas absolūtas antitēzes īstenības izpratnē un cenšas reducēt visas izšķirības un pretešķības uz relatīvām, pakāpeniskām, modālām izšķirībām. Empīriokriticismu, atšķirībā no Spinozas metafiziskā monisma, viņa empīriskās vienības idejas dēļ var nosaukt par empīrisku monismu (resp. «empīriomonismu»). Tas, mazākais, ir viņa ideāls, viņa tendence. **«Viss ir viens vai otrs principiālās koordinācijas elements un nokrāsa, viss ir viens vai otrs pārdzīvojuma saturs, kurš atkarājas no C-sistēmas procesiem»**, – apmēram šādos īsos vārdos, šādā vienkāršā formulā var ietvert šī empīriskā monisma ontoloģisko, gnozeoloģisko un psiholoģisko kodolu.

Tagad aplūkosim, vai šo pozitīvistisko formulu var uzskatīt par patiesības pēdējo vārdu, vai Avenariuss pareizi un konsekventi pamato savu universālo – visu izskaidrojošo filozofijas formulu un vai paties un skaidrs ir viņas saturs? Kritizēdami šo formulu viņas pamatojuma un satura ziņā, mēs, citiem vārdiem runājot, kritizēsim pozitīvistiskos uzskatus, pirmkārt, par cilvēka atziņu, viņas priekšmetu un mērauklu un, otrkārt, par cilvēka dvēseli, garīgo «es», viņa būtību un sakaru ar ķermeni.

2.

Dogmatisks ir Avenariusa prasījums un uzskats, ka visi filozofiskie jautājumi un lielā pasaules mīkla, būtības lielā mistērija ir atrisināmi un viņu jāatrisina par katru cenu un pie tam ļoti vienkāršā ceļā. Šī doma izteicas viņa mēģinājumā izskaidrot visu teorētisko un praktisko indivīda attiecību pret pasauli kā viena vienkārša pieņēmuma konsekvenci. No kurienes mēs zinām, ka problēmu galīgs atrisinājums ir iespējams un iespējams pie tam uz vienas

vienkāršas premises pamata? Kāpēc ne uz divu vai vēl vairāku un pie tam komplicētāku pieņēmumu pamata? Ja filozofija nevar iztikt bez iepriekšējiem pieņēmumiem, hipotētiskām vai absolūtām premisēm, tad viņai tomēr jābūt brīvai no aizspriedumiem un šaubīgiem iepriekšpieņēmumiem, un taisni tāda taču gribēja būt no subjektīviem piejaukumiem tīro, empīrisko faktu filozofija. Cik nepamatota ir pārliecība par augstāko problēmu absolūtās atrisināšanas neiespējamību, tikpat patvaļīga un nepamatota ir pārliecība par viņu absolūtā, izsmelošā atrisinājuma iespējamību. Avenariuss tātad savā īstenības attēlojumā iziet no simplificēta monisma iedomas; stādamies pie filozofisko problēmu atrisināšanas, viņš jau iepriekš principā atrisina pēdējos tā, kā viņam tas patīkas (t.i., absolūti monistiskā nozīmē). Tāpēc rodas šaubas, vai šī «faktu» filozofija, vadīdamās no minētās vienkāršības tendences, nepadara (domas) šos faktus vienkāršākus nekā viņi ir, vai viņa jau iepriekš neignorē zināmas, viņai nepatīkamas īstenības puses, neatmet arī pilnīgi reālas un neizbēgamas psihiskās pasaules īpašības. Ir iespējams, ka precīza un pilnīga faktu attēlojuma vietā šī filozofija attēlos, aprakstīs savu jau iepriekš iedomāto uzskatu par īstenību un izvedīs no tā, ko pati viņa ielikusi, apriori ieslēgusi. Un vai priekš Avenariusa tik raksturīgais naidis pret filozofiskām tradīcijām nav patiesībā zināma bēgšana no ne visai fiktīviem problēmiem? Pie kādām sekām noved šis monistiskais dogmatisms, resp., dogmatiskais monisms empiriokritiskās filozofijas izejas punktā, tas pakāpeniski kļūs redzams iz tālākās speciālās kritikas citās nodaļās, – pagaidām pietiek konstatēt šo dogmatismu un aizrādīt uz viņa kļedošo nesaskaņu ar filozofiju, kura grib būt absolūti brīva, absolūti nedogmatiska, kritiska, un visu problēmu atrisinājumu tiecas meklēt pašās lietās, pašos faktos.

3.

Atmezdams visus atziņas un pasaules pēdējos jautājumus un noslēpumus, empiriokriticisms, kā jau aizrādīts, ievada filozofijā absolūta pozitīvisma ēru. Bet vai līdz ar to šī mācība neievada filozofijas galu? Vai viņai vēl kas atlie-

kas ko darīt, ko meklēt? Tiešām, ja filozofijas *raison d'être* un uzdevums pirms empiriokriticisma pastāvēja tieksmē atrisināt neatrisināmus jautājumus, atminēt izdomātu, fiktīvu pasaules noslēpumu, mīklu, tad pēc viņu atmešanas un iznīcināšanas un līdz ar empiriokritiskās patiesības nodibināšanos filozofijai jāizbeidz sava eksistence un jāzaudē katra patstāvīga un noteicoša nozīme priekš citām zinātnēm, jo empiriokritiskā mācība nepazīst nekādu noslēpumu un satur sevī visus atziņas un esamības principus. Ja visa patiesība un īstenība ieslēgta principiālā koordinācijā, tad filozofijai – universālai zinātnei – atliek ļoti speciāls uzdevums un darbs: pēc fizioloģisko substitūtu šabloniskām šēmām atsevišķus pārdzīvojumu veidus vest sakarā ar attiecīgiem centrālās nervu sistēmas procesiem. Bet šāda speciāla nodarbošanās ar atsevišķiem psihiskiem un fiziskiem faktiem, nodarbošanās ar pārdzīvojumu fizioloģisko noteikumu analīzi, nebūt nav filozofijas, bet fizioloģiskās psiholoģijas uzdevums, ja vispāri atzīst šo zinātni kā patstāvīgu zinātni. Bet, ja empiriokriticisms uzskata patiesību kā tīras pieredzes ideālu, kura (pieredze) ir telpas un laika funkcija, tad šī patiesība kļūst nenoteikta un neskaidra, kļūst pat par sliktu bezgalību, kaut ko neaizsniedzamu tāpēc, ka pasaules robežas ir nenoteiktas un neskaidras un nav zināms, cik tālu var sniegties cilvēces pieredze un novērošana. Aprobežot pasaules jēdzienu ar zemes lodes vai mūsu saules sistēmas jēdzienu, – tas nozīmētu pārvērst universālo patiesību tā sakot par šauru mājas patiesību. Un, ja patiesība nozīmē un izteic pilnīgi nobeigtu smadzeņu sistēmas harmonizāciju un piemērošanos apkārtnē, pasaulei, tad kā šī smadzeņu sistēmas piemērošanās noslēgtība iespējama bez pasaules sistēmas nobeigtības, kā lai ierobežotais un galīgais piemērojams neierobežotam un bezgalīgam? Tālākas pretrunas un neskaidrības: ja pasauli tomēr uzskata kā nobeigtu sistēmu, norobežotu un sevī noslēgtu cēlonības virkni, tad tāds pasaules jēdziens sakrīt ar Kanta kosmoloģisko ideju, kurai, kā Kants saka, piemīt tika regulatīva, bet ne konstitutīva jeb reāla nozīme. Šī ideja ir tikai mūsu atziņas metodoloģisks paņēmieni, kurš vada sistemātisku pasaules izpētīšanu, atsevišķu faktu sakarības analīzi, bet pati šī ideja nav reālu

faktu novērojuma rezultāts. Viņa netop atvasināta no pieredzes, bet sakarā ar pieredzi tiek izlietota kā atziņas apriora mēraukla, ar kuras palīdzību šie pieredzējumi, novērojamie fakti sekmīgāki izpētāmi un sistematizējami. Bez šādām apriorām normām cilvēciskā atziņa nevar piepildīt savu vispārnozīmīgas, loģiski pamatotas zinātnes ideālu. Savā augstākā un galīgā loģiskā nozīmē arī empiriokritiskā tīrās pieredzes ideja ir tikai šāds regulatīvs, metodoloģisks princips. Empiriokriticisma pasaules formula tād nav reāla tagadnes atziņa, empīrisks fakts un nevar būt reāla atziņa arī nākotnē, nevar kļūt «pieredze», bet paliek tikai domu ideāls, atziņu vadošā mēraukla. Bet, ja empiriokriticisms atzīst šo formulu par nākotnes reālo atziņu, tad viņš operē ar fikciju, t.i., SC sistēmai jāpiemērojas galu galā fikcijai, un tād iznāk kaut kas diametrāli pretējs tam, ko šī faktu filozofija uzstāda par zinātnes ideālu, proti: lai cilvēciskā atziņa domās attēlo, reproducē tikai reālās apkārtnes reālos elementus un faktus, jo atziņa jau nekas cits neesot kā domu piemērošana faktiem.

Kādas tālākas konsekvences, attiecībā uz filozofiju, izlobās iz šī pozitīvistiskā patiesības jēdziena? Ja cilvēce iegūst pasaules atziņu, universālo patiesību tikai caur pieaugošu vispusīgu, tiešu vai netiešu pasaules novērošanu un aprakstīšanu, tad taču šī novērošana, šī pasaules sastāva, viņas faktiskā satura teorētiskā reģistrācija izdalās starp atsevišķām speciālām zinātnēm: kosmoloģiju, astronomiju, ģeoloģiju, ģeogrāfiju, fiziku, ķīmiju, bioloģiju, etnogrāfiju utt. – Šī novērošana jeb faktiskā iepazīšanās attēlos tikai speciālus īstenības elementus, īpašības un sakarus tāpēc, ka pasaules, resp., īstenības kopaina, viņas pamatprincipi, galvenās īpašības un pastāvīgākie sakari jau aprakstīti empiriokritiskā filozofijā. Bet ja pieņem, – un to var pieņemt tāpēc, ka empīriskiem apgalvojumiem piemīt vienmēr tikai relatīva drošība, – ka iespējamās jaunas, principiāli citādākas pasaules īpašības bezgalīgā laikā un telpā, jaunas kosmoloģiskas perspektīvas un jaunu spēku darbības, tād tas monistiskais un nekustīgais īstenības apraksts, kuru uz visiem laikiem grib dot empiriokriticisms, izrādās tikai par pagaidu aprakstu, pārejošu definīciju, kura attiecas tikai uz

vienu daļu no pasaules visuma. Pieņemams, piemēram, ka bezgalīgajā universumā ir tādi punkti, tādas bezgalīgi tālas sfēras, kur mehāniskās kauzalitātes likums nemaz nedarbojas vai darbojas stipri pārgrozītā veidā, kur matērija un dzīvība funkcionē ar jaunām īpašībām un citādās formās, kur parādas jauni enerģijas veidi utt. Ievērojot to, ka vispāri universums slēpj sevī bezgala daudz jaunu varbūtību, ka viņa dziļumu un pārvērtības robežas nav noteicamas, tad universuma galīga, izsmeljoša izziņāšana un aprakstīšana, absolūta iepazīšanās ar viņu nemaz nav iespējama. Tāpēc tad arī empiriokritiskā pasaules deproblematizācija, pasaules mīklas atmiņēšana ir pavisam problemātiska; tātad filozofijas «miera punkts» (Ruhepunkt), nemainīga, zinātniska pasaules definīcija atkal attālinājas ad infinitum, bezgalībā. Un bezgalīgais visums nevar būt novērojuma, empiriskās definīcijas priekšmets. Avenariuss paliek neuzticīgs savai firās aprakstīšanas metodei un kļūst neskaidrs ne vien savas filozofijas noslēdzošos konstruējumos, viņas galvenā rezultātā, bet viņš grēko pret konsekvences un skaidrības prasībām arī savas filozofijas izejas punktā – iepriekšdotās īstenības attēlojumā. Un tas notiek tāpēc, ka viņš sāk filozofēt, atrazdamies jau aizspriedumu varā.

Viņa nepārbaudītā, neattaisnotā dziņa izvairīties no višiem «skolas filozofijas» jēdzieniem un uzskatiem, sevišķi bailes no subjekta un objekta, dvēseles un gara dualisma un subjekta prioritātes pār objektu, noveda viņu pie tā, ka viņš iz faktiskās garīgās īstenības izslēdz subjekta, dvēseles un ideālās atziņas jēdzienus un subjekta, dvēseles vietā nostāda ļoti nenoteikto un pretrunīgo centrālocekļa, resp., C-sistēmas jēdzienu. Par savas filozofijas izejas punktu Avenariuss pieņem dabisko pasaules jēdzienu, kurš bijis un atrodams indivīdu filozofijas sākumā. Indivīds atrod priekšā apkārtnei, līdzcilvēkus un viņu pārdzīvojumu izteikumus, kuri pa lielākai daļai stāv sakarā ar apkārtnes sastāvdaļām un notikumiem. Par dvēseli, apziņu, subjektu, par lietu iespaidojumu uz dvēseli, apziņu, te nav ne runas. Un «es» (indivīds) un apkārtne top aprakstīti ar vienu un to pašu iezīmju, proti elementu un nokrāsu palīdzību; «es» esot tikai bagātāks šo elementu un nokrāsu jeb pārdzīvojumu

sakopojums, saistījums. Bet tādi jēdzieni, kā pārdzīvot, uzņemt, sajūst, meklēt, atrast, atzīt, neizbēgami prasa, postulē otra līdzattiecīgā termina atzišanu, – un tas ir jēdziens par subjektu, dvēseli, «es», kurš kaut ko pārdzīvo, uzņem, sajūt, meklē, atrod, atzīst. Ir pārdzīvojošs, domājošs, sajūtošs un darbīgs «es», kurš ir visu pārdzīvojumu centrs, subjekts un apvienotājs; nav pārdzīvojumu bez tā, kas viņus pārdzīvo un apzinājas. «Es» neesmu kaut kas tikai pārdzīvojamais, atrodamais objekts blakus citiem objektiem, – es esmu atrodošais, ievērojošais, uzmanošais subjekts, kurš paceļas pār katru atsevišķu pārdzīvojumu. Šī «es» subjekta eksistence stāv ārpus katrai šaubai. Šo patiesību ģeniālais modernās filozofijas atdzemdinātājs Dekarts formulēja savā slavenajā tēzē: «Es domāju, tātad es esmu» (Cogito, ergo sum). Ja es šaubos par visu, tad tomēr ir tas neapšaubāmais «es», kurš šaubās par visu. Un šis pārdzīvojošais un atzīstošais «es», subjekts nav vienkāršs pārdzīvojumu agregāts, kopums, bet viņu aktīvais centrs, viņu kopotājs, tātad kaut kas vairāk un īpatnējāks nekā atsevišķi pārdzīvojumi. Aprakstot precīzi un bez aizspriedumiem viselementārāko salīdzināšanas vai aizspriešanas aktu: «zelts ir metāls», «šī māja ir lielāka par blakusmāju», mēs viņā atrodam absolūtas īpatnējas vienības jeb apvienojuma momentu, kurā piepildās subjekta dvēseles jeb apziņas absolūta vienība, mūsu «es» vienojošā funkcija. Lai taisītu spriedumu «zelts ir metāls», tad šī sprieduma elementiem – priekšstatiem par zeltu un metālu – jāatrodas manā apziņā absolūti vienā un tai pašā momentā, un tas iespējams tikai caur to, ka apziņai, subjektam, piemīt absolūta īpatnēja vienība. Un šis spriedums kļūst par spriedumu vārda istā nozīmē tikai caur to, ka šie priekšstati top nostādīti zināmā attiecībā viens pret otru, top sintezēti jeb apvienoti. Bet šo sintēzi, apvienojumu, izdara atkal tas pats apvienojošais «es»; priekš sprieduma loģiskās realizācijas tātad vajadzīgs aktīvs, vienojošs «es», sintezējošs subjekts. Tātad dvēselei, apziņai, subjektam piemīt divas pamatīpašības, resp., pamatfunkcijas: 1) absolūta vienība un 2) īpatnēja aktivitāte, kura apvieno, organizē, sintezē pārdzīvojumu un domu elementus un dod arī impulsus indivīda darbībai uz ārieni. Un uz kāda gan cita pamata «es» zināmus domu

un jūtu kompleksus uzskata par saviem pārdzīvojumiem, ja ne uz tā, ka katrs šī kopuma elements atrodas sakarā ar «es» kā savu centru, ka katrā pārdzīvojumā imanenti ietveras un darbojas viens kopējs identisks elements, kopēja funkcija, t.i., viena un tā paša individuālā «es» sintētiskā darbība. Kaut kas tiek pārdzīvots un pieredzēts no zināma «es», kā darbīga un patstāvīga subjekta, – tāda ir katra pārdzīvojuma un pieredzējuma pilnīga un pareiza attēlojuma šema. Avenariuss saka, ka «es» esot pārdzīvojums līdz ar citiem pārdzīvojumiem un citām «lietām». «Es sajūtu» koku tādā pat nozīmē kā «sevi pašu» un otrādi, – šim apgalvojumam ir kāda nozīme attiecībā tikai uz fizisko «es», fizisko subjektu, indivīda ķermeni, kurš arī pieder pie apkārtnes objektiem vārda plašākā nozīmē. Šis apgalvojums ir īstenības sagrozījums, bet ne faktu pareizs attēlojums jeb tīrs aprakstījums. Minētā apgalvojumā samaina fizisko «es» ar psihisko jeb garīgo «es». Apzīmēdams tā saukto «es» kā centrālocekli, Avenariuss jēdzienu «centrālais» daudzās vietās lieto taisni telpiskā un fiziskā nozīmē un nostāda «es» telpiski pretim apkārtnē. Formulēdams sava pasaules uzskata izejas punktu, viņš saka: «es atrodos ar savām domām un jūtām zināmas apkārtnes vidū». Galu galā taču arī ķermenis pieder pie apkārtnes, t.i., kļūst pretloceklis. Bet kas tad ieslēdz, apņem «es», kam viņš stāv pretim? Telpiski pretim stāvēt viens otram var tikai fiziski ķermeņi, fiziskas lietas, apkārtnes elementi, viens loceklis citam loceklim vai arī punkts punktam. Ja ķermenis, kā apkārtnes daļa, ieslēdz «es», atrodas viņam apkārt, tad šim «es» taču jāatrodas ķermeņa, organisma iekšienē; psihiskam indivīdam, dvēselei jābūt telpiski lokalizētai kā daļai vai punktam šinī ķermenī. Bet «es», psihiskais indivīds, nevar tikt vienkārši lokalizēts ķermenī kā viņa daļa, jo tas nozīmētu, ka «es» neatšķirami sakūst ar ķermeni kā apkārtnes kompleksu. Bet, ja «es» ar savām domām, jūtām, tieksmēm stāv pretim apkārtnē un atrodas ķermenī kā kāds neizplatīts punkts, vai, citādi runājot, atrodas kādā organisma (piem., smadzeņu) punktā, tad caur ko šis punkts atšķiras no Leibnica imateriālās, neizplatītās monādes vai Lotces substanciālās dvēseles, kura kā nemateriāla būtne neieņem izplatījumu, bet ieņem tikai

zināmu punktu izplatījumā, darbojas caur zināmu izplatījuma punktu? Tāpēc Leibnica dvēseli, monādi, nosauc par metafizisku punktu (*point metaphysique*) un dzīvu spēku centru. Tātad Avenariuss it kā taisa to pašu introjekcijas kļūdu, pret kuru viņš tik enerģiski cīnās. Bet tā kā Avenariuss neatzīst dvēseli, psihisko subjektu, ne kā cilvēciskas būtnes imateriālu aktīvu centru, ne arī kā mūsu ķermeņa mehānisku sastāvdaļu un funkciju, tad viņa pretlocekļa, psihiskā, amehāniskā indivīda jēdziens kļūst ļoti neskaidrs, nenoteikts un pretrunīgs un nekādā ziņā nevar noderēt par pamatu un neapšaubāmu izejas punktu skaidram un konsekventam pasaules uzskatam.

Mēs redzējam, ka Avenariuss savā mācībā par pasauli un dvēseli nepiepilda savu deskriptīvo metodi, bet tiek maldināts no aizspriedumiem un ficijām. Ka šī metode principiāli nepiepildāma, to pats Avenariuss klusi apstiprina savas filozofijas izejas punktā, dabiskā pasaules jēdzienā, kurš savieno sevī faktiski iepriekšatrodamo un hipotēzi par līdzcilvēku psihiku. Līdzcilvēka pārdzīvojumi, līdzcilvēka dvēsele nav priekš manis tieša pārdzīvojuma fakts, bet analogijas domu jēdziena priekšmets, – tātad zināmā mērā hipotētisks priekšmets. Principiālās koordinācijas jēdziens, izlietojot vienīgi tīri deskriptīvo metodi, novestu pie solipsisma, t.i., pie tāda filozofiska uzskata, kurš atrodas visasākā pretrunā ar pozitīvistikās filozofijas garu, ar viņas tendenci piemēroties dabiskam jeb naivam pasaules uzskatam. Patiesi, kas tad ir solipsisms, runājot empiriokritiskās filozofijas valodā, kā tikai vienas, savas pašas principiālās koordinācijas jeb tikai viena (sava paša) centrālocekļa, tika sava «es» eksistences atzīšana. Citas koordinācijas, cita centrālocekļa, līdzcilvēka «es» atzīšana, kura piešķir psihiskus pārdzīvojumus manējam līdzīgam ķermenim, ir, proti, «ļoti pielaižama hipotēze». Un šī hipotēze atšķiras no visām citām empiriokritiskām hipotēzēm, kuras nozīmē iespējamības pieredzes netiešu, indirektu attēlojumu caur to, ka šīs hipotēzes priekšmets (līdzcilvēka psihiskā pasaule) principiāli nekad (bet ne tikai nejausi) nevar tikt dots otra līdzcilvēka tiešā pārdzīvojumā jeb pieredzējumā. Līdzcilvēka dvēseles pārdzīvojumi nekad nevar kļūt par manu pārdzī-

vojumu saturu tādā pat nozīmē, kādā līdzcilvēka miesa (vai ārpusaules lietas vispārī) ir mana pieredzējuma tiešs priekšmets. Es esmu ieslēgts savā koordinācijā, savā dvēselē un nevaru sevi tieši salīdzināt ar citu centrāloekli, citu koordināciju, citu «es». Tas līdzcilvēka pārdzīvojumu saturs, kuru es salīdzinu ar savas koordinācijas, ar savas dvēseles saturu, ir atkal tikai mans paša pārdzīvojums. Es varu iejusties līdzcilvēka pārdzīvojumos, bet viņi tomēr paliek tikai manas iejūtas saturs, kurš ar savu tīro faktiskumu neaizrāda ne uz ko, kas atrastos ārpus viņa robežām. No tīri psiholoģiskā redzes stāvokļa visi pārdzīvojumi, kuri iztaisa principiālo koordināciju, ir pilnīgi līdzvērtīgi, t.i., viņi paliek kāda cilvēka individuāli subjektīvi pārdzīvojumi. – Ja doma par otru koordināciju, līdzcilvēka apziņu, tiešām satur sevī cita psihiska «es» atzišanu, tad tas, acīmredzot, iespējams caur to, ka ar šo domu (kā subjektīvu psiholoģisku faktu) ir saistīta zināmā objektīva loģiska nozīme, kura neizkūst subjektīvā pārdzīvojumā, bet tikai korespondē pēdējam. Katrā spriedumā, katrā atziņā ir šie divi momenti – domāšanas psiholoģiskais process un viņa loģiskā nozīme (= patiesība, pareizas domāšanas gadījumā); pēdējā ir transcendentā pirmējam un stāv ar viņu tikai abstraktā, ideālā sakarā. Domāšana un doma kā subjektīvs process un pārdzīvojums nav pati patiesība, bet tikai zem zināmiem noteikumiem viņa atspoguļo, izteic patiesību. **Pārdzīvojumi ir individuāli, pārējoši, mainīgi, patiesība – pārindivīduāla, nepārējoša, nemainīga, viena un vienāda** priekš visām saprātīgām būtņēm. Līdzcilvēka dvēseles atzišanā tāpat atrodas divi transcendentāli momenti: pirmkārt, pieņēmums, ka ar manas apziņas (manas koordinācijas) saturu un robežām neizmēlas visa īstenība un, otrkārt, principiāla izšķirība starp subjektīvo pārdzīvojumu un ar viņu sakarā stāvošo ideālo loģisko nozīmi (loģisko objektu). Tikai uz šīs izšķiršanas pamata citu «es» atzišana iegūst savu īsto loģisko vērtību un kļūst par objektīvu atziņu. Vienpusīgs psiholoģisms, kurš saka, ka visas domas un atziņas ir tikai mana «es» subjektīvi psiholoģiski pārdzīvojumi, kuri nestāv sakarā ar loģisko sfēru (jo tādas nemaz neesot), neizbēgami noved pie solipsisma un iluzionisma. Tāpat faktiskais un hipotētiskais ir

savienots absolūtā pozitīvisma izejas punktā. Bet šis savienojums, kā mēs nupat redzējām, prasa objektīvi ideālā momenta atzišanu, kurš atziņu, kā psiholoģisku procesu, dara par īstu loģisku atziņu; tādējādi faktu filozofija pate apstiprina to, ka tikai ar kaļiem faktiem un subjektīvām atziņām filozofija nav konstruējama. **Cilvēka dvēsele ir kaut kas vairāk nekā atsevišķu pārdzīvojumu komplekss, un cilvēka atziņa kā viena no viņa dvēseles galvenām funkcijām arī ir kaut kas vairāk nekā tikai atsevišķs subjektīvs pārdzīvojums**, – šī atziņa tiecas un aizrāda uz kaut ko vairāk, nekā tikai uz pārejošu pārdzīvojumu, – šis «vairāk» ir objektīvā, nemainīgā, sevī identiskā patiesība. Ja patiesība un patiesības pārdzīvojums būtu viens un tas pats, tad patiesības būtu tikpat pārejošas, mainīgas un nejaušas kā mūsu subjektīvie pārdzīvojumi. Avenariuss domā, ka viņa metode psiholoģijā un filozofijā topot tieši diktēta no tā istā objektīvi-zinātniskā redzes stāvokļa, uz kura viņš nostājies. Uz šī objektīvā viedokļa jānostājoties katram filozofam pēc grieķu filozofu parauga: «viņš (t.i., filozofs) stāv tirgus burzmā, bet ne kā tirgotājs vai pārdevējs, bet kā visa notiekošā aplūkotājs; viņš ceļo pa tālām zemēm un nāk sakarā ar svešām tautām, bet ne kādu zemāku vai augstāku darīšanu nolūkā, bet vienkārši vērošanas dēļ». Te vārds «objektīvs», kā redzams, nozīmē to pašu, kas bezkaislīgs, mierīgs, no aizspriedumiem brīvs, un objektivitāte pētīšanā tāpat nozīmētu cenšanos izvairīties no subjektīvu afektu, nejaušu uzskatu un interešu iespaida. Un, lūk, Avenariuss domā, ka objektivitātes dēļ vajagot operēt ar citu izteikumu materiālu, vajagot būt uzklāstītāja, bet ne runātāja lomā, bet – tas galvenais – vajagot tuvoties šim psiholoģisko faktu materiālam tikai no objektīvās puses, t.i., dvēseles pārdzīvojumus, psihisko indivīdu vajagot uzskatīt kā kaut kuru dabaszinātnisku objektu un pētīt viņu uz fiziskā indivīda pamata. Filozofam un psihologam savu problēmu apstrādāšanā jāpielīdzinoties psiholoģiskam eksperimentatoram un fiziologam psiholoģiskā vai fizioloģiskā laboratorijā. Objektīvais redzes stāvoklis pirmā nozīmē it kā grib attaisnot objektīvo redzes stāvokli otrā – dabaszinātniskā, ārējā nozīmē, – grib attaisnot eksperimentāli-objektīvo un fizioloģisko metodi psiholoģijā un

filozofijā. Cenšanās izlietot mācībā par dvēseles dzīvi eksperimentālo metodi (jo vienīgi tā esot objektīva) savukārt jo vairāk stiprināja prasību – griezties pie citu pārdzīvojumu materiāla, jo attiecībā pret sevi pašu šī metode nav piepildāma. Bet taisni caur to Avenariuss neceļ savu psiholoģisko un filozofisko mācību uz drošākā un tiešākā pamata un arī ne pilnīgi objektīvi – bezkaislīgi un bez aizspriedumiem. Jo viņas galvenais materiāls pamatojas taču uz hipotētiska pieņēmuma, t.i., uz tā, kas loģiski mazāk vērtīgs, mazāk drošs nekā paša pārdzīvojumu un pieredzējumu tiešie liecinājumi. Paša pārdzīvojumi un savas pašas psihikas novērošana un pazīšana ir tas pirmais un galvenais avots, iz kura mēs smeļam netiešās atziņas arī par līdzcilvēku psihisko pasauli, kurš dara mums saprotamus līdzcilvēka pārdzīvojumus. Objektīvai un eksperimentālai metodei jāpamatojas uz subjektīvās pašnovērošanas materiāla. **Subjektīvā pašnovērojuma metode tāpat ir psiholoģijas īpatnējā un galvenā metode.** Eksperiments psiholoģijā palīdz paplašināt, kontrolēt un precizēt pašnovērojumu subjektīvo materiālu, bet šī pētīšanas forma paliek psiholoģijā tikai kā palīgmetode. Citu izteikumu materiāla drošību mazina šaubas par to, vai līdzcilvēka pārdzīvojumi absolūti adekvāti un izsmeļoši izteicami vārdos un ārējās zīmēs. Vārdu un izteicamā satura paralēlismu apšaubīja jau sofists Gorgijs, bet mistiķi, piem., Valentins, domā, ka īstenības dziļāka būtība meklējama iekš tā, kam nav vārdu, kas nav izteicams un slēpjas mūžīgā «klusumā». Ļoti iespējams, ka aiz šāda netiešas iepazīšanās ar psihisko parādību pasauli viņā paliek neievērotas ļoti svarīgas un raksturīgas īpašības un nianses, piem., apziņas aktivitātes un absolūtās vienības īpašības, un psihika caur to netiek vis pilnīgi un pareizi aprakstīta, attēlota, bet viņas jēdziens top sagrozīts un padarīts pārāk vienkāršs. Sava «es» aktivitāti un vienību es izjūtu un aptveru, iedziļinoties sevī pašā, koncentrējot uzmanību uz saviem paša pārdzīvojumiem, piegriežoties pašnovērošanai. Tad es jūtu un apzinu sevi kā kaut ko aktīvu, kā pašdarbīgu centru, no kura iziet vienojošā un organizējošā aktivitāte, es sajūtu sevi kā dzīvu spēku, bet ne tikai kā pasīvu pārmaiņu plūsmu, vienkāršu pārdzīvojumu virkni. **Tikai es pats tieši izjūtu savu**

aktivitāti, – par līdzcilvēku aktivitāti es varu spriest tikai pēc savas aktivitātes. Līdzcilvēki, tieši ņemot, nav priekš manis vairāk kā pasīvi automāti. Tāpēc, ja es abstrahējos no sevis paša un operēju tikai ar citu pārdzīvojumiem, nav brīnums, ka es iztulkoju viņus tīri pasīvu procesu nozīmē un pašu psihiku vispāri sāku uzskatīt kā pasīvu elementu un pārmaiņu kompleksu, kā tas arī notiek pie Avenariusa. Taisni tāpēc šāda netieša, ārēja attiecība pret psihisko īstenību, pret mūsu «es», nav vairs objektīva un no aizspriedumiem brīva zinātniskā nozīmē un nesaskan ar deskriptīvās metodes prasījumu – aprakstīt īstenību tā, kā viņa top dota, izejot pie tam no drošākā un tiešākā pamata. Par vēl mazāk objektīvu jāatzīst psihisko faktu, dvēseles parādību aplūkošana caur dabaszinātniskā objektīvisma vienpusīgo prizmu. Šāds uzskats uz psihiku, kurš viņu absolūti padod tikai jutekliski-objektīviem ārējiem noteikumiem, dabas mehāniskiem likumiem, nav loģiski-objektīva atziņa, bet izteic tikai mūsu filozofu subjektīvo vēlēšanos, kam nepatīk tas, ka dvēseles dzīve nav padota matemātiski noteicamai un aprēķināmai likumībai, ka dvēseles parādībās ir kaut kas spontāns, radošs, nenoteicams un nenotverams. Avenariusa ideāls ir tāda īstenības noslēgta sistēma, kurā viss būtu absolūti noteikts uz funkcionālās atkarības pamata un viss būtu iepriekš aprēķināms. Bet šis ideāls nav loģiski pamatots, un tāpēc absolūtais determinisms nav apriora patiesība, – šim uzskatam, kā jau teicu, piemīt tikai subjektīva nozīme. Dabaszinātniskā uzskata absolūtā ģeneralizācija, viņa pacelšana par atziņas vaiņagu, par universālu patiesību un kā konsekvence – fizioloģiskā redzes stāvokļa un eksperimentālās un matemātiskās metodes neierobežota attiecināšana arī uz dvēseles dzīves īpatnējo sfēru un tā sauktām gara zinātnēm, – tas ir Avenariusa un visu naturālistu galvenā kļūda. Psiholoģijas koordinētais stāvoklis pret dabas zinātnēm top nelikumīgi pazemināts par subordinētu, pakārtotu. Šī dabas zinātniskā jeb bioloģiskā principa noteicošā nozīme priekš psiholoģijas, kā jau redzējām, top formulēta tā sauktā empiriokritiskā substitūcijā – psihiskais indivīds funkcionāli C-sistēmai; daba un dabiskais ķermenis ir noteicošais pamats, – dvēsele, psihika, gars – ir tikai reflekss, atkarīgā bla-

kus parādība, pasīvs epifenomens. Ka šis filozofijas naturālistiskā epi-fenomenālisma izejas punktā atrodami diezgan problemātiski, neskaidri un nepareizi principiāli pieņēmumi, to mēs jau redzējām. Tagad pārbaudīsim, vai empiriokritisko atziņu speciāli bioloģiskais pamatojums spiež atzīt mūsu domāšanā šī vienpusīgā naturālisma hegemoniju un vai fakti patiesi pierāda dvēseles, psihikas un līdz ar to atziņas absolūto pasivitātāti un viņas absolūto atkarību no ār pasaules un fiziskā organisma, resp., centrālās nervu sistēmas.

Noslēgums

Šeit savelku kopā sava darba galvenās tēzes un uzzīmēju ideālistiski-enerģētiskā pasaules uzskata galvenās, kaut arī dažā ziņā vēl hipotētiskās domas, pie kurām es nonācu kā sava kritiskā pētījuma pozitīvā rezultāta un papildinājuma.

Tēzes

1. Ontoloģiskā ziņā empiriokriticisms ir **absolūta fenomenālisma** un **pozitivistiska monisma** mācība, kura īstenības jēdzienu aprobežo ar pieredzamo (resp., novērojamo) homogēno parādību elementiem un viņu funkcionāliem sakariem. Formulējot ar pretstatījumu: **empiriokriticisms ir principiāli antimetafiziska un antiduālistiska filozofiska mācība: nav transcendentas īstenības, nav gara, nav dvēseles, nav ideālu principu, nav psihiskā principiāli sevišķas būtības nozīmē.**

2. Gnoseoloģiskā ziņā empiriokriticisms jeb tīrās pieredzes filozofija ir **imanenti-empiristiska** un **sensuālistiska koncepcija**, kura katru atziņu kā formas, tā satura ziņā reducē tika uz tīrās, galvenā kārtā jutekliskās (sensuālās) pieredzes elementiem. Savā pamatojuma mēģinājumā empiriokriticisma atziņas teorija ir bio-psiholoģiska, jo viņa principiāli uzskata atziņu kā indivīdu bioloģiskās piemērošanās procesa psiholoģisku refleksu. Līdz ar to šī atziņas mācība noved pie **antropoloģiska subjektīvisma** un

psiholoģistiska relativisma. Formulējot ar pretstatījumu: **empiriokritiska atziņas teorija ir krasi antiracionālistiska un antitranscendentāla.**

3. **Empiriokritiskā psiholoģija ir naturālistiska un fizioloģiska psiholoģija,** kura padod psihisko parādību lauku smadzeņu «biomehānikai» un fizioloģijai un nostāda fizioloģisko metodi kā galveno un vienīgi zinātniski-objektīvo metodi šinī fundamentālā zinātnē. Atmezdama aktīva subjekta un garīgas substances radošās cēlonības jēdzienu un mēģinādama visu dvēseles dzīvi izskaidrot ar atsevišķu pārdzīvojumu, resp., «elementu un nokrāsu» pasīviem mehāniskiem sakopojumiem viņu atkarībā no centrālās nervu sistēmas, **ši psiholoģija līdz ar to ir antisubstanciāla un mehānistiska. Dvēseles un miesas, psihikas un centrālās nervu sistēmas attiecība un sakars tiek iztulkots no empiriokritiķa Avenariusā absolūti vienpusīga fizioloģiska determinisma un epifenomenālisma nozīmē.**

Prettēzes

1. Empiriokriticisms nav izdevies bez iekšējām pretrunām un aizspriedumiem pierādīt savu absolūto fenomenālistisko monismu un atraidīt transcendentās īstenības sfēru. Parādību, empīrisko fenomenu pasaule, kā mēs redzējām, ir tikai daļa no īstenības visuma, – tā īstenības daļa, ar kuru viņa parādās un izpaužas apziņas subjektam un iztaisa viņa apziņas saturu un fenomenu. Šī īstenības fenomenālā puse, viņas fenomenālie objekti eksistē, tikai pateicoties subjektam (apziņas centram) un neatkarīgi no subjekta nemaz nav domājami. Juteklisko, fizisko fenomenu neatkarīgais transcendentais faktors un pamats ir «lietas par sevi» jeb patstāvīgi spēku centri. **Sajūtas ir objektīvīti subjektīvi fenomenī, kuri kā simboli aizrāda uz transsubjektīvo faktoru esamību un darbību.** Bez transsubjektīvi-transcendentā faktora sajūtu un percepcijas process nav izskaidrojams. Transcendentā realitāti spiež atzīt arī līdzilvēku apziņas un viņu «es» eksistence, kurai mēs nekādi nespējam noliegt esamību iekš sevis un priekš sevis. Citus subjektus mēs atzīstam par principiāli līdzīgiem sev pašiem kā individuālas apziņas un gribas patstāvīgiem centriem.

Tā ontoloģiskā visuma, resp., pilnas īstenības jēdzienā mēs konstatējam duālistisku, nereducējamu izšķirību starp neatkarīgo būtību – transcendentu realitāti un jutekliskiem fenomeniem, starp īstenības subjektīvo un viņas transsubjektīvi-objektīvo pusi un atšķirību starp mana «es» eksistenci un cita «es» («Tu») esamību.

Specifisku izšķirību starp īstenības fizisko un psihisko pusi patiesībā fiksē arī empiriokriticisms, pastrīpodams fizisko, mehānisko kustību un šo kustību «amehāniskās nozīmes» izšķirību (dualitāti), operēdams ar mehāniskā un amehāniskā jēdzieniem, lokalizētiem un nelokalizētiem elementiem, pie kam pēdējie (centrāloceklim, subjektam piederošie elementi, nokrāsas un viņu kompleksi) nestāvot zem mehāniskās enerģijas likuma.

2. Avenariusa empiriokriticisms nav spējis iznīcināt arī subjekta un objekta, atziņas un atzīstamās, resp., izzināmās īstenības gnozeoloģisko duālismu. **Objekta un subjekta duālistiskā korelācija ir patiesi loģiski pirmatnēja un specifiska attiecība, kurā nav iespējams reducēt vienu loekli uz otru.** Šis īpatnējās attiecības locekļu (subjekta-objekta) duālismu apstiprina arī empiriokritiskā principiālā koordinācija ar centrālocekļa un pretlocekļa, resp., apkārtnes korelatīviem jēdzieniem. Mācībā par relatīvo aplūkošanas veidu objekta jēdziens iet pāri apkārtnes objekta robežām un aptver arī tīri psiholoģiskus objektus. Nav atziņas objekta bez atziņas subjekta un nav atziņas subjekta bez atziņas objekta. Abu momentu izšķirība un divatnība ir tanī pašā laikā viņu nepieciešama līdzattiecība un sakarība.

Avenariusa empīrisms nav spējis atmest atziņas funkcijas ideālos elementus un transcendentālos noteikumus. Dvēsele savā bezlaicīgi-identiskā aspektā – kā atziņas subjekts – apzinās un konstatē patiesības kā ideāli-objektīvus atziņas saturus un nozīmes, kuru attiecības padotas loģiski-objektīvai likumībai. Patiesība ir subjektīvi-mainīgā dvēseles pārdzīvojuma – pareiza intuīcijas un spriešanas akta objektīvi-nemainīgais un vispārnozīmīgais korelāts. Atziņas objektīvo saturu un viņas aprioros loģiskos noteikumus nav iespējams izkausēt empīriski mainīgos un pārejošos subjektīvos pārdzīvojumos. Katrā loģiskās un faktiskās patiesības

un ētiskās normas atziņas aktā mēs paceļamies pāri laikā noritošo notikumu un pārdzīvojumu plūsmai, orientējamies bezlaicības sfērā un ieraugām patiesības nemainīgo gaismu.

Tikai pateicoties subjekta identitātei un vienībai un viņa ideālai loģiskai likumībai un no pieredzes neatkarīgām apriorām pirmpatiesībām un normām, ir iespējama pieredzes objektīvi-zinātniskā izziņa, novērtēšana un sistematizācija.

Atziņas objekta (domātā satura loģiskās nozīmes) un viņa ideālo, transcendentālo noteikumu atšķiršana no faktiskā atziņas procesa dara saprotamu un iespējamu arī transcendentās realitātes atzišanu – bez jebkādas iekšējas pretrunas: lai gan mana doma par neatkarīgo esamību (īstebību) ir atkarīga no manis, kā domājoša subjekta, bet caur to šīnī domā (atziņā) domātā lieta, resp., būtība savā esamībā nekļūst atkarīga no manis; eksistenciālais spriedums ir no spriedošā subjekta atkarīga funkcija, bet šīnī spriedumā apzīmētā objekta eksistence ir neatkarīga no spriedošā subjekta.

3. Beidzot mums savā kritikā jākonstatē, ka Avenariuss **nav izdevies izdzīt iz filozofijas un psiholoģijas dvēseles, psihiskā subjekta, patstāvīgas radošas psihiskās cēlonības jēdzienus un izdzēst psihiskās dzīves īpatnību un reducēt psiholoģiju uz smadzeņu fizioloģiju.** Avenariuss nav pareizi un bez aizspriedumiem aprakstījis psihiskās dzīves svarīgākās īpašības. Iegremdēdamies savos tiešos pārdzīvojumos, mēs sevi pārdzīvojam un apzināmies kā pašdarbīgas iekšēja spēka un gribas vienības, kā aktīvus un sevī identiskus subjektus, individuālus «es», kuri līdz ar savu aktivitāti un pašnoteikšanos pārdzīvo un sajūt lielākā vai mazākā mērā arī pasivitāti kā savas aktivitātes ierobežojumu. Dvēsele un dvēseles dzīve nav tikai atsevišķu psihisku elementu un pārdzīvojumu nejauša virkne un pasīva plūsma, bet dvēsele ir visu pārdzīvojumu iekšējais vienojošais centrs un radošais, sevī identiskais un apzinošais spēks. Dvēsele ir dzīva substancāla enerģija, kura attīstās pārdzīvojumu dažādībā un realizē sevi pašapziņas vienībā un garīgā pilnībā. Brīvs, pašdarbīgs, harmonisks un sevī noskaidrojies gars ir dvēseles attīstības iekšējais mērķis un piepildījums; gars, lietojot Aristoteļa terminu, ir dvēseles at-

tistības entelehija. Radošā garīga subjekta jēdziens apvieno sevī imanentās substancialitātes un dzīvās aktualitātes īpašības; dvēseles pārdzīvojumi ir šī substanciālā subjekta, mūsu «es» imanenti akti un viņa iekšējās enerģijas rosības un izpauduma formas un veidi. Arī sajūtas izteic tikai dvēseles atdarības jeb reakcijas uz ārējo spēku iedarbību; caur sajūtām dvēsele nāk reālā sakarā un kopdarbībā ar citiem augstākiem un zemākiem enerģijas centriem. Dvēseles un miesas (resp., smadzeņu) savstarpējais sakars nebūt nenozīmē cilvēka psihe absolūto atkarību no viņa smadzeņu mehānisma kustībām; šāda atkarība, šāds fizioloģisks psihiskās dzīves determinisms un epifenomenālisms nav ne faktiski pierādīts, ne loģiski attaisnojams. Psihikai ir sava patstāvīga centrāla cēlonība, kura funkcionē tikai zināmā sakarā ar citiem substanciālo spēku centriem, bet ne absolūtā atkarībā no šiem centriem un vēl mazāk – no fenomenālā smadzeņu kompleksa. Miesa un smadzeņu pelēkā masa, kā sajūtu komplekss, ir tikai sekundāra apziņas parādība, kura pati rodas caur dvēseles sakaru ar miesas iekšējiem elementāriem dinamiskiem centriem. Domāt, ka dvēseles pārdzīvojumi pilnīgi atkarājas no centrālās nervu sistēmas jeb smadzeņu fenomeniem – nozīmētu tikpat daudz, ka domāt, ka manas temperatūras (siltuma) sajūtas no krāsns uguns sasilītā istabā atkarājas no dzīvsudraba pacelšanās par dažām līnijām termometrā. Patiesībā te ir tikai vienā laikā sakrītostas pārmaiņas – paralēlas pārmaiņas, paralēli fenomeni, kuri neatkarājas viens no otra, bet kuri abi ir atkarīgi no siltuma enerģijas darbības un iespaida kā sava kopīgā cēloņa. Primāri-cēloniska kauzalitāte pieder tikai substanciāliem enerģijas centriem. Šo centru iekšējā kopdarbība rada fenomenu dažādību. Fenomeni paši par sevi viens otru nekad kvalitatīvi nerada, bet viņi atrodas tikai sekundārā, savstarpējā dinamiskā atkarībā kā vienas vienības dinamiskas funkcijas un elementi. Fenomeni viens otru zināmā mērā noteic un modificē un savstarpēji sekmē un paralizē, tikai pateicoties savai sekundārai, pastarpinātai enerģijai, kuru viņi gūst no substanciālās monādes centrālās enerģijas kā sava pastāvīgā pamata un pirmavota. Šī ir fenomenu imanentās esamības savstarpējā dinamiskā aptverība un organiskā sakarība,

caur kuru psihiskie elementi atrodas sakarā viens ar otru, tāpēc ka viņi saistās ar centrālo vienību, ietilpst viņā un top noteikti no šīs vienības centra pirmradošās, organiski-vienojošās, integrējošās enerģijas. Atsevišķo fenomenu sakarība ir tāpēc jo tuvāka un organiskāka, jo intensīvāka, aktīvāka un apzinīgāka ir centra integrējošā enerģija; bet tiklīdz tā atslābst, – atsevišķie elementi, atsevišķas jūtas, tieksmes, domas, sāk darboties ar savu perifērisko, patapināto, sadalīto un mazo jeb diferenciālo enerģiju, kura krājas no mirkļa uz mirkli, no pārdzīvojuma uz pārdzīvojumu un rada lielāku vai mazāku dvēseles dzīves dezintegrāciju, sadalīšanos un mehanizāciju. Individuāla «es» sevi apzinošā identitāte un viņa, kā subjekta, pašdarbīgā radošā vienība savu pārdzīvojumu dažādībā un organiskā attīstībā ir dvēseles un apziņas dzīves būtība. Aprakstīt un formulēt tipiskā veidā to gaitu, kā dvēseles potenciālā enerģija un no sākuma nediferencētā psihiskā vienība pakāpeniski realizējas un realizē sevi garīgās attīstības dažādībā un apzinīgas un izveidotas personības vienībā – tas ir vispārējās un galvenās kārtās uz pašnovērojuma dibinātās psiholoģijas priekšmets un uzdevums. Savs īpatnējais priekšmets un viedoklis un sava patstāvīga metode dara psiholoģiju par pilnīgi patstāvīgu zinātņu, bet viņas rezultātu neatsverami lielā teorētiskā un garīgi-praktiskā nozīme piešķir vispārējai psiholoģijai izcilu stāvokli filozofisko disciplīnu grupā: starp induktīvām jeb faktiskām filozofiskām zinātnēm psiholoģijai jāienem pirmā vieta un viņai jābūt drošam pamatam priekš humanitārām zinātnēm un gara filozofijas.

* *
*

Dvēseles patstāvīgā ideālā būtība un īpatnējā radošā aktivitāte atziņā un gribēšanā ir arī cilvēka garīgās brīvības un patstāvības pamats un ķīla. Dvēsele ir katras atziņas izejas punkts un pamats un dzīves ideālais spēks. Visi noslēpumi krustojas un visa cilvēkam iespējamā garīgā gaisma atspīd tikai viņā – dvēselē – un caur viņu. Pareizi aptverdami un saprazdami dvēseles būtību savā individuālā «es», mēs līdz ar to pareizāki un dziļāki vērtēsim savu stāvokli un

uzdevumu dzīvē un pasaules visumā. Psihikā un viņas dinamiskā pirmpotencē – gribā mēs apjaužam mums tieši zināmu un drošu kodolu un centru, no kura jāiziet arī visuma noslēpumainas būtības un viņa spēku izprašanā. Pārbaudot pasaules vienību, mums aust hipotētiska atziņa, ka caur individuālās dvēseles – mikrokosma – būtību un caur viņas spēkiem staro un darbojas arī visuma – makrokosma – iekšējā dinamiska būtība – kā mūžīga radoša dzīvības enerģija un griba. Ja pasaules visumā un kosmiskā attīstības un dzīves procesā konstatējama zināma vienība, tad šī universālā vienība un šis kopsakars, kurā ietilpst arī mūsu individuālās dzīves ritums, iespējams tikai uz viņā darbojošos spēku dinamiski-substanciālās vienbūtības un līdzsvara pamata. Visuma būtība un radošā enerģija ir imanenta visuma dzīvei, un tāpēc viņa nevar būt sveša, bet ir radniecīga mūsu pašu individuālās psihikas enerģijai. Mūsu dvēsele un viņas dzīve ir tikai visuma dzīves un kosmiskās enerģijas īpatnēja un substanciāla darbības forma. Dzīvības un apziņas bezgala dažādos veidos radošā kosmiskā enerģija arvienu par jaunu iedegas un darbojas individuālās un pamazām evolucionējošās formās, kuras nemitīgi tiecas uz pilnīgāku matērijas integrāciju un apgārošanu un dzīvības spēku harmonizāciju un apzinību, lai augstāki organizētās būtnes uzliesmotu kā pašapziņoša – sevi un pasauli zinoša – gara gaisma (pilnīgākā kosmiskā atziņā) un brīva gara ideālais radošais spēks (pilnīgākā kosmiskā mīlestībā), caur kuru individuālais «es» paceļas pāri savas šaurās individualitātes robežām un pilda to ar mūžības saturu, dzīvo un darbojas līdz visuma universālai dzīvei un sakūst ar visuma vienību. Tā ikviens individuālais «es» piepilda sevi pašu un kļūst par pasaules apzinīgu līdzradītāju (jo pasaules radīšana nav vēl nobeigta, bet ir bezgalīgs process) un viņas vienības līdzveidotāju un atveidotāju savā īpatnējā nokrāsā un atspoguļojumā. Šis vienības piepildīšana domās, jūtās, tieksmēs un darbos vaiņago un apskaidro individuālo dzīvi pilnīgākās harmonijas mirdzumā – rada dzīvo skaistumu kā dzīvības un gara pašpiepildīšanās augstāko formu.

Mūžīgā visuma vienība, ir dzīva vienība tāpat kā miesas un dvēseles dzīvais un iekšējais kopsakars; visur pulsē

un verd iekšēja kustība un realizējas spēka potences, visur pukst neredzamās dzīvības ritms; viss darbojas un tiecas darboties, jo bez spēka un darbības nav esamības. Visur rosās un valda viena būtība un viens attīstības un ritma likums – no spēka un spēku neizveidotās potenciālās vienības uz viņu aktuālu un saskaņotā dažādībā attīstītu objektīvāciju un vienību, kura cilvēkā gūst arī pašapziņas gaismu. Arī sastingušā, tā sauktā inertā matērija šī uzskata gaismā izkūst kosmiskās enerģijas dzīvajā plūsmā un viļņojumā; viņa ir tikai elementāro, vienmuļo spēku vienmuļās kopdarbības rezultāts un izpaudums priekš dvēseles kā augstāka un apzinīga enerģijas centra. Pat ārēji pilnīgi sastingušā viela ir iekšējas enerģijas virpuļu un milzīga koncentrēta spraiguma pilna. Matērija kā redzama masa savā būtībā ir enerģija, dinamiska darbība, no centriem un uz centriem ejošu pievilksanas un atgrūšanas spēku relatīvi-pastāvīgs komplekss – intencitāte ekstencitātes (izplatījuma) formā. Bet šī forma rodas tikai caur matērijas dinamisko neizplatīto «atomu» sakaru un kopdarbību ar apzinīgi-psihiskiem centriem. Tā matērija ir tikai enerģijas funkcija, otrējs produkts un it kā sabiezējums, bet telpa tikai enerģijas jutekliskās uztveres forma. Un telpa kā individuācijas un atšķirības forma pate aizrāda tikai uz visuma dinamisko elementu relatīvo patstāvību un diferenciāciju, un viņas bezgalība simbolizē kosmiskās enerģijas neizsmelamo intencitāti un bagātību, kura nemitīgi diferencējas un izpaužas atsevišķās bezgala daudzās spēka vienībās: elementārās un kvalitatīvi vienmuļās – kā matērijas atomi un elektroni – un augstākās, iekšēji bagātās un kvalitatīvi-radošās – kā dvēseles un apzinīgā griba. Matērijas pirmelementi – atomi, kā substanciālu spēku centru kailās pašuzturēšanās un pašsaglabāšanās vienmuļās tendences, ir katras pilnīgāki izveidotas esamības un pilnīgāku spēku attīstības homogēnais substrāts; matērija šinī ziņā, var teikt, ir dzīvības aktīvi veidojošo un organizējošo spēku (finālās kauzalitātes) dinamiskais materiāls, no kura saaustas visas pasaules būtnes un formas; viņa ir kosmiskās tapšanas un radīšanas elementārās, tumšās enerģijas neizsmelamais avots, viņa ir veidojamo spēku kopojums, zināmā mērā potenciāli un nenoteikti esošais, no kura

aug individuāli-topošais un kvalitatīvi-noteikta esamība un struktūra, pateicoties dzīvības un gara radošiem spēkiem, kuros (kā augstākās potencēs) jau zināmā mērā preformēts, iepriekš-noteikts un sagatavots viņu attīstības un realizācijas īpatnējais virziens, veids un piepildījums. Iz zemākām, elementārākām esamības potencēm dzimst un attīstās augstākas organizācijas tikai caur viņu dinamisko sakaru un kopdarbību ar pilnīgākiem spēkiem, kvalitatīvi-bagātākām un aktīvākām potencēm. Bez tā nekāds progress un attīstība ne bioloģiskā, ne garīgā ziņā nebūtu iespējams – kā kosmosā, tā arī individuālā esamībā. Augstāka un pilnīgāka esamība no zemākas un nepilnīgas esamības nekad mehāniski un pati no sevis – bez pilnīgāka faktora iekšējas līdzdarbības neradīsies un neizveidosies. Bet šis progress norisinājās ļoti gausi un ar pastāvīgiem traucējumiem un upuriem. Dzīves un pasaules traģikas galvenais cēlonis sakņojas taisni iekš tam, ka priekš augstākiem dzīvības spēkiem un gara darbības matērija (šīni kosmiskā periodā mums pazīstamā stāvoklī) ir pārāk elementārs un nepieklāvīgs orgāns, nepiemērota primitīvu spēku potence, kura gan kalpo dzīvībai un garam, gan arī verdzina garu nejaušības varā un traucē un ierobežo viņa realizāciju; matērija ir milzīgs, bet akls spēks, kurš nepilnīgi padodas gara ideālai enerģijai un viņas mērķiem un ne reti pat salauž garīgos spēkus. Individuālās, vēsturiskās un kosmiskās cīņas un attīstības augstākais mērķis un uzdevums var būt tikai tas – attīstīt pilnīgāku matēriju un pilnīgākus materiālus noteikumus pilnīgākai dzīvībai un gara darbībai, radīt patiesu harmoniju un vienību starp garu un vielu, realizēt patiesu vienību starp dvēseles un kosmosa dažādiem spēkiem. Mehānistiskā matērija ar viņas elementāro enerģiju, kura nav spējīga uz nepārtrauktu pašatjaunošanos indivīda trauslajā organismā, ir disharmonijas, iznīcības un nāves cēlons. Bet nav absolūtas iznīcības un nāves; nāve ir tikai veidu maiņa un spēku apdzisums un miegs, bet vai mūžīgs? – to mēs nevaram apgalvot. Substanciālie spēki, substanciālā enerģija un tātad arī dvēseles pēc savas būtības nevar iznīkt; viņu esamība var kļūt tikai potenciāla, viņi var gūt citu – mums nepieietamu darbības un izpauduma veidu un sfēru. Viss, ko mēs redzamā nāvē varam novērot, ir tikai

tas, ka dvēseles empīriskā apziņa un viņas ārējās funkcijas (sajūtas un kustības), elementārai miesai un smadzenēm sastingstot un izirstot, beidz darboties mums empīriski konstatējamā veidā. Bet tas nebūt nedod pamatu apgalvot, ka dvēsele līdz ar to savā substanciālā būtībā un latentā esamībā beidz eksistēt. Gars nes sevī mūžības elementu, kā nemirstības ķīlu, un materiālā redzamā nāve nespēj saraut to saiti, kura vieno viņu ar mūžīgo pirmprincipu. Pati matērija nav mūžīga – viņa evolucionē un mirst, viņas iznīcinošā vara un tāpēc arī nāves vara nav visspēcīga, – bezgalīgā kosmiskā attīstībā pašam nāves dzelonim reiz jāmirst... Bet vai tas neatver jaunas perspektīvas dzīvības uzvarai, kad dvēseles garīgā enerģija savienosies tikai ar pilnīgāku dzīvības matēriju?

Ja dvēseles organizējošā enerģija un personīgā griba izveido attīstību un vienību individuālās dzīves ritumā, tad mūžīgā visuma organizējošais pirmspēks un absolūtā griba rada vienību un attīstību dabas un visuma dzīvē. Ja pasaule patiesi nav haoss un neprāts, ja mūžības perspektīvā viņa pēc daudzām katastrofām un atdzimšanas cikliem **parādās un paceļas ļoti lēnā tempā un it kā liektā spirālveidīgā progresā līnijā, kā dzīva harmoniska spēku sistēma un topošs kosmos, tad tas nozīmē, ka viņā darbojas un piepildās absolūta griba un radošais prāts.**

(Docenta P. Dāles Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma: R. Avenariusa psiholoģiski-filozofiskie uzskati un viņu kritika. – Rīga, Latvijas Augstskolas valodnieciski-filozofiskā fakultāte, 1921, 47.–56. lpp.)

3. pielikums

Dāle Pauls

Imanuēls Kants

Imanuēls Kants pieder pie lielākiem un cēlākiem gara un domu milžiem, kādus pazīst cilvēces vēsture. Viņa vārds, blakus Sokrāta, Platona, Aristoteļa, Spinozas vārdiem, pazīstams katram kaut cik izglītotam cilvēkam. Viņa vārdam ir simpātiska un īstas cieņas apdvesta skaņa arī latviešu inteligences aprindās. Kas iepazīsies tuvāk ar ģeniālā filozofa dzīvi, personību un domām, tas patiesi redzēs un pārlicināsies, cik liels un skaidrs, cienījams un apbrīnojams ir viņa garīgais tēls, cik nemirstīgi dziļas, īpatnējas un iekšēji dzīvas viņa domas un mācības; tas redzēs, ka Kants sniedz arvienu jaunus ierosinājumus patiesību meklētājam domai un dod arī ļoti vērtīgas atbildes uz mūsu personīgiem pasaules uzskata jautājumiem un – var teikt – uz mūsu tagadējās kultūras dzīves sasāpējušām problēmām. Pakļaut visu dzīvi un visas cilvēcīgās vērtības prāta autonomai likumībai un sirdsprāta absolūtām tikumiski-religiskām normām, ienest augstākas un vienotājas jēgas gaismu nejaūšu uzskatu un instinktu patvaļas chaosā, cienīt cilvēcību, pildīt taisnības, mūžīga miera un brīvības prasības cilvēku un tautu starpā – šīs Kanta vadošās idejas, šie viņa aicinājumi ir tuvi un simpātiski katram apzinīgam arī mūsdienu cilvēkam. Kā spoža bāka staro savu gaismu uz jaunāko laiku krēslainām krustcelēm Kanta nemirstīgo filozofisko domu sistēma. Viņa filozofiskās mācības pieder pie tām, kuras visvairāk pētī, iztīrā, studē, popularizē. Sevišķi spēcīgu iespaidu darījušas Kanta idejas uz vācu filozofiju un vācu tautas tikumisko apziņu. Taču lielais karalaučietis bija tik dziļš, universāls un brīvs gars un domātājs, ka viņa ģēnijs ar visiem saviem elementiem un savu pozitīvo iespaidu pieder visai kulturālai pasaulei. Vācu rakstnieks Žans Pauls kādu reizi sajūsmā par Kantu izsaucās: «Kants nav pasaules spīdekļis, bet vesela mirdzoša saules sistēma uz reizi». Mēs, protams, šinī sistēmā palikt nevaram, – ir jāiet tālāk – cauri tai; bet garām pāiet tai nav iespējams –

tāds ir gandrīz visu mūsu laiku filozofu un zinātnieku atzinums.

Mums, latviešiem, Kants ir sevišķi simpātisks un ievē-
rības cienīgs – kā to uzsvēra prof. P. Zālīte oficiālā apsveikuma runā Kanta dzimšanas 200. g. piemiņas svinībās Karaļaučos 1924. g. 22. aprīlī – arī ar to, ka viņš noteikti aizstāvēja cilvēku un tautu pašnoteikšanās tiesības un formulēja mūžīgā miera projektu, ar to pravietiski likdams idejiskus pamatus tam tautu un valšķu miera organizēšanas darbam uz Tautu savienības pamatiem, kam ar gandarījumu, nopietnu uzmanību un lielu atbildības apziņu seko arī Latvija.

Kanta vecāki un viņa bērnība

I. Kanta senči cēlušies Skotijā un viņa vecvectēvs Richards Cant's (rakstīts arī Kandt) 1667. g. nometies par krodzinieku Verdenā (Werden) pie Sila kroga (Heydenkrug). I. Kants tātad nav uzskatāms par tīru vācu tautas locekli. R. Kanta dēls Ansis (Hans) Kants izmācījās sedli-
nieka amatu, kā amata mācekļis apceļoja svešas zemes un pēc «meistarstiķa» izturēšanas Tilzītē apmetās ap 1670. g. uz dzīvi Klaipeidā. Drīz pēc tam viņš apprecēja kāda vietējā pilsoņa meitu, no kuras kā otrais dēls 1683. g. 3. janv. piedzima mūsu filozofa tēvs Johans Georgs. Ansis Kants apprecējās otru reizi 1698. g. un varbūt tāpēc Johans Kants aizgāja no Klaipeidas uz Karaļaučiem, kur viņš 33 gadu vecumā apprecēja kāda Nurnbergas amatnieka meitu Annu Regīnu Reuteru, 18 gadus vecu. No šīs laulības cēlušies 9 bērni, starp tiem Imānūēls kā ceturtais pēc kārtas. Vārīgās mātes pirmais bērns – meitiņa piedzima nedzīva, viens brālis nomira, nesusniedzis pilnu dzīvības gadu. Viņa piecus gadus vecākā māsa saucās Regina. No 5 bērniem, kas dzimuši pēc Imanuēla, savus vecākus pārdzīvoja divas māsas un brālis Johāns (dz. 1735. g.).

Kanta vecāki bija stingri reliģiozi cilvēki, pietisma garā. Par to starp citu liecina arī reliģiskas atzīmes par ģimenes notikumiem mājas, resp., lūgšanas grāmatā. Par Imānūēlu atrodama plašāka piezīme, kas sākas šādiem vārdiem: «1724. gadā 22. aprīlī sestdienas rītā ap pulksten 5 piedzima

šinī pasaulē mans dēls Imanuēls un 23-ā saņēma svēto kristību» un nobeidzas ar aizlūgumu: «Dievs lai uztur viņu savas žēlastības derībā līdz viņa svētīgam galam iekš Jēzus Kristus. Amen.»

Pietistiski-religiskā mājas atmosfēra un audzināšana šādā garā atstājusi uz Kanta bērnības dvēseli neizdzēšamu iespaidu, ko viņš arī lielā vecumā piemin ar dziļāko cienību un pateicību. Viņš savam biogrāfam (Borovskim) atkārtoti liecināja, ka viņš no saviem vecākiem nav ne reizi dzirdējis, ne arī redzējis kaut ko nepieklājīgu vai necienīgu. Kādā vēstulē Zviedrijas bīskapam Lindblomam Kants starp citu raksta: „Abi mani vecāki, būdami priekšzīmīgi godprātībā, tikumiskā pieklājībā un kārtīgumā, neatstādami mantojumu (bet arī ne parādus), ir snieguši man tādu audzināšanu, kas, aplūkota no morāliskās puses, nemaz nevarēja labāka būt un ko atceroties mani katru reizi aizkustina vispateicīgākās jūtas.» Par pašu pietisma atmosfēru, kādā Kants auga un tapa audzināts, viņš savam kollegam Rinkam izsakās šā: «Lai saka par pietismu, ko grib. Diezgan! Cilvēki, kas to ņēma nopietni, izcēlās jo cienījamā kārtā. Viņiem bija tas augstākais, kas cilvēkam var būt, – tāds miers, tāda liksmība, tāds iekšējs miers, ko nesaviļņoja nekādas kaislības. Nekāda nelaime, nekāda vajāšana nedarīja viņus saīgušus, nekāds strīdus nebija spējīgs viņus pamudināt uz dusmām un naidu... Vēl atceros, ka starp siksninieku un sedlinieku amatniekiem izcēlās strīdi savstarpējo tiesību dēļ, pie kam arī mans tēvs stipri cieta. Bet ar visu to, pat pie mājas pārrunām par šo strīdu, izturēšanās pret pretinieku bija tik pilna saudzības un mīlestības un pašlāvības uz Dieva prātu, ka domas par to, lai gan es tad biju bērns, mani tomēr nekad neatstās.» Imanuēla tēvs bija vīrs ar veselīgu un taisnu prātu, kas visu tikumu priekšgalā stādīja darbu un godīgumu un šos tikumus pirmā kārtā prasīja arī no saviem bērniem. Ar sevišķu cieņu un maigu atzinību Kants nesa sirdī piemiņu par savu māti, kas esot bijusi sieviete ar lielu dzīves saprātu, cēlu sirdi, dziļu, īstu, nebūt ne sapņotāju reliģiozitāti un samērā pietiekamu izglītību. Pats Kants par savu mātes svētīgo audzinošo iespaidu uz savu garu liecina šā: «Savu māti es nekad neaizmirsīšu, jo viņa dēstīja un

audzināja manī pirmos labā dīgļus, viņa atvēra manus nojēgumus un viņas mācībām bija nezūdošs, svētīgs iespaids uz manu dzīvi.» Arī dažas savas miesas ā r ē j ā s īpatnības, kā, piem., sejas pantus un vājās, iekritušās krūtis, viņš bija mantojis no mātes, kuru viņš zaudēja jau savā 13. dzīves gadā. Viņa mirusi 18. decembrī 1737. g. ar tīfa drudzi, kas viņai pielipis no kādas draudzenes. Kanta māte ar savu „Manu-ēliti» bieži gāja staigāt brīvā dabā, darīja viņu uzmanīgu uz dažādiem dabas priekšmetiem un parādībām, iepazīstināja ar derīgām zālēm, stāstīja viņam par debess telpas uzbūvi un slavēja Dieva visspēcību, gudrību un labumu. Dievbi-jīgā māte, kopā ar saviem bērniem, apmeklēja ievērojamā pietista un vēlāk Kanta skolas priekšnieka Dr. theol. Franča Alberta Š u l c a lūgšanas stundas, kurš 1731. g. kā konsistorijas padomnieks un mācītājs bija pārnācis uz Karaļaučiem. Šulcs pievērsa uzmanību mazajam, bailīgajam Imanuēlam, kurš tomēr jau izcēlās' ar savām saprašanas spējām un asprātību. Šulcs sagājās ar Kanta vecākiem arī mājās un ieteica tiem Imanuēlu sagatavot universitātes studijām. Šis nodoms sevišķi saskanēja ar Kanta mātes sirds vēlēšanos. Pēc tam, kad Imanuēls pirmmācību bija baudījis tuvējā priekšpilsētas hospitālskolā (Hospitalschule), viņš 8 gadu vecumā iestājās ģimnāzijā Collegium Fridericanum, kuru vēl tagad sauc par Frīdricha kollēģiju (Friedrichs Kollegium).

Kants Frīdricha kollēģijā

Šo skolu kopš 1733. g. vadīja F. A. Š u l c s, kurš ap 20 gadu spēcīgi ietekmējis Karaļauču un to apkārtnes garīgo dzīvi. Viņš Hallē bija studējis pie pietistu profesoriem teoloģiju un pie apgaismības laikmeta slavenā filozofa Kristjāņa V o l f a, Leibnīca piekritēja, filozofiju. Savā dzīves un pasaulē uzskatā viņš tiecās apvienot p i e t i s m u un r a c i o n ā l i s m u – filozofisku uzskatu, kas istu atziņu meklēja tīrā prāta principos, noraidīja reliģijā brīnumu un pārdabiskā elementu, tiecoties visu izskaidrot un saprast dabiskā, prātam pieņemamā kārtā. Viņa zinātniskais pētījums (habitācijas raksts), ar kuru viņš ieguva tiesības lasīt universitātē teoloģijas priekšmetus, bija šinī ziņā raksturīgi nosaukts: «Prāta saskaņa ar ticību.»

Pateicoties ķēniņa Frīdricha Vilhelma I labvēlībai, Šulcam samērā īsā laikā tika piešķirta vesela rinda augstāku amatu: bez skolas direktora amata viņš bija universitātes teoloģijas profesors un 1737. g. kļuva par visas Austrum-Prūsijas baznīcas skolu ģenerālinspektoru. Visos savos pienākumos, gan kā profesors, gan arī skolotājs, gan dvēseļu kopējs, kā arī administrators viņš esot darbojies enerģiski un teicami. Viņš izvedis skolu un baznīcas lietās daudz derīgu reformu un 8 gadu laikā savā pārvaldes rajonā (Austrum-Prūsijā) licis atvērt pāri par 1500 skolām. Šis izcilais sava laika cilvēks, kā redzējām, ievadīja Kantu labākā skolā, uzmanīgi sekoja viņa tālākai garīgai attīstībai un bērnu bagātai I. Kanta ģimenei palīdzēja pie gadījuma arī materiāli, piegādājot, piem., bez atlīdzības, malku. Ar visu augsto stāvokli, Šulcs turpināja šad un tad arī personīgi apciemot vienkāršā sedlinieka māju. Paša vadītā ģimnāzijā Šulcs sevišķu vērību piegriezta tam, lai reliģija būtu noteicējs spēks visās dzīves un darba attiecībās, lai visa dzīve tiktu veidota kristīgi-praktiskā garā. Savās reliģijas stundās Šulcs mēģināja dabiski izskaidrot bībiskus notikumus, izslēdzot mistiskus un brīnumīgos elementus. Šulcs bija pie tam ekstrēmi pietistisks gars, kas radīja viņa noteiktā skolas režīmā, mācībās un audzināšanā arī savas ēnas puses. Visa skola, var teikt, pārsātināta ar reliģiskiem vingrinājumiem un mācībām, ar daudz ārišķīgi, mēchaniski piesavināmiem mācības materiāliem un kazarmiski uzspiestām reliģiskām nodarbošanās, dažādiem sodiem, un šur tur parādījās arī liekulības gars.

Tāpēc nav brīnums, ka Kanta dvēselē tas radīja zināmu pretestības un atvēsinājuma reakciju, attiecībā pret reliģijas, kultisko un emocionālo pusi, pret baznīcu, draudzes dziesmām un lūgšanām. Visumā viņam nebija gaišu, patīkamu atmiņu par pietistu ģimnāzijā pavadīto laiku. Savam draugam Hippelīm viņš kādu reizi izteicās par šo savas jaunības posmu, ka viņu pārņemot bailes un drausmīgums, kad viņš atceroties šo jaunības verdzību. Kauču gan I. Kants nedzīvoja skolas internātā, viņš tomēr ik uz soļa bija spiests just un ievērot skolas pietiski reliģisko režīmu un iekārtu, kamēr viņš atradās skolas telpās. Internātā dzīvojošiem

skolniekiem dienas darbs sākās ar pusstundu ilgu rīta lūgšanu starp p. 5 un 6 un noslēdzās ar vakara lūgšanu plkst. 9. Tāpat katra mācības stunda tika sākota un pabeigta ar īsu lūgšanu. Pirmās pieci klasēs katru dienu no pīkst. 7–8 rītā pasniedza «teoloģiju» jeb katēchismu; augstākās klasēs tam pievienojās „pamatīgāka un sistemātiskāka dievišķo patiesību un Vecās un Jaunās Derības bīblisko grāmatu zināšana. Arī citi priekšmeti tika pēc iespējas saistīti ar reliģiju un tās atziņu un faktu materiālu. Tā, piem., grieķu valodu tikai mācīja pēc Jaunās Derības, bet grieķu klasiķus ignorēja. Tāpēc arī izskaidrojams tas apstāklis, ka Kanta darbos, samērā ar latīņu autoriem, grieķu klasiķi tiek daudz mazāk izmantoti. Pat vēstures pasniegšana tika saistīta ar Veco un Jauno Derību un atbildes prasīja pēc iespējas latīņu valodā.

Bez šīs reliģiskās mācības katru nedēļu piekopa vēl šādus reliģiskus vingrinājumus: pirmdienās no 6–7 vakarā sirds pacelšanas stunda (Erbauungsstunde), piektdienas rītos jau no 5–6 lūgšanas stunda skolotājiem un pieaugušiem skolniekiem; katru nedēļu vienu reizi direktora katēchizācija un sestdienās priekšpusdienā, nedēļas darbu noslēgumam, skolas inspektora piemērota atgādināšana un pamācīšana ar dziesmām un lūgšanu. Svētdiena it sevišķi tika veltīta dvēseles kopšanai. Zinās, ko uzrakstījis šīs skolas inspektors Šifferts (Schiffert), mēs par svētdienas kārtību lasām: „Svētdienās no pulksten 8–9 tiek publiski katēchizēts (ar jauniešiem). Pēc tam viņi uzklausa sprediķi, kas tūlīt tiek atkārtots ar jautāšanu jauniešiem; un tāpat tika darīts ar priekšpusdienas sprediķi. Beidzot svētdienu noslēdza ar dzirdēto sprediķu atkārtotāšanu, pie kam skatījās arīdzan uz jauniešu dvēseles stāvokli, dzirdētās patiesības piemērojot viņiem un viņus mīlīgi paskubinot.» Sagatavošanos uz sv. vakarēdiena baudišanu iesāka jau 4 nedēļas iepriekš, pie kam noteiktās dienās ierīkoja paskubināšanas, pašpārbaudīšanas un „modināšanas» (Erweckungsstunden) stundas. Šī uzkrītošā reliģiskā elementa pārmērība tad arī radīja Kanta dvēselē uz visu mūžu zināmu nepatīkamu novērsmi no dažādām reliģiskās dzīves parādībām un izpausmes formām, noteica viņa noliedzīgo stāvokli pret «s t a t u t ā r o» reliģiju ar tās noteiktu ārēju iekārtu.

Bez paša Šulca krietnas zināšanas un mācības Kants man-toja no latīņu valodas skolotāja Š. Heidenreicha, kurš savus skolniekus ievadīja pamatīgās romiešu klasiķu studijās.

Romiešu dzejniekiem un filozofiem Kants nodevās ar sevišķu interesi un mīlestību. Vēl lielā vecumā viņš no galvas varēja citēt garus izvilkumus no viņu rakstiem. Lukrēcija filozofisko poēmu «De rerum natura» viņš zināja vai pilnīgi no galvas. Šeit viņš piesavinājās teicami latīņu valodu arī stila ziņā. Augstākās klasēs Kants kopā ar skolas biedriem, kas arī jūsmoja par latīņu klasiķiem, brīvā laikā studēja arī tādus autorus, kurus skolā nemācīja. Starp tiem D ā v i d s R ū n k e n s (Ruhnken) apgādāja grāmatas, jo viņš bija bagātākais. Vēlāk viņš kļuva par slavenu filologu un darbojās par profesoru Leidenas universitātē. Matemātika un loģika Frīdricha kollēģijā neatradās sevišķi labās rokās. Rūnkenius (kā viņš vēlāk saucās) ielūdza 1771. gadā Kantu apciemot viņu Holandē un ceļot arī pa Angliju, bet Kants nebija izkustināms – tas bija viņa dabā. Visā savā mūžā Kants netika atstājis savas dzimtenes šauro novadu.

No sākuma Kants attīstījās pagausi, bet drīz vien viņš aizsteidzās citiem priekšā un gandrīz vienmēr bija pirmais skolnieks klasē. Viņš izcēlās ar savu labo uzvešanos, uzcītību, teicamo atmiņu, atjautīgo prātu un spīdošām sekmēm mācībās. Šinī laikā vēl neviens necerēja, ka Kants izvēlēties filozofiju par savu galveno studiju mērķi, bet drīzāk cerēja un gaidīja, ka no viņa iznāks teicams filologs, valodnieks.

Ir drošas ziņas, ka Kants ļoti labprāt un dažu reizi pat līdz aizrautībai mīlējis rotaļāties ar saviem biedriem. Kādu reizi viņam pat uzlikts sods par to, ka viņš ceļā uz skolu rotaļu priekā tā aizmirsies, ka atnācis uz skolu bez grāmatām, kuras bija kaut kur uz ceļa nolīcis. Ceļš uz skolu un pilsētas galvenām daļām veda pāri «zaļam tiltam», kas atradās viņa vecāku mītnes tuvumā. Šeit koncentrējās visa Pregeles upes kuģniecības dzīve, kas bez šaubām saistīja viņa uzmanību un sniedza vienu otru ierosinājumu prātam un fantāzijai. Te bija redzami lielā vairumā plosti un plostnieki no Polijas un arī tālbraucēju kuģi no Anglijas, Holandes, Skandināvijas u.c, pie kam bija dzirdamas dažādas valodas, redzami īpatnēji tērpi un ļaužu paražas.

Kants universitātē

Beidzis Collegium Friedericanum, Kants tanī pašā 1740. g. 16 ar pus gadu vecs iestājās Karaļauču universitātes Filozofiskā fakultātē; viņš immatrikulēts 24. septembrī. Kants nodevās galvenā kārtā matemātikas, filozofijas un dabaszinātņu studijām, jo sevišķi tāpēc, ka ģimnāzijā matemātikas un filozofijas pasniegšana bija vājās rokās, bet dabaszinātņu trūka. Kanta prātam slāpa pēc visaptverošām un dziļām zināšanām un atziņām. Viņš klausījās arī teoloģiju pie sava iecienītā labvēļa profesora Šulca. Uzskatu, ka Kants pa priekšu būtu iestājies Teoloģijas fakultātē, nav iespējams pierādīt. Kants patstāvīgi un īpatnēji nosprauda savu studiju plānu, sekodams savām iekšējām prāta un gara tieksmēm, un viņš klausījās teoloģijas priekšmetus tikai aiz tīrām zināšanu slāpēm. Karaļauču universitātei vairumā nebija ievērojamu un zinātniski krietnu mācības spēku, sevišķi veco profesoru skaitā. Vislielākā nozīme Kanta filozofiskizīnātniskā attīstībā starp mācības spēkiem piekrita ārkārtējam profesoram M ā r t i ņ a m K n u t c e n a m, kas bija apdāvināts un izcils spēks loģikā un metafizikā. Viņš arī bija pietists un Volfa-Leibnica racionālistiskā virziena filozofs, ar ļoti daudzpusīgām zināšanām un ievērojamu paidaģoģisku talantu. Šis mācības spēks uzturēja ar Kantu arī svētīgu personīgu satiksmi, dzīvi rūpēdamies par viņa intelektuālo attīstību. Bez tīri filozofiskām disciplīnām Kants klausījās pie Knutcena arī matemātiku un, domājams, arī augstāko astronomiju, psiholoģiju, dabas filozofiju, dabisko tiesību mācību, retoriku u.c, jo visus šos priekšmetus Kanta iemiļotais profesors nolasīja vēl viņa studiju laikā.

Knutcens, tāpat kā Kants, dzimis Karaļaučos, 10 gadus priekš sava ģeniālā audzēkņa. Jau 15 gadu vecumā viņš iestājās dzimtās pilsētas universitātē, to spidoši beidza un tikai 21 gadu vecs ieguva tanī ārkārtēju profesūru loģikā un metafizikā. Knutcens tātad attīstījās un zinātniski nobrieda ārkārtīgi agri, Kanta ģēnijs turpretim izraisīja savu bagātību un oriģinalitāti lēnā pakāpeniskā gaitā, un lēnām arī nodzisa viņa spožums un spēks, bet Knutcens, strādādams pāri spēkiem, pārāgri izdedzināja savu dzīvības enerģiju un nomira tikai 37 gadus vecs, 1751. gadā; periodiem viņš lasījis līdz

6 lekcijas dienā. Ar Kantu viņam vienā ziņā arī tā līdzība, ka arī Knutcens nodevās tikai klusai filozofa – zinātnieka un profesora dzīvei un nekad neatstāja savu dzimto pilsētu tālāk par dažām jūdzēm. Viņš, tāpat kā Kants, bija Fr. Šulca stipri ietekmēts un, līdzīgi pēdējam, centās filozofiski apvienot pietismu ar apgaismības virziena idejām un uzskatāms par vienu no ievērojamākiem Volfa skolas piekritējiem, kurš uzrādīja arī zināmu patstāvību un dziļumu, atšķirdamies ar to no parasto filozofu-eklektiku tipa. Viņa loģikā sastopami arī *e m p ī r i s t i s k i* domu gājieni, angļu filozofa empīrista *L o k a* garā, kā, piem., apgalvojums, ka iekšējā un ārējā pieredze ir visas mūsu atziņas avots. Viņš augsti cienīja *Ņ ū t o n u* un centās popularizēt un izplatīt šī ģeniālā dabas pētnieka nemirstīgās atziņas. Savā habilitācijas rakstā (1733.) Knutcens aplūko jautājumu par attiecību starp miesu un dvēseli un noteikti atraidīja Leibnica mācību par prestabilēto, Dieva iepriekš noteikto harmoniju starp dvēseli un miesas kustībām. Zināmā mērā zem Ņūtona domu iespaida, viņš šo sakarību uzskata kā pasaules doto lietu vispārīgās savstarpējās iedarbības īpašu gadījumu, tā ka miesa un dvēsele atrodoties tiešā iedarbības sakarā. Savus filozofiskos uzskatus Knutcens izteicis pētījumā „Darbīgo spēku sistēma» (1745.), kas uzskatāms par viņa galveno darbu. Tam apstāklim, ka Knutcens piegriezta Kanta interesi angļu filozofijai un Ņūtona dabas matemātiski-eksaktām teorijām, bija ļoti dziļa un tāli ejoša nozīme Kanta filozofiskā attīstībā un viņa filozofisko problēmu uzstādījumā un aplūkojuma īpatnībā. Dabiskā tieksme izlīdzināt to izglītības vienpusību, kādu bija radījusi ģimnāzija, sevišķi mudināja Kantu nodoties arī fizikas un matemātikas studijām, un šo zinātņu saistīšana ar filozofijas problēmām bija tas, kas sevišķi pievilka Kantu pie Knutcena. Knutcens lasīja, tāpat kā vēlāk Kants, ļoti daudzus un dažādus priekšmetus: loģiku, augstāko matemātiku, fiziku, praktisko filozofiju, racionālo psiholoģiju, astronomiju, dabas filozofiju, dabiskās tiesības, retoriku, algebru u.c. un lekcijas par šīm disciplinām Kants, pēc Borovska aizrādījuma, esot «bez izņēmuma apmeklējis.» Liela nozīme Kanta filozofiskā attīstībā piekrita arī Knutcena un Kanta draudzīgai personīgai satiksmei. Par šo apstākli

biogrāfs Borovskis saka: „Knutcens, gudrais prātu pārbaudītājs, atrada viņa teicamās spējas, uzmodināja viņu privātās pārrunās, aizdeva viņam *N ū t o n a* darbus un, tā kā Kantam bija patika pie tiem, viņš devā tam visu, ko viņš prasīja no viņa lieliskās, bagātīgi .apgādātās bibliotēkas.» Pie tam Knutcens nemeklēja un negaidīja, lai Kants būtu viņa akls piekritējs un pielūdzējs, bet centās izaudzināt no viņa *p a t s t ā v ī g u* domātāju, kādā virzienā raisījās arī Kanta ģenijs, drīzi pārspēdams savu apdāvināto skolotāju. „Knutcens,» saka Borovskis, «vēl piedzīvoja, ka jaunais koks, ko viņš bija dēstījis un maigi kopis, nesa augļus, kam vajadzēja radīt apbrīnošanu: jo četri gadi pēc iestāšanās universitātē mūsu filozofs sāka apstrādāt darbu par „dzīvo spēku vērtēšanu...» No šī laika filozofija, matemātika, sevišķi arī astronomija bija vienmēr un visu mūžu viņa sirds lieta.» Sakarā ar to jāatzīmē, ka Kanta pirmie 11 darbi, izņemot habilitācijas rakstu 1755. g., visi veltīti dabaszinātniskiem jautājumiem.

Kantam, kā studentam, nācās pastāvīgi pārvarēt materiālās dzīves grūtības un dzīvot ļoti šauri un trūcīgi, tāpēc ka tēvs maz varēja viņu pabalstīt. Studiju laikā Kants nedzīvoja vairs pie vecākiem, bet irēja atsevišķu istabu un bieži dzīvoja kopā ar savu labāko studiju biedru un draugu *V l ō m e r u*. Kanta labvēlis Šulcs pabalstīja reizēm materiāli arī pašu Kantu, liekot pievest viņam malku istabas apsildīšanai. Viņš pasniedza stundas par lētu maksu un repetēja ar bagātiem kommlītoņiem lekcijas, kuras tiem bija grūtākas. Kad Vlōmers pārgāja uz Berlīni, kāds viņam labvēlīgs kommlītonis, no Juridiskās fakultātes, izgādāja viņam brīvu dzīvokli un sniedza ievērojamu pabalstu. Arī vēl viens otrs studiju biedrs dažādā veidā pie gadījuma viņu materiāli pabalstīja, tā medīķis Trummers u.c. Cik grūti Kantam nācies sisties cauri, liecina tādi fakti, ka viņam dažu labu reizi vajadzēja sēdēt mājā, kamēr drēbnieks izlabo viņa vienīgo svārku, vai arī aizgūt svārkus, bikses vai zābakus no kāda kommlītoņa. Kad kāds apģērba gabals bija pavisam nonēsāts, tad draugi sameta līdzekļus jauna iegādāšanai. Jau kā students, Kants dzīvoja ļoti kārtīgi un solidi. Viņš nebija drūms un vienpusīgs, bet nemīlēja studentu parastās izpriecas un nakts jautrības. Viņa iemīļotā atpūta un izklai-

dēšanās bija biljarda spēle, kurā viņa pastāvīgie dalībnieki bija draugi Vlōmers un Heilsbergs. Šinī spēlē Kants un viņa draugi bija tā ievingrinājušies, ka reti kad gājuši uz māju bez peļņas. Studiju laika beidzamajā posmā Kanta tēvu ķēra trieka, un tas kļuva darba nespējīgs, tā ka viņš nekā nevarēja palīdzēt savam dēlam – studentam. Viņš mira 1746. gada martā un apglabāts klusi kā nabags bez liķa nodevām. Atzīmēdams šo notikumu ģimenes bibelē, Kants piemetina, ka Dievs aizgājušam nav ļāvis piedzīvot šinī dzīvē daudz prieka. Arī viņa māte, kas mira 1737. g. decembrī, tikusi tāpat, nabadzības dēļ, klusi un bez garīdznieka apglabāta. Tā grūtos ārējos apstākļos pagāja Kanta bērnība, tā pagāja arī viņa jaunība studiju laikā. Bet Kants nebija gļēvulis un nezaudēja dūšu, bet ar pacietību un stingru un noteiktu gribu cīnījās uz augšu par spīti visām grūtībām, likstām un likteņa sitieniem. Viņa iemīļotā devīze jau tanī laikā bijusi romiešu dzejnieka *V e r ģ i l i j a* vārdi: Tu ne cede malis, sed contra audentior ito (Tu nepadodies likstām, bet jo droši tām pretim stāties). Tā nesteigdamies, pacietīgi un intensīvi strādādams, Kants absolvēja studijas Karaļauču universitātē 1746. gadā, iesniedzams zinātnisku rakstu ar nosaukumu: „Gedanken von der wahren Schätzung der lebendigen Kräfte». Šis pirmais Kanta zinātniskais darbs tika iespiests ar viņa tēvoča kurpnieku meistara Richtera palīdzību 1749. g. Šis pētījums aplūko tanī laikā dzīvi pārrunātu mēchanikas strīdīgu jautājumu – kā izmērīt dabas kustinātāju spēku lielumu, pie kam Kants mēģināja atrast izlīdzinājumu (kas tomēr nav uzskatāms par pareizu) starp Dekarta un Leibnica uzskatiem šinī lietā. Darbā izmanāms jaunības dedzīgums un stipra pašapziņa; te redzama arī Kanta ciešā apņemšanās ziedot sevi zinātniski-akadēmiskai gaitai, meklēt, pētīt un sludināt droši patiesību, neklausot nekādām autoritātēm, kā tikai prāta aizrādījumiem. «Es esmu sev nospraudis ceļu,» raksta šeit Kants, «kuru es gribu iet. Es sākšu savu gaitu, un nekas nedrīkst mani kavēt šo gaitu turpināt.» Pagāja tomēr ilgs laiks – 9 gadi, līdz Kants guva iespēju iesākt akadēmisku darbību savas dzimtās pil-sētas universitātē. Lai gan pirmais zinātniski-literāriskais mēģinājums visumā nav izdevies, tomēr tanī sastopami

atsevišķi asprātīgi un dziļi domu gājieni un vērojama liela zināšanu bagātība filozofijā, matemātikā un dabaszinātnēs. Te arī sastopams pirmais mēģinājums atrisināt jautājumu par telpas būtību, sakarā ar norādījumu, ka telpas trīs izmērījumi (dimensijas) un citas tās īpašības atkarājas varbūt no sevišķas priekšstatīšanas formas, kas īpatnēja mūsu dvēselei. Sekodams savam skolotājam Knutcenam, viņš noteikti aizstāv Ņūtona mācību par pasaules gravitāciju (pievilkšanas spēku) pret Dekarta un Leibnica piekritējiem. Kants atzīmē arī valdošās metafizikas nezinātnisko stāvokli un progresa trūkumu tanī, viegli izskaidrodams jau problēmu par atziņas nepieciešamām robežām, kas vēlāk kļuva par viņa kritiskās filozofijas dzīvības nervu.

Mājskolotāja un privātdocenta gadi

Pēc studiju beigšanas Kants, līdzīgi daudziem citiem materiāli nenodrošinātiem kandidātiem, bija spiests nodarboties par mājskolotāju vairākās Austrum-Prūsijas turīgās aristokrātu ģimenēs. Ievērojot satiksmes neērtības un citus saimnieciskus apstākļus, Austrum-Prūsijas muižnieki un citi turīgi ļaudis ļoti bieži audzināja un mācīja savus bērnus pašu mājās, uzticot šo uzdevumu mājskolotājiem – «informatoriem vai hofmeisteriem», kā toreiz viņus apzīmēja. Bez Kanta, arī tādi slaveni vācu filozofi kā Fichte, Šellings, Hegels un Herbartss kādu laiku darbojušies par mājskolotājiem. Vispirms Kants bija par mājskolotāju reformēto mācītāja Anderša ģimenē, kas dzīvoja kādā ciemā Jutšenā (Jutschen) starp Insterburgu un Gumbinenu. Kants mācīja Anderša trīs dēlus, apm. līdz 1750. g. Šis mājskolotāja laiks Kanta dzīves gājumā ir tas posms, par kuru uzglabājies ļoti maz drošu ziņu. Pēc tam viņš turpināja savu paidagoga amatu majora fon Hülzena ģimenē Gross-Arnsdorfā pie Elbingas, mācīdams 2 Hülzena mazos dēlus (6 un 10 g. vecumā). Šeit Kants darbojās ilgāku laiku, iekarodams šīs ģimenes siltu pateicību, sirsnīgu cieņu un mīlestību. Ilgā sarakstīšanās starp Kantu un Hülzenu pēc tam, kad viņš beidzis darboties viņa ģimenē par mājskolotāju, arī liecina par sakaru ciešumu un sirsnību. Atzīmējams, ka vecāko dēlu Frīdrihu Hülzenu Kants uzņēma pie sevis pansijā, kad šis

atnāca uz Karaļaučiem un iestājās universitātē. Fr. Hülzens, domājams zem sava humānā audzinātāja svētīgā iespaida, vēlāk dāvāja brīvību saviem dzimtļaudīm, par ko ķēniņš Frīdrichs Vilhelms III iecēla viņu grāfu kārtā. Par trešo – grāfa Joh. Keizerlinga j dzimtu Rautenburgā nav droši zināms, vai Kants tanī bijis arī par mājskolotāju. Ar šo augsti izglītoto ģimeni Kantam bija tuva satiksme arī pašos Karaļaučos, kur grāfs ar savu ģimeni mēdza pavadīt ziemu. Grāfiene Keizerlinga bija gudra, apdāvināta un ļoti izglītota sieviete, ar stipri attīstītām filozofiskām interesēm, un viņa nodarbojusies arī literāriski un gleznieciski. Viņa uzgleznojusi Kanta portreju ar ļoti jauneklīgu izskatu, kas rāda viņu ne vecāku par 30 gadiem. Grāfienes māja Kants piesavinājās ārēju izveicību un galantas manieres sabiedriskā un viesīgā satiksmē. Kants augsti stādīja uzvešanās smalkumu un spēju savaldīt sevi, kas esot nepieciešamas īpašības katram attīstītam cilvēkam, bet ienāda uzpūtīgu iedomību, tukšus komplimentus un liekas ceremonijas. Savas smalkās un atjautīgās uzstāšanās dēļ Kantu privātdocenta gados daudzinaja arī par «eleganto maģistru». Grāfienes Keizerlingas māja Kantu saistīja arī interesantās sarunas, sevišķi pie pusdienas galda, par franču, itāļu un angļu literatūru. No šī paraduma Kants bija ieguvis stipru tieksmi uz ilgām galdu sarunām labu draugu un paziņu vidū, sevišķi pašā mājā.

Par saviem mājskolotāja laikiem Kants mēdza runāt jokodams un izteicās, ka laikam nekad neviens nav bijis tik sliktis Hofmeisters kā viņš. Šis darbs esot liela māksla, lai piemērotos bērnu nojēgumiem un sekmīgi ar viņiem nodarbotos. Par šī Kanta dzīves posma iekšējo nozīmi Borovskis atzīmē: «Klusā dzīve uz laukiem nodereja viņam uzcītības veicināšanai. Šeit viņa galvā tika vilktas līnijas dažam labam pētījumam, dažs pat pilnīgi izstrādāts,» kas pēc 1754. g. sāka drīz cits pēc cita parādīties klajā. Šo laiku Kants intensīvi izlietoja savu zināšanu paplašināšanai, smeldamies atziņas no visu zinātņu avotiem.

1755. g. Kantam pēc ilgas gaidīšanas beidzot izdevās saistīties pie Karaļauču universitātes pār privātdocentu. Maģistra grāda (tagadēja vācu doktora grāda) iegūšanai viņš tā gada 17. aprīlī iesniedza Filozofijas fakultātei zinātnisku

rakstu par tematu: De ingugi – «Par uguni». Uz šī raksta pamata fakultāte vienbalsīgi piešķīra Kantam maģistra (magister artium) grādu. Svinīgais publiskais promocijas akts notika tā paša gada 12. jūnijā, uz ko bija ieradušies ļoti daudzi pilsētas ievērojami mācīti vīri un jauno maģistru uzņēma ar dziļas cieņas pilnu atzišanu. Jāatzīmē, ka Kanta vārds mācīto vīru aprindās bija kļuvis diezgan pazīstams ar viņa pirmiem zinātniskiem rakstiem, kas modināja uzmanību. Tā paša gada 27. septembrī no pulksten 8–12 priekšpusdienā Kants publiski aizstāvēja savu disertāciju jeb habilitācijas rakstu: Principiorum primorum cognitionis metaphysicae nova dilucidatio – „Metafiziskās atziņas pirmprincipu jauns apgaismojums», ar ko ieguva tiesības docēt universitātē. Ar 1755./56. g. ziemas semestri Kants uzsāka akadēmiskā darbinieka gaitu un turpināja to bez pārtraukuma 40 gadus – līdz 1796. g. ziemas semestrim. Dažādu ārēju nelabvēlīgu apstākļu dēļ slavenais filozofs 15 gadus nostrādāja par privātdocentu, līdz tikai savā 47. dzīvības gadā ieguva kārtēju profesūru.

Kants lasīja daudz un dažādas disciplīnas. Jau pirmā semestrī viņš lasīja loģiku, metafiziku, matemātiku un varbūt arī fiziku; bet nākamā semestrī arī jau fizisko ģeogrāfiju. Šis bija viens no viņa iemīlotiem kursiem, ar kuru viņš dzīvi saistīja dažādo aprindu klausītājus ar visdažādākām intelektuālām interesēm. Bez šiem priekšmetiem Kants vairāk vai mazāk bieži lasījis vēl par šādām zinātņu nozarēm: filozofijas enciklopēdiju, dabisko teoloģiju, morāles filozofiju, dabiskām tiesībām, vienu semestri mēchaniku, mineraloģiju (vienu semestri) un antropoloģiju, kura blakus ģeogrāfijai bija viņa iemīlotais kurss. Savu apbrīnojamo daudzpusīgo zināšanu un dziļo domu bagātību Kants prata ļoti sistemātiski, dzīvi un skaidri celt priekšā klausītājiem, saistot tos, sevišķi antropoloģijas un ģeogrāfijas lekcijās, ar dzīvu atjautību, smalku asprātību un popularitāti.

Herders, kurš arī kādu laiku bija Kanta klausītājs un piekritējs, zīmīgi apraksta savu iespaidu no Kanta kā skolotāja un filozofa (skati viņa «Briefe zur Beförderung der Humanität», 29. vēstule): «Man bija laime pazīt filozofu, kurš bija mans skolotājs. Viņam dzīves ziedošākos gados piemita

jaunekļa možums, kas, kā es ticu, pavadīja viņu līdz vissirmam vecumam. Viņa atklātā, domāšanai veidotā piere, bija neiznīcināma gaiša gara un prieka mitekļis; no viņa lūpām plūda visbagātāko domu pilna runa; humors, asprātība un atjautība bija viņa rīcībā, un viņa mācības priekšnesums bija vissaistošākā satiksme. Ar to pašu garu, ar kādu viņš pārbaudīja Leibnicu, Volfu, Baumgartenu, Krūziju, Jūmu un sekoja Keplera, Ņūtona, fiziķu dabas likumiem, viņš uzņēma arī tanī laikā klajā nākušos Russo rakstus, viņa Emīlu un Heloizi, kā arī katru viņam zināmu kļuvušu dabas atklājumu, novērtēja to un vienmēr atgriezās atpakaļ pie *d a b a s* brīvas pazišanas un *c i l v ē k a m o r ā l i s k ā s v ē r t ī b a s*. Cilvēces, tautu, dabas vēsture, dabas mācība, matemātika un pieredze bija tie avoti, ar kuriem viņš darīja dzīvu savu priekšnesumu un satiksmi; nekas zināšanas cienīgs nebija viņam vienaldzīgs; nekāda intriga, nekāds aizspriedums, nekāda godkārbība ar savu vārdu nebija viņam ne mazākais vilinājums, salīdzinot ar patiesības paplašināšanu un noskaidrošanu. Viņš uzmudināja un patīkami spieda uz pašdomāšanu (Selbstdenken); despotisms bija viņa dabai svešs.»

Atalgojums, ko Kants kā privātdocents saņēma par savām lekcijām, bija neliels un svārstīgs, bet, ievērojot prāvo klausītāju skaitu, sava iztikšana viņam bija droša, jo vairāk tāpēc, ka viņš prata kārtīgi un taupīgi dzīvot, pat iekrājot vēl jaunības gados zināmu summu nebaltām dienām. Bez tam Kants pelnījās klāt ar privātstundām, ko pasniedza dažiem turīgiem studentiem, un ar privātlekcijām (privatisima), kuras lasīja izmeklētām personām. Kants pasniedzis stundas matemātikā un fortifikācijā arī krievu virsniekiem, kad septiņgadu karā Austrum-Prūsiju līdz 193z ar Karaļaučiem bija okupējis krievu karaspēks (Karaļauči tika ieņemti 1758. g. 22. janvārī).

1758. g. kļuva brīva kārtēja profesora katedra loģikā un metafizikā. Kants iesniedza lūgumu uz krievu ķeizarienes Elizabetes vārda ļaut ieņemt viņam šo vakanto amatu. Tomēr Kantam nelaimējās: krievu gubernators ģenerālis Korfs jautājumu izšķīra tīri ārīšķīgi un formāli, atdodams priekšroku pāris gadu vecākam, bet zinātniski neievērojamam

privātdocentam Bukam, kurš līdz ar Kantu sacentās uz šo katedru. Savus eksistences līdzekļus mazliet pavairot Kantam izdevās 1765. g., kad viņam, uz paša lūgumu, tika piešķirts ķēnišķīgās pils bibliotekāra palīga amats – par niecīgu – 62 dālderu lielu atlīdzību gadā. Jau 1762. g. ar profesora Boka (Bock) nāvi kļuva brīva profesūra poēzijā, kas kara apstākļu dēļ kādu laiku tika atstāta neieņemta. 1764. g. šī katedra tika piedāvāta Kantam, bet pēdējais no tās atteicās, atrazdamš sevi pēc gara spēju īpatnībām par nepiemērotu poēzijas profesūrai, jo vairāk tāpēc, ka šīs katedras pārstāvim vajadzēja cenzēt dzejojumus, kas rakstīti akadēmisku jubileju gadījumiem, kā arī pašam sacerēt dzejas lafiņu un vācu valodā oficiāliem svētkiem un notikumiem.

Kanta slava ar katru gadu pieauga un viņa zinātniskie nopelni tika oficiāli atzīmēti arī ķēniņa pavēlē. 1769. g. viņš saņēma uzaicinājumu pieņemt kārtēju profesūru Erlangenes universitātē, bet 1770. g. viņš tika uzaicināts arī uz Jēnu. Kants jau taisījās aiziet uz Erlangeni, bet drīz pašos Karaļaučos kļuva brīva katedra loģikā un metafizikā, ko atstāja viņa agrākais sāncensis Buks, pāriedams uz matemātikas katedru. Ar ķēniņa Frīdriha Lielā pavēli Kants 1770. g. 31. martā tika apstiprināts par kārtēju profesoru loģikā un metafizikā pie Karaļauču universitātes. Ar šo gadu sākas jauns un svarīgākais posms Kanta dzīvē un darbā, ne tikai akadēmiskā stāvokļa, bet arī filozofiskās attīstības ziņā, noslēdzot priekškrīti un ievadot kritisko periodu viņa domāšanā, kuras ģeniālais un pamazām nobriedušais auglis bija 1771. g. iznākušā «Tirā prāta kritika», kas nozīmēja veselu apvērsumu filozofisko atziņu pasaulē.

No priekškrīti perioda Kanta rakstiem kā galvenie un raksturīgākie būtu minami šādi: Dabaszinātņu laukā – sevišķi ievērojams ar savu oriģinalitāti ir viņa 1755. g. iznākušais pētījums «Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels». Šeit Kants izveido ģeniālu kosmogonisku mācību par pasaules izcelšanos mēchaniskā ceļā no pirmatnējas kopmasas miglāja stāvoklī. Šī vielu masa pamazām sacietē, atdalās pateicoties centrā dzēja spēkam atsevišķas matērijas daļas, no kurām izveidojas planētas, kas top pievilktas no centrālā kodola jeb saules un sāk riņķot ap to pēc

Ņūtona formulētiem debess mēchanikas likumiem. Līdzīgu mācību, kā zināms, vēlāk izvirzīja franču dabaspētnieks L a p l a s s. «Ja visas planētas cēlušās no saules matērijas,» saka Kants, «tad jāpieņem, ka saules blīvums līdzinās visu atsevišķo planētu vidējam blīvumam, ņemot tās kopā.» Attiecīgie izmērojumi apstiprināja Kanta hipotēzi. Pats Kants pie tam ir pārliecināts, ka pasaules mēchaniskās izcelšanās hipotēze pilnīgi savienojama ar uzskatu par dievišķo gribu, kas valda pār pasauli ar stingru noteiktu likumību un izmanāma arī tai kārtībā, kā izceļas un harmoniski kustas debess spīdekļi un citi ķermeņi.

Tuvā sakarā ar minēto kosmogonisko darbu stāv 1763. g. iznākušais apcerējums «Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration des Daseins Gottes» – „Vienīgi iespējamais pierādījuma pamats Dieva esamības demonstrēšanai». Šis pierādījums pastāv atzinumā, ka pasaules iespējamība domājama tikai pieņemot, ka ir Dievs. Viņš šeit asi kritizē agrākos Dieva esamības pierādījumus. Šo rakstu viņš nobeidz ar raksturīgiem vārdiem: «Visnotaļ vajadzīgs pārliecināties par Dieva esamību, bet nebūt nav tikpat vajadzīgs viņa esamību d e m o n s t r ē t » (t. i., prāta līdzekļiem pierādīt). Šis sacerējums daudz sekmēja Kanta vārda popularitāti vācu mācīto vīru starpā. 1764. g. sākumā nāca klajā neliels apcerējums, kas uzrakstīts franču elegantu eseju garā, – viegli, dzīvi, atjautīgi un populāri, ar daudz konkrētiem piemēriem un cilvēku praktisku pazīšanu; tas saucas «Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen». Te Kants no psiholoģiskā viedokļa aplūko, pa daļai zem anģļu filozofu iespaida, daļuma un cildenuma jūtas to dažādās nokrāsās, sakarā ar cilvēku īpatnībām pēc dzimuma, temperamenta un tautības. – Metafizikas problēmas tiek apgaismotas «Pētījumā par dabiskās teoloģijas un morāles principu skaidrību», kur svarīgs ir norādījums, ka matemātikas priekšmeti nav reālas lietas, bet ideāli veidojumi, kas satur to, ko ar definīcijām viņiem piešķir; tāpēc matemātiskos nolikumus iespējams noteikti pierādīt. Metafizikas uzdevums turpretim izpētīt pašu ī s t e n ī b u, un tāpēc te ar tīru jēdzienisku domāšanu vien nav īstas atziņas iegūstamas. Te jau vērojamas dažas kriticisma domu ieskaņas.

Vēl noteiktāki pret spekulētāju metafiziku un šaubīgu misticismu Kants uzstājas satīriskā rakstā „Träume eines Geistersehers, erläutert durch Träume der Metaphysik» (1766. gadā) – „Garu reģa sapņi, izskaidroti ar metafizikas sapņiem». Šeit Kants asprātīgi izsmej tānī laikā ārkārtīgi populāro garu reģi (spiritistu) zviedru Svedenborgu, kas arī daudz rakstījis par visādām mistiskām parādībām. Kants atzīst, ka nav iespējams ar zinātnisku drošību kaut ko noskaidrot par reliģiskās ticības lietām, kas stāv ārpus reālās pieredzes. Visas spekulācijas šinī virzienā par viņpasauli esot neauglīgas un bīstamas fantāzijas. Šeit Kants vēl vairāk tuvojas savai kriticisma pamatdomai par metafiziku: tai nepiekrīt uzdevums uzstādīt pozitīvas atziņas par pārjuteklisko pasauli, bet sistemātiski aprādīt cilvēka prāta atziņas robežas.

Kants – profesors un filozofiskā kriticisma pamatu licējs

Saskaņā ar universitātes noteikumiem, Kants jauno profesora amatu uzsāka ar publiskas disertācijas aizstāvēšanu universitātes lielajā klausītavā 1770. gada 21. augustā. Latīņu valodā sarakstīta, Frīdriham Lielajam veltītā disertācija saucas „Dissertatio de mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principis» (Disertācija par jutekliskās un intellīgiblās pasaules formu un principiem). Šis pētījums tad nu arī uzskatāms par pirmo k r i t i s k ā perioda darbu, kur noteikti un sistemātiski top izvirzīta doma par to, ka laiks un telpa nav par sevi esošas, no izzinošā subjekta neatkarīgas īstenības, bet apziņas s u b j e k t ī v ā s f o r m a s, resp., kārtības veidi, kuros top tvertas skatāmas parādības. Pēc šī pētījuma Kants zinātniski-literāriskā ziņā aplūkst uz 11 gadiem, kamēr 1781. g. parādās klajā viņa lēni un klusi nobriedušais galvenais darbs «Tīrā prāta kritika». Pa šo starpu Kants publicējis pāris neliela apmēra gadījuma apcerējumus. Profesūra Kantam nodrošināja bezrūpīgāku ārēju eksistenci un lielāku, kauču arī tikko pietiekamu, algu, tā ka viņš lekciju skaitu nedēļā varēja tagad pamazināt. Un tomēr Kants vēl lasīja caurmērā ap 14 stundu nedēļā un pa lielākai daļai no plkst. 7–9 rītā. Kants lasīja paša dzīvoklī īpaši

šim nolūkam ierīkotā klausītavā. Kad 1783. gadā Kants par ietaupīto kapitālu nopirka nelielu 2 stāvu māju ar dārziņu, arī tanī viņš lika ierīkot klausītavu un pastāvīgi savas lekcijas lasīja tanī. Mūsu filozofs lasīja pilnīgi brīvi; uz nelielas lapiņas, ko viņš mēdza ņemt līdzi, bija īsumā atzīmētas tikai vadošās domas. Viņš pūlējās lasīt, piemērojoties vidusmēra klausītāju izpratnes līmenim. Kants mēdza teikt: «Es nelasu ģēnījumiem, jo tie paši sev izlauzīs ceļu; arī ne muļķiem, jo tie nav pūliņu vērts, bet tiem, kas stāv vidū un kam jāsaprotas savam nākamam arodam.» Savos priekšlasījumos par tikumību Karaļauču gudrais runāja ne tikai uz prātu, bet saīlņoja arī savu klausītāju sirdis, jo viņa paša personības būtībā dega tikumiskais spēks un patoss, kas tikumības praktiskos principus nostāda visus viņa filozofijas centrā. Lasot Kants sēdēja aiz zemas katedras, bet tā, ka viņš pāri tai varēja pārredzēt visus klausītājus, pie kam savu skatu viņš mēdza fiksēt uz kādu no tuvumā sēdošiem klausītājiem. Ja pie šāda klausītāja kaut kas nebija pieklājīgā kārtībā, tad tas profesoru traucēja un izklaidēja. Viņa balss bija klusa, bet skaidra un patīkama. Savās lekcijās viņš mīlēja arī mazus atjautīgus ekskursus jeb novirzījumus no galvenā temata, tā radīdams priekšnesumā zināmu dažādības dzīvumu. Klausītāju skaits viņa galvenajosursos (par loģiku un metafiziku) svārstījās starp 70 un 100, tātad viņa klausītava visus pat nevarēja ietilpināt un daudziem bija jāstāv priekštelpā. Kants interesējās ne tikai par savu studentu mācības gaitu, bet arī par viņu personīgo labklājību. Studenti Kantu ļoti cienīja un mīlēja un savu uzmanību pret viņu izpauda atsevišķos gadījumos svinīga pagodinājuma veidā. Savā akadēmiskā darbā, kā visur, Kants bija ļoti apzinīgs un punktuāli kārtīgs. Kāds viņa klausītājs – biogrāfs liecina, ka 9 gadu laikā Kants neesot izlaidis nevienu lekcijas stundu, ne arī nokavējis ceturtdaļstundas.

Kanta vārds ar katru gadu kļuva pazīstamāks un plaši atzīts. Viņš saņēma vairākus uzaicinājumus pāriet darboties citās izglītības iestādēs ārpus viņa dzimtās pilsētās. 1775. g. viņam piedāvāja akadēmiskās ģimnāzijas direktora amatu Jelgavā, Kurzemes hercogistes metropolē. Bet Kants šo aicinājumu nepieņēma, bet norādīja uz savu brāli Johanu.

Direktora palīga vietu Jelgavas pilsētas skolā (ne akadēmijā) pieņēma Kanta brālis teologs Johans Heinrichs Kants, kurš vēlāk bija par mācītāju Jaun-Saules un Vec-Saules draudzēs (pie Bauskas) un mira 1800. g. Ar savu brāli Latvijā (Kurzemē) ģeniālais Karaļauču filozofs diezgan daudz korespondējis.

Lieli Kanta cienītāji bija arī Prūsijas kanclers fon Šrēters (Schröter) un sevišķi Frīdriha Lielā izglītības ministrs fon Cedlics (Zedlitz), kuram Karaļauču ģēnijs veltījis savu «Kritik der reinen Vernunft». Cedlics piedāvāja Kantam spīdoši atalgotu (800 dālderu) filozofijas profesūru Halles universitātē, kas bija ievērojamākā un visvairāk apmeklētā Prūsijas valsts universitāte. Vilinošie noteikumi un spožās perspektīvas tomēr neuzvarēja Kantu, un viņš no šī godinošā aicinājuma atteicās. Viņš bija pieticīgs cilvēks, kas nemeklē plašu arēnu, plašus līdzekļus un sakarus, bet mierīgu dzīvi un klusu koncentrētu darbu iemīļotā dzimtā pilsētā, kur viņam bija arī savs labu un mīļu draugu pulciņš. Bez tam, kā pats filozofs atzīstas, katra pārmaiņa radot viņā bailes un viņš palika uzticīgs dzimtai pilsētai un tās augstskolai līdz mūža galam.

Kanta iekšējā interese un intelektuālā enerģija kopš 1770. gada galvenā kārtā veltīta nepārtrauktām intensīvām pārdomām par sava galvenā darba filozofiskām problēmām. Savu jauno kriticisma uzskatu par atziņas būtību un tās robežām Kants no sākuma domāja izteikt samērā nelielā darbā, kam projektēja nosaukumu «Par cilvēka atziņas robežām». Bet jaunās atziņas mācības doma auga arvien dziļumā un plašumā, prasīja arvienu jaunas koncentrētas pārdomas un pētījumus, kas beidzot tikai pēc 11 gadiem kā apžilbinoša saule parādījās visā savā ģenialitātes briedumā un spēkā – viņa nemirstīgā «Tira prāta kritikā». Šī darba izcelšanās un nobriešanas vēsturei ļoti svarīgas ir Kanta vēstules, kuras viņš rakstīja Markam Hercam Berlīnē par savu kritisko uzskatu iekšējās veidošanās gaitu. Hercs, pēc aroda ārsts, bija viens no Kanta mīļākiem audzēkņiem, kas uzstājās arī kā oponents pie viņa disertācijas aizstāvēšanas 1770. gadā.

Kādā savā vēstulē drīz pēc disputa Kants aizrāda, ka ne tikai filozofu, bet vispāri visu cilvēcīgo uzdevumu labā

svarīgi esot zināt izšķirību starp to, kas pieder mūsu atziņas spējai kā tādai, un to, kas pieder pie pašu priekšmetu būtības; tāpat esot jāzin, kas dibināts uz cilvēka gara spēju subjektīviem principiem, ciktāl tie sakņojas ne tikai juteklībā, bet arī prāta funkcijā. 1772. gadā rakstītā vēstulē Kants raksta: «Ilgu laiku man vēl kaut kā būtiska trūka, kas īstenībā ir atslēga visiem metafizikas noslēpumiem, kura līdz šim pati nav sapratusi. Es proti, sev jautāju: uz ko pamatojas priekšstata attiecība pret priekšmetu.» Tas ir modernas atziņas teorijas centrālā problēma, kas formulējama arī tā: kā atziņas attiecas pret īstenību? kā izzinošais subjekts ar saviem priekšstatiem un savām domām spēj aptvert lietas? Kad Kants savas kritikas filozofijas pamatuzskatu bija sev noskaidrojis, viņš cerēja savu reformatorko darbu uzrakstīt, ieskaitot arī tikumības filozofiju («praktiska prāta kritiku»), apmēram 3 mēnešu laikā. Bet pagāja vēl veseli 9 gadi, pirms Kants savu ilgo pārdomu augli varēja sniegt atklāšanai – un pie tam pagaidām tikai par teorētisko filozofiju. Kants bija pārliecināts, ka viņa pērtījums dos filozofijai jaunu virzienu, un tāpēc, apzinādamiem lielo atbildību, kas guļ uz viņa, izvairījās no enerģijas un laika šķiešanas sīkāku rakstu apcerēšanā un centās pēc iespējas rūpīgāki nobriedināt un iekšēji iznēsāt sagatavojamo pamatdarbu. Visa viņa pārdoma notika tikai viņa galvā, un viņš nerakstīja un nepārlaboja uzrakstīto. Ne tikai problēmu dziļums un viņu aplūkojuma rūpība neļāva Kantam ātrāk nākt klajā ar ģeniālo darbu, bet arī nestipras veselības apstākļi spēlēja šinī ziņā zināmu lomu, kā tas redzams no viņa vēstulēm.

Beidzot 1780. g. vasarā Kants stājās pie ilggadīgā pētījuma uzrakstīšanas. Pats Kants liecina, ka viņš «Tīrā prāta kritiku» sarakstījis apm. 5 mēnešu laikā, pie tam ar vislielāko uzmanību pret tā saturu, bet ļoti maz rūpēdamies par izteiksmi un pietamību lasītājam. Mūsu metropolei Rīgā pieder gods būt par to vietu, kur šis, filozofijā jaunu laikmetu ievadītājs darbs, tika vispirms apgādāts. Šī viņa darba izdevējs bija Hartknoch's Rīgā (vēlāk Kimmela grāmatu veikals), kas lika iespiest plašo manuskriptu 1780. g. decembrī un laida to klajā 1781. g. jūlijā. Iznākušā grāmata aptvēra 55 loksnes, pie kam Kants no izdevēja saņēma tikai

4 dālderus par loksni, tātad kopsummā 220 dālderus un ap 12 brīveksemplāru. Šo vācu filozofijas ģeniālāko darbu no sākuma uzņēma gandrīz ar pilnīgu klusu ciešanu un viņa oriģinalitātes un nozīmes neizprašanu. Samērā maz ievērojamais filozofs H a m a n s skeptiski pazobojās kādā vēstulē Herderim par šo lielo darbu un nosauca Kantu par «prūšu Jumu» (Hjūmu- E.B.), tātad neliegdams viņam arī izcila domātāja nozīmi. Asprātīgais filozofs M e n d e l s o n s atzinās, ka viņš neesot spējīgs šo darbu saprast, bet viņš tomēr cerot sava mūža laikā izsekot šī pētījuma domām. Pirmo recenziju, redaktora ļoti sakropļotu, 1782. g. janvārī publicēja filozofs Garve «Göttingenas mācīto ziņās», redzēdams «Tirā prāta kritikā» angļu filozofa B a r k l e j a domu atkārtojumu. Vēlāk Garve atzina savas atsauksmes vienpusību un nepareizību un augsti cienīja Kantu kā filozofu. Lielā mērā piepildījās paša Kanta vārdi, ka viņš ar saviem pētījumiem nācis gadu simteni par agru un ka tikai pēc simts gadiem viņa darbus pareizi saprātis, par jaunu pētīs un atzīs. Kants saprata, ka viņa domu izteiksme un valoda «Tirā prāta kritikā» tiešām ir pārāk grūta un komplicēta un vietām neskaidra. Tāpēc viņš nolēma sarakstīt populārāku un īsāku «Tirās prāta kritikas» domu attēlojumu. To viņš arī izdarīja savā nākamajā grāmatā: «Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik die als Wissenschaft wird auftreten können», kas parādījās 1783. gadā un ļoti sekmēja Kanta domu popularizēšanu un saprašanu. Iepazīšanos ar Kanta filozofiju un viņa slavu ļoti veicināja K ā r l i s R e i n h o l d s Jēnā ar savām «Vēstulēm par Kanta filozofiju», kuras viņš iespieda, sākot ar 1776. gadu, savā laikā ievērojamā nedēļas laikrakstā «Teutscher Merkur». Reinholds prata attēlot Kanta uzskatus ar lielisku daiļrunību, pārliecības siltumu un lielu izteiksmes skaidrību un vienkāršību. Viņš uz šo rakstu pamata ieguva profesūru turpat Jēnas universitātē un bija pirmais, kas mācīja Kanta filozofiju no augstskolas krēsla. Šie raksti un priekšnesumi radīja vispārīgu interesi par lielā karaļaucieša filozofiju. Viņa slava un iespaids sāka nu pieaugt ar apbrīnojamu plašumu un spēku, un arī ārpus Vācijas viņš kļuva jau pazīstams. Jēna kļuva uz vairāku gadu desmitiem par Kanta un vispāri vācu filozofijas centru, kas pulcēja sevī

sava laika vācu ievērojamākos garus. Pie tādiem piederēja arī dzejnieks Šillers, kurš ieņēma ārkārtēju profesūru universitātē un bija Kanta filozofisku ideju dedzīgs piekritējs, bet vienā otrā ziņā mēģināja tās arī pārveidot, saskaņā ar savām dzejnieka gara īpatnībām, mīkstinot, piem., Kanta ētikas rigorismu (stingrību) ar «daiļā gara» (Schöne Seele) jēdzienu. Ar dziļu pārliecību un valodas spēku Šillers arī no savas puses ļoti veicinājis Kanta filozofisko uzskatu izplatīšanu.

Pats Kants vairs nerūpējās par to, lai savu jauno mācību darītu pieietamāku plašākai izpratnei, bet, iegājis septītā gadu desmitā, visu savu atlikušo dzīves laiku centās taupīgi un apdomīgi izlietot sava filozofiskā pasaules uzskata tālākai izveidošanai un noslēgšanai. Sakarā ar to, arī ar savām vēstulēm viņš kļūst skopāks gan biezuma, gan arī garuma ziņā. Savā literāriskā darbībā Kants sistemātiski attiecina «Tīrā prāta kritikā» iegūtās filozofiskā criticisma, resp., transcendentālā ideālisma pamatdomas uz visiem galvenajiem filozofiskas domāšanas un zinātņu novadiem. 1786. gadā iznāk pētījums «*Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*», ko varētu nosaukt arī par „dabas metafiziku”; te Kants criticisma garā mēģina noskaidrot dabas fizioloģijai galvenās problēmas un pamatjēdzienus, saprotot pie tam matēriju dinamiskā nozīmē kā spēku centru sistēmu. 1784. gadā žurnālā «*Berlinische Monatschrift*» viņš publicē rakstu par vēstures filozofijas jautājumiem ar nosaukumu: «*Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*»; kā ievads criticisma ētikā 1775. gadā parādījās neliels darbs „*Grundlegung zur Metaphisik der Sitten*» – „Tikumu metafizikas pamatojums». Viņa galvenais darbs ētikā tika izdots 1788. gadā ar nosaukumu «*Kritik der praktischen Vernunft*» – «Praktiskā prāta kritika». 1787. gadā, jau otrā izdevumā iznāca «Tīrā prāta kritika», kur Kants. bija izdarījis vienu otru labojumu un jaunu uzsvērumu, piešķirot lielāku nozīmi arī Ding an sich – sevī esošo lietu – jēdzienam. Kanta mūžā viņa galvenais darbs iznāca pēc tam vēl trijos izdevumos, kas saskan ar otro. Savu aistētikas filozofiju un dziļu teoriju par mērķpiemēriības principu dabas aplūkošanā Kants

izteicis 1790. gadā iznākušā pētījumā «Kritik der Urteilkraft» – «Spriešanās spējas kritika», kas, blakus «Tīrā prāta kritikai», uzskatāms par dziļāko un ievērojamāko Kanta darbu. Savus uzskatus par reliģijas būtību un nozīmi mūsu filozofs galvenā kārtā attēlojis darbā «Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft» – «Reliģija tīrā prāta robežās» (1793. g.), kurš uzskatāms par beidzamo no viņa ievērojamākiem darbiem. Tuvāk izveidotu mācību par tikumību, tiesībām un valsti atrodam vienā no vēlākiem Kanta darbiem, kas iespiests 1797. g. 2 daļās ar nosaukumiem: «Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre» un «Metaphysische Anfangsgründe der Tugendlehre», bet 1798. gadā, otrā izdevumā apvienotas pētījumā ar vienu nosaukumu «Metaphysik der Sitten, in zwei Teilen». Kanta darbs par antropoloģiju iznāca 1798. g. un saucās «Anthropologie in pragmatischer Hinsicht». No mazākiem pēdējā laika darbiem īpaši atzīmējams apcerējums par mūžīgo mieru – «Zum ewigen Frieden» (1795. g.), kur Kants izteic savu projektu, kā novērst karu iespējamību un likt drošus pamatus tautu un valstu mierīgai kopdarbībai un attīstībai. Kanta cēlās ģeniālās idejas šinī jautājumā ar Tautu Savienības nodibināšanu ir pa daļai atradušas praktisko piepildījumu un piepildījuma sistemātiskus mēģinājumus.

Kanta dzīves pēdējais posms. Viņa nāve

Kantam nācās vairākas reizes izpildīt arī universitātes administratīvus amatus. 1776. g. vasarā viņam pirmo reizi bija jāuzņemas Filozofijas fakultātes dekāna amats. Saskaņā ar fakultātē noteikto satversmi, viņš, ievērojot savu rindu, līdz 1791. g. vēl 5 reizes ieņēma dekāna amatu, kas ar daudzajām sīkajām un apgrūtinotajām darīšanām nemaz nebija viņam patīkams. Vēlāk Filozofijas fakultāte, nākot pretim paša Kanta noteiktai vēlēšanai, nolēma viņu pilnīgi saudzēt šinī ziņā un vairs neuzlika viņam dekāna pienākumu izpildīšanu.

1786. g. Kantu pagodināja pirmo reizi ar augstākā akadēmiskā amata piešķiršanu – viņš tiek ievēlēts par universitātes rektoru un uzņemas šo amatu savā 62. dzimšanas dienā. Šinī dienā sevišķi dedzīgie cienītāji pasnie-

dza viņam šim notikumam sacerētu dzejoli, kurā cildināja savu filozofu kā jaunatnes tēvu, vadoni, draugu un skolo-tāju. 1788. g. vasarā Kantam otru reizi tika piešķirts rektora amats. Arī rektora pienākumu izpildīšanu lielais filozofs iz-juta kā nepatīkamu nastu, kas viņu stipri atrauj tīri filozofis-kam pētīšanas darbam; šie pienākumi, starp citu, esot viņu traucējuši pienācīgi nodoties «Tīrā prāta kritikas» otrā izde-vuma sagatavošanai. Bet kamēr Kants bija administratīvā amatā, viņš to pildīja ar lielāko apzinību, taisnīgumu un cie-nīgumu. Arī Berlīnes zinātņu akadēmija, ievē-rodama Kanta lielos zinātniski filozofiskos nopelnus, ievē-lēja viņu 1786. gadā par savu locekli. Par savu locekli vēlāk ievēlēja Kantu arī Pēterpils, Sijenā un, isi priekš nāves, arī Parīzes akadēmijas. Akadēmiķa titulam pats Kants nepie-griezta nekādas vērības un arī nemēdza to piemetināt savu darbu titullapās un parakstos. Atzīmējama Kanta it seviš-ķos nopelnus, valdība ar 1779. g. piešķīra Kantam arī se-višķu algas palielinājumu par 220 dālderiem. Bet apmēram ap to pašu laiku, kad Kants piedzīvoja goda un atzinības ap-liecinājumus, viņa kluso, mierīgo, tikai patiesības pētīšanai ziedoto dzīvi aptumšoja un sarūgtināja konflikts ar reakcio-nāri-klērikālo izglītības ministru Vōlneru, kurš ar īpašu rīkojumu 1794. g. noliedza Kantam lasīt un publicēt kaut ko par reliģiju, atrazdams, ka Kants ar saviem uzskatiem no-niecinot un satricinot kristīgās mācības un ticības pamatus. Tāpat tika noliegts Karaļauču Universitātes Filozofijas un teoloģijas fakultātes pasniedzējiem lasīt par Kanta reliģijas filozofiju, kā tā izteikta darbā «Religion innerhalb der Gren-zen der blossen Vernunft».

Prūšu valdības politiskā kursa straujā maiņa stāvēja ciešā sakarā arī ar Lielās franču revolūcijas izcelšanos 1784. g., no kuras iespaida uz vācu sabiedrību šī valdība ļoti baidījās. Šī revolūcija no sākuma tika vācu progresīvi do-mātāju pilsoņu aprindās uzņemta ar simpātiju, kā brīvības un taisnības nesēja. Arī Kants no sākuma iekšēji simpatizēja šai kustībai un tās ideāliem, kuros redzēja tikumisko ideju lielo cēlo varu. Bet Vōlneram apgaismības laikmeta idejas bija bīstami spēki, kas sekmēja revolucionāru un naidīgu kustību pret valsti un baznīcu. Tāpēc viņš sāka niknu cīņu

pret apgaismības brīvdomātājiem un brīvdomības tendencēm Prūsijā. Vispirms viņš ievada ārkārtīgi stingru cenzūru pret preses un vārda brīvību..

Tam sekoja famozais rikojums par reliģiju 1788. g. (Religions-edikt), ar kuru tika noteikta birokrātiska kontrole par amata personu reliģisko pārliecību un uzticamību.

Kanta darbu par reliģiju («Religion innerhalb u. tt.») Berlīnes cenzūra noliedza publicēt, bet ar Karaļauču Teoloģijas fakultātes atbalstu šis darbs tomēr parādījās klajā un guva lielu piekrišanu. Pēc viena gada tas piedzīvoja jau otru izdevumu. Tas bija kā dadzis acīs reakcionāram prūšu ķēniņam Frīdriham Vilhelmam II. Viņš pavēlēja Völneram asāk uzstāties pret Kantu, un sekas bija jau minētā 1794. g. oktobrī izdotā ķēniņa pavēle ar Völnera līdzparakstu. Šī pavēle sākās raksturīgiem vārdiem: «Mūsu augstākā Persona jau kopš ilga laika ar lielu nepatiku novēroja, ka Jūs savu filozofiju nelietīgi izlietojat svēto rakstu un kristietības dažu pamata mācību sakropļošanai un nonicināšanai, kā sevišķi Jūs to darījuši savā grāmatā «Religion innerhalb der blossen Vernunft», tāpat citos savos apcerējumos.»

Atbildē uz šo pavēli Kants ar cienīgu un skaidru pašapziņu atraidīja viņa domu un nodomu negatīvu iztulkojumu, bet apsoliya padoties ķēniņa prasījumam kā «viņa majestātes uzticamākais pavalstnieks». Kants klusēja, negribēdams savas atziņas par reliģijas jautājumiem piemērot pret savu sirdsapziņu, kā viņam šķita, nepamatotiem prasījumiem. Pēc ķēniņa Frīdriha Vilhelma II nāves (1797. g.) viņš neuzskatīja sevi vairs par saistītu ar doto solījumu un atkal brīvi pauda savas domas arī reliģijas jautājumos. Kā Kanta reakcija uz šo konfliktu uzskatāms viņa 1798. g. iznākušais raksts «Der Streit der Fakultäten» – «Fakultātu strīdus», kur, starp citu, principiāli aplūkots jautājums par attiecību starp teoloģisko un filozofisko fakultāti, bīblisko un filozofisko teoloģiju, ticību un prātu un aizrādīts, kādiem līdzekļiem un kādā veidā jācinās zinātnes laukā.

Smagais 1794. g. konflikts ar Prūšu reakcionāro valdību manāmi atsaucās arī uz Kanta veselību un spēku. Kopš šī laika vecuma vājums Kanta garīgā un miesīgā personā sāka arvien redzamāki pieņemties. 1795. g. viņš jau stipri ierobe-

žoja savu lekciju skaitu, bet 1796. g. 23. jūlijā nolasīja beidzamo lekciju – par loģiku. Sakarā ar Kanta šķiršanas no akadēmiskās mācības darbības, Karaļauču studenti 1797. g. 14. jūnijā sarīkoja atvadišanos no sava ievērojamākā un slavenākā profesora, ierazdamies, mūzikas pavadībā, svinīgā gājienā pie Kanta dzīvokļa un pasniegdami vecajam filozofam cildinošu dzejojumu.

Kā spilgtākās vecuma zīmes bija vērojamas *a t m i ņ a s* un *r e d z e s s p ē j a s* pakāpeniska mazināšanās. Vēlāk tam pievienojās pieaugošs ēstgribas trūkums, netīksme izkustēties, vispārīgs gurdenums, garīga apātija un nevarība. Kopš 1798. g. Kants nepieņēma nekādus uzaicinājumus kaut kur ciemoties un pats pie sevis mājās pieņēma tikai tuvākos draugus. 1799. g. viņš saviem draugiem saka bēdīgus vārdus: «Mani kungi, es esmu vecs un vājš; jums jāskatās uz mani kā uz bērnu.» Tanī pašā gadā viņš bija spiests izbeigt mazus pastaigāšanās gājienus pēc tam, kad reizi bija pakritis uz ielas.

Neskatoties uz pamazām pieaugošo spēku sabrukumu, Kants pūlējās veikt vēl lielāku nodomu –, formulēt kopsakarā visu savu filozofiju, sarakstīt «Tīrās filozofijas sistēmu tās visumā». Bet šis darbs palika nepabeigts, un atrastie fragmenti liecina, ka te mums darīšana ar agrāko uzskatu vāju atkārtojumu. Viņa garīgā enerģija bija par daudz jau izšķiesta. Sakarā ar ārkārtīgi intensīvo intelektuālo darbību, Kants uz vecuma dienām arvienu jo vairāk cieta no spiediena galvā, kura cēloni viņš pats gan iedomājās citur esam – pie šīm grūtībām esot vainīga gaisa *e l e k t r ī b a* !

1803. g. 22. aprīlī, gadu priekš nāves, Kants savu galda draugu intimā pulciņā nosvinēja 79. dzimšanas dienu, uz kuru viņš ar rūpību un priecīgu interesi bija sataisījis. Bet šis sarīkojums atnesa viņam maz prieka, jo neparastā viesību atmosfēra viņu ļoti nogurdināja un it kā apdullināja. Kad tā pašā gada 1. augustā viņu apmeklēja viņa audzēknis un draugs Jachmanis, Kants viņu nekādi vairs nevarēja pazīt. Par savu iespaidu savā Kanta biogrāfijas 17. vēstulē Jachmanis izsakās šā: «Ak, Dievs! Kas ir cilvēks un kas ir liels cilvēkā? Sava laika lielākais gars, kura skatam nekas nepalika apslēpts, kurš ar savu spēku aptvēra visu dabu, visu cilvēciskas zināšanas lauku, kurš caur maldu dziļo tumsu

atklāja saulaino ceļu uz debess gudrību, uzcēla filozofijas nesatricināmu celtni un apgaismoja pasauli ar gaišo patiesību, šis gars daudzus mēnešus priekš šķiršanās no sava miesīgā orgāna nevarēja saistīt savā starpā nedaudzus jēdzienus un pacelt tos apziņas skaidrībā. Šim cilvēkam, kurš ar savu mācību modināja Eiropas gudrajos apbrīnošanu, vajadzēja ļauties, lai viņa vecā māsa teiktu viņam priekšā atsevišķus vārdus gluži parasto domu apzīmēšanai.»

Kanta māsa, par kuru te runa, bija viņa jaunākā, 1731. g. dzimusi, māsa Barbara, kura bija apprecējusi amatnieku Teneru, bet drīz kļuva atraitne. Viņa vēl bija stipra sieviete. Pēdējā Kanta dzīvības gadā tā pārnāca viņa mājā, lai koptu nevarīgo, lēni nīkstošo brāli. Šo pienākumu, ko viņa bez kurņēšanas uzņēmās, viņa pildīja ar lielu pacietību, rūpību un maigumu. Uzticīgs un ļoti vērtīgs palīgs un draugs Kantam, kopš 1790. g., bija viņa agrākais klausītājs *Vasianskis*, pēc amata diakons. Viņš baudīja Kanta absolūtu uzticību, un 1801. g. Kants uzticēja Vasianskim savas saimniecības un naudas lietu pārziņāšanu. Vasianskis rūpējās par Kantu ar lielāko uzmanību, taktu un mīlestību. Vasianskis pats sīki un pareizi aprakstījis Kanta dzīves pēdējos gadus, viņa mājas dzīvi un raksturu ļoti vērtīgā biogrāfiskā darbā, kas iznācis jau Kanta nāves gadā (1804.) un saucas «*Immanuel Kant in seinen letzten Lebensjahren. Ein Beitrag zur Kenntnis seines Charakters im häuslichen Leben aus dem täglichen Umgange mit ihm*». Slikti sāka kalpot Kantam viņa sulainis Mārtiņš *Lampe*, kurš jau 40 gadus bija saistīts darbā pie vientulīgā filozofa – vecpuiša. Viņš izmantoja sava kunga labsirdību, palika arvienu nekārtīgāks, rupjāks, sāka dzert, tā ka ne vienmēr varēja palīdzēt Kantam pakustēties no vienas vietas uz otru, jo pats dažu reizi nebija stingrs uz kājām. Kants, pateicoties ilgajiem dienesta gadiem, bija par daudz pieradis pie *Lampes* un viņam nebija viegli atlaist viņu un ņemt mājā jaunu sulaini. Bet viņš tomēr 1802. g. sākumā bija spiests beidzot darīt to. Vasianskis bija jau laikus parūpējies par jauna krietna sulaiņa apgādāšanu. Pašā beidzamā laikā Kanta kopšanā par labu atlīdzību piedalījās arī kāds viņa māsas dēls, jo arī naktīs vajadzēja būt nomodā pie viņa gultas. Sakarā ar spēku

sabrukumu, Kants arī gulēšanu lika ierīkot savā darba istabā; turpat viņš arī ēda. Viņa pēdējie mēneši bija jau lēna miršana. 1803. g. oktobrī bija pirmo reizi triekas lēkme, pēc kuras viņa spēki sāka straujāki dzist. Decembra mēnesī viņš vairs nevarēja uzrakstīt salasāmā veidā savu vārdu. Viņa jutekļi gandrīz beidza darboties; balss kļuva tikko sadzirdama. Beidzamās divi nedēļas viņš vairs nepazina savu apkārtni. Kopš 3. februāra 1804. g. viņš gandrīz vairs nekā neēda. Pēc 8. februāra viņš uz īsu brīdi pat piecēlās no gultas. Periodiem viņš gulēja nemanā. Pāris dienas priekš nāves Vasianskis jautājis Kantam, vai viņš pazīstot viņu, mirstošais sirmgalvis nekā nav varējis pateikt, bet sniedzis viņam savu muti – domājams pateicības skūpstam. Pēdējo nakti viņa uzticamais draugs un kopējs Vasianskis palicis pie viņa gultas. Vasianskis vairākas reizes Kantam pasniedzis slāpju apmierināšanai vīnu, jauktu ar ūdeni. Viņš no tā mazliet it kā atžirdzis un spējis vēl pateikt: «I r l a b i» (Es ist gut). Tie bijuši viņa pēdējie vārdi. Pret rīta pusi, it kā sagatavodamies lielajam šķiršanās brīdim, viņš savu izkaltušo ķermeni izstiepis pilnīgi taisnā un kārtīgā stāvoklī un palicis tā līdz pašam nāves brīdim, kas iestājusies tā paša, 12. februāra rītā, taisni vienpadsmitās stundas beigās. «Viņa nāve – saka Vasianskis – bija dzīvības izbeigšanās, bet ne dabas varmācīgs akts, – tik mierīgi, tik klusi šķīrās no šīs pasaules lielā domu ģēnija dvēsele.» Un tas notika klusā saulainā dziļumā. Kādā rītā, kad tikai viegls mākonītis peldējis debess dziļumā. Kāds kareivis, stāvēdams uz tilta un redzēdams šo mākonīti, esot tuvumā stāvošajiem teicis: «Redziet, tā ir Kanta dvēsele, kas aizlido debesīs.» Pilsētā jau vairākas dienas iepriekš gāja valodas par Kanta nāvi. Kad šī ziņa kļuva skaidri zināma, tā ātri aplidoja visu pilsētu un iespidās arī tautas vienkāršās aprindās. Visi jūta un zināja, ka Karaļauči un pasaule zaudējusi vienu no lielākiem un garīgi skaidrākiem ģēnijiem, kādi jebkad dzīvojuši.

Kanta mirstīgas atliekas guldītas zemes klēpī ar lielu svinību 28. febr., īpašā profesoru kapu vietā pie paša Doma, resp., universitātes baznīcas. Vēlāk 1880. g. tika uzcelta īpaša kapliča pie šīs baznīcas austrumu stūra un šinī kapličā par jaunu apglabāja viņa pīšļus. Šīs kapličas sienā bija iezīmēti

pazīstamie vārdi no «Praktiskā prāta kritikas» noslēguma: «Zvaigžņotā debess pār mani un morāliskais likums manī». Šī kapliča samērā ātri sabojājās no atmosfēras apstākļiem un to nojauca. Tanī pašā vietā, 1924. g., Kanta dzimšanas 200. g. piemiņas svinību laikā, 21. aprīlī atklāja un nodeva pilsētas sargāšanā jaunu, daudz cienīgāku kapliču. Tā atrodas klusā sētā pie Doma stūra un rāda aiz dzelzs sētiņas šķirstveidīgu akmeni, zem kura paglabāti Kanta pīšļi. Pār šo akmeni sedzas neliels jumts uz slaidām, apm. 10 metru augstām, četrstūrainām kolonnām no Saksijas sarkanīgā porfīra. Jaunais Kanta mauzolejs pieskaņots Doma arhitektoriskām līnijām un krāsai un atstāj cēli vienkāršu iespaidu.

Kanta dzīves veids

Kanta dzīve bija prāta diktētas likumības apbrīnojami noteikts iemiesojums. Nekas viņa dzīvē gandrīz nekad nebija padots nejaušībai, bet izrietēja no principiem un regulām, ko viņš bija atzinis par pareiziem un kā konsekventa ievērošana ienesa arī viņa ikdienišķā dzīvē ļoti stingru, var teikt, pat pedantisku noteiktību un kārtību. Kants bija pamatīgi un vispusīgi izpētījis sava vājā organisma īpatnības un prasības un atzinis, ka tikai ar stingri noteiktu dzīves veidu viņš varēs uzturēt veselu savu miesu un padarīt to par gara darbības pakalpīgu un drošu orgānu. Ar to pa daļai, blakus vispārīgai iedzimtai prāta principu un kārtības mīlestībai, izskaidrojama Kanta dzīves veida ārkārtīgā noteiktība.

Viņa dienas gaita noritēja pēc stingri noteikta iedalījuma. Kā ziemā, tā vasarā viņš cēlās augšā pulksten 5. Viņa sulainim Lampem bija jāpamodina kungs ceturksni priekš pieciem, un tas nedrīkstēja aiziet no guļamistabas, kamēr kungs nebija piecēlies. Tad Kants gāja uz savu darba istabu, kur iebaudīja 2 tases vājas tējas un izsmēķēja pipi tabakas; kafiju viņš uzskatīja par veselībai kaitīgu dzērienu. Pēc tam līdz plkst. 7 viņš gatavojās uz savām lekcijām; tās viņš lasīja paša mājas klausītavā no pīkst. 7–11. Pēc 1789. gada viņš lasīja tās tikai līdz plkst. 9. Pēc lekcijām viņš devās atkal uz savu darba istabu un strādāja pie saviem pētījumiem un pārdomām līdz plkst. 12 vai arī $\frac{3}{4}$ 1. Tad nāca pusdienas, ko viņš ieturēja vai nu viesnīcā vai arī ciemos, kur viņš diezgan

bieži tika ielūgts. Kants palika vecpūsis un ilgu laiku – līdz 1787. g. viņš nebija ierīkojis pats savu saimniecību. Viņam bija interesanti pusdienot ārpus mājas, jo tad viņš dabūja novērot dažādus cilvēku tipus. Mājās viņa pusdienu biedrs no sākuma bija profesors Krauss; vēlāk viņš mēdza pulcēt pie sava pusdienas galda 2–5 draugus un paziņas – cilvēkus no dažādām aprindām: te bija gan redzami ierēdņi, gan profesori, gan ārsti, garīdznieki, gan izglītoti tirgotāji, reizēm arī studenti, lai sarunās būtu vairāk interesantas dažādības. Starp Kanta draugiem un galda viesiem minami tirgotāji Jakobijs, M o t e r b i j s (Motherby), bankas direktors Rufmans, pilsētas prezidents un asprātīgais rakstnieks H i p p e l s, ārsti Hagens, Elsners, M o t e r b i j s jaunākais, Reušs; bez tam brāļi Jachmaņi u.c. personas. Sevišķi tuvu Kants bija sadraudzējies ar angļu tirgotāju G r i n u (Green), arī ļoti gudru un pedantiski kārtīgu cilvēku. Tuvā draudzībā Kants bija arī ar tirgotāja Moterbija ģimeni, kur bija arī mazi bērni; ar šiem Kants esot pratis ļoti labi apieties un jokot, piemērojoties bērnu saprašanas spējām. Kants vispār prata ieiet otra cilvēka personībā, atrast tajā daudz interesanta un vērtīga un cienīt to. Tāpēc tik dzīvi un interesanti ritēja laiks arī pie Kanta pusdienas galda. Tas bija Kantam īsts omulības un atpūtas laiks. Šīs pusdienas, kad n e d r i k s t ē j a r u n ā t p a r f i l o z o f i s k i e m j a u t ā j u m i e m, vilkās parasti līdz plkst. 4, dažu reizi pat līdz plkst. 6. Pats Kants sevišķi mīlējis runāt par politikas jautājumiem un bezbailīgi iestājies par franču revolūcijas idejām. Pusdienas bija vienkāršas: 3 garžīgi pagatavoti ēdieni un 2 pudeles vīna. Kants ēda ar lielu apetīti un ļoti priecājās, kad arī viņa viesi netau-pīja maltīti. Kā interesants sīkums atzīmējams, ka Kantam ļoti garšoja stiprs siers un sinepes, ko viņš pats mīlēja pagatavot. Pēc pusdienas maltītes Kants mēdza kādu laiku lasīt vai arī nodevēs iekšējām pārdomām.

Pulksten 7 Kants gāja 1 stundu pastaigāties un to viņš darīja kārtīgi katru dienu, ziemu vai vasaru, neskatoties uz laika apstākļiem. Viņa iemīļotais ceļš bija tā sauktais «filozofu dambis», pa kuru staigājot, kā pats Kants atzīstas, izdomājis «Tīrā prāta kritikas» galvenās domas. Viņa pastaigāšanās notika tik punktuāli noteiktā laikā, ka Kara-

ļauču pilsoņi pārbaudījuši pēc tā savus pulksteņus. Stāsta, ka viņš tikai vienu reizi nokavējis savu pastaigāšanos, aizrautībā lasīdams tikko saņemto Russo «Emīlu». Viņa gaita bijusi lēna un viņš gājis ar noliektu, drusku sānis pagrieztu galvu. Reizēm viņš atsēdies arī uz sola, lai atzīmētu svarīgākās domas, kādas staigājot ienākušas galvā.

Pārnācis mājās, viņš nokārtoja saimnieciskās darīšanas un pēc tam lasīja jauniznākušās grāmatas, žurnālus un politiskus laikrakstus, ceļojumu aprakstus, dabas zinātniskus, un higiēniskus rakstus. Dažu reizi šinī laikā pieņēma arī viesus vai aizgāja ciemā pie labiem paziņām. Krēslas stundās Kants mēdza pārdomāt lasīto vai arī loģiski veidot savas lekcijas un nākamos rakstus. Šādā pārdomu stundā viņš mēdzis stāvēt, atspiedies pie krāsns, un caur logu fiksēt skatu uz tuvējās baznīcas torni. Kad kaimiņa dārzā augošās papeles bija pastiepušās tik augstu, ka sāka aizsegt Kanta skatam minēto torni, viņš jutās traucēts un nelaimīgs. Dabūjis to zināt, laipnais kaimiņš, Kantam par patikšanu, licis apcirst papeļu galotnes. Taisni pulksten 10 vakarā Kants likās uz nakts dusu; beidzamos dzīves gados viņš gājis gulēt jau plkst. 9 un vēl agrāk. Un tā stingri noteiktā kārtībā un laikā ritēja lielā filozofa dzīves stundas un dienas, ārēji samērā vienmuļi, bet pilnas auglīga intelektuāla darba sprieguma, gara dzīvības, radošu domu dziļuma un bagātības. Arī savu darbu veidošanā viņš turējās pie zināmiem kārtības un taupības noteikumiem; tikai tad, kad plāns bijis noskaidrots un visos sīkumos izdomāts cauri un apceramais darbs kā kaut kas vesels nostājies viņa garīgā skata priekšā, viņš stājās pie tā uzrakstīšanas. Un šim darbam vajadzēja būt apstrādātam līdz beidzamajam punktam, tikai tad viņš to deva iespiešanā. Taupīdams laiku savu vērtīgo domu un atziņu sistēmātiskai izveidošanai, Kants savu sarakstīšanas ierobežoja uz minimumu un tāpēc vēstuļu skaits, ko viņš mums atstājis, nemaz nav liels.

Kanta personība

Kants, šis gara milzenis, domu titāns, savā miesīgā personā bija sikas un vājas, astēniskas konstitūcijas un pamaza auguma. Viņa galva bija ne visai liela, krūtis šauras un iekri-

tušas, stāvs drusku salicis, viens plecs drusku saliekts. Piere izcēlās ar savu augsto un plašo veidojumu un zilām, starojošām, dziļi vērīgām acīm. Viņa mati bija gaiši, sejas krāsa svaiga un veselīga; balss paklusa, bet skaidra un izturēta. Visa seja, acis un balss izteica skaidras un asas domas koncentrēto spēku, augstu ideālu apgarotību un rakstura noteiktību. Pats Kants liecina, ka viņš neesot nekad slimis bijis. Viņš mācēja valdīt pār savu vājo organismu un pats bija tā ārsts, jo viņa rīcībā bija tāds spēcīgs un drošs līdzeklis – kā viņa paša stiprā griba un ciešā apņemšanās. Ar gribas un pašsugestijas spēku Kants sekmīgi pārvarēja vienu otru fizisku grūtību, slimīgu kairinājumu un prata pasargāt savu organismu no pārāk agra novecojuma. Viņa jutekļu asums, kā zināms, arī sāka mazināties tikai pašos beidzamajos dzīves gados.

Prāta valdīšana, prāta suverenitāte un bezgalīga pietāte pret tā likumību, iekšējās gribas spēks un sirdsapziņas tikumiskais smalkums un skaidrība bija Kanta garīgās personības pamatelementi. Objektīva prāta, patiesības, pienākuma un cilvēciskās cieņas idejas pilnīgi noteica viņa domas, dzīvi un raksturu, piešķirot viņa personībai apbrīnojamu vienību, konsekveni un ceļu vienkāršību. Viņš nebija sauss kabineta filozofs, bet vispusīgi un dzīvi atsaucīgs domātājs un īsts dzīves gudrais, kurš dzīvoja tā, kā mācīja, un mācīja vienīgi to, ko savos prāta un sirdsapziņas dziļumos bija atzinis par patiesu un vērtīgu. Un viņa filozofijas un personības centrā dzīvo ne teorētiskās atziņas, bet tikumiskās pārlicības spēks, tikumiskais patoss, praktiskā prāta primāts (pirmība). Par visu augstāk viņš stāda cilvēka tikumiskā uzdevuma skaidru izpratni, labo gribu un tās konsekventu piepildījumu. Tikumisko vērtību viņš apzinās un izjūt kā absolūtu un svētu vērtību, uz ko pārnēs jau reliģiskās pietātes iezīmes. Savā būtībā Kants bija dziļi reliģiozs cilvēks, kas ticēja Dievam kā pasaules radītājam un tikumisko likumu devējam; viņš ticēja arī dvēseles nemirstībai, bet arī te reliģijā morāliskais pamats un saturs bija viņam noteicējs moments. Baznīcas gars un reliģijas kultiskā forma, atsevišķu dogmu saturs viņam personīgi bija svešs un pat nepatīkams. Šinī ziņā viņš izturējās brīvi un kritiski; no baznīcas

viņš vārda burtiskā nozīmē bēdzis. Lai to saprastu, jāņem vērā viņa skolas gadu vienpusīgās mācības un pārmērības audzināšanas reliģiskā režīmā.

Kanta intelekta īpašībās uzsverams kritiskās analīzes ašums, domu īpatnība un ģeniāls dziļums, apbrīnojams abstrakcijas spēks un metodes apzinība. Tālāk viņa domāšanā un atziņas īpatnībās jāatzīmē reta daudzpusība un īpatnēja asprātība, kā arī lielas arhitektoniskas veidošanas, sistematizēšanas un kārtošanas kāre. Raksturīgs viņa domai ir tas, ka tā reizēm izvērsas arī pārāk pedantiskā schēmatikā; neskatoties uz visu satriecošo, nežēlīgo kritiku, arī tendence meklēt, ja iespējams, pretējo domu un uzskatu izlīdzinājumu un sintēzi; tādas sintēzes auglis, kā zināms, ir viņa paša nodibinātais kriticisms. Bet noteicējs viņam visur ir tīrais lietīšķības un patiesības gars.

Kanta atmiņa pārsteidza ar savu plašumu, daudzpusību un precizitāti, nesdama sevī milzīgus erudīcijas un smalku un konkrētu novērojumu krājumus. Viņš interesējās ne tikai par filozofiski abstraktu lietu pētīšanu, bet arī reālās pieredzes pazišanu un eksaktas likumības izziņāšanu uz novērojumu pamata. Un šinī ziņā viņa atmiņas spēja – labi paturēt sevī arī konkrētos datus – nāca pateicīgi pretim viņa prāta uzdevumiem. Arī Kanta fantāzija, sevišķi vizuālās (redzes) iedomas spēja bija ļoti dzīva un bagāta, kā tas, starp citu, redzams no viņa lekcijām par antropoloģiju un fizisko ģeogrāfiju. Aistētiskā izjūta Kantam bija diezgan vāji attīstīta, bet ar prāta palīdzību un dažu reizi ar laimīgām intuīcijām viņš tomēr dziļi un ģeniāli pareizi izprata mākslas un aistētiskā pārdzīvojuma būtību, tā kļūdamas par modernās aistētikas zinātnisku nodibinātāju. Raksturīgi, ka viņam patika tikai didaktiskā dzeja, bet mūziku viņš nevarēja ciest.

Viņa sirds bija bērnišķīgi skaidra, gaiša un atsaucīga. Laipnība, pazemība, uzticēšanās un cieņa vērojama viņa attiecībās pret citiem. Tuvāku draugu un paziņu sabiedrībā Kants bija ļoti omulīgs, atjautīgs un dzīvs un labprāt veda galantas un asprātīgas sarunas ar dāmām, sevišķi interesēdamies par kulināro mākslu. Apprecējies viņš nav aiz principa, sevišķa prāta atzinuma, ka laulības dzīvē viņš nevarētu tik nedalāmi un pilnīgi nodoties lielās filozofijas misijas pie-

pildīšanai. Viņa biogrāfs apstiprina, ka Kants 2 reizes bijis iemīlējis. Viņa dziļi nopietnā raksturā nebija nekā drūma un smaga. Viņa līdzsvarotās dabas harmonija, pieticība un gaišums, priecīgs sirdsprāts, ko viņš apzinīgi uzsvēra, neļāva manāmi izteikties dvēseles dziļumos apslēptai melanholijas stīgai, kas pie ģēnijiem tik bieži sastopama!

Gudra pieticība, saprātīga mērenība, kluss darba, lietiskības un pienākuma hēroisms ieslēdz Kanta dzīvi un personību cēlas cilvēcības un vienkāršības viengabalainā lokā. Viņš nebija godkārīgs un nemeklēja slavas spožumu, bet tikai darbu – patiesības un cilvēcības vārdā. Tāpēc viņa vārds arī spīd lielo garu vēsturē ar tik skaidru, pievilcīgu un nedziestošu spožumu.

Kanta filozofiskā mācība

Kants, līdzīgi Sokrātam savā laikā, gribēja glābt zinātni, filozofiju un tikumību no skepticisma un subjektīvisma maldiem un postošām galējībām. Viņa kritiskā jeb transcendentālā ideālisma pamatdoma ir tā, ka īstu, patiesu atziņu un tikumiski pareizu vērtēšanu un darbību rada un noteic pats atziņas un darbības subjekts ar tajā iemītošā objektīvā, pārindividūālā saprāta ideālo, no pieredzes neatkarīgo, aprioro likumību. Ar šo viņa pamatdomu tālāk saistās svarīgā pārlicība, ka mūsu teorētiskā, resp., tīri zinātniskā atziņa ir imanenta, t.i., aprobežota ar laika un telpas kārtībā doto parādību pasauli, ko tveram ārējā un iekšējā pieredzē. Bet saprātīgā, tikumiski pamatotā ticība ar autonomās, brīvās gribas, tikumiskā likuma, nemirstīgas dvēseles un Dieva idejām modina atskārtumu par pārjuteklisku, augstāku garīgu pasauli, kur sakņojas cilvēka istā būtība un uzdevums. Šis atziņas pamazām nobrieda un īpatnēji izkristalizējās Kanta uzskatos kā to dažādo vadošo filozofisko mācību un tendenču apvienojums un pārkausējums, kas raksturo tā laika intelektuālo atmosfēru un filozofiskās strāvas: tās bija, no vienas puses, Leibnica-Volfa skolas dogmatiskais racionālisms, kas bez atziņas spēju pārbaudīšanas jeb kritikas iedomājas aptvert visu lietu dziļāko būtību, centās atrisināt visus metafiziskos jautājumus ar tīrās, spekulatīvas domāšanas palīdzību – un rezultātā radīja nepamatotu

un pretēju uzskatu jucekli. Tam pretim stāvēja Loka empīrisms un Hjūma skepticisms, kas noveda pie uzskata, ka droša atziņa par reālām lietām, objektīvo īstenību vispār nav iespējama un ka mums dota tikai personīgā, subjektīvā pieredzes parādību nejauša plūsma. Bez tam Kanta uzmanību lielā mērā saistīja un viņa domāšanu ietekmēja matemātikas un matemātisko dabaszinātņu neapšaubāmie un eksaktie sasniegumi – Ņūtona debess mēchanika, tikumiski-religīzie sirds prasījumi (iedzimtā reliģiozitāte, pietisma tendences), Ruso brīvības, tikumiskā cilvēka primāta jeb pārākuma un dabiskas attīstības idejas, angļu filozofu Hātčesona, Berka, Šeftsberija tikumiski-aistētiskās mācības. Sevišķi bez Hjūma un Ņūtona, Leibnica un Volfa Kanta filozofijas izcelšanās un īpatnējais raksturs nemaz nav domājams.

Kants pats apzīmē savu viedokli kā kritisku un nostāda to pretim dogmatismam, no vienas, un skepticismam, no otras puses; viņa criticism, var teikt, oriģinālā veidā apvieno racionālisma un empīrisma uzskatus. Pirms mēģinājuma izziņāt lietas un pasaules būtību, pirms ceļ filozofisku sistēmu, jāatbild uz svarīgo un izšķirīgo jautājumu: kas ir atziņa? Kā tā iespējama? Cik tālu sniedzas tās robežas? Ko vispāri «mēs varam zināt?» Tāpēc Kants iesāk ar atziņas iespējamības un tās sastāva, tās avotu un formu un noteikumu pārbaudi un analīzi no tīri lietišķā, objektīvā, gnoseoloģiskā viedokļa. Kā ir iespējama objektīva atziņa? Kā ir iespējama zinātne? – tā ir viņa «Tīrā prāta kritikas» galvenā, centrālā problēma.

Īsta, stingra atziņa, pēc Kanta uzskata, dota vispārnozīmīgu un nepieciešamu, aprioru un sintētisku spriedumu veidā. Sintētiskie spriedumi pretēji analītiskiem jeb paskaidrotājiem ir tādi spriedumi, kas subjekta jēdzienam pievieno kādu jaunu pazīmi un tā paplašina mūsu atziņu par zināmu lietu. Piemērs: spriedums – «visi ķermeņi izplatīti» ir analītisks apgalvojums, jo, domājot ķermeni, mēs domājam to kā kaut ko izplatītu; turpretim spriedums: «ķermenim piemīt smagums», ir sintētisks spriedums, jo smaguma pazīme, būtiski neietveras pašā ķermeņa jēdzienā. Vispārnozīmī-

gas, loģiski nepieciešamas un sintētiskas atziņas rodas matemātikā un matemātiskās dabas zinātnēs, kas vienīgi stingras, eksaktas zinātnes vārda ideālā nozīmē. Tādi spriedumi kā $5+7=12$, «divas malas trīsstūrī savā kopsummā ir garākas par trešo», «katrai pārmaiņai ir savs cēlonis», «materiāla daudzums (substance) pasaulē nevarojošs un nemazinājams» un tiem līdzīgi spriedumi ir vispārnozīmīgas un aprioras atziņas, kas uz pieredzes novērojumiem nepamatotas, bet gan katrā pieredzē attaisnojas un dara iespējamus pieredzes spriedumus (aposterioro atziņu, piem., «dzelzs izplešas no karstuma»). No pieredzes neatkarīgas aprioras atziņas iespējamas uz tā pamata, ka pašā izzinātājā apziņā funkcionē iekšēji nepieciešami kārtojamie likumi, vienības un saistījuma (sintēzes) formas, kas vienotas izzinātājā subjekta apziņas pirmveidībā. Visa mūsu sajūtu, vērojumu un priekšstatu viela (materiāls) nepieciešami iekļaujas un izkārtojas izzinātājās apziņas formās un tādā ceļā kļūst par noteiktu atziņu. Un vispār priekšmeti izzināmi tikai tiktāl, ciktāl tie ir subjekta priekšmeti, izveidoti pēc mūsu apziņas formām. Nav objekta bez subjekta, kas to uztver vai domā; par lietu īstenību ārpus apziņas loka jeb «lietām pašām par sevi» (Dinge an sich) mēs neko nevaram zināt. Par lietām mēs varam zināt tikai to, ko mēs paši tām piešķiruš, tajās iezīmējuši ar savas apziņas īpatnējo zīmogu. Savu jauno uzskatu, ko viņš pielīdzina Kopernika reformatoriskam viedoklim astronomijā, Kants pats formulē šādi savā «Tīrā prāta kritikā»: «Līdz šim pieņēma, ka katrai mūsu atziņai jāpiekārtojas priekšmetiem; tomēr ar šādu pieņēmumu visi mēģinājumi sasniegt a priori, ar jēdzieniem kaut ko, kas paplašinātu mūsu atziņu, cietuši neveiksmi. Tāpēc reiz jāmēģina, vai mēs netiksīm tālāk uz priekšu metafizikas uzdevumu atrisināšanā, ja pieņemsim, ka priekšmetiem jāpiekārtojas mūsu atziņai, kas tādējādi jau labāk saskan ar prasību pēc aprioras priekšmetu izziņu iespējas, proti, izziņas, kam kaut kas jānoteic par priekšmetiem, pirms tie mums doti. Šeit ir tāpat kā ar Kopernika pirmo domu: nevarēdams pietiekami labi izskaidrot debess kustības ar pieņēmumu, ka visi zvaigžņu bari griežas ap novērotāju, viņš mēģināja, vai neizdosies gūt labākus panākumus, ja

novērotājam liktu griezties, bet zvaigznes turpretim atstātu mierā.»¹⁴²

Atziņas spējas satur divus elementus jeb puses – j u t e k l ī b u (Sinnlichkeit) un s a p r a t n i (Verstand). Katrai šai pusei piemīt īpatnēji apriori kārtošanas un saistīšanas veidi: laika un telpas kārtībā kā tīrās uzskates (Anschauung) un uztveres nepieciešamas formas un d o m ā š a n a s k a t e g o r i j a s (pamatjēdzieni, saprašanas un viedokļi, piem., cēlonība, substance, vienība, nepieciešamība, iespējamība u.c). Bez šīm uzskates un sapratnes kārtotajām formām pasaulē mūsu priekšā būtu neaptverams un nesaprotams, akls sajūtu chaoss. Laiks (tīrās secības kārtība) ir iekšējās uztveres, telpa ārējās uztveres formas jeb schēmas, kurās ietverta katra sajūtu daudzējādība kā reālas atziņas saturs, kas dots neatkarīgi no subjekta, pateicoties sevī esošo lietu (Dinge an sich) irracionālās, nezināmās īstenības iedarbībai. Matemātika ir apriora zinātne tāpēc, ka tajā attēlo un formulē tās attiecības, to struktūru un likumību, kas piemīt laika un telpas formām, kā priekšmetu konkrētās uzskatāmības tīrām vispārējām schēmām. Katrs reālās atziņas saturs, kā jau teikts, top d o t s šinīs formās, bet loģiski saistīts un saprasts tas tiek, pateicoties domāšanas kategorijām. Mēs, piem., nesaprastu notikumu virkni, ja neattiecināsim uz to c ē l o n ī b a s j ē d z i e n u (kategoriju), jautādami: k ā p ē c t a s notika tā un ne citādi un tagad un ne agrāk? Kāpēc tik ātri nokalta te dārzā šis bērzs? – Bez uzskatēm (intuīciju materiāla) jēdzieni ir tukši, bet uzskates, vērojumi bez jēdzieniem ir akli – tā ir viena no raksturīgākām Kanta domām viņa atziņas mācībā. Šīs apriorās formas ir pieredzes un līdz ar to arī pieredzes priekšmetu iespējamības nepieciešami pirmnoteikumi.

Tirot vērojumu (intuīciju) un sapratnes pamatjēdzienu (kategoriju) saistījumi veido dabas zinātņu aprioros pamatlikumus, kuri izteic dabas vispārējās kārtības formas un likumus, piem.: «katrā parādības maiņā substance paliek, un tās lielums dabā nedz vairojas, nedz mazinās» (sub-

¹⁴² Kants I. *Tīrā prāta kritika*. Tulk. A. Rolavs. Rīgā: Andžs Rolavs, 1931.

stances pastāvības likums)¹⁴³ vai arī: «visas pārmaiņas notiek pēc cēloņa un veices saistījuma likumā»¹⁴⁴) (cēlonības likums). Domāšanas kategorijas attiecas tikai uz vērojumu, formām un uztveres dotībām, – ārpus pieredzes, ārpus parādībām tās neko nevar sintezēt, saistīt. Tādēļ cilvēka atziņa aprobežota tikai ar pieredzes faktu un pieredzes aprioru noteikumu un formu zināšanu. Bet evidenti un absolūti droši zināmais ir tikai paša uztvērēja un zinātāja subjekta uztveres un saprašanas tīras vispārīgas formas un vispārīgi principi, un tāpēc stingras, drošas zinātnes ir tikai *f o r m ā l ā s* zinātnes un uz tām pamatotie atziņu novadi – matemātika, matemātiska fizika, loģika un kritiskā transcendentālā filozofija. Transcendentā metafizika, kas iet pāri pieredzes un parādību robežām, mācība par lietu pārjuteklisko būtību un pirmpamatu nav iespējama kā zinātne. Transcendentās metafizikas galvenie jēdzieni – substancālā, nemirstīgā dvēsele, pasaules visums un Dievs ir saprāta (Vernunft) idejas tikai ar rēg u l ā t ī v u nozīmi, citiem vārdiem – tās izteic vadītājus viedokļus, ar kuru palīdzību prāta darbībā, tā jēdzienos un kārtulās tiek ienesta pilnīga sintēze, sevī noslēgta atziņas vienība. Neempīrisko, pārjuteklisko lietu esamību var *d o m ā t*, problemātiski pieņemt, bet noteikti *z i n ā t* par tām neko nevar.

Izeju un ceļu uz pārjuteklisko, «intelligiblo» pasauli atver un rāda *s i r d s a p z i ņ a s* gaisma, tikumiskā pārliecība un reliģiskā ticība, kas saistīta ar cilvēka kā saprātīgas būtnes augstākā uzdevuma izpratni un piepildīšanu. Kanta ētika iziet no tikumiskās apziņas īpatnējā fakta un mēģina apgaismot un formulēt tikumiskās vērtēšanas un darbības pamatlikumus un noteikumus. Arī šeit Kanta galvenais jautājums skan: 1) Kā ir iespējama tikumība un morāle? – un 2) kāds ir tikumiskās apziņas pamatlikums? Arī tikumiskās apziņas sfairā, praktiskā, t. i., gribu noteicošā prātā Kants atklāj aprioro, no pieredzes neatkarīgo momentu, tikumisko pamatlikumu jeb katēgorisko imperatīvu, vispārīga pienākuma ideju, kā vienīgo principu, kas tikumiskā nozīmē spēj

¹⁴³ Kants I. *Tirā prāta kritika*, 174. lpp.

¹⁴⁴ Turpat, 178. lap.

noteikt mūsu gribu. Kanta ētika ir 1) a b s o l ū t a, t. i., tās pamatprincips prasa darīt labu paša labā dēļ, neatkarīgi no blakus aprēķiniem, 2) f o r m ā l a – tā sniedz tikai vispārīgu formālu mēraukļu tikumiskas, resp., netikumiskas darbības pazīšanai, tā neraksta konkrēti priekšā, ko darīt, bet kā jāpārbauda mūsu darbības konkrētie mērķi, lai tos varētu tikumiski attaisnot, tālāk – treškārt, šī ētika ir a u t o n o m a, t. i., dibināta uz cilvēka tikumiskās pašnoteikšanās principa un 4) tā ir r i g o r i s t i s k a, ļoti stingra, kas nepieļauj kompromisu ar pienākumu cilvēka personīgās laimes tieksmēm par labu. Jābūtības pamatnormas, tikumiskie likumi, kas pavēl vispārnozīmīgi un kategoriski, ko cilvēkam darīt vai nedarīt, nav atvasināmi no faktiskās pieredzes, jo tā rāda tikai, kā cilvēki darbojas, ko tie dara un darījuši, bet nenoteic un nespēj sankcionēt to, kā jādarbojas un kas jādara vienmēr un visur, katram cilvēkam. Tikumiskā darbība nes savu vērtību un savu attaisnojumu sevī pašā; tā nevar vadīties no subjektīvām tieksmēm, nejaušiem un mainīgiem afektiem, ārēju panākumu un laimes aprēķiniem. – Labais tikumiskai gribai ir pats par sevi labais. Absolūta vērtība un absolūti labais ir pati l a b ā, a u t o n o m ā g r i b a, kas piepilda un tiecas piepildīt tikai savas pašas iekšējās konsekvences un saprātīgas vienības likumību. Būdams vispārnozīmīgs, tikumiskais likums jeb k a t e g o r i s k a i s i m p e r a tī v s noteic tikai gribas formu, t. i., tas prasa, lai pavēlei varētu piešķirt vispārīgas saistības pazīmi, bet nenoteic saturu, jo to var sniegt tikai konkrēta pieredze un atsevišķu mērķu gadījumi, kuriem vienmēr vairāk vai mazāk individuāls un nejaušs raksturs. Kanta kategoriskā imperatīva pārpazīstamā formulā skan tā: «Darbojies tā, ka tavas gribas maksima katrā laikā var tikt pacelta par vispārīgās likumdošanas principu», t. i., lai tā bez iekšējas pretrunas būtu attiecināma uz katru cilvēku, resp., saprātīgu būtni. Šim imperatīvam ir zināma radniecība (savā vispārīgā formālā rakstura ziņā) ar pazīstamo principu: «Ko tu negribi, lai tev dara, to nedari arī citiem».

Cilvēks, kā tikumiskā likuma autonomas nesējs un pildītājs, ir p e r s o n ī b a ar pašvērtīgu nozīmi un cieņu; brīvā, augstākā cilvēcība, kas realizējas tikumiskā darbībā, tajā

neaižskarama, svēta. Tāpēc cilvēku darbības kategoriskais imperatīvs izteicams arī šādā veidā: «Darbojies tā, ka tu cilvēcu savā un citu cilvēku personā nekad neizlietātu tikai kā līdzekli, bet vienmēr arī kā mērķi». Tikumības iespējas iekšējais noteikums ir brīvība, kā spēja noteikt sevi, savu gribu neatkarīgi no jutekliskām dziņām vienīgi ar tikumisko likumu jeb pienākuma tīro ideju. Kants saka: «Du sollst, denn du kannst» – Tavs pienākums to darīt, jo tu to vari. Ja cilvēks nedarbojas aiz tīras cieņas pret objektīvi saistītāju tikumisko likumu un viņa darbība tikai ārēji saskan ar pienākuma prasību, tad tai piemīt gan legalitāte, bet ne morālītāte (ista, tīra, tikumiska vērtība). Ja tirgotājs tikai tāpēc nemelo un nekrāpj, ka viņam bail no praktiski nepatīkamām sekām, tad šādam viņa «godīgumam» nav nekādas tikumiskas vērtības. Kants izjuta bezgali, var teikt, pat reliģiozu pietāti pret tikumisko likumību. «Divas lietas,» saka viņš savā «Praktiskā prāta kritikā», «pilda manu apziņu ar pastāvīgi jaunu un pieaugošu, apbrīnošanu un godbijību, jo biežāki un ilgāki mana pārdoma tām piegriežas: zvaigžņotā debess pār mani un morālais likums manī. Abas šīs lietas es nedrīkstu meklēt ārpus mana redzes aploka it kā tumsā tūtas vai kādā nepieejamībā un pieņemt tikai kā šķietamas; es redzu tās manā priekšā un saistu tās ar manas esamības apziņu.»

Pēc savā pieredzē tveramā, empīriskā rakstura cilvēks ir nebrīvs, padots dabas likumībai, bet savā dziļākā būtībā viņš ir ideālās, intelligiblās pasaules pilsonis un šinī ziņā viņš ir brīvs – brīvs no dabas cēloniskā spaida. Pilnīga iekšējā saskaņa ar tikumisko likumu, augstākā tikumiskā pilnība un brīvība nav šinī empīriskā pasaulē sasniedzama, bet šādu pilnību jeb svētumu prasa cilvēka iekšējā balsis un tāpēc saprātīga ticība postulē dvēseles personīgu nemirstību kā tikumiskās pašpiepildīšanās metafizisku noteikumu. Arī Dieva esamību Kants postulē uz praktiskā, tikumiskā prāta pamata kā absolūti pilnīgu, visgudru, vistsainīgu un visspēcīgu būtni, kas spējīga nodrošināt cilvēkam pilnu augstāko labumu, kā tikumības un svētlaimes vienību. Cilvēkam vajaga būt laimes cienīgam, un svētlaimes cienīgs

viņš kļūst tikai ar tikumības piepildīšanu. Tātad augstākā labuma iekšējais pamats ir pilnīga tikumība, bet tā iespējāmības, absolūtais, metafiziskais pamats – Dievs kā pilnīgākā būtne. «Morāle neizbēgami noved pie reliģijas,» saka Kants. Bet morāle nav balstāma uz reliģijas, bet gan reliģija uz morāles pamata.

Reliģijā, pēc Kanta uzskata, vērtīgs un īsti nozīmīgs ir tās tikumiskais saturs, bet ne teoloģiskās dogmas, baznīcas konfesionālie nosacījumi, iestādījumi un ārējās formas. Prāts paliek dogmu augstākais tulkotājs un novērtētājs. No šī viedokļa izejot, ir tikai viena reliģija un, proti, prāta ticība (Vernunftglaube), kas atzīst visus mūsu tikumiskos pienākumus par Dieva pavēlēm. Sekojot šīm pavēlēm, cilvēks izcīna sevī traģisku cīņu ar viņa iedzimto sākotnīgo, radikālo ļaunumu. Reliģijā cilvēks meklē un atrod atpestīšanu no šī ļaunuma un piedzīvo iekšēju atdzimšanu. Kants atzīst, ka cilvēks ar saviem spēkiem vien to nespēj panākt, – tam vajadzīga Dieva žēlastība. Bet šīs žēlastības cienīgs kļūst tikai tas, kurš iespējami vairāk pūlas cīnā ar ļauno un netikumīgo; Dieva žēlastība var nākt tikai par to, kas ir jau uzsācis ceļu uz pilnību un svētumu. Kristus ir tikumiski-pilnīgas cilvēcības ideja, un ticība ir šādai idejai nepieciešama. «Neredzamās baznīcas nojēgumā izteicas ideja par pasaules tikumiskās un dievišķās kārtības vienību.»

Tā Kants mēģina saskaņot loģiskās domāšanas un ticības, prāta un sirds neatvairāmos prasījumus. Viņa valsts filozofija stāv ciešā sakarā ar viņa autonomo praktiskā prāta ētiku. Valstij jābūt tiesiskai valstij, kuras iekārta dibināta uz tiesību, taisnības un brīvības principiem. Valsts ir zināma cilvēku kopuma apvienojums pēc tiesību likumiem. Tiesības izteic noteikumus, pie kādiem viena individa patvaļa var tikt savienota ar katra cita individa patvaļu pēc vispārēja brīvības likuma. Valstī jāizpaužas tautas suverēnai gribai. Arī tautu un valšķu attiecībās jāvalda prāta tiesiskiem principiem, bet ne kailas varas tieksmēm, lai vadītu cilvēci pretim mūžīgā mierā un ideālam. Lai sekmīgi tuvotes mūžīgam mieram, tad jāpiepilda šādi priekšnoteikumi: 1) katras valsts satversmei vajaga būt republikāniskai,

2) starptautiskām tiesībām vajaga dibināties uz brīvu valšķu federācijas jeb tautu savienības pamatiem, 3) valšķu un tautu attiecībās jāvalda vispārīgas hospititātes jeb viesmīlības garam.

Pēc briesmīgā pasaules kara radītais Tautu savienības institūts (Ženēvā) kā miera un tautu sadarbības instruments zināmā mērā piepilda un cenšas piepildīt to ideālu, par kuru sapņoja lielais Karaļauču filozofs, kam viņš pirmais deva vadošās līnijas.

Kanta idejas un uzskati pieder pie tām filozofiskām mācībām, kas nekad nenovecojas, bet ar savu īpatnību, dziļumu un kritisko asumu arvienu atjauno, ierosina un padziļina pilsonisko problēmu nostādīšanas veidus un atrisināšanas ceļus un atklāj arvienu jaunu domu iespējas un dziļumus līdzīgi zvaigžņu pasaules neizsmeļamām dziļēm. Par Kantu izaugusi tik neaptverami plaša literatūra, ka tā spētu pildīt veselas bibliotēkas – un tomēr vēl arvienu par viņu un sakarā ar viņu ir tik daudzko pētīt! Visas 19. un 20. gadu simteņa filozofiskās strāvas, it sevišķi Vācijā, ir lielākā vai mazākā mērā Kanta kritiskās filozofijas vai nu pozitīvi, vai negatīvi ierosinātas un noteiktas. Tagad katram skaidrs, ka bez atziņas principiālas analīzes un kritikas filozofija neizbēgami top dogmatiska un neauglīga. Var nepiekrīst (un ar dibinātu pamatu) viņa gnoseoloģiskam subjektīvismam un agnostiskam fainomenālismam (uzskatam, ka mēs zinām tikai lietu parādības, fainomēnus); hipotētiskas un induktīvas metafizikas iespējamību Kants nav varējis iznīcināt. Var kritizēt daudzus viņa domu gājienu vienpusīgos un schēmatiskos konstruējumus, dažu svarīgu jēdzienu (Ding an sich, Affektion, Gemüt, Erfahrung u. c.) neskaidrību un pretrunīgumu, var pārmett viņam pārmērīgu racionālismu un formālismu un aprioritātes jēdziena attiecināšanu tikai uz atziņas formu, – bet neapstrīdama vērtība pieder pašam galvenās problemātikas īpatnējam nostādījumam, transcendentālam izejas viedoklim, ka atziņa un tikumība nav iespējama bez **pārindividūālās, ideāliobjektīvās jēgas un likumības gaismas, kas iestaro mūsu apziņā** un sirdsprātā. Arī atsevišķās filozofijas un speciālo zinātņu nozares ir guvušas no

Kanta universālā gēnija jaunas atziņas, metodes, pamatojumus un paliekošus ierosinājumus. Lai minam aistētiku (tīru skaistumu spējām tvert tikai neieinteresētā konkrētā skatījumā, kur harmoniski sadarbojas prāta un fantāzijas spēki), reliģijas filozofiju, tiesību un valsts mācību, audzināšanas teoriju, dabas filozofiju, antropoloģiju, fizisko ģeogrāfiju.

Bez Kanta nav domājami un saprotami Fichte, Hegels, Šellings, Herbarts, Šopenhauers u.c.; arī Šillers, kā zināms, ar sajūsmu uzņēma Kanta vadošās domas. Pagājušā gadu simteņa 60. gados Vācijā atjaunojās un pastiprinājās sevišķa interese par Kanta filozofiju; atskanēja sauciens: «Atpakaļ pie Kanta», – sākās ja un kantistu kustība, kas dažādos virzienos un nokrāsās iztulkoja, attīstīja tālāk, korrigēja un papildināja Kanta kriticisma vispārējās un atsevišķās domas un tendences, pie kam tās piekritēji svērās vai nu vairāk uz absolūtā ideālisma un racionālisma vai arī kritiskā un transcendentālā reālisma pusi. Atzīmēsim šinī sakarībā tikai pazīstamākos vārdus kā: Lībmani, Kohenu, Natorpu, Vindelbandu, Rikertu, Rīlu, Faihingeru, Renujē (Renouvier) un Lašeljē (Lachelier). Arī Loces, Paulsena, Vundta tā sauktās imanentās skolas (Šuppe u.c) un arī E. Huserļa fainomenoloģiskā filozofijā vērojama stipra Kanta domu ietekme. No latviešu filozofiem vistuvāk Kantam pieslejas prof. P. Zālīte. Latvijas universitātē Kanta filozofijas studijām piegriež nopietnu vērību, ne tikai tās lielās vēsturiskās nozīmes dēļ, bet arī tāpēc, ka Kanta darbu analīze ļoti veicina kritiskas zinātniski-filozofiskas domāšanas attīstību.

Prof. P. Dāle. Imanuēls Kants. Lielas personības II.
Rīga, 1936, 239.–279. lpp.

4. pielikums

Paula Dāles bibliogrāfija

1. Paula Dāles grāmatas

1916

1. [Дале, Паул]. О подсознательных явлениях душевной жизни. – Авт. не указан. – Библиогр. в подстроч. примеч. - [Юрьев, 1916]. – 31 с.

Ст. представлена для опубликования в сб. «Георгию Ивановичу Челпанову от участников его семинариев в Киеве и Москве: 1891–1916 : статьи по философии и психологии». Москва, 1916.

1921

2. Dāle P. Docenta P. Dāles. Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma: [R. Avenariusa psiholoģiski-filozofiskie uzskati un viņu kritika]: profesora, filozofijas doktora Jēkaba Oša neaizmirstamai piemiņai veltījis autors. – [Rīga]: Latvijas Augstskolas valodnieciski-filozofiskā fakultāte, [1921]. VIII, 117, [1] lpp. – Bibliogr.: [118.] lpp.

Rec.: Celms Teodors. «Doc. P. Dāles ...». – (Kritika un bibliogrāfija) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 3 (1923, marts), [324.]–339. lpp.

Dāle P. Dažas piezīmes pie T. Celma recenzijas par manu grāmatu «Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma» // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 6 (1923, jūn.), 738.–744. lpp.

Mūsu «filozofi» // Nākošie. – Nr. 1/2 (1921), 28.–36. lpp.

1922

3. Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca: Izglītības ministrijas terminoloģijas komisijas sakopojumā / [Terminoloģijas komisijas arodnieciskā rakstura apakškomisijas locekļi: F. Adamovičs, R. Drillis, P. Dāle ... [u.c.]. – Rīga: Izglītības ministrijas izd., 1922. – 162, [1] lpp.

1928

4. **Dāle P.** Ievads filozofijā. I daļa. – Rīga : A. Gulbis, 1928. – 142 lpp.

Inform.: Bibliografija // Daugava. – Nr.12 (1928, dec.), 1597.-1598.lpp.

Rec.: Kalnapuķe, V. «Latvju kulturas dzīvē ...». – (Kritika) // Latvju Grāmata. – Nr. 3 (1929, maijs/jūn.), 156.–158. lpp.

Siliņš Jānis. Kritika un bibliogrāfija // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 1 (1929, janv.), 86.-89.lpp.

Jurevičs Gustavs. Jaunākās grāmatas filozofijas propaedeutikā // Daugava. – Nr. 4 (1930, apr.), 490.-492. lpp.

5. **Paul Dāle.** R. Avenarius' psychologisch-philosophische Anschauungen. – Latvijas Universitātes Raksti, Acta Universitatis Latviensis XVII. 1927. Rīga, 1928., 218.-283. lpp.
6. **Dahle Paul.** R.Avenarius' psychologisch-philosophische Anschauungen. Rīga, 1928. (Sonderabzug aus Latvijas Universitātes Raksti, Acta Universitatis Latviensis XVII. 1927.)

1932

7. **Dāle Pauls.** Mūžīgā dzīvība. – Rīga: Latv. ev.-lut. baznīcas jaunatne, 1932. – 15 lpp. – Gotiskajā rakstībā.
8. [**Dāle Pauls**]. Vispārīgā psiholoģija : [lekcijas]. – [Rīga: LU Studentu padomes grām.], 1932. – 36 lp.: diagr., zīm. – Litografēts izd., mašīnraksts.

1935

9. **Dāle P.** Gara problēmas. – Rīga: A. Gulbis, 1935. – 227 lpp. – Piezīmes: 223.–226. lpp.

Inform.: Filozofija, reliģija, kritika // Grāmatnieks. – Dec. (1935), 25. lpp.

Jaunas grāmatas // Rīts. – Nr. 349 (1935, 20. dec.), 4. lpp.

Meklējiet rakstos // Garezera Raksti. – Nr.1(8) (1936), [4.] lpp. (vāks).

Rec.: Lapiņš, J. Gara un gaismas filozofs. - (Recenzijas) // Sējējs. – Nr. 2 (1936, febr.), 232.–234. lpp.

V. A. Gara problēmas. – Paraksts: A. V. - (Bibliografija) // Burtnieks. – Nr. 2 (1936, febr.), 153.–154. lpp.

1936

10. **Dāle P.** Ievads filozofijā: 1936/37. m. g. lekcijas. – Rīga, 1936. – 133 lp. – Kserokopija no mašīnraksta.

11. **Dāle P.** Imanuēls Kants: izvilkums no grāmatas «Lielas personības II». – Rīga: Valters un Rapa, 1936. – 43 lpp.: ģīm.

1937

12. **Dale P.** L' âme et la conscience. – Paris: Hermann et cie, 1937. – Extrait de: Travaux du IXe congrés international de philosophie (congrés Descartes), (Paris, 1-6 Aout 1937). – P. [21]-27. – (Actualités scientifiques et industrielles; 530).

1938

13. **Dāle P.** Vai Ilga Ķ. spēj lasīt domas?: eksperimentāls pētījums par latviešu "brīnumbērnu». – Rīga: A. Gulbis, 1938. 115, [2] lpp., 1 lp. il. – Bibliogr.: 115.lpp.

Rec.: Freijs, Alb. Vai Ilga Ķ. spēj lasīt domas? // Brīvā Zeme. – Nr. 200 (1938, 5. sept.), 12. lpp.

[Freijs Alberts]. Īss pārskats par jauniznākušām grāmatām. – Paraksts: Alb. F. – (Grāmatu apskats) // Ceļš. – Nr. 5 (1938, sept./okt.), 341. lpp.

Freijs Alb. Recenzijas // Sējējs. – Nr. 2 (1939, febr.), 214.–215. lpp.

Grāmatu apskats / Z. // Cēsu Vēstis (LTA pielikums; Nr.18). – Nr.270 (1938, 2.sept.), [2.] lpp.

Grāmatu apskats / Z. // Gulbenes Balss (LTA pielikums; Nr.18). – Nr. 32 (1938, 2. sept.), [2.] lpp.

Grāmatu apskats / Z. // Jēkabpils Vēstnesis (LTA pielikums; Nr. 18). – Nr. 35 (1938, 1. sept.), [2.] lpp.

Grāmatu apskats / Z. // Latgales Vēstnesis (LTA pielikums; Nr. 18). – Nr. 95 (1938, 31. aug.), [2.] lpp.

Grāmatu apskats / Z. // Madonas Ziņas (LTA pielikums; Nr. 18). – Nr. 35 (1938, 1. sept.), [2.] lpp.

Grāmatu apskats / Z. // Malienas Ziņas (LTA pielikums; Nr. 18). – Nr. 687 (1938, 1. sept.), [2.] lpp.

Grāmatu apskats / Z. // Rīgas Jūrmalas Vēstnesis (LTA pielikums; Nr.18). – Nr.17 (1938, 3.sept.), [2.] lpp.

Grāmatu apskats / Z. // Saldus Avīze (LTA pielikums; Nr.18). – Nr.323 (1938, 6.sept.), [2.] lpp.

Grāmatu apskats / Z. // Smiltenes Ziņas (LTA pielikums; Nr.18). – Nr.35 (1938, 2.sept.), [2.] lpp.

Grāmatu apskats / Z. // Talsu Balss (LTA pielikums; Nr.18). – Nr.34 (1938, 2.sept.), [2.] lpp.

Jaunas grāmatas / Z // Kurzemes Vārds. – Nr.206 (1938, 11.sept.), 8.lpp.

Zinātne izskaidro brīnumbērna domu lasīšanu / «R» // Kurzemes Vārds. – Nr.184 (1938, 17.aug.), 4.lpp.

Zinātne izskaidro brīnumbērna «domu lasīšanu» / E. A. // Rīts. – Nr.225 (1938, 16.aug.), 9.lpp.

1939

14. **Dāle Pauls**, Gara problēmas. - 2., papildināts iespie-dums. – Rīga: Valters un Rapa, 1939. – 235, [1] lpp. – Pie-zīmes: 233.-235.lpp. – No jauna ievietoti apcerējumi: Uz-ticība garam; Cilvēka niecība un lielums. Neietver rakstu par J. Fichti.

Inform.: Grāmata svētkos iepriecina ikvienu!: monogrāfijas, esejas, filozofiski raksti // Atpūta. – Nr. 789 (1939, 15. dec.), [2.] lpp.

Grāmata svētkos iepriecina lielus un mazus! : mūsu jaunākā literatūra // Jaunākās Ziņas. – Nr. 286 (1939, 16. dec.), 35. lpp.

Jaunas esejas un monogrāfijas // Jaunākās Ziņas. – Nr. 65 (1940, 19. marts), 6. lpp.

Rec.: Freijs, Alb. Grāmatu apskats // Ceļš. – Nr. 2 (1939, marts/apr.), 125.–127. lpp.

Grāmatu apskats / K. U. // Dzelzceļnieks. – Nr. 4 (1939, 15. febr.), 23.–24. lpp.

Ulmane Solvita. Ikviens no mums reiz «brēc» pēc Dieva // Latvijas Jaunatne. – Nr. 286 (1993, 23. dec.), 6. lpp.: il.

1941

15. **Dahle Paul.** Lettische Psychologie. – [Leipzig: s.n., 1941]. – S. 94–114. – Bibliogr. Anmerkungen in den Fußnoten. – Ats. novilk. no: Zeitschrift für angewandte Psychologie und Charakterkunde. – Bd.61, Heft 1–2 (1941).

1944

16. **Dāle Pauls.** Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru. – Rīga: A. Ūdris, 1944. – 158, [2] lpp.

Inform.: Jaunas grāmatas // Tēvija. – Nr. 199 (1944, 24. aug.), 6. lpp.

1952

17. **Dāle Pauls.** Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru. – [Repr. izd. – Čikāga]: A. Kalnājs, 1952. – 158, [2] lpp.

Rec.: Kaupiņš Alfrēds. Prof. P. Dāles un K. Raudīves filozofiskie apcerējumi // Latvija Amerikā. – Nr. 11 (1953, 11. febr.), 4. lpp.

1962

18. **Dāle P.** Gara problēmas. – 2., papildināts iespiedums. – [Repr. izd.: Čikāga]: A. Kalnājs, 1962. – 235, [1] lpp. – Piezīmes: 233.–235. lpp.

1989

19. **Dāle Pauls.** Pauls Dāle par intelīgenci: uzziņu materiāls / Latvijas PSR Tautas izglītības ministrija; P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte. Filozofijas katedra; sakārtojusi V. Brūvele. – Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 1989. – 27 lpp. – Iespiests ar rotaprintu.

1994

20. **Dāle Pauls.** Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru. – Rīga: Uguns, 1994. – 174, [1] lpp.: ģīm. – Uz supervāka atlokiem Lijas Brīdakas anot.
Rec.: Josts Ingus. Pieticība – vietā un nevietā // Diena. – Nr. 289 (1994, 12. dec.), 4. lpp.: il.

2. Paula Dāles sastādītie, rediģētie, tulkotie darbi

1910

1. **Lukians.** «Dievu sarunas»: no Samosatas Lukiana / no grieķu val. tulk. P. Dāle // «Latvijas» literāriskais pielikums. – Nr. 39 (1910, 25. sept. (8. okt.)), 306.–308. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1911

2. **Bodlērs Šarls.** Tirzs: veltīts Francim Listam / tulk. no franču val. P. D. // Latvija. – Nr. 238 (1911, 15. (26.) okt.), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
3. **Šlegels Fridrihs.** Fragmenti iz Fridriha Šlegeļa rakstiem / sakop., pārtulk. P. D. // Latvija. – Nr. 220 (1911, 24. sept. (7. okt.)), [1.] lpp.; Nr. 249 (1911, 29. okt. (11. nov.)), [1.] lpp.; Nr. 279 (1911, 3. (16.) dec.), [1.] lpp.; Nr. 282 (1911, 7. (20.) dec.), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
4. **Vindelband V.** Sub specie aeternitatis [No mūžības perspektīves]: profesora V. Vindelbanda refleksijas / tulk. stud. philol. P. D. // Latvija. – Nr. 35 (1911, 12. (25.) febr.), [2.–4.] lpp.; Nr. 41 (1911, 19. febr. (4. marts)), [2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1912

5. **Solovjevs V.** Mīlestības filozofija: fragmenti no Vl. Solovjeva darba «Смысл любви» / [tulk.] P. D. // Latvija. – Nr. 102 (1912, 5. (18.) maijs), [2.–.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1913

6. **Bernheims Ernsts.** Vēstures filozofija, viņas vēsture un uzdevumi / tulk. P. Dāle. – Pēterburga : A. Gulbis, [1913]. – 62 lpp. – (Universālā bibliotēka; Nr. 128).

Rec.: [Grasis K.]. «Vēstures filozofija, viņas ...». – Paraksts: K. Gr. – (Kronika) // Domas. – Nr. 10 (1913), 1213.–1215. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

Grāmatu galds // Latvija. – Nr. 171 (1913, 29. jūl. (11.aug.)), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

7. **Порук Ян.** Белая одежда: рассказы / пер. с латыш. П. Далэ, В. Дамберг. – Москва: «Польза» В. Антик и К^о, 1913. – 106 с. – (Универсальная библиотека; N 830).

Rec.: Grāmatu plaukts / L. // Dzimtenes Vēstnesis. – Nr. 89 (1913, 20. apr.(3. maijs)), [2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

Kritika un bibliogrāfija / Ld. // Dzīve. – Nr. 131 (1913, 13. jūn.), 2. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

* * *

8. **Lukians.** Iz «Dievu sarunām» / no grieķu val. tulk. P. Dāle // «Latvijas» literāriskais pielikums. – Nr. 6 (1913, 9. (22.) febr.), [41.]–43. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1915

9. Dzimtenes Atbalss, 1915.–1918. Politisks, sabiedrisks un literārisks laikraksts. Izdots un iespiests Maskavā.

Redakcijā strādāja arī L. Laicens, V. Eglītis, P. Dāle ... [u.c.].

Inform.: Šulcs, Lotars. Atskats uz Latvijas valstiskās idejas izveidošanos // Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. – Nr. 5/6 (1926), 193.–213. lpp.

Çērmanis Uldis. Nacionālas apziņas un pašcieņas atkri-
tiens // Montreālas Latviešu Biedrības Ziņotājs. – Nr. 3 (1997, marts), 11.–12. lpp.

Alberts Pēteris. Latvijas Valsts neatkarības ideja – Ernesta Blanka loma tās publicēšanā // Brīvā Latvija. – Nr. 40 (2008, 18. okt.), 6. lpp.; Laiks. – Nr. 40 (2008, 18. okt.), 12. lpp.

1921

10. Vēsturisks pārskats par Latvijas augstskolas nodibināšanu un viņas darbību pirmā (1919./20.) mācības gadā / sastādījis P. Dāle. – Rīga : Latvijas Augstskola, 1921. – 76 lpp.: tab.

Rec.: Vēsturisks pārskats par Latvijas augstskolas nodibināšanu un viņas darbību pirmā (1919./20.) mācības gadā. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 11 (1921, nov.), [1182.]–1187. lpp.

Grāmatu apskats / S. GH. // Students. – Nr. 3 (1922, 4. okt.), [4.] lpp.; Nr. 4 (1922, 11. okt.), [4.] lpp.

1924

11. **Gribovskis V.** Militārā psiholoģija / tulkojusi M. Blese ; rediģējuši: E. Blese un P. Dāle. – Rīga: Virsnieku kursu lekciju un tulkojumu fonds, 1924. – 107, [1] lpp. – Litoģrafēts izd., mašīnraksts.

* * *

12. Kanta domas / tulk. P. Dāle // Sieviete. – Nr. 3 (1924, 15. apr.), 51. lpp.; Nr. 4 (1924, 15. maijs), 76. lpp.
13. Kanta domas par sievieti / tulk. P. Dāle // Sieviete. – Nr. 2 (1924), 26. lpp.

1930

14. Imanuels Kants dzīvē un darbā / P. Dāles redakcijā. – Rīga: A. Raņķis, 1930. – 234, [4] lpp. – Bibliografiski aizrādījumi: [235.–236.] lpp. – (Pasaules slavenākie vīri; Nr. 1).
- Saturā P. Dāles: Ievadam, 5.–8. lpp.; [Kanta] dzīve, [9.]–58. lpp.

Inform.: Bibliografija // Daugava. – Nr. 2 (1930, febr.), 255. lpp.

Rec.: Grāmatu apskats / K. D. // Students. – Nr. 159 (1930, 23. janv.), 4. lpp.

Grāmatu galds / K. L. // Ārpusskolas Izglītība. – Nr. 2 (1930), 59.–60. lpp.

Jurevičs, G. Divi latvju oriģināldarbi filozofijā // Jaunākās Ziņas. – Nr. 32 (1930, 8. febr.), 5. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

Mauriņa Zenta. Kas jauns literatūrā?. – (Apskats) // Burtnieks. – Nr. 4 (1930, apr.), 366. lpp.

Unams Ž. Pasaules slavenākie vīri un latvju izcilus darbinieki. – (Kritika) // Latvju Grāmata. – Nr. 2 (1930, marts/apr.), 102. lpp.

Vērtīgas grāmotas par Imanueli Kantu / Step. S-s // Jaunō Straume. – Nr. 8 (1930, 1. marts), 2. lpp.

1931

15. Latviešu konversācijas vārdnīca: 21 sēj. / galv. red.: A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers. – Rīga : A. Gulbis, 1927–1940.

Redaktori un līdzstrādnieki: E. Blese, P. Dāle, A. Kirchenšteins ... [u.c.].

7.–21. sēj.: Rīga : A. Gulbis, 1931–1940.

T. p.: Latviešu konversācijas vārdnīca : 7.–21. sēj. - Faksimilzd. – Rīga: Antēra, 2000–2004.

16. **Siliņš Jānis.** Psicholoģija un loģika: vidusskolām un pašmācībai / rediģējis P. Dāle. Rīga: Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvs, 1931. – XIV, 191 lpp.: il. Saturā P. Dāles: Rediģētāja priekšvārds, V–VI lpp.

Inform.: Vidusskolās lietošanai atļauto mācības grāmatu saraksta otrais papildinājums : psiholoģijā, loģikā un paidagoģijā. – Paraksts: A. Tentelis, K. Ozoliņš. – (Valdības rīkojumi un pavēles) // Valdības Vēstnesis. – Nr. 213 (1936, 19. sept.), 2. lpp.

Vidusskolās lietošanai atļauto mācības grāmatu saraksta otrais papildinājums: psiholoģijā, loģikā un paidagoģijā. –

Paraksts: A. Tentelis, K. Ozoliņš. – (Likumi un rīkojumi) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 9 (1936, sept.), 312. lpp.

Rec.: Jurevičs Gustavs. Jānis Siliņš. Psīcholoģija un loģika. – (Chronika) // Daugava. – Nr. 10 (1931, okt.), 1257.–1259. lpp.

Dāle P., Siliņš J. Dažas piezīmes pie G. Jureviča recenzijas par J. Siliņa «Psīcholoģija un loģika». – Paraksts: Rediģētājs un autors. – (Chronika) // Daugava. – Nr. 11 (1931, nov.), 1384.–1386. lpp.

Lazdiņš K. Kritika un bibliogrāfija // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 12 (1931, dec.), 593.–595. lpp.

Stūrītis Andrejs. Grāmatu apskats // Audzinātājs. – Nr. 9 (1931, sept.), 218.–221. lpp.

1938

17. Kanta domas par sievieti / tulk. P. Dāle // Sievietes Pasaule. – Nr. 21 (1938, 1. nov.), 9. lpp.

1946

18. Psīcholoģija: programa un metodiski norādījumi neklātienies studentiem / Latvijas PSR Izglītības tautas komissariāts, Latvijas Valsts universitāte; metodisko norād. aut. N. F. Dobriņins; tulk. P. Dāle. – Rīga: VAPP Grāmatu apgāds, 1946. – 62 [1] lpp.

1951

19. **Gončarovs I. A.** Krauja: romāns piecās daļās / tulkojuši E. Zālīte, P. Dāle. – Rīga: Latvijas Valsts izd., 1951. – 755, [1] lpp., 12 lp. il.: il.

1953

20. Latviešu–krievu vārdnīca = Латышско-русский словарь: [ap 32000 vārdu] / sastādījis autoru kolektīvs: P. Dāle, A. Gūtmanis, O. Loginova ... [u.c.]. – Rīga: Latvijas Valsts izd., 1953. – 736 lpp.

1956

21. **Gončarovs I.** Krauja: romāns piecās daļās / tulkojuši E. Zālite, P. Dāle. – Rīga: Latvijas Valsts izd., 1956. – 682, [2] lpp.: il., portr.

1959

22. Krievu–latviešu vārdnīca = Русско-латышский словарь / vārdnīcu sagat. ZA Valodas un lit. institūta līdzstrādnieki: A. Ahero, I. Celmiņa, M. Grīnfelde ... [u.c.]; ārštata darbinieki: P. Dāle, A. Grabe, E. Kliene ... [u.c.]. – Rīga: Latvijas Valsts izd., 1959.

I: A–O. – 1107 lpp.

II: П–Я. – 1079 lpp.

Rec.: Punka A. Jauna krieviski–latviska vārdnīca // Latvija Amerikā. – Nr. 49 (1960, 18. jūn.), [8.] lpp.

T. p.: Krievu–latviešu vārdnīca = Русско-латышский словарь / vārdnīcu sagat. ZA Valodas un lit. institūta līdzstrādnieki: A. Ahero, I. Celmiņa, M. Grīnfelde ... [u.c.]; ārštata darbinieki: P. Dāle, A. Grabe, E. Kliene ... [u.c.]. – Faksimilizd. – Rīga: Avots, 2006.

I: A–O. – 1107, [2] lpp.

II: П–Я. – 1056, [2] lpp.

1963

23. Latviešu–krievu vārdnīca: 35 000 vārdu = Латышско-русский словарь: 35 000 слов / sastādījis autoru kolektīvs: P. Dāle, A. Gūtmanis, O. Loginova ... [u.c.]. – 2., pārstrādāts un papildināts izd. – Rīga: Latvijas Valsts izd., 1963. – 845 lpp.

Inform.: Jaunas grāmatas // Dzimtenes Balss. – Nr. 82 (1963, okt.), [4.] lpp.

1972

24. Latviešu literārās valodas vārdnīca: 8 sējumos / Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. A. Upīša Valodas un literatū-

ras institūts; atb. red. L. Ceplītis; 1. sēj. aut.: R. Bāliņa, I. Ēdelmane, I. Grase ... [u.c.]; sēj. izmantoti arī P. Dāles u.c. sagat. materiāli. – Rīga: Zinātne, 1972. – 1. sēj. – 517 lpp.

1974

25. Latviešu–krievu vārdnīca: 35 000 vārdu = Латyšско-русский словарь: 35 000 слов / sastādījis autoru kolektīvs: P. Dāle, A. Gūtmanis, O. Loginova ... [u.c.]. -3. izd. – Rīga: Liesma, 1974. – 818 lpp.

1980

26. **Gončarovs I.** Krauja: romāns piecās daļās / tulkojuši E. Zālīte, P. Dāle. – 3. izd. – Rīga: Liesma, 1980. – 805, [2] lpp.: ģīm. – (Klasikas bibliotēka).

3. Paula Dāles publikācijas

1910

1. [Dāle Pauls]. V. Solovjeva 10 gadu nāves dienas piemiņa: (vēstule no Maskavas). – Paraksts: P. D. // Latvija. – Nr. 271 (1910, 24. nov. (7. dec.)), [5.–6.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
2. [Dāle Pauls]. Vladimirs Solovjevs. – Bez aut. paraksta // Dzimtenes Vēstnesis. – Nr. 174 (1910, 2. (15.) aug.), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
3. [Dāle Pauls]. Vladimirs Solovjevs. – Bez aut. paraksta // Jaunā Dienas Lapa. – Nr. 176 (1910, 4.(17.) aug.), [2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1911

4. Dāle Pauls. Bēthovena simfonijas: (vēstule no Maskavas) // Latvija. – Nr. 231 (1911, 7. (20.) okt.), [3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
5. Dāle P. Dostojevskā «Brāļi Karamazovi» Maskavas Daiļes teātrī // Latvija. – Nr. 73 (1911, 31. marts (13. apr.)), [1.–2.] lpp.; Nr. 74 (1911, 1. (14.) apr.), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
6. Dāle P. Dostojevskis un tagadējā kultūra: (religiiski-kultūrfilozofisks apcerējums par Dostojevskā «Brāļiem Karamazoviem») // Latvija. – Nr. 160 (1911, 16. (29.) jūl.), [1.–3.] lpp.; Nr. 161 (1911, 18. (31.) jūl.), [1.–2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
7. Dāle Pauls. «Grāmatas autors, pazīstamais ...»: [rec. par grām.: Jāzeps Dīcgens. Filozofijas akvizīts. Rīga: Taurē-

- tājs, 1911]. – (Grāmatu galds) // Latvija. – Nr. 299 (1911, 28. dec. (10. janv.)), [5.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
8. **[Dāle, Pauls]**. Maskava. Koncerts: [par Maskavas konservatorijas audzēkņa J. Karpa koncertu Latviešu mūzikas un dziedāšanas biedrības zālē 1911. g. 7. dec.]. – Paraksts: P. D. // Latvija. – Nr. 284 (1911, 9. (22.) dec.), [2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
9. **[Dāle, Pauls]**. Pragmatisms. – Paraksts: P. D. // Latvija. – Nr. 255 (1911, 5. (18.) nov.), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
10. **[Dāle Pauls]**. Prof. L. M. Lopatjina svinīga godināšana: [Maskavas psiholoģiskās biedrības svinīgā sēdē 1911. g. 11. dec.]. – Paraksts: P. D. // Latvija. – Nr. 289 (1911, 15. (28.) dec.), [3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
11. **Dāle P.** Fridrihs Šlegels kā romantisma filozofs // Latvija. – Nr. 202 (1911, 3. (16.) sept.), [2.–3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
12. **Dāle, Pauls.** Tolstoja «Dzīvais mironis» Maskavas Dailes teātrī // Latvija. – Nr. 229 (1911, 5. (18.) okt.), 3. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1912

13. **Dāle Pauls.** «Hamlets» Maskavas Dailes teātrī // Latvija. – Nr. 27 (1912, 2. (15.) febr.), [3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
14. **Dāle Pauls.** Individuālā psiholoģija: (lasīts R.L.B. Ziņību Komisijas vasaras sapulcēs) // Latvija. – Nr. 155 (1912, 7. (20.) jūl.), [2.–3.] lpp.; Nr. 158 (1912, 11. (24.) jūl.), [6.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
15. **Dāle P.** «Pērs Gints» Maskavas Dailes teātrī // Latvija. – Nr. 299 (1912, 23.dec. (5.janv.)), [7., 9.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
16. **[Dāle Pauls]**. Turgeņevs Maskavas Dailes teātrī. – Paraksts: P. D. // Latvija. – Nr. 63 (1912, 16. (29.) marts), [3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

17. **Dāle P.** Vilhelma Vundta 80-tā dzimšanas diena // Latvija. – Nr. 178 (1912, 3. (16.) aug.), [3.] lpp.: ģīm. – Gotiskajā rakstībā.

1913

18. **Dāle Pauls.** Par dvēseles neapzinīgām parādībām // Druva. – Nr. 11 (1913), [1304.]–1310. lpp.; Nr. 12 (1913), [1401.]–1407. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
19. **[Dāle Pauls].** Par dvēseles neapzinīgām parādībām: R. L. B. Zinību Komisijas vasaras sapulces 18. un 19. jūnijā: [atreferējums] // Latvija. – Nr. 138 (1913, 19. jūn. (2. jūl.)), [2.–3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
20. **[Dāle Pauls].** Par dvēseles neapzinīgām parādībām: [R. L. B. Zinību Komisijas vasaras sapulce 18. un 19. jūnijā 1913. g.: P. Dāles apcerējuma atreferējums] // Rīgas Avīze. – Nr. 139 (1913, 20. (3. jūl.) jūn.), [1.–2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
21. **[Dāle Pauls].** Poruks kā domātājs: [P. Dāles ref. 1913. g. 19. sept. RLB atstāsts]. – Bez aut. paraksta // Dzimtenes Vēstnesis. – Nr. 219 (1913, 23. sept. (6. okt.)), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
Rec.: [Grasis K.] Poruks kā domātājs: kritiskas piezīmes par P. Dāles lekciju. – Paraksts: K. Gr. // Jaunā Dienas Lapa. – Nr. 221 (1913, 24. (7. okt.), sept.), [2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
 Rīgas Latviešu biedrības pirmais priekšlasījumu vakars / K. // Latvija. – Nr. 220 (1913, 24. sept. (7. okt.)), [6.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
22. **[Dāle Pauls].** Viegneru Ernests. – Bez aut. paraksta. – (Kronika: Piemiņas) // Druva. – Nr. 5 (1913), 632.–633. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
23. **Dāle P.** Viegneru Ernesta lekcija un jubileja: [E. Vīgners – lekcija «Absolūtās hronometrikas nozīme muzikālā audzināšanā» Maskavas konservatorijā 1913. g. 31. martā 40 g. muzikālās darbības atcerei / atref. P. Dāle] // Latvija. – Nr. 83 (1913, 11. (24.) apr.), [6.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1914

24. **Dāle P.** Eiropas kara filozofija // Latvija. – Nr. 240 (1914, 17. (30.) okt.), [5.–6.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
25. **Dāle Pauls.** J. G. Fichte: (viņa nāves dienas 100 gadu piemiņai) // Druva. – Nr. 3 (1914), [258.]–262. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
26. [**Dāle Pauls**]. Maskavas psiholoģijas instituts. – Paraksts: P. D. – (Kronika : Skola un pedagoģija) // Druva. – Nr. 5 (1914), 554.–555. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
27. **Dāle Pauls.** Nakts Venēcijā // Dzimtenes Vēstnesis. – Nr. 3 (1914, 4. (17.) janv.), [1.–2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
28. **Dāle Pauls.** Poruks kā domātājs. – Bibliogr. piez. parindēs // Druva. – Nr. 9–12 (1914), [941.]–952. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1915

29. **Dāle P.** Latviešu strēlnieku bataljonu nacionālā nozīme: (ziņojums 4. Latviešu inteliģences vakarā 20. decembrī) // Dzimtenes Atbalss. – Nr. 31 (1915, 24.dec.), [2.–3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
30. **Dāle P.** Piezīmes pie Graša recenzijas par pirmo latviešu inteliģences vakaru: [K. Grasis. «Pirmais latviešu inteliģences vakars» (Dzimtenes Vēstnesis, 1915, 11. nov.); organizējusi MLB Bēgļu apgādāšanas komiteja, Maskavā 1915. g. 8. nov.] // Dzimtnes Atbalss. – Nr. 22 (1915, 21. nov.), [2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
Grasis K. Atbilde Dāle kgm // Dzimtenes Atbalss. – Nr. 22 (1915, 21. nov.), [2.–3.] lpp.; Nr. 23 (1915, 25. nov.), [2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1916

31. **Dāle Pauls.** Domas par reliģiju, mākslu un filozofiju // Varavīksne. – Nr. 5 (1916), 70.–71. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

32. **D. P.** Dzejnieka Fallija piemiņas diena. – Paraksts: P. D. // Dzimtenes Atbalss. – Nr. 92 (1916, 23. nov.), [3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
33. **Dāle Pauls.** Dzimtenē : [dzejolis] // Dzimtenes Atbalss. – Nr. 60 (1916, 3. aug.), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
34. **Dāle P.** Latviešu augstskola // Dzimtenes Atbalss. – Nr. 24 (1916, 26. marts), [1.] lpp.; Nr. 25 (1916, 30. marts), [1.–2.] lpp.; Nr. 26 (1916, 2. apr.), [1.–2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
35. **Dāle Pauls.** Par cilvēka «es» un personības apziņu: (psiholoģiskas piezīmes) // Dzimtenes Atbalss. – Nr. 80 (1916, 12. okt.), [1.–2.] lpp.; Nr. 81 (1916, 15. okt.), [1.–2.] lpp.; Nr. 84 (1916, 26. okt.), [1.] lpp.; Nr. 85 (1916, 29. okt.), [1.] lpp.; Nr. 86 (1916, 2. nov.), [1.] lpp.; Nr. 87 (1916, 5. nov.), [2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1917

36. **Dāle P.** Latviešu lieta ārzemēs // Līdums. – Nr. 26 (1917, 31. janv. (12. febr.)), [1.–2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
37. **Dāle P.** «Reliģisko pārdzīvojumu būtība» // Kristīgas ģimenes kalendārs 1918. gadam. – Limbaži: K. Paucītis, 1917. – 11.–14. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
38. ***Дале П.** [Рец. на кн.: Владимир Рахманов. Психология как наука о личности. Санкт-Петербург; Москва: «Освобождение» С. И. Питтел, 1914] // Психологическое обозрение. – Москва: Г. И. Челпанов, 1917. – [5 с.].

1919

39. **Dāle P.** Latvijas Augstskola: [saruna ar Izglītības ministrijas Augstskolas nod. vad. P. Dāli] / [pīrakst.] J. // Latvijas Sargs. – Nr. 126 (1919, 30. aug.), [3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1920

40. **Dāle P.** Augstskolas gada dienā / veltījumu aut.: E. Felsbergs, P. Dāle, J. Endzelīns ... [u.c.] // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 62 (1920, 28. sept.), [3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
41. **Dāle P.** Latvijas Augstskola un ārzemes: [saruna] / A. // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 35 (1920, 27. aug.), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
42. **Dāle P.** Vilhelms Vundts † // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 66 (1920, 2. okt.), [4.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
43. **Dāle P.** Profesors J. Osis. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 7 (1920, jūl.), [47.]–48. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
44. **Dāle P.** Profesors J. Osis // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 5 (1920, 23. jūl.), [3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1921

45. [**Dāle Pauls**]. Filozofijas stud. Vasilījs Sala: [piemiņai]. – Paraksts: «Atauga» // Latvijas Kareivis. – Nr. 118 (1921, 31. maijs), [2.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
46. **D., P.** Latvijas Augstskola: (viņas nodibināšana un divi pirmie darbības gadi). – Paraksts: P. D. // Ilustrēts Žurnāls. – Nr. 9 (1921, sept.), 6.-7.lpp.: il.
47. **Dāle, P.** «Nepilna gada laikā ... »: [rec. par grām.: P. Birkerts. Psiholoģija: vidusskolām, skolotāju semināriem un pašmācībai. Rīga: Kultūras Balss, 1921]. – (Kritika un bibliogrāfija) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 10 (1921, okt.), [1097.]–1102. lpp.
48. **Dāle P.** Poruka problemu un izjūtu pasaulē. – Bibliogr. piez. parindēs // Ritums. – Nr. 2 (1921, okt.), 129.–134. lpp.
49. Poruka vakars augstskolā: [par J. Poruka piemiņas vakaru Latvijas Augstskolā 1921. g. 15. okt.] / P. Dāles u.c.

runu atreferējums // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 236 (1921, 17. okt.), [3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1922

50. **D. P.** Burta noslēpums. – Paraksts: P. D. // Nedēļa. – Nr. 2 (1922, 23. sept.), 5.–6. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
51. **D. P.** Cilvēka mūžs. – Paraksts: P. D. // Nedēļa. – Nr. 3 (1922, 30. sept.), 3.–4. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
52. **D. P.** Fašisti. – Paraksts: P. D. // Nedēļa. – Nr. 12 (1922, 2. dec.), 3.–4. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
53. **Dāle P. E.** Huserla fenomenoloģiskā filozofija: [P. Dāles priekšlasījums Universitātē 1922. g. 1. okt.; atstāsts] / K. Br. // Students. – Nr. 3 (1922, 4. okt.), [1.–2.] lpp.
54. **D. P.** Saimnieciskais karš. – Paraksts: P. D. // Nedēļa. – Nr. 6 (1922, 21. okt.), 3.–4. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
55. **D. P.** Vēlēšanu iznākums. – Paraksts: P. D.: [par sabiedrības pārliecību vēlēšanu rezultātam: apcere] // Kurzemnieks. – Nr. 5 (1922, 8. sept.), [1.] lpp.

1923

56. **D., P.** Lielpilsēta. – Paraksts: P. D. // Nedēļa. – Nr. 13 (1923, 1. apr.), 10.–12. lpp.: il. – Gotiskajā rakstībā.
57. **D. P.** Preses svētki. – Paraksts: P. D. // Nedēļa. – Nr. 8 (1923, 23. febr.), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
58. **Dāle P.** Reliģija un dzīve: [doc. Dāles priekšlasījums «Reliģija un dzīve» L. U. Krist. Stud. S-bas telpās 1923. g. 14. nov.] / atstāst. R. Z[ariņš] // Jaunatnes Dzīve. – Nr. 46 (1923, 25. nov.), [1.]–2. lpp.

1924

59. **Dāle P.** Kanta piemiņas svinības Karalaučos: [P. Dāles ziņojums] // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 94 (1924, 26. apr.), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

60. **Dāle P.** Kanta piemiņas svinības Karalaučos. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 6 (1924. jūn.), 661.–666. lpp.
61. **Dāle Pauls.** Imanuels Kants: (22. IV. 1724. – 22. IV. 1924.) // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 90 (1924, 19. apr.), [6.–7.] lpp.: ģīm. – Gotiskajā rakstībā.
62. **Dāle P.** Imanuels Kants: (viņa dzimšanas 200. g. piemiņai). – Bibliogr.: 387. lpp. // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 4 (1924, apr.), [377.]–387. lpp.
63. **Dāle P.** Karalauču Kanta piemiņas svētku atskaņas: [1924. g. 19.–20. apr.] // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 102 (1924, 7. maijs), [3.] lpp.; Nr. 105 (1924, 10. maijs), [3.–] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
64. **Dāle P.** Pauls Natorps † // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 196 (1924, 30. aug.), [4.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
65. **Dāle P.** Aloizs Rīls † // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 296 (1924, 31. dec.), [4.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1925

66. **Dāle P.** Docents mācītājs L. Bērziņš † // Bals. – Nr. 51 (1925, 4. marts), 5. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
67. **Dāle P.** Docents mācītājs L. Bērziņš † // Jaunatnes Draugs. – Nr. 4 (1925, apr.), 56. lpp.: ģīm. – Gotiskajā rakstībā.
68. **Dāle P.** Filosofija, reliģija un dzīve. – Bibliogr. norādes parindēs // Reliģiski-filosofiski raksti / Filosofijas un reliģijas zinātņu biedrība. – Rīga: A. Gulbis, 1925. – I [sēj.], [3.]–43. lpp.
Rec.: Jurevičs Gustavs. Reliģiski filozofiski raksti I.–III. // Daugava. – Nr. 6 (1930, jūn.), 737.–741. lpp.
 Jurevičs P. Reliģijas un filosofijas problēmi // Audzinātājs. – Nr. 9 (1926, sept.), 197.–207. lpp.
69. **Dāle P.** Filozofija un dzīve // Rīgas Ziņas. – Nr. 59 (1925, 14. marts), 7. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

70. **D. P.** Latviešu senatnes pētītāju biedrības vasaras sapulces: [1925. g. 15. un 16. maijā]. – Paraksts: P. D. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 7 (1925, jūl.), 73.–75. lpp.
71. **Dāle P.** Mūsu teoloģijas fakultāte // Balsis. – Nr. 37 (1925, 15. febr.), [1.]–2. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
72. **Dāle Pauls.** Poruks kā domātājs // Poruks Jānis. Kopoti raksti. – Rīga: A. Golts, 1925. – X sēj., 225.–243. lpp.
Inform.: Goba A. Rakstniecība // Ilustrēts Žurnāls. – Nr. 2 (1926, febr.), 63. lpp.
73. **Dāle P.** Aloizs Rīls †. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 1 (1925, janv.), [51.]–52. lpp.

1926

74. **Dāle Pauls.** Panteisms, panenteisms un ļaunuma problēms // Ausma. – Nr. 3 (1926), 105.–109. lpp.
75. **Dāle P.** Klusie brīži: [domu gaudi] // Ausma. – Nr. 5 (1926), 227. lpp.
76. **D. P.** «Līdz ar skolas ...»: [rec. par grām.: M. Eiche. Reliģijas mācība pamatskolām. Rīga: Valters un Rapa, 1926]. – Paraksts: P. D. – (Rakstniecība un kritika) // Brīvā Zeme. – Nr. 239 (1926, 23. okt.), 5. lpp.

1927

77. **Dāle P.** Filozofijas metodes // Burtnieks. – Nr. 8 (1927, aug.), 676.–681. lpp.; Nr. 9 (1927, sept.), 764.–768. lpp.
78. **Dāle P.** Filozofijas problēmas // Burtnieks. – Nr. 1 (1927, janv.), 18.–27. lpp.; Nr. 2 (1927, febr.), 123.–130. lpp.; Nr. 3 (1927, marts), 212.–217. lpp.; Nr. 4 (1927, apr.), 304.–308. lpp.
79. **Dāle P.** «Minētais raksts, cik ...»: [rec. par rakstu: R. Jürgens. Eidetiķi. Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1926, Nr. 8–12]. – (Kritika un bibliogrāfija) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 3 (1927, marts), 276.–277. lpp.

1928

80. [Dāle P.]. Cēlonība (lat. *causalitas*). – Bez aut. paraksta // Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga: A. Gulbis, 1928–1929. – 2. sēj., 3498.–3501. sl.
T. p.: Latviešu konversācijas vārdnīca. – Faksimilizd. – Rīga: Grafts ... [u.c.], 1992. – 2. sēj., 3498.–3501. sl.
81. [Dāle P.]. Ciens (*Ziehen*) Teodors. – Bez aut. paraksta // Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga: A. Gulbis, 1928–1929. – 2. sēj., 3702.–3703. sl.
T. p.: Latviešu konversācijas vārdnīca. – Faksimilizd. – Rīga: Grafts ... [u.c.], 1992. – 2. sēj., 3702.–3703. sl.
82. Dāle P. Filozofijas un speciālo zinātņu sakars // Burtnieks. – Nr. 5 (1928, maijs), 428.–437. lpp.; Nr. 6 (1928, jūn.), 537.–544. lpp.
Inform.: Ērmanis P. Trīs žurnāli: [arī par žurn. «Burtnieks» saturu] // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 10 (1928, okt.), 354.–355. lpp.
83. Dāle P. Vēl par dzīves apnikumu un pašnāvībām // Latvīvis. – Nr. 1898 (1928, 10. febr.), 7. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
84. Dahle Paul. R. Avenarius psychologisch-philosophische Anschauungen. – Bibliogr.: [283.] lpp. // Latvijas Universitātes raksti = Acta Universitatis Latviensis. – Rīga, 1928. – XVII [sēj.], [219.]–[283.] lpp.
Aizstāvēts kā disertācija (Dr. philos.) 1927. gadā Rīgā / oponenti: P. Zālīte, V. Frosts.
Rec.: Zālīte P. «Docents P. Dāle - ...». – (Kritika un bibliografija) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 12 (1927, dec.), 540.–547. lpp.
85. Dāle Pauls. Kritik der psychologisch-philosophischen Anschauungen von R. Avenarius. – Bibliogr.: [174.]–175. lpp. – Aut. uzrād. satura rādītājā // Latvijas Universitātes raksti = Acta Universitatis Latviensis. – Rīga, 1928. – XVIII [sēj.], [111.]–175. lpp.

Aizstāvēts kā disertācija (Dr. philos.) 1927. gadā Rīgā /
oponentu: P. Zālīte, V. Frosts.

Rec.: Zālīte P. «Docents P. Dāle - ...». – (Kritika un bibliogrāfija) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr.12 (1927, dec.), 540.–547. lpp.

1929

86. **Dāle P.** Mana pēdējā satikšanās ar profesoru E. Felsbergu // *Latvis*. – Nr. 2358 (1929, 31. aug.), 6. lpp.: ģim.

1930

87. **Dāle P.** Kristīgo prieks: (celts priekšā L. U. kristīgās studentu biedrības konferencē Jaunpilī, 31. augustā 1930. g.) // *Jaunatnes Ceļš*. – Nr. 9 (1930, sept.), [257.]–262. lpp.

88. **Dāle P.** Par reliģisko jūtu irradiācijas (izstarojuma) parādībām. – Bibliogr. norādes parindēs // *Reliģiski-filosofiski raksti / Filosofijas un reliģijas zinātņu biedrība*. – Rīga: A. Gulbis, 1930. – III [sēj.], [186.]–192. lpp.

Inform.: Caune V. Latviešu jaunākie izdevumi, 1930. gada jūnijs–jūlijs: vispārīgi raksti. – (Bibliogrāfija) // *Latvju Grāmata*. – Nr. 4 (1930, aug.), 250. lpp.

Rec.: Freijs A. // *Reliģiski filozofiski raksti III*. – (Kritika un bibliogrāfija) // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. – Nr. 10 (1930, okt.), 402.–405. lpp.

Jurevičs Gustavs. *Reliģiski filozofiski raksti I.–III.* // *Daugava*. – Nr. 6 (1930, jūn.), 737.–741. lpp.

Reliģiski filozofiski raksti. II. un III. krājums / E. A. – (Apskats) // *Latvju Grāmata*. – Nr. 4 (1930, aug.), 229.–230. lpp.

1931

89. **Dāle P.** Ernests Anševics. Iejūtas aistētika: [rec. par grām.: Ernests Anševics. Iejūtas aistētika: mūsu dienu mākslas filozofijas pamati. Rīga: Vairumā pie Valtera un Rapas, 1930]. – (*Chronika*) // *Daugava*. – Nr. 2 (1931, febr.), 233. lpp.

90. **Dāle P.** F. M. Dostojevska piemiņai: (viņa darbu reliģiski filozofiska pamatdoma) // *Latvis. Zinātne un māksla.* – Nr. 5 (1931, 12. febr.), [33.]–35. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
91. **Dāle P.** Elementārā un kvalificētā domāšana: [P. Dāles lekcijas oratorikumā (runas mākslas skolā) atreferejums] // *Dzintarzeme.* – Nr. 1 (1931, 14. marts), 5. lpp.; Nr. 3 (1931, 28. marts), 5. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
92. **Dāle P.** «Gan dienas avīzes ...» : [rec. par grām.: M. A. Pavlova. *Cilvēka psiholoģiskās dzīves kopšana: rokasgrāmata gara higiēnā.* Rīga: Rīts, 1931]. – (Grāmatniecība) // *Latvis.* – Nr. 2910 (1931, 16. jūl.), 6. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
93. **Dāle P.** *Inteliģence un raksturs* // *Latvis.* – Nr. 2962 (1931, 15. sept.), 9. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
94. **Dāle P.** «Interese par psiholoģiskiem ...»: [rec. par grām.: Jūlijs Aleksandrs Students. *Psiholoģija: ģimnaziņām, skolotāju institūtiem un pašmācībai.* Rīga: A. Gulbis, 1930]. – (Kritika un bibliogrāfija) // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.* – Nr. 1 (1931, janv.), [91.]–94. lpp.
95. **Dāle P.** Jauniznākušās grāmatas : [rec. par grām.: Ernests Anševics. *Iejūtas aistētika : mūsu dienu mākslas filozofijas pamati.* Rīga: Vairumā pie Valtera un Rapas, 1930] // *Brīvā Zeme.* – Nr. 34 (1931, 12. febr.), 6. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
96. **Dāle P.** «Kanta galvenā filozofiskā ...» : [rec. par grām.: Immanuels Kants. *Tirā prāta kritika.* Rīga: A. Rolavs, 1931. Pirmais sējums]. – (Kritika un bibliogrāfija) // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.* – Nr. 12 (1931, dec.), [592.]–593. lpp.
97. **Dāle P.** L. U. kristīgo studentu savienības 10 gadu pastāvēšanas atceres dienai 6. nov. 1931. g. // *Svētdienas Rīts.* – Nr. 45 (1931, 8. nov.), 356. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

98. **Dāle P.** Platōns dzīvē un darbā: [rec. par grām.: Pauls Jurevičs. Platons dzīvē un darbā: monogrāfija. Rīga: A. Raņķis, 1930]. – (Chronika) // Daugava. – Nr. 4 (1931, apr.), 491.–492. lpp.
99. **Dāle P.** «Samērā īsā laikā ...»: [rec. par grām.: Jūlijs Aleksandrs Students. Ievads filozofijā: Filozofijas būtība. Atziņas mācība. Pasaules uzskati. Filozofija kultūras dzīvē. Rīga: A. Gulbis, 1931]. – (Bibliografija) // Burtnieks. – Nr. 8 (1931, aug.), 762.–764. lpp.
100. **Dāle P.** «J. Students ir stipri ...»: [rec. par grām.: Jūlijs Aleksandrs Students. Ievads filozofijā : Filozofijas būtība. Atziņas mācība. Pasaules uzskati. Filozofija kultūras dzīvē. Rīga: A. Gulbis, 1931]. – (Kritika un bibliografija) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 7/8 (1931, jūl./aug.), [116.]–120. lpp.
101. **Dāle P.** «Šī brošūra ir ...»: [rec. par grām.: M. A. Pavlova. Cilvēka psiholoģiskās dzīves kopšana : rokasgrāmata gara higiēnā. Rīga: Rīts, 1931]. – (Bibliografija) // Burtnieks. – Nr. 4 (1931, apr.), 374.–375. lpp.
102. **Dāle P.** «Šī plašā grāmata ...»: [rec. par grām.: Jūlijs Aleksandrs Students. Psiholoģija: ģimnazijām, skolotāju institūtiem un pašmācībai. Rīga: A. Gulbis, 1930]. – (Grāmatniecība) // Latvis. – Nr. 2906 (1931, 11. jūl.), 6. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
103. **Dāle P.** «Šogad pagāja 150 gadi ...»: [rec. par grām.: Immanuelis Kants. Tirā prāta kritika. Rīga: A. Rolavs, 1931. Pirmais sējums]. – (Grāmatniecība) // Latvis. – Nr. 3004 (1931, 4. nov.), 6. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
104. **Dāle P.** «Tulkotājs izdarījis labu ...»: [rec. par grām.: S. Franks. Ievads filozofijā. Rīga: Vairumā pie Valtera un Rapas, 1930]. – (Grāmatniecība) // Latvis. – Nr. 2938 (1931, 18. aug.), 6. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1932

105. **Dāle P.** 10. starptautiskais psihologu kongress Kopenhāgenā no 21. – 27. augustam // *Latvis.* – Nr. 3250 (1932, 6. sept.), 4. lpp.. – Gotiskajā rakstībā.
106. **Dāle P.** Gara intelligence : (prof. P. Dāles priekšlasījums 24. nov. š. g. Rīgas Latviešu biedrībā) / Romāns Šmits // *Students.* – Nr. 192 (1932), 30. nov.), 3. lpp.
107. **Dāle P.** Intelligence un reliģija: [P. Dāles ref. Rīgas Latviešu biedrībā] / K. Dāle // *Latvijas Kareivis.* – Nr. 241 (1932, 23. okt.), 3. lpp.
108. [**Dāle P.**] Kādām jābūt intelligence attiecībām pret reliģiju?: [par P. Dāles ref. Rīgas Latviešu biedrībā; atreferējums] // *Latvis.* – Nr. 3289 (1932, 21. okt.), 6. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
109. **Dāle P.** Immanuels Kants. Tīrā prāta kritika: [rec. par grām.: Immanuēls Kants. Tīrā prāta kritika / tulk. Atis Rolavs. Rīga: Andžs Rolavs, 1931. Pirmais sēj.]. – (*Chronika*) // *Daugava.* – Nr. 2 (1932, febr.), 243.–244. lpp.
110. **Dāle P.** Kas ir pilnvērtīgs cilvēks?: prof. P. Dāles referāts, š. g. 24. nov. / atreferējis Ed. K. // *Kristīga Balss.* – Nr. 24 (1932, 15. dec.), 372.–373. lpp.
Rec.: Dāle, Karola. Gara intelligence // *Latvijas Kareivis.* – Nr. 269 (1932, 27. nov.), 3. lpp.
111. **Dāle P.** Par dvēseles un miesas nemirstību // *Jaunatnes Ceļš.* – Nr. 4 (1932, apr.), 98.–101. lpp.; Nr. 6 (1932, jūn.), 165.–172. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
112. **Dāle P.** Reliģija un intelligence: prof. P. Dāles referāts 1932. g. 20. okt. / atref. J. K. J. // *Kristīga Balss.* – Nr. 21 (1932, 1. nov.), 320.–321. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
113. **Dāle P.** Reliģija un intelligence: (prof. P. Dāles priekšlasījums Rīgas Latviešu biedrībā š. g. 20. oktobrī) / atref. Elfrīda Krastiņa // *Rīta Stari.* – Nr. 11 (1932, nov.), 247.–249. lpp.

114. **Dāle P.** Reliģija un intelliģence: prof. Dr. philos. P. Dāles priekšlasījums Rīgas Latviešu biedrībā 20. oktobrī / atref. E. S. // Universitas. – Nr. 14 (1932, 1. nov.), 231. lpp.
115. **Dāle P.** Spinozu pieminot: [sakarā ar filozofa 300. dz. d.] // Latvis. – Nr. 3316 (1932, 24. nov.), 3. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1933

116. **Dāle P.** Cēlais skaistums un jūtu dziļums mūzikā un reliģijā. – Bibliogr. norādes parindēs // Reliģiski-filosofiski raksti / Filosofijas un reliģijas zinātņu biedrība. – Rīga: A. Gulbis, 1933. – IV: Rakstu vainags profesoram Jāzepam Vītolam: 1863–1933, 19.–30. lpp.
117. **Dāle P.** Dezorganizācijas draudi Latvijas Universitātei // Latvis. – Nr. 3452 (1933, 13. maijs), 6. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
118. [**Dāle P.**] 12 baušļi pareizas un laimīgas dzīves mākslai: [prof. P. Dāles Dzīves padomu sniegšanas biedrības lekcija par tematu «Kas gremdē un paceļ mūsu dzīvi»]. – Bez aut. paraksta // Kristīgs Aizstāvis. – Nr. 8 (1933), 121.–122. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
119. **Dāle P.** Domas par pareizas un laimīgas dzīves mākslu: [prof. P. Dāles lekcijas Viestura savienībā 1933. g. 2. martā pārstāsts] / atstāstījis –ls // Jaunais Zemgālietis. – Nr. 52 (1933, 4. marts), [3.] lpp.
120. **Dāle P.** Dvēseles nemirstība: [izvilkumi no P. Dāles apcerējuma «Mūžīgā dzīvība»] // Latvijas Jaunatnes Draugs. – Nr. 11 (1933, nov.), [219.–220.] lpp.
121. **Dāle P.** Dzīves mākslas principi: (L. Ū. atturības dienās prof. Dr. philos. P. Dāles ref. atstāstījums) // Juventus. – Nr. 2 (1933, dec.), 3.–5. lpp.
122. **Dāle P.** Dzīves un ciešanu jēga: prof. P. Dāles referāts / R. Siliņš // Students. – Nr. 205 (1933, 15. dec.), 2. lpp.

123. **Dāle P.** Dzīves vērtības meklējot: (pēc prof. P. Dāles referāta) // Zeltene. – Nr. 6 (1933, 15. marts), 2.–3. lpp.
124. **Dāle P.** Kādu pasaules uzskatu lai sev izvēlamies?: [prof. P. Dāles priekšlasījums Rīgas Latviešu biedrībā 1933. g. 26. okt.] / atref. K. Lejasmeijers // Universitatis. – Nr. 13 (1933, 15. nov.), 224. lpp.
125. **Dāle P.** Laimīgas dzīves pamats : (prof. P. Dāles atziņumi) // Latvija. – Nr. 8 (1933, 24. febr.), 7. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
126. **Dāle P.** Praktiskā psiholoģija // Pagastu darbvežu pirmo kursu lekcijas : (konspekts): lasītas 1932. gadā no 10. līdz 20. augustam. – Rīga : Latvijas pašvaldības iestāžu darbvežu b-ba, 1933. – 217.–245. lpp.
127. **Dāle P.** Reliģija un inteliģence: (reliģiskās tipoloģijas mēģinājums). – Bibliogr. piez. parindēs // Burtnieks. – Nr. 10 (1933, okt.), [729.]–738. lpp; Nr. 11 (1933, nov.), 854.–863. lpp.
Inform.: Nūvārojumi // Zidūnis. – Nr.3-4 (1934, marts), 21. lpp.
128. **Dāle P.** Reliģija un intelligence: prof. Dr. philos. P. Dāles lekcijas īss atreferējums / Romāns Šmits // Skola un Dzīve. – Nr. 1 (1933, marts), 32.–35. lpp.
129. **Dāle P.** Studentu atturībnieku dzīve Somijā // Juventus. – Nr. 2 (1933, maijs), 19. lpp.

1934

130. Baltas rozes Fr. Bārdas dzejas zvaigžņotam vainagam: [par atceres vakaru konservatorijā Fr. Bārdas 15 g. nāves dienai; arī P. Dāles ref. par filozofiski reliģiskiem motīviem Fr. Bārdas dzejā atstāsts]. – (Māksla) // Brīvā Zeme. – Nr. 65 (1934, 21. marts), 12. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
131. **Dāle P.** 12 baušļi pareizas un laimīgas dzīves mākslai // Mājturības un ārstniecības kalendārs 1934. gadam / sast. A. Abelans. – Rīga: A. Raņņa grāmatu tirgotava, 1934. – 55. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

132. **Dāle P.** Dvēseles nemirstības problēma / atref. Jāz. Daugmanis // Kristīga Balss. – Nr. 11 (1934, 1. jūn.), 198.–199. lpp.
133. **Dāle P.** Dzīves mākslas principi // Vidzemes Vēstnesis. – Nr. 6 (1934, 25. febr.), 2. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
134. **Dāle P.** Dzīves mākslas principi: (pēc kāda prof. P. Dāles referata) // Jaunais Kurzemnieks. – Nr. 4 (1934, 24. janv.), 4. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
135. **Dāle P.** Immanuēls Kants. Tīrā prāta kritika: [rec. par grām.: Immanuēls Kants. Tīrā prāta kritika / tulk. Atis Rolavs. Rīga: Andžs Rolavs, 1934. Otrais sēj.]. – (Bibliografija) // Burtnieks. – Nr. 7 (1934, jūl.), 573.–574. lpp.
136. **Dāle P.** Kas ceļ un kas ārda mūsu dzīvi : (prof. P. Dāles tautas kultūras nedēļas referāta atreferējums) / V. Z. // Audzinātājs. – Nr. 10 (1933, okt.), 430.–432. lpp.
137. **Dāle P.** Kas pasaulē pārsvarā: ciešanas un sāpes vaj prieks un laime?: pesimisma un optimisma izskaidrojums prof. P. Dāles lekcijā: [Liepājas nacionālo skolotāju vakarā] // Kurzemes Vārds. – Nr. 255 (1934, 11. nov.), 6. lpp.
138. **Dāle P.** Latviešu grāmatas par Dostojevski : [rec. par grām.: Zenta Mauriņa. Dostojevskis. Viņa personība, mūžs un pasaules uzskats. Rīga: Grāmatu Draugs, [1933]; Alberts Freijs. Dostojevskis reliģijas problēmas: Cand. theol. Alberta Freija disertācija. Rīga, 1932]. – (Chronika) // Daugava. – Nr. 2 (1934, febr.), 178.–180. lpp.
139. **Dāle P.** «Latvijā interese par Dostojevski ...»: [rec. par grām.: Zenta Mauriņa. Dostojevskis. Viņa personība, mūžs un pasaules uzskats. Rīga: Grāmatu Draugs, [1933]]. – (Grāmatniecība) // Latvī. – Nr. 3653 (1934, 11. janv.), 4. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
140. **[Dāle P.]** Latvijas Universitāte. – Bibliogr. raksta beigās. Bez aut. paraksta // Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga: A. Gulbis, 1934–1935. – 11. sēj., 21316.–21327. sl.: il.

T. p.: Latviešu konversācijas vārdnīca. – Faksimilizd. – Rīga: Antēra, 2001. – 11. sēj., 21316.–21327. lpp.: il.

141. **Dāle, P.** Par ciešanām un dzīves jēgu : (pēc prof. P. Dāles referāta) / L. S. // Zeltene. – Nr.16 (1934, 15.aug.), 2.-4.lpp.
142. **Dāle P.** Par dvēseles nemirstību : [P. Dāles ref. Rīgas latviešu biedrībā 1934. g. 19. apr.] / atstāstijis A. Z. // Brīvā Zeme. – Nr.87 (1934, 20.apr.), 2.lpp. – Gotiskajā rakstībā.
143. **Dāle, P.** Par pašizglītības apgārošanu // Rīgas latviešu skolotāju biedrības pādagogiskās izglītības komisijas referātu vakari / sakārt. Romāns Šmits. – Rīga: Ģenerālkomisija Vidusskolu skolotāju kooperatīvā, 1934. – 5.–22. lpp.
144. [**Dāle P.**] Pasaules uzskata problēmas: [P. Dāles priekšlasījuma atreferējums; Nr. 3682 nos.: Dzīves uzskata problēmas] / V. E. // Latvis. – Nr. 3673 (1934, 4. febr.), 10. lpp.; Nr. 3678 (1934, 10. febr.), 6. lpp.; Nr. 3682 (1934, 15. febr.), 6. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
145. **Dāle P.** Pasaules uzskata problēmas: [P. Dāles priekšlasījums Rīgas Latviešu biedrībā] / atref. V. Everse // Universitāte. – Nr. 4 (1934, 1. marts), 56.–57. lpp.
146. **Dāle P.** Pasaulīgā un dievišķā gudrība // Jaunatnes Ceļš. – Nr. 1 (1934, janv.), 5.–11. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
147. **Dāle P.** «Pazīstamā vācu psihologa ...»: [rec. par grām.: Richards Millers-Freienfelss. Tagadnes psiholoģijas galvenie virzieni. [Rīga]: Logs, 1934]. – (Bibliogrāfija) // Burtnieks. – Nr. 11 (1934, nov.), 890.–891. lpp.
148. Prof. Dāles referāts par dvēseles nemirstību: [atreferējums] // Svētdienas Rīts. – Nr. 18 (1934, 29. apr.), 139.–140. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
149. **Dāle P.** Prof. P. Zālīte: (1864–1934) // Students. – Nr. 216 (1934, 3. dec.), 2. lpp.

150. **Dāle P.** Profesora P. Zālītes 70 mūža gadi. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 12 (1934, dec.), 589.–591. lpp.
151. **D. P.** Vāciešu virzīšanās uz Austrumiem. – Paraksts: P. D. // Centra Balss. – Nr. 14 (1934, 6. apr.), 3. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
152. **Dāle P.** Vientulība un tās pārvarēšana: priekšlasījums L. Ū. Kristīgā Studentu b-bā / atref. Anna Burkins // Rīta Stari. – Nr. 6 (1934, jūn.), 126.–128. lpp.
153. [**Dāle P.**] Vientulība un tās pārvarēšana: dažas domas no prof. Dr. P. Dāles priekšlasījuma L. univ. Kristīgo studentu b-bā, Rīgā, 1934. g. 3. maijā // Svētdienas Rīts. – Nr. 20 (1934, 13. maijs), 155. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1935

154. **Dāle P.** Dvēseles patstāvība un pastāvība: (referāts, celts priekšā L. Ū. biologu biedrības publiskā sēdē, š. g. 8. martā) // Ceļš. – Nr. 2 (1935, apr.), 68.–72. lpp.
155. **Dāle P.** Dvēseles patstāvība un pastāvība: [Iznīcība un neiznīcība dzīvajā un nedzīvajā dabā: zinātniska disputa atreferējums, ko skatījuši cauri paši disputa dalībnieki; Latvijas biologu biedrības zinātniskajā sēdē 1935. g. 8. martā] / atreferējusi Elza Ābele // Daugava. – Nr. 4 (1935, apr.), 354.–355. lpp.
156. **Dāle P.** Kas ir inteliģence?: prof. P. Dāles kooperācijas revidentu kursos nolasītā referāta atstāstījums // Kopdarbība. – Nr. 3 (1935, 10. febr.), 3. lpp.
157. [**Dāle P.**] Kristīgo prieks: (fragments no prof. Dr. P. Dāles grāmatas «Gara problēmas» 1935. g.) // Svētdienas Rīts. – Nr. 52 (1935, 22. dec.), 422.–423. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
158. **Dāle P.** Jānis Lapiņš. Laikmetīgais un mūžīgais: [rec. par grām.: Jānis Lapiņš. Laikmetīgais un mūžīgais:

- ideoloģija un vērojumi. Rīga: Aut. izd., [1934]]. – (Chronika) // Daugava. – Nr. 3 (1935, marts), 275.–277. lpp.
159. **Dāle P.** Par nesvētīgo un svētīgo nemieru: priekšlasījums «Kristīgās vēsts» nedēļā Latvijas Universitātē / atref. K. Lemaikis // Rīta Stari. – Nr. 6 (1935, jūn.), 167.–170. lpp.
160. **Dāle P.** Pienākums un laime // Jaunatnes Ceļš. – Nr. 9 (1935, sept.), 261.–263. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
161. **Dāle P.** Psihologa darba ētikas pamatprincipi // Students. – Nr. 223 (1935, 14. maijs), 2.–3. lpp.
162. **Dāle P.** Svētīgais un nesvētīgais nemiers: (prof. P. Dāles priekšlasījums Universitātē «Kristīgās vēsts» nedēļā 27. martā) / atref. Ž. Ziemele // Kristīga Bals. – Nr. 9 (1935, 1. maijs), 170.–171. lpp.

1936

163. **Dāle P.** Brīnumbērna spēju izpētīšanā piedalīsies arī ārzemju speciālisti / P. Dāles inform. // Rīts. – Nr. 134 (1935, 15. maijs), 31. lpp.
164. **Dāle P.** Dr. phil. Teodors Celms. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 5/6 (1936, maijs/jūn.), 587.–588. lpp.
165. **Dāle P.** Eksperimentāli pētījumi par latvju meitenes Ilgas K. īpatnējās uztveres spējām. – (Apskats) // Sējējs. – Nr. 8 (1936, aug.), 880.–882. lpp.
166. **Dāle P.** Filozofija un dzīve: [P. Dāles priekšlasījums Rīgas Latviešu biedrībā 1936. g. 19. nov.; atstāsts] / J. C. // Skolu Dzīve. – Nr. 4 (1936, dec.), 13. lpp.
167. **Dāle P.** Filozofu kongress Berlīnē: [Kanta biedrības atklātās sēdes 1936. g. 16. okt. atreferējums]. – Bez aut. paraksta // Students. – Nr. 3 (1936, 1. nov.), 68. lpp.
168. **Dāle P.** Imanuēls Kants. – Bibliogr. piez. parindēs. – Aut. uzrād. satura rādītājā // Lielas personības / red.

- A. Dauge. – Rīga: Valters un Rapa, 1936. – II: Dzīves filozofi, [239.]–279. lpp.: il.
- Inform.:* Grāmatu apskats / M. G. // Sievietes Pasaule. – Nr. 8 (1936, 15. apr.), 17. lpp.
- Grāmatu galds / A. O. // Skolu Dzīve. – Nr. 3 (1936, marts), 14. lpp.
169. **Dāle P.** Kā padziļināt un apgārot prāta izglītību: (pēc prof. P. Dāles referāta) / Sinus // Kurzemes Vārds. – Nr. 206 (1936, 11. sept.), 2. lpp.
170. **Dāle P.** «Nīčše pieder pie tiem ...»: [rec. par grām.: Aleksandrs Dauge, Jānis Zanders. Fridrichs Nīčše: dzīve un darbi: monogrāfija. Rīga: A. Raņķis, 1936]. – (Recenzijas) // Sējējs. – Nr. 12 (1936, dec.), 1357.–1358. lpp.
171. **Dāle P.** Pirmā izdevuma rediģētāja priekšvārdi // Siliņš Jānis. Psiholoģija un loģika: vidusskolām un pašmācībai. – 2., pārstrādāts iespiedums. – Rīga: Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvs, 1936. – [III]–IV lpp.
172. **Dāle P.** Prof. Čelpanovs †. – (Atceres) // Burtnieks. – Nr. 4 (1936, apr.), 309. lpp.
173. [**Dāle P.**] Prof. G. I. Čelpanovs † : skolotāja piemiņai. – Paraksts: P. D. // Rīts. – Nr. 61 (1936, 1. marts), 18. lpp.
174. **Dāle P.** Profesors Valters Frosts. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 4 (1936, apr.), 411.–413. lpp.
175. **Dāle P.** Rakstura nozīme personības veidošanā // Aizsargs. – Nr. 9 (1936, 15. sept.), 578.–580. lpp.
176. **Dāle P.** «Šinī glītā un interesantā grāmatā ...»: [rec. par grām.: Milda Paļēviča. Aistētikas problēmas: apceres un esejas. Rīga: A. Gulbis, 1936]. – (Recenzijas) // Sējējs. – Nr. 5 (1936, maijs), 572.–573. lpp.
177. **Dāle P.** Vācu filozofu kongress // Reliģiski-filozofiski raksti / Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrība. – Rīga: A. Gulbis, 1936. – V [sēj.], [178.]–182. lpp.

178. **Dahle P.** Arbeiten des Städtischen Instituts für Jugendforschung und Berufskunde zu Riga // Industrielle Psychotechnik (Berlin-Charlottenburg). – Heft 11–12 (1936).
179. Рижские невропатологи и психологи о проблеме сна и сновидений: сон нервно-больных в бараках: Три физиологические теории сна. – Главную роль играют все-же психические факторы. – Монофазный и дифазный сон / А. Б. В.; в тексте мнение П. Дале, И. Крона // Сегодня вечером. – N 194 (25 авг. 1936), с. 6.

1937

180. **Dāle P.** Atziņu un ticības loma cilvēku dzīvē: (pēc prof. P. Dāles referāta) / Sinus // Kurzemes Vārds. – Nr. 49 (1937, 2. marts), 4. lpp.
181. **Dāle P.** Cilvēka niecība un lielums // Audzinātājs. – Nr. 4 (1937, apr.), 245.–253. lpp.
182. **Dāle P.** Darbs un darba svētība // Jaunatnes Ceļš. – Nr. 8 (1937, aug.), 233.–238. lpp.
183. **Dāle P.** Aleksandra Dauges piemiņai. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 3 (1937, marts), [293.]–296. lpp.
184. **Dāle P.** 12 baušļi pareizas un laimīgas dzīves mākslai // Mazpulks. – Nr. 8 (1937, 15. aug.), 371. lpp.
185. **Dāle P.** Filozofija un dzīve: (pēc prof. P. Dāles priekšlasījuma Rīgas Latviešu biedrībā) / Sinus // Kurzemes Vārds. – Nr. 25 (1937, 31. janv.), 3. lpp.
186. **Dāle P.** Filozofija un dzīve / [atstāst.] Aleksandrs Batņa // Straume. – Nr. 29 (1937, janv.), 16.–17. lpp.
187. **Dāle P.** Iepriekšējs ziņojums par meitenes Ilgas K. (Latvijā) īpatnējās uztveres spējas pētījumu rezultātiem. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 10 (1937, okt.), 438.–441. lpp.

188. **Dāle P.** Kas ir cilvēks? // Ceļš. – Nr. 2 (1937, marts/apr.), 75.–80. lpp.
189. **Dāle P.** Kas ir cilvēks?: [par 2. Kristīgās vēsts nedēļu universitātē; saturā arī P. Dāles ref. atstāsts] / V. E. // Universitas. – Nr. 5 (1937, 20. marts), 123.–124. lpp.
190. **Dāle P.** Kas ir cilvēks?: prof. Dr. philol. priekšlasījums Latvijas Universitātes studentiem / atref. K. I. // Kristīga Balss. – Nr. 4 (1937, 15. febr.), 72.–73. lpp.
191. **Dāle P.** Pateicība: [Ilgas Ķ. pētīšanas komisijas vārdā radiofona darbiniekiem Ilgas Ķ. uztveres spēju eksperimentālā pētīšanā]. – (Galvas pilsēta) // Rīts. – Nr. 153 (1937, 6. jūn.), 11. lpp.
192. **Dāle P.** Sirsnīgu pateicību ...: [Ilgas Ķ. pētīšanas komisijas vārdā radiofona darbiniekiem Ilgas Ķ. uztveres spēju eksperimentālā pētīšanā]. – (Galvas pilsētas jaunākie notikumi) // Brīvā Zeme. – Nr. 124 (1937, 7. jūn.), 11. lpp.
193. **Dāle P.** Prof. K. Kundziņa rakstu krājums: [rec. par grām.: Kārlis Kundziņš. Ap dzīves lielo mīklu: apcerējumi. Rīga: Valters un Rapa, 1936]. – (Chronika) // Dau-gava. – Nr. 4 (1937, apr.), 368. lpp.

1938

194. **Dāle P.** Baiļu jūtas un cīņa ar tām: [referāts Rīgas Latviešu biedrībā] / Sinus // Kurzemes Vārds. – Nr. 102 (1938, 7. maijs), 5. lpp.
195. **Dāle P.** Baiļu jūtas un cīņa ar tām : [referāts Rīgas Latviešu biedrībā 1938. g. 31. martā; atstāsts] / R. H. // Skolu Dzīve. – Nr. 8 (1938, apr.), 10.–11. lpp.
196. **Dāle P.** Baiļu jūtas un cīņa ar tām: [referāts Rīgas Latviešu biedrībā 1938. g. 31. martā; atstāsts] // Studentu Dzīve. – Nr. 67/68 (1938, 11. apr.), 12. lpp.
197. **Dāle P.** Fr. Bārdas pasaules uzskats P [rec. par grām.: Zenta Mauriņa. Fr. Bārdas pasaules uzskats: disertā-

- cija. Rīga: Valters un Rapa, 1938]. – (Chronika) // Daugava. – Nr. 10 (1938, okt.), 980.–981. lpp.
198. **Dāle P.** Dusmu un naida jūtu nozīme cilvēka dzīvē: prof. Dr. phil. P. Dāles R. Latv. biedrībā 1938. g. 20. okt. noturētā referatā izteiktās domas // Klusā Brīdī. – Nr. 12 (1938, dec.), 99.–100. lpp.
199. **Dāle P.** Dusmu un naida jūtu nozīme cilvēka dzīvē: [ref. Rīgas Latviešu biedrībā 1938. g. 20. okt.; atstāsts] / V. A., A. J. // Skolu Dzīvē. – Nr. 3 (1938, nov.), 15. lpp.
200. **Dāle P.** Imanuēls Kants. – Bibliogr. piez. parindēs // Lielas personības / red. A. Dauge. – 2. iespiedums. – Rīga: Valters un Rapa, 1938. – II: Dzīves filozofi, [239.]–279. lpp.: il.
201. 3 dzīvē visdārgākās mantas: «Rīta» aptauja par to, kas cilvēka dzīvē ir visvērtīgākais / T. Celms, P. Dāle, A. Alksnis ... [u.c.] // Rīts. – Nr. 30 (1938, 30. janv.), 2. lpp.
202. [**Dāle P.**] Prof. A. Dauges piemiņas vakars: [RLB 1938. g. 17. febr.; īss P. Dāles ref. par A. Dauges personību atstāsts] / M. Lindbergs // Universitatis. – Nr. 4 (1938, 1. marts), 117. lpp.
203. [**Dāle P.**] «Visvairāk ļaudis baidās no izsmiekla»: [P. Dāles ref. «Baiļu jūtas un cīņa ar tām» Rīgas Latviešu biedrībā 1938. g. 31. martā atstāsts] // Brīvā Zeme. – Nr. 75 (1938, 1. apr.), 13. lpp.

1939

204. **Dāle P.** Annas Brigaderes reliģiskās un etiskās atziņas; [rec. par grām.: Alberts Freijs. Annas Brigaderes reliģiskās un etiskās atziņas. Rīga: Valters un Rapa, 1938]. – (Chronika) // Daugava. – Nr. 1 (1939, janv.), 81.–82. lpp.
- Rec.:* Goba Aldis. No atmiņām par Annu Brigaderi // Labietis. – Nr. 1 (1939), 56.–63. lpp.

205. **Dāle P.** Dzīves valdnieki // Daugavas gada grāmata, 1940. – Rīga: Valters un Rapa, 1939. – 45.–48. lpp.
Inform.: «Daugavas» gada grāmata 1940. gadam: [publikāciju apskats] // Daugavas Vēstnesis. – Nr. 16 (1940, 20. janv.), 7. lpp.
206. **Dāle P.** Intelīgenes formas un raksturs: (saīsināti pēc Vienību Savienības 19. aprīļa vakarā priekšā celtā referāta) // Students. – Nr. 13 (1939, 15. maijs), 430.–431. lpp.
207. **Dāle P.** Kulturas būtība // Gulbenes Balss (LTA pielikums; Nr. 3). – Nr. 5 (1939, 3. febr.), [1.] lpp.
208. **Dāle P.** Kulturas būtība // Latgales Vēstnesis (LTA pielikums; Nr. 3). – Nr. 3 (1939, 9. janv.), [1.] lpp.
209. **Dāle P.** Kulturas būtība // Madonas Ziņas (LTA pielikums; Nr. 3). – Nr. 5 (1939, 2. febr.), [1.] lpp.
210. **Dāle P.** Kulturas būtība // Malienas Ziņas (LTA pielikums; Nr. 3). – Nr. 707 (1939, 26. janv.), [1.] lpp.
211. **Dāle P.** Kulturas būtība // Talsu Vārds (LTA pielikums; Nr. 3). – Nr. 12 (1939, 2. febr.), [1.] lpp.
212. **Dāle P.** Kulturas būtība // Zemgales Balss. – Nr. 26 (1939, 1. febr.), [1.]–2. lpp.
213. **Dāle P.** Latvijas Universitātes 20 gadi // Latvijas Skola. – Nr. 4 (1939, okt.), 358.–364. lpp.: il.
214. **Dāle P.** Pirmā izdevuma rediģētāja priekšvārds // Siliņš Jānis. Psiholoģija un loģika: vidusskolām un pašmācībai. – 3., pārlabotais izd. – Rīga: Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvs, 1939. – III–IV lpp.
215. **Dāle P.** Profesors Rūdolfs Jirgens septiņdesmitgadnieks // Rīts. – Nr. 282 (1939, 12. okt.), 6. lpp.
216. **Dāle P.** «Savā jaunajā grāmatā ...»: [rec. par grām.: Ernests Brastiņš. Samulsuma pārspēšana: pareizības filozofijas pamatdomas. Rīga: Zemnieka Domas, 1938]. – (Recenzijas) // Sējējs. – Nr. 4 (1939, apr.), 443.–444. lpp.

217. **Dāle P.** Zinātnei un tēvijai: Latvijas Universitātes 20 gadi // Daugavas Vēstnesis. – Nr. 84 (1939, 28. sept.), 3. lpp.: il.
218. **Dāle P.** Zinātnieces 50 mūža gadu: [filozofei, sabiedriskai darbiniecei, pedagogei Mildai Paļēvičai] // Rīts. – Nr. 36 (1939, 5. febr.), [2.] lpp.

1940

219. **Dāle P.** Direktora Leonīda Cennes 50 gadi // Latvijas Skola. – Nr. 6 (1940, jūn.), 650.–652. lpp.
220. **Dāle P.** Dzīves valdnieki // Atbals. – Nr. 1 (1940, janv.), [28.]–31. lpp.
221. **Dāle P.** «Šī mazā, nesen iznākušā ...»: [rec. par grām.: Voldemārs Sproģis. Negadījumu jeb nelaiimes gadījumu psiholoģija. Rīga: A. Jesens, 1939]. – (Grāmatas) // Sējejs. – Nr. 2 (1940, febr.), 222.–223. lpp.
222. [**Dāle P.**]. Teichmillers (*Teichmüller*) Gustavs. – Bez aut. paraksta // Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga: A. Gulbis, 1940. – 21. sēj., 42402.–2403. sl.
T. p. : Latviešu konversācijas vārdnīca. – Faksimilizd. – Rīga: Antēra, 2002. – 21. sēj., 42402.–42403. sl.
223. **Dahle P.** Experimentelle Untersuchungen über das «Gedankenlesen» des lettischen Mädchens Ilga K. // Zeitschrift für angewandte Psychologie und Charakterkunde. – Bd. 58, Heft 5–6 (1940).

1941

224. **Dāle P.** Prof. P. Jurevičs – piecdesmitgadnieks // Tēvija. – Nr. 121 (1941, 19. nov.), 6. lpp.

1942

225. **Dāle P.** Filozofija un māksla // Tēvija. – Nr. 100 (1942, 2. maijs), [8.] lpp.

226. **Dāle P.** Par intuīciju // Daugavas Vēstnesis. – Nr. 230 (1942, 4. okt.), 4. lpp.
227. **Dāle P.** Par klusētājiem un klusumu // Tēvija. – Nr. 271 (1942, 21. nov.), [8.] lpp.
228. **Dāle P.** Prof. P. Dāle par dvēseles nemirstību // Baznīcas Ziņas. – Nr. 34 (1942, 22. nov.), 3. lpp.
229. **Dāle P.** Reliģijas cēlais spēks // Tēvija. – Nr. 77 (1942, 2. apr.), 8. lpp.
230. **Dāle P.** Sociālais cilvēks // Tēvija. – Nr. 106 (1942, 9. maijs), 4. lpp.

1943

231. Ardievas Aspazijai: [veltījumi, atmiņas] / aut.: Z. Lazda, A. Eglītis, P. Dāle ... [u.c.] // Daugavas Vēstnesis. – Nr. 266 (1943, 14. nov.), 4. lpp.
232. **Dāle P.** Atbildības princips personības uzbūvē un audzināšanā // Tautas palīdzības gada grāmata 1944. gadam. – Rīga: Tautas palīdzība, 1943. – 91.–101. lpp.
Inform.: Tautas palīdzības Gada grāmata / Arv. B. // Kurzemes Vārds. – Nr. 46 (1944, 24. febr.), 4. lpp.
233. **Dāle P.** Gudrā pacietība // Tēvija. – Nr. 297 (1943, 18. dec.), [8.] lpp.
234. **Dāle P.** Kaislības un cilvēku liktenis // Tēvija. – Nr. 171 (1943, 24. jūl.), [8.] lpp.
235. **Dāle Pauls.** Par aistētisko kontemplāciju: prof. Paula Dāles apcere // Daugavas Vēstnesis. – Nr. 225 (1943, 26. sept.), 4. lpp.
236. **Dāle P.** Profesors Teodors Celms // Tēvija. – Nr. 137 (1943, 12. jūn.), [8.] lpp.
237. **Dāle Pauls.** Profesors Dr. phil. Teodors Celms: 50 mūža gadu atcerei // Izglītības Mēnešraksts. – Nr. 6 (1943, jūn.), 121.–123. lpp.

238. **Dāle Pauls.** Profesors Dr. theol. Kārlis Kundziņš. – Bibliogr. piez. parindēs // Latvju Mēnešraksts. – Nr. 4 (1943), 225.–229. lpp.: ģīm.
239. **Dāle Pauls.** «K. Raudive ar saviem ...»: [rec. par grām.: Konstantīns Raudive. Pārpersonīgais un personīgais: atziņas un ieskati. Rīga: K. Rasiņš, 1943. Otrs iespiedums]. – (Chronika) // Latvju Grāmata. – Nr. 11 (1943), 693.–694. lpp.
240. **Dāle P.** Saīgušais cilvēks // Daugavas Vēstnesis. – Nr. 111 (1943, 14. maijs), [1.]–2. lpp.
241. **Dāle P.** Saīgušais cilvēks // Smiltenietis. – Nr. 17 (1943, 30. apr.), 3. lpp.

1944

242. **Dāle P.** Dzīvība un dzīve // Tēvija. – Nr. 124 (1944, 27. maijs), [8.] lpp.
243. **Dāle P.** Gribas stiprums un raksturs // Laikmets. – Nr. 39 (1944, 22. sept.), [2.] lpp.
244. **Dāle P.** Par dvēseles mieru // Tēvija. – Nr. 201 (1944, 26. aug.), [8.] lpp.
245. **Dāle Pauls.** Par iekšējo skaistumu. – Bibliogr. piez. parindēs // Latvju Mēnešraksts. – Nr. 3 (1944), 212.–216. lpp.
246. **Dāle P.** Praktiskā ideālisma filozofs: [sakarā ar Johana Gotlība Fichtes 130. nāves dienas atceri] // Tēvija. – Nr. 24 (1944, 29. janv.), [8.] lpp.
247. **Dāle Pauls.** «Savā jaunajā filozofiskajā ...»: [rec. par T. Celma publikāciju: Subjekt und Subjektivierung: Studien über das subjektive Sein. Latvijas Universitātes raksti. Filoloģijas un filozofijas fak. sērija; Nr. 1, 1943]. – (Apskats) // Latvju Mēnešraksts. – Nr. 3 (1944), 226.–227. lpp.
248. **Dāle P.** Stiprās dvēseles // Tēvija. – Nr. 12 (1944, 15. janv.), [8.] lpp.

1945

249. **Dāle P.** Kā rīkojās vācu fašistiskā vara ar filoloģijas fakultāti // Literatūra un Māksla. – Nr. 10 (1945, 23. marts), 7. lpp.
250. **Dāle P.** Par ko man būt?: (pārdomām padomju skolu beidzējiem) // Padomju Jaunatne. – Nr. 85 (1945, 12. jūl.), 2. lpp.
251. **Dāle P.** Pārskats par iestāju pārbaudījumiem Latvijas Valsts universitātē: 1944./45. māc. gada sākumā // Padomju Latvijas Skola. – Nr. 3 (1945), 70.–76. lpp.
252. Uz priekšu par hitleriskās Vācijas galīgu sagrāvi: ar neatlaidīgu un nenogurstošu vispusīgu palīdzību fronteī. – Paraksts: Roberts Pelše, Leo Svemps, P. Dāle ... [u.c.] // Cīņa. – Nr. 105 (1945, 4. maijs), 2. lpp.

1946

253. **Dāle P.** Gribas spējas un neklātnieka darbs // Padomju Students. – Speciālizdevums (1946, 26. jūn.), [1.] lpp.
254. **Dāle P.** Jaunais students un akadēmiskais darbs // Padomju Students. – Nr. 17 (1946, 2. sept.), 2. lpp.
255. **Dāle Pauls.** Uzticība garam // Rūsiņš. – Nr. 9 (1946, nov.), 49.–50. lpp. – Mašīnraksts.
256. Kas grib, lai mūsu tauta vienmēr būtu vienota un saliedēta, tas balsos par komunistu un bezpartejisko bloka kandidātiem: zinātnes darbinieki atsaucas partijas aicinājumam. – Paraksts: profesori, katedru vadītāji: A. Krūmiņš, P. Odincovs, P. Dāle ... [u.c.] // Cīņa. – Nr. 28 (1946, 3. febr.), 2. lpp.

1947

257. ***Dāle P.** Mani pētnieciskie nodomi: [par psiholoģisku problēmu – gribas piepūli] // Cīņa. – (1947, 10. apr.).

258. Rūdolfs Egle: [nekrologs]. – Paraksts: A. Čaks, P. Dāle, E. Damburs ... [u.c.] // Cīņa. – Nr. 297 (1947, 19. dec.), 6. lpp.: ģīm.; Padomju Jaunatne. – Nr. 249 (1947, 19. dec.), 4. lpp.: ģīm.

1950

259. **Dāle P.** Pirmā izdevuma rediģētāja priekšvārdi // Siļņš Jānis. Psiholoģija un loģika: vidusskolām un pašmācībai. – 3., pārlabotais izd. – [Vācija: b.i., 1950]. – III–IV lpp.

1955

260. **Dāle P.** Definīcijas un daži citi vārdu nozīmes atklāšanas paņēmieni (strādājot gar mūsdienu latviešu literārās valodas vārdnīcu). – Bibliogr. piez. parindēs. Kopsav. kr. val. // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – Nr. 12 (1955), [39.]–52. lpp.

1958

261. **Dāle P.** Darbs Vārdnīcu sektorā // Latvijas Zinātnieks. – Nr. 25 (1958, 17. dec.), 3. lpp.
262. **Dāle P.** Diskusija par mūsdienu latviešu literārās valodas vārdnīcas maketu // Padomju Jaunatne. – Nr. 39 (1958, 23. febr.), 4. lpp.
263. **Dāle P.** Gatavojot mūsdienu latviešu literārās valodas vārdnīcu // Padomju Jaunatne. – Nr. 25 (1958, 4. febr.), [4.] lpp.
264. **Dāle P.** Leksikografu konference Ķijevā // Latvijas Zinātnieks. – Nr. 12 (1958, 4. jūn.), 3. lpp.
265. **Дале П.** Обсуждение макета Толкового словаря современного латышского литературного языка // Вопросы языкознания. – N 3 (1958), с. 144–145.

1959

266. **Dāle P.** Pirmais padomju psihologu kongress Maskavā // Latvijas Zinātnieks. – Nr. 15 (1959, 29. jūl.), [1.] lpp.
267. **Dāle P.** Par dažiem terminiem mūsdienu latviešu valodā. – Bibliogr. piez. parindēs. Kopsav. kr. val. // Raksti / Latvijas PSR Zinātņu akadēmija, Valodas un literatūras institūts. – Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izd., 1961. – 13: Leksikoloģijas un leksikogrāfijas jautājumi, [119.]-131. lpp.

1963

268. **Дале П. К.** О кратких и подробных определениях значений слов в словарях филологического и энциклопедического типов: (краткие выводы) // Труды Института языка и литературы Академии наук Латвийской ССР / Словарная комиссия отделения лит. и яз. Акад. наук СССР, Ин-т яз. и лит. Акад. наук ЛатвССР. – Рига: Изд-во Акад. наук ЛатвССР, 1963. – [Т.] 14: Проблема толкования слов в филологических словарях, с. 153–154.

1972

269. **Dāle P.** Dzīves valdnieki // Meža Vēstis. – Nr. 150 (1972, jūl.–sept.), 1.–2. lpp.

1980

270. **Dāle Pauls.** Dati par Paula Dāles dzīvi: (autobiogrāfija) // Latviešu humanitāro zinātņu asociācija. Rakstu krājums / red. Jānis Siliņš. – Ņujorka, 1980. – 192.–195. lpp.: ģīm.
271. **Dāle Pauls.** Enerģētiskā ideālisma pamatkonceptcija. – Kopsav. angļu val. // Latviešu humanitāro zinātņu asociācija. Rakstu krājums / red. Jānis Siliņš. – Ņujorka, 1980. – 196. lpp.

1989

272. **Dāle Pauls.** Latvijas augstskola: nodibināšana un divi pirmie darbības gadi: [Ilustrēts Žurnāls, 1921, sept.] / ar red. iev. // Dzimtenes Balss. – Nr. 38 (1989, 14. sept.), 4. lpp.: il.
273. **Dāle Pauls.** Reliģija un inteliģence: profesora P. Dāles priekšlasījums Rīgas Latviešu biedrībā 1932. gada 20. oktobrī // Padomju Jauntane. – Nr. 94 (1989, 18. maijs), 4. lpp.
274. **Dāle Pauls.** Stiprās dvēseles: [no grām. «Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru»] // Skolotāju Avīze. – Nr. 30 (1989, 26. jūl.), 13. lpp.

1990

275. **Dāle Pauls.** Inteliģence, raksturs, personība: [fragm. no P. Dāles grām. «Gara problēmas», 1935] // Etnoss. – Nr. 1 (1990), 9.–12. lpp.
276. **Dāle Pauls.** Inteliģence, raksturs, personība // Mājai un ģimenei: gadagrāmata' 91 / sast. A. Galandere. – Rīga: Avots, 1990. – 98.–103. lpp.
277. **Dāle Pauls.** Reliģijas absolūtā nepieciešamība cilvēkam: [no raksta «Dostojevskis un «Brāļu Karamazovu» reliģiski filozofiskā pamatdoma» grām. «Gara problēmas» (1933)] // Latvijas Jaunatne. – Nr. 185 (1990, 6. nov.), 4. lpp.

1992

278. **Dāle Pauls.** Pienākums un laime // Svētdienas Rīts. – Nr. 16 (1992, 13. sept.), 5. lpp.: il.

1993

279. **Dāle P.** «Gara problēmas»: [fragmenti no grām.] // Treji Vārti. – Nr. 154 (1993, jūl./aug.), 35., 46., 50., 59. lpp.;

Nr. 203 (2002, [jūl./aug./sept.]), 13. lpp.; Nr. 218 (2006, apr./maijs/jūn.), 29., 31. lpp.; Nr. 228 (2008, okt./nov./dec.), 13. lpp.

1995

280. **Dāle P.** [Atziņas, aforismi] // Ceļa vārdi : pasaule tautu un domātāju atziņās – no Zālamana līdz mūsdienām / sast. Ārija Liepiņa. – Rīga : Sprīdītis, 1995. – 14., 204., 333.lpp.

T. p.: Ceļa vārdi : pasaule tautu un domātāju atziņās – no Zālamana līdz mūsdienām / sast. Ārija Liepiņa. – Rīga : Sprīdītis, 1997. – 14., 204., 333.lpp.

1996

281. **Dāle P.** «Eseja par filozofiju un mākslu» // Kurzemes Vārds. – Nr. 157 (1996, 8. jūl.), 4. lpp.

282. **Dāle Pauls.** Interesants klasifikācijas mēģinājums: [par cilvēku attieksmi pret ticību] / mater. sagat. Ilona Miezīte // Rīgas Lutera Draudzes Ziņas. – Nr. 29 (1996), 22.–23. lpp.

1997

283. **Dāle Pauls.** Filosofija, reliģija un dzīve. – Bibliogr. norādes parindēs. Kopsav. angļu val., 260. lpp. // Reliģiski-filozofiski raksti. VI / Filozofijas un socioloģijas institūts; virsred. H. Biezais. – Rīga, 1997. – 96.-[137.] lpp.

1999

284. **Dāle Pauls.** Pie *Alma mater* šūpuļa pirms 80 gadiem: [pēc P. Dāles sast. krāj. «Vēsturisks pārskats par Latvijas augstskolas nodibināšanu un viņas darbību pirmā (1919./20.) mācības gadā» (Rīga, 1921) par LU atklāšanas svinībām 1919. g. 28. sept.] / mater. apkop. S. Timšāns // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 317/318 (1999, 28. sept.), 5. lpp.: il.

2002

285. **Dāle Pauls.** «Sievietes ideāls - ...». – (Domu un atziņu gaismā) // Piedod, māt!: atziņas, dzeja, proza par māti / sast. A. Ločmelis. – Rīga: Annele, 2002. – 73. lpp.
286. **Karpova Ārija.** Imants Plotnieks – latviešu pedagogs un psihologs / tekstā citāti no P. Dāles darbiem «Gara problēmas», «Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru». – Bibliogr.: 106. lpp. // Skolotājs. – Nr. 4 (2002), 102.–106. lpp.

2008

287. **Dāle Pauls.** Gara problēmas: (fragmenti). – Saturā: Poruks – domātājs; Poruka problēmu un izjūtu pasaulē. – Kopsav. angļu val. [303.] lpp. // Daiļrades psiholoģija Latvijā: zinātnisko rakstu krājums / sast. Rita Bebre. – Rīga: Valters un Rapa, 2008. – [95.]-[120.] lpp. – P. Dāles ģīm. [301.] lpp.
288. **Dāle Pauls.** Profesora P. Zālītes 70 mūža gadi // Pēteris Zālīte: kantiskais ideālisms un laicīgie ideāli / red., sast. I. Cera. – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2008. – (Filosofiskā bibliotēka. Letonika). – 134.–135. lpp.

4. Nepublicētie materiāli

LU Akadēmiskā bibliotēka

1. **Dāle P.** Vēstule (iesniegums) LU rektoram (M. Kadekam). Rīgā, 1948. g. 15. jūnijā. – Oriģināls, 1 vienība, 1 lp. Rk F 32, Ms 1245. 81.
2. **Dāle P.** Prof. P. Dāles tēzes paškritikas referātam. – Mašīnraksts, 1 vienība, 4 lp. Ms 1239. 36. 4.
3. **Lejiņš Pauls.** Raksturojumi. Prof. P. Dāles raksturojums. 1955. g. 29. maijā. – Mašīnraksts, 1 vienība, 1 lp. Krievu val. Ms 1239. 16. 5.

Latvijas Nacionālā bibliotēka

4. **Dāle Pauls.** Ievads filozofijā. 1.–2. d. / lekcijas K. Šulmaņa pierakstā. [Rīga], 1922–1923. 91 lp. Šifrs RX16, 7, 43.
5. **Dāle Pauls.** Ievads filozofijā: lekciju konspekts. [Rīga], 1936/37. 88 lp. Mašīnraksta noraksts. RX16, 6, 13.
6. **Dāle Pauls.** Lekcijas ētikā / P. Vīlipa pierakstā. Rīga, 1923–1924. 5 burtnīcas. RXA384, E. Brambergas un P. Vīlipa f. Šifrs RXA384,100.
7. **Dāle Pauls.** Loģika: Latvijas Universitātē lasītās lekcijas / A. Apīņa un M. Apīnes pierakstā. Rīga, 1946–1947. 56 lp. RXA300, A. Apīņa f. Šifrs RXA300,240.
8. **Dāle Pauls.** Psiholoģija: Latvijas Universitātē lasītās lekcijas / A. Apīņa pierakstā. Rīga, 1946–1947. 44 lp. RXA300, A. Apīņa f. Šifrs RXA300,241.

9. **Dāle Pauls.** Psiholoģija (vispārīgs kurss): lekciju piezīmes / studentes A. Karnovskas pieraksts. Rīga, 1923/24. 178 lp. Šifrs RX16, 6, 3.
10. **Dāle Pauls.** Vēstules E. Blesem. Daž. vietas, 1922–1923. 4 lp., 2 apl. RXA360, E. Bleses f. Šifrs RXA360,37.
11. **Dāle–Pauls.** Viņa rakstītā apliecināšana par A. Bobkovica mūzikas pedagoga darbību. Sk.: Bobkovics, biogrāfiski materiāli. Šifrs RX65, 1,1.

* * *

12. **Biezais Haralds.** Sarakste ar dažādām personām par rokrakstu krājumu izdošanu. Upsala u.c., 1962–1964. Autogrāfi un mašīnraksti. *Dāle Pauls* (1889–1968), aut. ... [u.c.]. RXA263, H. Biezā f. Šifrs RXA263,237.
13. **Dāle Pauls.** Grupas uzņēmums: [fotogrāfija]. Sk. Ķeniņš Atis. Fotokolekcija. Šifrs RX82, 2, 7.
14. **Klaustiņš R.** (Roberts). Fotogrāfiju kolekcija – viņa un dzīvesbiedres Almas Klaustiņas portreti un grupu uzņēmumi. [Maskava; Rīga; b.v., ap 1900–1940]. 10 lp. Oriģinālfotogrāfijas. *Dāle, Pauls* (1889–1968) ... [u.c.]. RXA20, R. Klaustiņa rokrakstu fonds. Šifrs RXA20,95.
15. **Pijols Imants.** : Fotokolekcija: ekskursijas grupu attēlos. Vecpiebalga u. c. 138 lp. Oriģinālfotogrāfijas un fotonegatīvi. *Dāle Pauls* (1889–1968) ... [u.c.]. RXA356, I. Pijola f. Šifrs RXA356,1744.
16. **Pijols Imants.** Fotokolekcija: J. Endzelīna dzīves jubilejas. Rīga, 1948–1961. 104 lp.
Dāle Pauls (1889–1968) ... [u.c.]. RXA356, I. Pijola f. Šifrs RXA356,1598.
17. **Pijols Imants.** Fotokolekcija: latviešu literatūras un mākslas darbinieki. Rīga, 20. gs. 70.–80.gadi. 72 lp. Oriģinālfotogrāfijas un fotokopijas. *Dāle Pauls* (1889–1968) ... [u.c.].RXA356, I. Pijola f. Šifrs RXA356,1589

18. **Pijols Imants.** Fotokolekcija: P. Lejiņa portreti, grupu uzņēmumi, bēres. Rīga u. c., 20. gs. 50. gadi. 27 lp. *Dāle Pauls* (1889–1968) ... [u.c.]. RXA356, I. Pijola f. Šifrs RXA356,1626.
19. **Sleine Marija.** Līdzjūtības vēstules sakarā ar vīra I. Saules-Sleiņa nāvi. Dažādas vietas, 1953. 11 lp. Dažādu personu rokraksti. *Dāle Pauls* (1889–1968), aut. ... [u.c.].RXA356, I. Pijola f. Šifrs RXA356,1467.
20. **Stūrītis A.** Atmiņas par profesoru Dr. philos. Paulu Dāli. Rokraksts.

5. Publikācijas par Paulu Dāli

1908

1. Rīgas vidējās mācības iestādēs kursu beidza: [Rīgas pilsetas ģimnāziju arī Pauls Dāle no Rīgas]. – (Iekšzeme) // Jūrnīkss. – Nr. 28 (1908, 9.(22.) jūl.), [3.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1913

2. [Grasis K.]. Poruks kā domātājs: kritiskas piezīmes par P. Dāles lekciju: [1913. g. 19. sept.]. – Paraksts: K. Gr. // Jaunā Dienas Lapa. – Nr.221 (1913, 24. (7.okt.) sept.), [2.] lpp. - Gotiskajā rakstībā.
3. Poruks kā domātājs: [par P. Dāles lekciju Rīgas Latviešu biedrībā 1913. g. 19. sept.; lekcijas atstāstījums] // Dzimtenes Vēstnesis. – Nr. 219 (1913, 23. sept. (6. okt.)), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1917

4. **Upīts K.** Ceturtais inteliģences vakars Maskavā: [1917. g. 5. febr.; dalībnieks arī P. Dāle] // Līdums. – Nr. 39 (1917, 15. (28.) febr.), [5.–6.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.

1920

5. Izglītības ministrijas iestāžu darbinieku saraksts: Latvijas augstskola: [Latvijas Augstskolas organizācijas padomes priekšsēdētājs, Valodnieciski-filozofiskās fakultātes doc. P. Dāle]. – (Likumi un rīkojumi) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 10 (1920, okt.), 399.–400. lpp. – Gotiskajā rakstībā.

6. **Lejiņš P.** Latvijas Augstskola. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 1 (1920, janv.), 75.–82. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1921

7. **Adamovičs L.** Cīņa par latviešu skolu Valmierā 1917. un 1918. gadā // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 5 (1921, maijs), 477.–486. lpp.; Nr. 6 (1921, jūn.), 581.–597. lpp.: tab.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

8. Filoloģijas un filozofijas fakultāte // Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1921. gada pavasara semestrī. – Rīga, 1921. – 23.–25. lpp.

Sk. arī: Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1921. gada rudens semestrī. – Rīga, 1921. – 22.–24 lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1922. gada pavasara semestrī. – Rīga, 1922. – 29.–31. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1922. gada rudens semestrī. – Rīga, 1922. – 27.–30. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1923. gada pavasara semestrī. – Rīga, 1923. – 25.–28. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1923. gada rudens semestrī. – Rīga, 1923. – 27.–30. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1924. gada pavasara semestrī. – Rīga, 1924. – 27.–30. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1924. gada rudens semestrī. – Rīga, 1924. – 30.–33. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1925. gada pavasara semestrī. – Rīga, 1925. – 32.–35. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1925. gada rudens semestrim. – Rīga, 1925. – 32.–35. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1926. gada pavasara semestrim. – Rīga, 1926. – 32.–36. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1926. gada rudens semestrim. – Rīga, 1926. – 32.–35. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1927. gada pavasara semestrim. – Rīga, 1927. – 32.–35. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1927. gada rudens semestrim. – Rīga, 1927. – 32.–35. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1928. gada pavasara semestrim. – Rīga, 1928. – 32.–35. lpp.

Filoloģijas un filosofijas fakultāte // Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1928. gada rudens semestrim. – Rīga, 1928. – 32.–35. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1929. gada pavasara semestrim. – Rīga, 1929. – 32.–35. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1929. gada rudens semestrim. – Rīga, 1929. – 32.–35. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1930. gada pavasara semestrim. – Rīga, 1930. – 32.–35. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1930. gada rudens semestrim. – Rīga, 1930. – 33.–36. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1931. gada pavasara semestrim. – Rīga, 1931. – 33.–37. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1931. gada rudens semestrim. – Rīga, 1931. – 33.–37. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1932. gada pavasara semestrim. – Rīga, 1932. – 34.–38. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1932./1933. mācības gadam. – Rīga, 1932. – 7.–11. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1933./1934. mācības gadam. – Rīga, 1933. – 7.–11. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1934./1935. mācības gadam. – Rīga, 1934. – 7.–11. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1935./1936. mācības gadam. – Rīga, 1935. – 7.–11. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1936./1937. mācības gadam. – Rīga, 1936. – 7.–11. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1937./1938. mācības gadam. – Rīga, 1937. – 7.–11. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1938./1939. mācības gadam. – Rīga, 1938. – 7.–11. lpp.

Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksts: 1939./1940. mācības gadam. – Rīga, 1939. – 7.–11. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

9. Latvijas Augstskola, 1919.–1921. g.: tagadējais un bijušais prezidijs, dekāni un goda biedri: [ģimietnes] / iz A. Medņa sakopojuma // Ilustrēts Žurnāls. – Nr. 9 (1921, sept.), 8. lpp.
10. Tautas Universitātē: [Mākslas-filozofijas fakultātes lektors arī P. Dāle (psiholoģija)] // Jaunā Latvija. – Nr. 10 (1921, 21. sept.), [4.] lpp.

1922

11. **Blanks Ernests.** Republikas priekšvakarā: [par inteliģences vakaru organizēšanu latviešu bēgļiem Maskavā; dalībnieks un lektors arī P. Dāle] // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 275 (1922, 6. dec.), [5.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
12. Latvju preses 100 g. jubilejas izstāde: [izstādes komisijas loceklis arī P. Dāle] // Latvijas Tirgotājs. – Nr. 1 (1922, janv.), 10.–11. lpp.
13. Latviu preses 100 g. jubilejas izstāde: [Reigā nu 26. februāra leids 12. martam; izstādes komisijā arī P. Dāle] // Zīdūnis. – Nr. 1–2 (1922), [4.] lpp. (vāks).
14. **Balodis K.** L'Université de Latvie et l'histoire de sa fondation // Latvijas Augstskolas raksti. – Nr. 2 (1922), II–IX lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1923

15. Daugavpils: [inform. par priekšlasījumu vakaru Daugavpils Latviešu biedrībā 1923. g. 8. dec.; lektors P. Dāle – par izglītību un reliģiju] / V. P. // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 281 (1923, 14. dec.), [2.] lpp.
16. Speciālie kursi skolotājiem 1923. gadā: [ticības mācības kursu lektors arī P. Dāle]. – Paraksts: Skolu departaments. – (Likumi un rīkojumi) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 6 (1923, jūn.), 751.–752. lpp.
17. Speciālie kursi skolotājiem 1923. gadā: [ticības mācības kursu lektors arī P. Dāle]. – Paraksts: Skolu departaments. – (Valdības iestāžu paziņojumi) // Valdības Vēstnesis. – Nr. 112 (1923, 30. maijs), [1.] lpp.
18. Speciālie kursi skolotājiem 1923. gadā: [ticības mācības kursu lektors arī P. Dāle – par reliģiju un pasaules uzskatu]. – (Kronika) // Mūsu Nākotne. – Nr. 11/12 (1923), 356.–357. sl.

1924

19. Latviešu Izglītības biedrības Augstskolas sekcijas darbība no 1917. g. līdz 1922. gadam: (materiāli sakopoti pēc protokoliem) / sast. M. Ziemele. – Rīga: Latvijas Izglītības biedrība, 1924. – 64 lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle, 14., 15., 30., 33., 34. lpp.

- Sk. arī: Latvijas Universitātes priekšvēsture: no Latviešu Izglītības biedrības Augstskolas sekcijas protokoliem par 1917. un 1918. gadu // Universitas. – Nr. 20 (1967), 31.–36. lpp.: il.

* * *

20. Fakultātes un mācības spēki: [arī par ielūgumu P. Dālem uz Karalauču Universitātes sarīkoto Kanta 200 g. jubilejas svinībām no 19. līdz 23. apr. Karalaučos] // Students. – Nr. 21 (1924, 7. marts), 3. lpp.

21. Grāmatu apskats: [par grām.: Latviešu Izglītības biedrības Augstskolas sekcijas darbība no 1917. g. līdz 1922. gadam: materiāli apkopoti pēc protokoliem / sast. M. Ziemele. Rīga: A. Gulbis, 1924] / K. Br. // Students. – Nr. 16 (1924, 25. janv.), 4. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

22. Kanta piemiņas diena: [filozofa 200. dz. d. Karalaučos; dalībnieks arī P. Dāle]. – (Kronika) // Jaunības Tekas. – Nr. 6 (1924), 490. lpp.

23. Kanta svinības: [Vācijā; Latvijas Universitātē, Karalaučos dalībnieks arī P. Dāle; inform.] // Students. – Nr. 26 (1924, 4. apr.), 2. lpp.

24. Kultūras Fonda Domes sēde: 1924. g. 30. aprīlī: (izvilkums no protokola): [ievēlēšana lietpratēju komisijā tautas bibliotēkas jautājumos; Katalogu komisijā arī P. Dāli]. – Paraksts: J. Kauliņš. – (Likumi un rīkojumi) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 7 (1924, jūl.), 98.–99. lpp.

25. Kultūras fonda domes sēde: 1924. g. 30. aprīlī: (izvilkums no protokola): [ievēlēšana lietpratēju komisijā

- tautas bibliotēkas jautājumos; Katalogu komisijā arī P. Dāli]. – Paraksts: J. Kauliņš. – (Valdības iestāžu paziņojumi) // Valdības Vēstnesis. – Nr. 100 (1924, 5. maijs), [1.] lpp.
26. **Liepiņš R., Vīgants V.** Skolu grāmatu novērtēšanas komisijas atsauksmes un spriedumi: [G. Čelpanovs. Loģika; grām. izvērtēšanas komisijā arī P. Dāle]. – (Kritika un bibliogrāfija) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 9 (1924, sept.), 304.–306. lpp.
27. **Melnalksnis K.** Skolotāju kursi 1923. gada vasarā: [religijas un ētikas mācību kursu lektors arī P. Dāle] // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 2 (1924, febr.), 129.–148. lpp.
28. **Rode V.** Latvijas Universitātes izveidošanās: (sakarā ar 5 g. jubileju) // Studentu Dzīve. – Nr. 1 (1924, sept.), [1.]–3. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
29. Universitātes Stud. Pad. Studentu dienas programma: [1924. g. 27. sept.; doc. P. Dāle lasīs par tematu «Izglītības ideja»] / Rp. // Students. – Nr. 3 (1924, 26. sept.), 2. lpp.

1925

30. Filoloģijas un filozofijas fakultāte // Latvijas Universitātes piegādu darbības pārskats, 1919.–1924. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1925. – 290.–324. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
31. Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrības darbība 1922.–24. g. // Reliģiski-filozofiski raksti / Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrība. – Rīga: A. Gulbis, 1925, I [sēj.], [80.]–81. lpp.
Sk. arī: Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrības darbība 1925.–27. g. // Reliģiski-filozofiski raksti / Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrība. – Rīga: A. Gulbis, 1928, II [sēj.], [92.]–93. lpp.
Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrības darbība 1928.–

1929. g. // Reliģiski-filozofiski raksti / Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrība. – Rīga: A. Gulbis, 1930, III [sēj.], [209.] lpp.

Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrības darbība 1930.–1936. g. // Reliģiski-filozofiski raksti / Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrība. – Rīga: A. Gulbis, 1936, V [sēj.], [202.–203.] lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

32. Mākslinieku klubs «Kamols»: [inform. par priekšlasījumu «Skaistuma izpratne» 1925. g. 22. janv.; dalībnieks arī P. Dāle] // Latvijas Kareivis. – Nr. 16 (1925, 21. janv.), 3. lpp.

1926

33. Agrāko nacionaldemokrātu partiju: [nolēma atjaunot; 1917. g. dibinātajā partijā bija arī P. Dāle] // Latvijas Kareivis. – Nr. 3 (1926, 5. janv.), [1.] lpp.

34. **Akmentiņš R.** Latvijas tautas universitāte: (īss pārskats un pārdomas par 5 darbības gadiem). – Bibliogr. piez. parindēs // Ārpusskolas Izglītība. – Nr. 3 (1926), 101.–108. lpp.; Nr. 4 (1926), 150.–162. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

35. **Birkerts P.** Misticisms un reliģiskā murgošana Latvijā: kritiskas piezīmes. – Bibliogr.: 287. lpp. // Domas. – Nr. 9 (1926), 280.–287. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

36. **Birkerts P.** Reakcijas purvs un metafizikas lakstīgalas: kritiskas piezīmes. – Bibliogr.: 214., 303. lpp. // Domas. – Nr. 3 (1926), 207.–214. lpp.; Nr. 4 (1926), 296.–303. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

37. Filoloģijas un filozofijas fakultāte // Latvijas Universitātes divgadu darbības pārskats: 1924.–1926. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1926. – 185.–207. lpp.

Sk. arī: Latvijas Universitātes darbības pārskats: 1926/27 akad. gads. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1927. – 156.–175. lpp.

Latvijas Universitātes darbības pārskats: 1927/28 akad. gads. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1928. – 169.–182. lpp.

Latvijas Universitātes darbības pārskats: 1928/29 akad. gads. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1929. – 163.–175. lpp.

Latvijas Universitātes darbības pārskats: 1929/30 akad. gads. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1930. – 42.–57. lpp.

Latvijas Universitātes darbības pārskats: 1930/31 akad. gads. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1931. – 44.–58. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

38. Kultūras fonda domes sēde: 1926. g. 26. aprīlī: (izvilks no protokola): [par pabalstu piešķiršanu, no rezerves fonda arī P. Dālem (ar sev. noteik. 1000 Ls)]. – Paraksts: J. Kauliņš. – (Likumi un rīkojumi) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 9 (1926, sept.), [278.]–280. lpp.

39. Pirmās Ziemeļlatvijas sieviešu vidusskolas pagātne: [par Valmieras sieviešu ģimnāziju (liceju) un P. Dāles iecelšana par tā direktoru 1918. g. sept.] / A. J. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 8 (1926, aug.), 148.–150. lpp.

1927

40. Doc. P. Dāle – filozofijas doktors / Bbrs // Students. – Nr. 129 (1927, 10. nov.), [1.] lpp.: ģīm.

41. Jauns filozofijas doktors : [sakarā ar disertācijas «R. Avenārija filozofiski-psicholoģiskie uzskati un viņu kritika» doktora grāda iegūšanai aizstāvēšanu 1927. g. 27. okt.] // Latvijas Kareivis. – Nr. 245 (1927, 29. okt.), 4. lpp.

42. **Kārklīņš K.** Temati par J. Poruka darbiem: (uzdevumi un norādījumi liter. pašizglītības pulciņiem) // Ārpuskolas Izglītība. – Nr. 4 (1927), 160.–162. lpp.
Sarakstā arī P. Dāles raksts.

43. «Mūsu līdzstrādnieks doc. P. Dāle ...»: [sakarā ar disertācijas «R. Avenārija filozofiski-psicholoģiskie uzskati un viņu kritika» doktora grāda iegūšanai aizstāvēšanu 1927.g. rudenī]. – (Apskats) // Burtnieks. – Nr. 12 (1927, dec.), 1060. lpp.: ģīm.

44. Spinozas piemiņai: [Kanta biedrības priekšlasījumu vakars Spinozas 250. nāves dienas atcerei 1927. g. 26. febr.; referents arī P. Dāle] / E. P. // *Latvis*. – Nr. 1622 (1927, 5. marts), 4. lpp. – Gotiskajā rakstībā.
45. **Zālīte P.** Docenta P. Dāles «R. Avenārija filozofiski-psiholoģiskie uzskati un viņu kritika»: [par P. Dāles aizstāvēto disertāciju 1927. g. 27. okt. LU un filozofijas doktora grāda iegūšanu ar augstāko uzslavu (summa cum laude)]. – (Kritika un bibliogrāfija) // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. – Nr. 12 (1927, dec.), [540.]–547. lpp.

1929

46. Filoloģijas un filozofijas fakultāte: [prof. Pauls Dāle] // *Latvijas Universitāte ilustrācijās*. – Rīga: Rīts, 1929. – 90. lpp.: ģīm.
Sk. arī: Universitātes organizācijas padomes priekšsēdētājs prof. P. Dāle, 14. lpp.: ģīm.
47. Profesors Pauls Dāle // *Latvijas Universitāte, 1919–1929*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1929. – 159.–162. lpp.
48. *Scientiae et patriae = Zinātnei un tēvzemei*: [Latvijas Augstskolas Organizācijas padomes pr-tājs prof. Dr. P. Dāle: ģīm.] // *Studentu Dzīve*. – Nr. 1 (1929, 27. sept.), [1.] lpp.

1930

49. L. Ū. Kristīgās studentu biedrības vasaras konference: [«Kristīgo prieks» Jaunpili 1930. g. no 21. jūl. līdz 3. aug.; referents arī P. Dāle] // *Studentu Dzīve*. – Nr. 5 (1930, 16. maijs), 4. lpp.
50. Latvijas Tautas universitāte: vienpadsmitā mācības gadā darbosies: Mākslas-filoloģijas fakultāte ar paidagoģijas nodaļu: [docētājs arī P. Dāle] // *Latvijas Kareivis*. – Nr. 204 (1930, 10.sept.), 4. lpp.
51. Oratorikuma jubileja: [sakarā ar runas mākslas studijas piecu gadu atceri; studijas pedagogs arī P. Dāle] / K. // *Latvijas Kareivis*. – Nr. 272 (1930, 30.nov.), 4. lpp.

52. Praktiskās paidagoģijas institūtu ...: [sakarā ar institūta atklāšanu 1930. g. 19. okt.] / K. Š. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 11 (1930, nov.), 500.–501. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
53. Sintetisks-zinātnisks priekšlasījumu cikls: [Latvijas Universitātē 1930. g. 5. nov.; arī P. Dāle «Personības jēdziens psihofiziskās problēmas perspektīvā»] // Latvijas Kareivis. – Nr. 250 (1930, 4. nov.), 3. lpp.

1932

54. Kristīgo studentu sanākums: [1932. g. 29. jūl. Kandavā, dalībnieks arī P. Dāle; inform.] // Latvijas Kareivis. – Nr. 169 (1932, 31. jūl.), 2. lpp.
55. Reprezentēšanās: [par konferenci pie Abavas 1932. g. aug. par mūžīgās dzīvības ideju kristietībā]. – Paraksts: Kvadrāts. – (Chronika: Jautrā rakstniecība) // Domas. – Nr. 7 (1932), 510. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1933

56. Atturības dienas universitātē: [1933. g. nov.; 7. nov. referēs arī P. Dāle]. – (Tekošais moments) // Jaunā Balss. – Nr. 1 (1933, 1. nov.), 7. lpp.
57. Atturības dienas Īniversitātē: [inform. arī par P. Dāles nolasīto ref.]. – Paraksts: Lūsabietis. – (Studentu dzīve) // Juventus. – Nr. 2 (1933, dec.), 26. lpp.
58. Jaunatnes sarkanā krusta konference: [dalībnieks ar ref. par dzīves mākslu arī P. Dāle] // Mūsu Nākotne. – Nr. 41 (1933, 8. nov.), [3.] lpp.
59. Pretalkohola dienas: [Latvijas Universitētē 1933. g. 7. nov.; dalībnieks arī P. Dāle ar ref. «Dzīves mākslas principi»] // Latvijas Kareivis. – Nr. 251 (1933, 7. nov.), 3. lpp.

1934

60. Fr. Bārdas 15. g. nāves dienas piemiņas vakars: [dalībnieks arī P. Dāle]. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 3 (1934, marts), 242.–243. lpp.
61. Pauls Dāle. – (Valodniecība un filozofija) // Ķelpe Jānis. Latvju jaunās rakstniecības vēsture: pēckara laikmets. – Jelgava: «Jelgavas Ziņas», [1934]. – 115. lpp.
62. **Kosa Juris**. Mūsu gara dzīves mijkrēslis: [par nacionālo reliģiju un kristietību; arī par P. Dāles priekšlasījumiem RLB] // Labietis. – Nr. 3 (1934), 39.–42. lpp.
63. Kristīgo studentu konference: [Cēsīs, 1934. g. 15.–17. jūn.; dalībnieks arī P. Dāle] // Latvijas Kareivis. – Nr. 118 (1934, 1. jūn.), 6. lpp.
64. Kultūras kalendārs: 23. VII. 1889. dz. profesors Pauls Dāle // Dzimtene un Pasaule. – Nr. 14 (1934, 15. jūl.), [414.] lpp.
65. Kursi revidentiem: [kooperatīvu revidentiem 1934. g. 21. un 22. dec.; lekciju apsolījis arī P. Dāle: Kas ir inteliģence? (2 stund.)] // Kopdarbība. – Nr. 23 (1934, 11. dec.), [1.] lpp.
66. Alfonss Salaks: [sakarā ar 25 gadu darba svētkiem 1934. g. 24. nov.; dalībnieks arī P. Dāle] / K. K. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 12 (1934, dec.), 593.–594. lpp.
67. **Šops K.** Augusta Dombrovska pieminekļa atklāšana: [1934. g. 23. sept. «Ziemeļblāzmas» dārzā; dalībnieks arī P. Dāle]. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 9 (1934, sept.), 215.–217. lpp.

1935

68. Chronika: [par Latvijas Bioloģijas biedrības zinātnisko sēdi «Iznīcība un neiznīcība dzīvajā un nedzīvajā dabā» 1935. g. 8. martā; arī prof. P. Dāles ref. «Dvēseles patstāvība un pastāvība» izklāsts] / Red. // Daba un Zinātne. – Nr. 4 (1935), 120.–121. lpp.

69. Jaunas labierīcības Mežaparkā: [par Rīgas Mežaparka labierīcības biedrības biedru gadskārtējo sapulci; biedrības priekšsēdētājs P. Dāle]. – (Galvas pilsēta) // Rīts. – Nr. 118 (1935, 30. apr.), 11. lpp.
70. Latviešu–dāņu biedrība = Lāti-Taani ühing: [par 1931. g. 16. martā dibināto biedrību; starp dibinātājiem minēts arī P. Dāle]. – Teksts paral. ig. val. // Latvijas–Igaunijas Biedrības Mēnešraksts = Lāti-Eesti ühingu kuukiri. – Nr. 2 (1935, 29. jūn.), 47. lpp.
71. Latvijas Bioloģijas biedrības atklātā zinātniskā sēde: [«Iznīcība un neiznīcība dzīvajā un nedzīvajā dabā» 1935. g. 8. martā: inform.; referents arī P. Dāle]. – (Galvas pilsēta) // Rīts. – Nr. 65 (1935, 6. marts), 7. lpp.
72. Nemirstības varā: [par Latvijas Bioloģijas biedrības zinātnisko sēdi, arī par P. Dāles ref.] // Rīts. – Nr. 68 (1935, 9. marts), 7. lpp.
73. Šodien: pirms gadu simteņiem un nesenā pagātnē: [arī par P. Dāli – dz. 1889. g. 23. jūl.] // Rīts. – Nr. 200 (1935, 23. jūl.), 2. lpp.
74. **Zolmanis P.** Vai ir dzīve viņpus kapa?: Mirušo piemiņas dienas pārdomas // Smiltenes Ziņas. – Nr. 47 (1935, 22. nov.), [1.]–2. lpp.
Tekstā citēts P. Dāle.

1936

75. Ceļš uz pirmo skolu neaizaug: [sakarā ar Izglītības ministrijas pārstāvju dalību pamatskolu izlaiduma aktos 1936. g. 29. un 30. maijā; P. Dāle - Ikšķiles pagasta Elkšņu skolā] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 119 (1936, 28. maijs), 5. lpp.
76. **Dreimanis A.** Dzimuma vērtējums bioloģijā un filozofijā: zinātniska disputa atreferējums // Daugava. – Nr. 4 (1936, apr.), 346.–353. lpp.
Prof. P. Dāles: 351.–352. lpp.

77. Filozofijas biedrībā: [1936. g. 16. okt.; inform. par P. Dāles ref. «Vācu filozofu kongress Berlīnē»]. – (Galvas pilsētas jaunākie notikumi) // Brīvā Zeme. – Nr. 236 (1936, 16. okt.), 15. lpp.
78. **Freijs Alb.** Latviešu reliģiski filozofiskā rakstniecība pēdējos trīs gados: (1933.–1936.) // Reliģiski-filozofiski raksti / Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrība. – Rīga: A. Gulbis, 1936. – V [sēj.], [183.]–201. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
79. Īpaša komisija pētīs latviešu meitenes neparastās gara spējas: [komisijā arī P. Dāle] // Kurzemes Vārds. – Nr. 121 (1936, 30. maijs), 4. lpp.
80. Īpaša komisija pētīs latviešu meitenes neparastās gara spējas: [komisijā arī P. Dāle] // Rīts. – Nr. 148 (1936, 29. maijs), 7. lpp.
81. Kursi pašvaldību zināšanās 200 darbiniekiem: [kursu lektors arī P. Dāle] // Kurzemes Vārds. – Nr. 180 (1936, 12. aug.), 2. lpp.
82. Kursi pašvaldību zināšanās 200 darbiniekiem: [kursu lektors arī P. Dāle] // Latvijas Kareivis. – Nr. 179 (1936, 11. aug.), 5. lpp.
83. Lapas puse cilvēka dvēseles īpatnējā dzīvē: mūsu un vācu zinātnieki pēta brīnummeitenes Ilgas spējas: [komisijas priekšsēdētājs P. Dāle] // Brīvā Zeme. – Nr. 159 (1936, 18. jūl.), 3. lpp.
84. Pētīs latviešu brīnumbērna spējas: [komisijā arī P. Dāle] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 120 (1936, 29. maijs), 8. lpp.
85. 15 gadu darbības atcere: [par Latvijas Bioloģijas biedrības 15 g. pastāvēšanas atklāto zinātnisko sēdi «Sāpju problēma» 1936. g. 11. dec.; dalībnieks arī P. Dāle]. – (Galvas pilsēta) // Rīts. – Nr. 339 (1936, 8. dec.), 5. lpp.
86. Rīgas Latviešu biedrības kultūras darbs // Skolu Dzīve. – Nr. 2 (1936, okt.), 15. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

87. Sāpju problēma: [inform. par Latvijas Bioloģijas biedrības 15 g. pastāvēšanas atklāto zinātnisko sēdi «Sāpju problēma» 1936. g. 11. dec.; dalībnieks arī P. Dāle]. – (Galvas pilsētas jaunākie notikumi) // Brīvā Zeme. – Nr. 279 (1936, 8. dec.), 11. lpp.
88. Vietējās ziņas: [arī par Latvijas Bioloģijas biedrības 15 g. pastāvēšanas atklāto zinātnisko sēdi «Sāpju problēma» 1936. g. 11. dec.; dalībnieks arī P. Dāle] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 281 (1936, 10. dec.), 7. lpp.

1937

89. Atklāts piemineklis profesoram Frostam: [1937. g. 13. apr.; atklāšanas ceremonijas dalībnieks arī P. Dāle] // Rīts. – Nr. 102 (1937, 14. apr.), 5. lpp.
90. 19. jūnijā vidusskolu beigušo svētki: [dalībnieks arī P. Dāle – Limbažos] // Brīvā Zeme. – Nr. 131 (1937, 15. jūn.), 8. lpp.
91. «Dievs un mēs»: [par LU kristīgo studentu biedrības kristīgās vēsts nedēļu; referents arī P. Dāle]. – (Galvas pilsēta) // Rīts. – Nr. 31 (1937, 31. janv.), 11. lpp.
92. Filozofijas biedrībā: [inform. par P. Dāles ref. 1937. g. 29. okt. par starptautisko psiholoģijas kongresu]. – (Galvas pilsētas jaunākie notikumi) // Brīvā Zeme. – Nr. 244 (1937, 27. okt.), 11. lpp.
93. Kristīgās vēsts nedēļa: [LU; P. Dāles ref. «Kas ir cilvēks» 1937. g. 8. febr.]. – (Galvas pilsētas jaunākie notikumi) // Brīvā Zeme. – Nr. 31 (1937, 8. febr.), 15. lpp.
94. Kristīgās vēsts nedēļa universitātē: [1937. g. 8.–12. febr.; arī par P. Dāles ref.] // Svētdienas Rīts. – Nr. 8 (1937, 21. febr.), 61. lpp.
95. Lai uzvarētu, vajak gribu dzīvot!: prof. P. Dāle svinīgajā ģimnāzijas izlaiduma aktā Limbažos // Limbažu Vēstnesis. – Nr. 25 (1937, 26. jūn.), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā. Tekstā citēts P. Dāle.

96. Latvijas Tautas universitāte: astoņpadsmitajā darbības gadā darbosies: [Mākslas-filozofijas nod. 1937./38. m.g. – prof. P. Dāle lasīs par filozofijas problēmām] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 193 (1937, 28. aug.), 31. lpp.
T. p.: Nr. 199 (1937, 4. sept.), 42. lpp.; Nr. 204 (1937, 10. sept.), 15. lpp.; Nr. 205 (1937, 11. sept.), 34. lpp.; Nr. 210 (1937, 17. sept.), 14. lpp.; Nr. 225 (1937, 5. okt.), 14. lpp.; Nr. 12 (1938, 17. janv.), 12. lpp.
97. Latvijas Tautas universitāte: Mākslas-filozofijas fakultāte ar valodu nodaļu: [prof. P. Dāle lasīs par filozofijas problēmām] // Brīvā Zeme. – Nr. 199 (1937, 4. sept.), 42. lpp.
98. Latvijas Tautas universitāte: Mākslas-filozofijas fakultāte ar valodu nodaļu: [prof. P. Dāle lasīs par filozofijas problēmām] // Rīts. – Nr. 274 (1937, 6. okt.), 7. lpp.
99. Noskaidrots, ka «brīnummeitenes» Ilgas «domu lasīšanā» nav nekā pārdabiska: iepriekšējs ziņojums par meitenes Ilgas K. īpatnējās uztveres spējas pētījumu rezultātiem. Izdarīto pētījumu īss kopsavilkums: [pētījumu komisijas sastāvā arī P. Dāle] // Rīts. – Nr. 149 (1937, 2. jūn.), 6. lpp.
100. **Palēviča Milda.** Filozofijas un aistētikas kongresi Parīzē: [par 9. starptautisko Dekarta piemiņai veltīto kongresu un 2. starptautisko aistētikas un mākslas zinātnes kongresu]. – (Chronika) // Daugava. – Nr. 11 (1937, nov.), 1046.–1052. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
101. Pamats kopējam darbam tēvzemes labā: izglītības ministra pateicība vidusskolu svinīgo aktu dalībniekiem: [Limbažu – prof. Dr. P. Dālem] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 141 (1937, 29. jūn.), 2. lpp.
102. Paziņojumi: [Filozofijas biedrībā 1937. g. 29. okt. arī P. Dāles referāts – Starptautiskais psiholoģijas kongress]. – (Galvas pilsēta) // Rīts. – Nr. 297 (1937, 29. okt.), 9. lpp.

103. Rīgas Latviešu biedrības «ceturtdienas vakari». Prof. A. Dauges piemiņas vakars: [1938. g. 17. febr.; arī P. Dāles ref. par A. Dauges personību] // Skolu Dzīve. – Nr. 7 (1937, marts), 14.–15. lpp.
104. Šodien sākas «Kristīgās Vēsts» nedēļa: [LU 8.–12. febr.; P. Dāles ref. temats – «Kas ir cilvēks»] // Rīts. – Nr. 39 (1937, 8. febr.), 2. lpp.
105. Tēvijas mīlestības un vienprātības izpaudivums: izglītības ministrs prof. A. Tentelis par skolas beigušo aktiem: [pateicība par piedalīšanos ģimnāziju un arodskolu izlaidumu aktos, arī P. Dālem – Limbažos] // Rīts. – Nr. 175 (1937, 29. jūn.), 2. lpp.
106. Vecāku sapulces skolās: [Rīgas 2. pilsētas ģimnāzijā 1937. g. 26. sept.; ģimnāzijas padomē ievēlēts arī P. Dāle]. – (Galvas pilsēta) // Rīts. – Nr. 265 (1937, 27. sept.), 7. lpp.
107. Vidusskolu izlaiduma akti: [1937. g. 19. jūn.; dalībnieki arī P. Dāle – Limbažos] / O. – (Apskats) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Nr. 7/8 (1937, jūl./aug.), 98.–101. lpp.
108. Vietējās ziņas: [Kristus draudzes jaunā valde – priekšsēdētājs prof. P. Dāle] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 134 (1937, 18. jūn.), 6. lpp.
109. Zinātnieku slēdzieni par meitenes Ilgas K. «brīnumspējām»: viņas «domu lasīšanā» nav nekā pārdabiska: [pētījumu komisijas sastāvā arī P. Dāle] // Brīvā Zeme. – Nr. 120 (1937, 2. jūn.), 6. lpp.

1938

110. Aizrādījumi: [inform. par P. Dāles priekšlasījumu «Dusmu un naida jūtas cilvēka dzīvē» Rīgas Latviešu biedrībā 1938. g. 20. okt.] // Brīvā Zeme. – Nr. 239 (1938, 20. okt.), 11. lpp.
111. Atjauno «ceturtdienas vakarus»: [Rīgas Latviešu biedrībā 1938. g. 17. febr.; prof. A. Dauges piemiņas vakars,

- arī P. Dāles referāts par A. Dauges personību] // Rīts. – Nr. 48 (1938, 17. febr.), 9. lpp.
112. **Buģis A.** Kuldīgas prāvesta iecirkņa sinode: [1938. g. 24. febr. Saldū; viesis prof. P. Dāle ar ref. «Reliģija un kultūra»] // Saldus Avīze. – Nr. 296 (1938, 1. marts), [1.] lpp. – Gotiskajā rakstībā.
113. **Cielēna Austra.** Zenta Mauriņa pirmā literatūras doktore: Zentas Mauriņas disertācijas «Friča Bārdas pasaules uzskats» aizstāvēšana Latvijas Ūniv. 4. febr.: [opponents arī P. Dāle] // Sievietes Pasaule. – Nr. 4 (1938, 15. febr.), 3. lpp.: il.
114. **Freijs Alb.** Sistemātiskā teoloģija // Zinātne tēvzemei divdesmit gados, 1918–1938. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1938. – 318.–333. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
Inform.: Zinātne tēvzemei divdesmit gados: [par krājumu] / K. – (Recenzijas) // Sējējs. – Nr. 3 (1939, marts), 335.–[336.] lpp.
115. **Jurevičs P.** Filozofija, psiholoģija un pedagoģija // Zinātne tēvzemei divdesmit gados, 1918–1938. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1938. – 83.–112. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
Inform.: Zinātne tēvzemei divdesmit gados: [par krājumu] / K. – (Recenzijas) // Sējējs. – Nr. 3 (1939, marts), 335.–[336.] lpp.
116. **Jurevičs P.** Posms latviskās domas vēsturē // Daugava. – Nr. 11 (1938, nov.), 1036.–1054. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 1045.–1046. lpp.
117. Mācītāju konference Ogrē: [1938. g. 22. aug. par tematu «Baznīca un teoloģija»; konf. viesis arī P. Dāle] // Ogres Ziņas. – Nr. 23 (1938, 27. aug.), 2. lpp.
118. Paziņojumi: [prof. A. Dauges piemiņas vakars 1938. g. 17. febr. Rīgas Latviešu biedrībā; arī P. Dāles ref. «Raksturīgi vilcieni prof. A. Dauges personībā»]. – (Galvas pilsēta) // Rīts. – Nr. 46 (1938, 15. febr.), 9. lpp.

119. Pēc 300 gadiem latviskā garā izdaiļota baznīca: [Saldus draudzes jubileja; dalībnieks ar priekšlasījumu arī P. Dāle] // Brīvā Zeme. – Nr. 248 (1938, 1. nov.), 11. lpp.
120. Prof. A. Dauges piemiņas vakars: [1938. g. 17. febr. Rīgas Latviešu biedrībā; arī P. Dāles ref. «Raksturīgi vilcieni prof. A. Dauges personībā»] // Brīvā Zeme. – Nr. 39 (1938, 17. febr.), 6. lpp.
121. Sveicieni zinātniekam: [par prof. Dr. P. Zāliša zinātniskās darbības 45. g. atceri Rīgas Latviešu biedrībā 1938. g. 7. maijā; dalībnieks arī P. Dāle]. – (Galvas pilsetas jaunākie notikumi) // Brīvā Zeme. – Nr. 103 (1938, 9. maijs), 11. lpp.
122. Valdības pārstāvji vidusskolu izlaidumu aktos: [1938. g. 14. un 15. jūn.; P. Dāle – Aglonas un Jaunaglonas vidusskolā] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 130 (1938, 13. jūn.), [1.] lpp.
123. Valsts, sabiedriskie un zinātnes darbinieki skolu izlaidumu aktos: [1938. g. 29. maijā P. Dāle – Mazsalacas valsts pamatskolā] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 117 (1938, 25. maijs), 8. lpp.
124. Vietējās ziņas: [prof. A. Dauges piemiņas vakars Rīgas Latviešu biedrībā 1938. g. 17. febr.; dalībnieks arī P. Dāle] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 39 (1938, 17. febr.), 5. lpp.
125. Vietējās Ziņas: [par P. Dāles aktivitāti ziedojumu vākšanai jaundibinātās ev.-lut. Kristus draudzes dievnama celtniecībai Mežaparkā] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 77 (1938, 4. apr.), 5. lpp.
126. Vietējās Ziņas: [par prof. Dr. P. Zāliša zinātniskās darbības atceri Rīgas Latviešu biedrībā 1938. g. 7. maijā; dalībnieks arī P. Dāle] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 103 (1938, 9. maijs), 5. lpp.

1939

127. **Adamovičs L.** Latvijas Universitāte, 1919.–1939.: Latvijas Universitātes izveidošanās // Latvijas Universitāte divdesmit gados, 1919–1939. – Rīga: Latvijas Universitāte,

1939. – I: Vēsturiskas un statistikas ziņas par universitāti un tās fakultātēm, [3.]–18. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
128. Friča Bārdas piemiņas vakaru ... : [Tautas universitātē 1939. g. 13. febr.; P. Dāle runāja par F. Bārdas liriku]. – (Galvas pilsētā) // Rīts. – Nr. 73 (1939, 14. marts), 9. lpp.
129. **Buks Jānis**. Kursi pilsētu pašvaldību tehniskiem darbiniekiem: [kursu apskats; arī par P. Dāles lekciju praktiskajā psiholoģijā]. – (Chronika) // Pašvaldību Darbinieks. – Nr. 8 (1939, aug.), [766.]–770. lpp.: il.
130. **Dāle P.** Visus, kas mani apsveikuši ...: [pateicība sveicējiem 50 gadu jubilejā]. – (Galvas pilsētā) // Rīts. – Nr. 207 (1939, 29. jūl.), 9. lpp.
131. Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrība pārreģistrēta par Reliģijas zinātņu biedrību: [valdes loceklis arī P. Dāle] / E. L. – (Kronika) // Ceļš. – Nr. 3 (1939, maijs/jūn.), 213. lpp.
132. **Jākovičs J.** Psiholoģijas un audzināšanas mācības kursi galvaspilsētas Rīgas obligātorisko skolu skolotājiem: [sept. un okt.; kursu izklāstā atreferēts arī P. Dāles priekšlasījums] // Latvijas Skola. – Nr. 4 (1939, okt.), 431.–433. lpp.
133. **Jurevičs P.** Filoloģijas un filozofijas fakultāte // Latvijas Universitāte divdesmit gados, 1919–1939. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1939. – I: Vēsturiskas un statistikas ziņas par universitāti un tās fakultātēm, [171.]–300. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
134. «Kaislības un liktenis»: [prof. P. Dāles priekšlasījums Rīgas Latviešu biedrībā 1939. g. 2. nov.]. (Galvas pilsētā) // Rīts. – Nr. 301 (1931, 31. okt.), 7. lpp.
135. Kaislības un viņu liktenis: [par P. Dāles priekšlasījumu; izklāsts] / H. R. // Rīts. – Nr. 311 (1939, 10. nov.), 6. lpp.
136. «L. u. filoloģijas un filozofijas ... »: [sakarā ar prof. P. Dāles 50. dz. d.]. – (Kronika) // Ceļš. – Nr. 4 (1939, jūl./aug.), 276.–277. lpp.

137. Latvijas Tautas universitāte: Mākslas – filozofijas fakultāte ar valodu nodaļu: fakultātes vadītājs prof. P. Dāle: [kurša programma] // Brīvā Zeme. – Nr. 11 (1939, 14. janv.), 19. lpp.
T. p.: Nr.189 (1939, 23. aug.), 8. lpp.; Nr. 192 (1939, 26. aug.), 19. lpp.; Nr. 203 (1939, 8. sept.), 8. lpp.
138. Latvijas Tautas universitāte: Mākslas – filozofijas fakultāte ar valodu nodaļu: fakultātes vadītājs prof. P. Dāle: [divdesmitā mācību gada kurša programma] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 192 (1939, 26. aug.), 27. lpp.
T. p.: Nr. 204 (1939, 9. sept.), 23. lpp.; Nr. 210 (1939, 16. sept.), 29. lpp.; Nr. 14 (1940, 18. janv.), 12. lpp.
139. Latvijas Tautas universitāte: divdesmitā mācības gadā darbosies: [Mākslas – filozofijas fakultāte ar valodu nodaļu, vad. prof. P. Dāle] // Rīts. – Nr. 229 (1939, 20. aug.), 10. lpp.
T. p.: Nr. 257 (1939, 17. sept.), 5. lpp.; Nr. 262 (1939, 22. sept.), 5. lpp.; Nr. 264 (1939, 24. sept.), 5. lpp.; Nr. 20 (1940, 21. janv.), 12. lpp.
140. Mīlētāji var sazināties telepatiski: prof. P. Dāles priekšlasījums par gaišredzību un telepatiju: [Latviešu biedrībā 1939. g. 16. martā; pasākuma pārstāsts] // Rīts. – Nr. 76 (1939, 17. marts), 9. lpp.
141. Pilsētu pašvaldību tehnisko darbinieku kursi: [1939. g. 17.–29. jūn. Rīgā; lektors arī P. Dāle]. – (Apskats) // Pašvaldības Balss. – Nr. 7 (1939, jūl.), 497.–498. lpp.
142. **Priežukalns J.** Prof. Pauļa Dāles 50 gadi. – (Apskats) // Sējējs. – Nr. 8 (1939, aug.), 884. lpp.: ģīm.
143. Prof. Pauls Dāle piecdesmitgadnieks // Brīvā Zeme. – Nr. 162 (1939, 22. jūl.), 22. lpp.: ģīm.
144. «Prof. Pauls Dāle šonedēļ ...»: [piecdesmitgadnieks; īsa inform.] / -ņš. – (Notikumi mūsu kultūras dzīvē) // Darba Dzīve. – Nr. 31 (1939, 29. jūl.), 6. lpp.
145. Prof. P. Dāle Talsu ģimnāzijas izlaiduma aktā // Talsu Vārds. – Nr. 30 (1939, 8. jūn.), [1.] lpp.

146. Profesora P. Dāles mūža atcere / J. Ķ. // Latvijas Kareivis. – Nr. 163 (1939, 23. jūl.), 4. lpp.
147. Profesora P. Dāles 50. mūža gadi // Rīts. – Nr. 200 (1939, 22. jūl.), 6. lpp.
148. Profesors Pauls Dāle // Latvijas Universitāte divdesmit gados, 1919–1939. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1939. – II: Mācības spēku biogrāfijas un bibliogrāfija, 48.–50. lpp.
149. Šiliņš Jānis. Profesors Pauls Dāle // Latvijas Skola. – Nr. 3 (1939, sept.), 318.–320. lpp.
150. Talsu ģimnāzijas abiturientu izlaiduma akts: [dalībnieks arī P. Dāle] // Talsu Vārds. – Nr. 31 (1939, 15. jūn.), [1.] lpp.
151. Tēvzemes drošībai: [ziedoņumi par labu valsts aizsardzības fondam; ziedotāju sarakstā no Psichotechnikas un arodizvēles institūta arī P. Dāle (2,- Ls)]. – (Chronika) // Pašvaldības Darbinieks. – Nr. 12 (1939, dec.), 1106. lpp.
152. Vidusskolu izlaidumu akti – 15. jūnijā: tajos piedalīties valdības locekļi, armijas un Izglītības ministrijas pārstāvji: [Talsos – prof. P. Dāle] / Pk. // Latvijas Kareivis. – Nr. 122 (1939, 3. jūn.), 2. lpp.

1940

153. **Akots P.** Pādagogiskās vērtības Raiņa lirikā // Latvijas Skola. – Nr. 7 (1940, jūl.), 719.–727. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 720. lpp.
154. Draudzīgā aicinājuma svinību norise provincē: [1940. g. 28. janv.; dalībnieks arī P. Dāle – pilsētas pamatskolā Saldū] // Jaunākās Ziņas. – Nr. 21 (1940, 26. janv.), 3. lpp.
155. Izlaiduma akts Ludzā: [1940. g. 13. jūn. Ludzas valsts ģimnāzijā; kā Izglītības ministrijas pārstāvis LU prof. P. Dāle] // Daugavas Vēstnesis. – Nr. 134 (1940, 14. jūn.), 4. lpp.

156. Kurmis Ansis. Austruma vēsture (1883–1940). – [Rīga: Studentu biedrības «Austrums» vecbiedru palīdzības biedrība, 1940]. – 304, [2] lpp.: il.
T. p.: [Repr. izd.]. – Stokholma: Austrums, 1973. – 304, [2] lpp.: il.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 178., 180. (il.), 208., 209. lpp.
157. Reliģijas zinātņu biedrības: [pilna biedru sapulce; valdē arī P. Dāle] // Svētdienas Rīts. – Nr. 11 (1940, 10. marts), 91. lpp.
158. Saldū ievadīta kultūras nedēļa: [Draudzīgā aicinājuma piecu gadu svinības Saldū 1040. g. 28. janv.; dalībnieki arī P. Dāle ar ref. «Kultūra un valsts»] / Alvc // Saldus Avīze. – Nr. 5 (1940, 30. janv.), [1.] lpp.
159. Valdības pārstāvji ģimnāziju absolventu atlaidās: [Limbažos – P. Dāle] // Brīvā Zeme. – Nr. 133 (1940, 15. jūn.), 22. lpp.
160. Ziņas studentiem: [arī prof. P. Dāles eksaminācijas laiks] // Studentu Dzīve. – Nr. 85 (1940, maijs), 14. lpp.

1941

161. Pauls Dāle / A. J. // Tēvija. – Nr. 122 (1941, 20. nov.), 6. lpp.: ģīm.
162. **Eliass K.** Jāni Lapiņu pieminot // Tēvija. – Nr. 118 (1941, 15. nov.), 12. lpp.: il.
Tekstā minēts, kā arī fotogrāfijā P. Dāle.

1942

163. **Bērziņš Arvīds.** No kurienes cēlušies mūsu ievērojamākie darbinieki // Kurzemes Vārds. – Nr. 222 (1942, 25. sept.), 4. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
164. **Bērziņš Arvīds.** No kurienes cēlušies mūsu ievērojamākie darbinieki // Rēzeknes Ziņas. – Nr. 75 (1942, 30. sept.), 4. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

165. **Johansons Andrejs.** Pēc viena gada // Tēvija. – Nr. 299 (1942, 24. dec.), 4. lpp.
166. Rūpes par veselīgu jaunatni: kā strādā Pedagoģiskās psiholoģijas institūts // Tēvija. – Nr. 85 (1942, 14. apr.), 4. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
167. Sarīkojumi: [inform. arī par P. Dāles priekšlasījumu «Reliģiskā cilvēka traģika un viņas priekšrocības» 1942. g. 25. janv. Pētera draudzes vakarā] // Tēvija. – Nr. 18 (1942, 22. janv.), 3. lpp.
T. p.: Nr. 19 (1942, 23. janv.), 3. lpp.
168. Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes filozofijas nodaļu un paidagoģijas nodaļu beigušie ar mācību spēkiem: [fotogrāfija] // Tēvija. – Nr. 152 (1942, 6. jūl.), 6. lpp.
Fotogrāfijā arī P. Dāle.

1943

169. **Grīnbergs T., Voitkus A.** Ticības mācības skolotāju kursi Rīgā // Baznīcas Ziņas. – Nr. 33 (1943, 8. aug.), [132.] lpp.
Kursu programmā arī: P. Dāle – Reliģiskā pārdzīvojuma būtība.
170. **Kundziņš K.** Ticības mācības skolotāju kursu programma Cēsīs // Baznīcas Ziņas. – Nr. 38 (1943, 12. sept.), [152.] lpp.
Programmā arī: P. Dāle – Reliģiska pārdzīvojuma būtība.
171. Mežaparka baznīca // Baznīcas Ziņas. – Nr. 16 (1943, 18. apr.), 62. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
172. Pētera draudze // Baznīcas Ziņas. – Nr. 23 (1943, 30. maijs), 90. lpp.
173. Plaša ticības mācības skolotāju konference Cēsīs: [1943. g. 24.–25. sept.; P. Dāles ref. par reliģiska pārdzīvojuma būtību] // Cēsu Vēstis. – Nr. 36 (1943, 10. sept.), 3. lpp.

174. Ticības mācības skolotāju kursi: [Rīgā, 1943. g. 23. sept.] // Daugavas Vēstnesis. – Nr. 220 (1943, 21. sept.), 3. lpp.

Programmā arī: P. Dāle – Reliģiska pārdzīvojuma būtība.

1944

175. Akadēmiskās draudzes: [par garīgo nedēļu (1944. g. 5.–10. martā) Vecās Ķertrūdes baznīcā «Kara laika cilvēka garīgie meklējumi»; dalībnieks arī P. Dāle ar ref. «Iekšējais skaistums»] // Baznīcas Ziņas. – Nr. 10 (1944, 5. marts), [40.] lpp.

176. **Cenne Ī.** Rīgas pilsētas pedagogiskās psiholoģijas institūta 20. darbības gada pārskats: (1942./43. māc. g.). – (Apskats un chronika) // Izglītības Mēnešraksts. – Nr. 2 (1944, febr.), 43.–45. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

177. Ģimenes dienā godinās daudzbērnu ģimeni: [to ievadīs P. Dāles uzruna radiofonā 1944. g. 13. maijā par ģimenes ētiskiem pamatiem] / Ķ. // Daugavas Vēstnesis. – Nr. 109 (1944, 11. maijs), 3. lpp.

178. **Klīdzējs J.** Rakstnieks šodien – tēvzemes karavīrs // Daugavas Vēstnesis. – Nr. 79 (1944, 2. apr.), 4. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

179. **Liepiņš Oļģerts.** Mūsu rakstniecība un grāmatniecība // Nākotne. – Nr. 1 (1944, janv.), 44.–47. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle, 44. lpp.

180. Priekšlasījumi gara stiprināšanai: [Cēsīs, 1944. g. 19.–21. febr. Lūgšanas namā; P. Dāles ref. par rakstura nozīmi personības izveidošanā, dvēseles mieru un nemieru, un iekšējo skaistumu] // Cēsu Vēstis. – Nr. 9 (1944, 3. marts), 2. lpp.

181. Priekšlasījumu cikls gara stiprināšanai: [Cēsīs, 1944. g. 20. febr. Lūgšanas namā; P. Dāles ref. par tematu «Sirds nemiers un miers»] // Cēsu Vēstis. – Nr. 6 (1944, 11. febr.), 3. lpp.

182. Reliģijas zinātņu biedrība: [par atjaunošanas sapulci 1944. g. apr.; par biedrības priekšsēdētāja vietnieku ievēlēts P. Dāle] // Baznīcas Ziņas. – Nr. 18 (1944, 23. apr.), [72.] lpp.
183. Rīt noslēdzas ticības mācības skolotāju kursi: [1944. g. 30. sept. ar dievkalpojumu Pestītāja baznīcā; kursu daļbnieks arī P. Dāle] // Tēvija. – Nr. 228 (1943, 29. sept.), 3. lpp.
184. Ticības mācības skolotāju sanāksme Cēsīs: [1944. g. 24. sept.; lektors arī P. Dāle] // Tēvija. – Nr. 220 (1943, 20. sept.), 4. lpp.

1944

185. Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes filozofijas nodaļu beigušie ar mācības spēkiem: [fotogrāfija] / foto «Tēvija» // Tēvija. – Nr. 128 (1944, 2. jūn.), 4. lpp.: il.

1946

186. **Dmitrijevs D.** Neklātnieku apmācības Metodiskās komisijas darbība Filoloģijas fakultātē // Padomju Students. – Nr. 9 (1946, 22. marts)m [1.] lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
187. **Vecozols T.** Priekšzīmīgu LVU Neklātienes vasaras sesiju // Padomju Students. – Nr. 15 (1946, 26. jūn.), [1.] lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
188. Zinātnes darbinieku devums valstij: [parakstīšanās uz valsts aizņēmumu Latvijas Valsts universitātē; P. Dāle – par 6000 rubļiem] // Cīņa. – Nr. 103 (1946, 4. maijs), 2. lpp.
Sk. arī: Lielā pacilātībā sākās parakstīšanās uz valsts aizņēmumu Latvijas Valsts universitātē. Pie galda prof. P. Dāle parakstās valsts aizņēmumam: [fotogrāfija] / foto A. Raugze // Cīņa. – Nr. 104 (1946, 5. maijs), [1.] lpp.

1947

189. **Dīmanis J.** Par tiem, kas nevēlas kritizēt savas kļūdas // Padomju Latvijas Boļševiks. – Nr. 10 (1947, maijs), 41.–45. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
190. Ko raksta un stāsta par Latviju: aicina atgriezties «neatkarīgā Latvijas valstī»: [par sabiedrisko un kultūras darbinieku uzsaukumu latviešiem okupētās Vācijas rietumu zonā – pārraidē latviešiem ārzemēs 1947. g. 29. apr.; to parakstījis arī P. Dāle] // Latvju Vārds. – Nr. 34 (1947, 3. maijs), 3. lpp.
191. Ko raksta un stāsta par Latviju: zinātnieki iegrimuši «buržuāzijas domu jucekļi» // Latvju Vārds. – Nr. 70 (1947, 13. sept.), 3. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
192. No Rīgas Radiofona: «Tautieši, Latvijas pilsoņi»: [uzsaukums latviešiem ārzemēs 1947. g. 29. apr.; to parakstījis arī P. Dāle] // Latvju Ziņas. – Nr. 34 (1947, 3. maijs), 4. lpp.
193. Rīgas profesoru un mākslinieku «atzinumi»: [laikr. «Cīņa» publikāciju apskats] // Latvju Vārds. – Nr. 59 (1947, 6. aug.), 3. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
194. **Диман Я.** О нежелающих критиковать свои ошибки // Большевик Советской Латвии. – N 10 (1947, май), с. 50–55.

1949

195. **Indrāne Silvija.** Ticību nākotnei! // Nedēļas Apskats. Latvian weekly news. – Nr. 137 (1949, 1. febr.), [1.] lpp.
Tekstā citēts P. Dāle.

1951

196. **Dulmanis V.** Kur robeža? // Austrālijas Latvietis. – Nr. 90 (1951, 25. jūn.), [1.], 4. lpp.
Tekstā citēts P. Dāle.

1954

197. Izcilu latviešu jubilejas un atceres jūlijā / Arv. B. // Latvija Amerikā. – Nr. 51 (1954, 30. jūn.), 6. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1955

198. Apspriež valodniecības problēmas: [par paplašināto sēdi ZA Valodas un lit. institūtā 1955. g. 4. jūl., referents arī P. Dāle] // Literatūra un Māksla. – Nr. 28 (1955, 10. jūl.), 2. lpp.
199. **Vētra Mariss.** Rīga toreiz ...: atmiņas. – [Bruklina]: Grāmatu Draugs, 1955. – 328 lpp.
Sk. arī: [2nd print]. – Bruklina: Grāmatu Draugs, 1979. – 328 lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 30., 31., 49., 50., 51. lpp.
- Vētra Mariss.** Rīga toreiz ...: atmiņas. – Rīga: Liesma, 1994. – 310 [1] lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 28., 29., 45., 46., 47. lpp.
- Vētra Mariss.** Rīga toreiz: atmiņas // Karogs. – Nr. 5 (1990), 73.–118. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 88., 89., 100. lpp.
- Ветра Марис.** Рига тогда...: воспоминания. – Рига: Епра, 2003. – 395 с., 8 л. ил.
В тексте также упомянут П. Дале, с. 35, 36, 57, 59, 60.

1956

200. **Ābele K.** Diskusija par sociālistiskā reālisma jautājumiem: [Latvijas Padomju rakstnieku savienībā 1955. g. 7. jūn.; dalībnieks ar ref. arī P. Dāle] // Cīņa. – Nr. 138 (1955, 12. jūn.), 4. lpp.
201. **Krieviņš Edgars.** Manu Maskavas universitātē pavadīto gadu atmiņas (1910–1918) // Austrālijas Latvietis. – Nr. 329 (1956, 31. marts), 7. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

202. Jaunas vēstis no Latvijas // Latvija. – Nr. 35 (1956, 19. sept.), 7. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
203. Kultūras spoguļi // Austrālijas Latvietis. – Nr. 359 (1956, 27. okt.), 8. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
204. Mirušie un atbrīvotie // Brīvība. – Nr. 9 (1956, nov.), [2.] lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
205. «Pēc ziņām no Latvijas ...». – (Latvieši pasaulē) // Austrālijas Latvietis. – Nr. 324 (1956, 25. febr.), 2. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
206. Pēc ziņām no Latvijas // Latvju Vārds. – Nr. 3 (1956, 21. janv.), 3. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
207. Pēc ziņām no Latvijas // Jaunais Apskats. – Nr. 8 (1956, 24. febr.), 10. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
208. Pēc ziņām no Latvijas // Londonas Avīze. – Nr. 516 (1956, 13. apr.), 7. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1958

209. Teicami aizstāvēta disertācija: [filoloģei M. Stengrevicai; arī P. Dāles atzinīgs vērtējums aizstāvēšanā]. – Paraksts: Valodnieks // Latvijas Zinātnieks. – Nr. 20 (1958, 8. okt.), 3. lpp.: ģīm.

1959

210. **Burkēvics V.** Latvijas Universitātes 40. gada diena // Akadēmiskā Dzīve. – Nr. 11 (1959, sept.), 13.–15. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
211. Jauni zinātņu kandidāti: Konstantīns Karulis: [arī P. Dāles atzinīgs vērtējums aizstāvēšanā] / R. S. // Latvijas Zinātnieks. – Nr. 13 (1959, 1. jūl.), 3. lpp.: ģīm.

212. Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes štata docētāju saraksts: (uz 1957. g. 1. septembri): Profesoru un zinātņu doktoru saraksts, kuri strādājuši Latvijas Valsts universitātē no 1944. gada 16. oktobra līdz 1957. gada 1. septembrim: [Dāle Pauls Kārļa d., profesors, ped. zin. Dr., Psiholoģijas un pedagoģijas kat. vad.] // Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gadus: (1919–1959). – Rīga: Latvijas Valsts izd., 1959. – 234. lpp.
213. **Švābe A.** Latvijas Universitāte // Tehnikas Apskats. – Nr. 3 (1959, jūl./sept.), 1.–3. lpp.: il.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
214. **Vēliņš Jānis.** Mana gaismas pils: Latvijas Universitātes bijušā sekretāra Jāņa Vēliņa atmiņas // Austrālijas Latvietis. – Nr. 502 (1959, 5. sept.), 2., 7. lpp.: il.; Nr. 509 (1959, 24. okt.), 7. lpp.
Sk. arī: Vēliņš Jānis. Mana gaismas pils: atmiņas. – Sidneja: Sidnejas latviešu biedrība un Selonijas Sidnejas kopa, 1988. – 53.–54. lpp.
Vēliņš Jānis. Mana Gaismas pils: [pārdomas par LU un tās darbiniekiem 1918.–1944. g.] // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 134 (1994, 15. nov.), 7. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
215. Vēstures un filoloģijas fakultāte: Pedagoģijas un psiholoģijas katedra // Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gadus: (1919–1959). – Rīga : Latvijas Valsts izd., 1959. – 154.–155. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1960

216. Aizrādījumi: [par ZA Valodas un literatūras institūta sanāksmi veltītu valodas prakses jautājumiem 1960. g. 22. janv.; P. Dāles uzstāšanās – Par daļu latīniskas cilmes terminu darināšanu latviešu valodā] // Cīņa. – Nr. 11 (1960, 14. janv.), 4. lpp.
Sk. arī: Aizrādījums // Cīņa. – Nr. 17 (1960, 21. janv.), 4. lpp.

217. Filozofijas seminārā: [Valodas un literatūras institūtā; debašu dalībnieks arī P. Dāle] / K. K. // Latvijas Zinātnieks. – Nr. 2 (1960, 27. janv.), 2. lpp.
218. **Leja K.** Atpūtā aizvadot: [arī Valodas un literatūras institūta vārdnīcu sektora vec. zinātnisko līdzstrādnieku P. Dāli; ar īsu biogr.] // Latvijas Zinātnieks. – Nr. 20 (1960, 19. okt.), 2. lpp.: il.
219. Miris jurists Viktors Dāle: [1960. g. 14. febr. Ņujorkā, P. Dāles brālis] // Londonas Avīze. – Nr. 714 (1960, 26. febr.), 3. lpp.
220. Par valodas prakses jautājumiem: [sanāksme Valodas un literatūras institūtā 1960. g. 22. janv.; arī par P. Dāles ref. par dažu latīniskas cilmes terminu darināšanu latv. val.] / A. M. // Latvijas Zinātnieks. – Nr. 4 (1960, 24. febr.), 3. lpp.

1963

221. **Andersons Edgars.** Latvijas autonomijas idejas izveidošanās. – Bibliogr.: 11. lpp. // Universitas. – Nr. 12 (1963), 5.–11. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 9. lpp.
222. Ciemos pie izdevēja: [Alfrēda Kalnāja ASV; iecienītākais izdevēja aut. arī P. Dāle] // Latvija Amerikā. – Nr. 67 (1963, 21. aug.), 5. lpp.

1965

223. **Raisters Augusts.** Latvijas Universitāte: [idejiskais pamatojums, īsa priekšvēsture, organizēšanas darbi, atklāšana] // Raisters Augusts. Latvijas Universitāte: sākuma gadi un tālākās gaitas. – Linkolna: Vaidava, 1965. – 9.–46. lpp.: il.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 12., 15., 19., 28., 30., 42. lpp.; Pielikumi, 111., 112., 135., 192. lpp.
224. **Sarma Jānis.** Seno dienu gaitas: Jāņa Sarmas atmiņas par Edvartu Virzu Bauskas pilsētas skolā un 1905. gada

revolūcijā. Ar V. Kalves piezīmēm // Tiltis. – Nr. 72/73 (1965, jūl.), 32.–39. lpp.: il.

Tekstā minēts arī P. Dāle, 36. lpp.

225. **Spekke A.** Mani studiju gadi Maskavā // Latvija Amerikā. – Nr. 3 (1965, 9. janv.), 3.–4. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

1966

226. **Krieviņš Edgars.** Manu Maskavas universitātē pavadīto gadu atmiņas (1910–1920) // Krieviņš Edgars. Viņās dienās: atmiņas, apcerējumi un laika biedru suminājumi. – Melburna: Austrālijas Latvietis, 1966. – 87.–103. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle, 89. lpp.

227. **Ķiploks Edgars.** Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte // Universitas. – Nr. 18 (1966), 9.–14. lpp.: il.

Tekstā minēts arī P. Dāle, 10. lpp.

- Sk. arī: Ķiploks E. Teoloģijas fakultāte, 1939–1944 // Adamovičš L. Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte, 1919–1939. – Lincoln, Nebraska: LELBA apgāds, 1981. – [89.]–104. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle, 94. lpp.

228. **Spekke A.** Atmiņas par Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes sākumiem un izveidošanos // Universitas. – Nr. 17 (1966), 5.–8. lpp.: il.

Tekstā minēts arī P. Dāle, 5. lpp., fotogrāfija 8. lpp.

1967

229. **Валескалн П. И.** От деградации общественной и философской мысли в буржуазной Латвии к ее расцвету в Латвийской ССР // Валескалн П. И. Очерки прогрессивной философской и общественно-политической мысли в Латвии. – Рига: Зинатне, 1967. – С. 193–[226].

В текстк упомянут также П. Дале, с. 205–207, 209.

1968

230. **Ābele Elza.** Kad Latvija un tās universitāte dzima // Akadēmiskā Dzīve. – Nr. 11 (1968), 4.–6. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
231. **Celms Teodors.** Dievības karoga nesējs: prof. Dr. Paula Dāles piemiņai // Laiks. – Nr. 37 (1968, 8. maijs), 3. lpp.
232. «20. janvārī klusi aizmiga mūsu mīļais Pauls Dāle ... profesors. Izvadišana 27. janvārī no I Meža kapu lielās kapličas»: [miršanas paziņojums]. – Paraksts: Sieva, meita, dēls, mazdēliņš un vedekla // Rīgas Balss. – Nr. 19 (1968, 23. janv.), 7. lpp.
233. **Jurevičs P.** Gara pasaules sargs: prof. Dr. P. Jureviča raksts profesora Paula Dāles piemiņai // Austrālijas Latvietis. – Nr. 932 (1968, 24. maijs), 12. lpp.
234. Prof. P. Dāle pēdējā gaitā // Laiks. – Nr. 20 (1968, 9. marts), 4. lpp.
235. **Viksnīņš N.** Latvijas Universitātes pamatlicējs: prof. Dr. Paula Dāles piemiņai // Universitas. – Nr. 22 (1968), 59.–61. lpp.

1969

236. In memoriam: prof. Dr. phil. Pauls Dāle // Universitas. – Nr. 23 (1969), 67. lpp.: ģīm.
237. **Unāms Žanis.** «Latvju Mēnešraksts» // Unāms Žanis. Karogs vējā: kara laika atmiņas divos sējumos. – Aijovas Veiverlija: Latvju Grāmata, 1969. – Pirmais sēj. – 129.–139. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 131. lpp.
Inform.: Birnbaums Alberts. Gaņezeram kaimiņos // Treji Vārti. – Nr. 25 (1971, janv./febr.), 16.–21. lpp.
238. **Valters Nikolajs.** Latvijas Universitātes pirmsākumi // Akadēmiskā Dzīve. – Nr. 12 (1969), 3.–9. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 6. lpp.

239. **Vāvere Vera.** Valerijs Brjusovs un latviešu literatūra. – Bibliogr. piez. parindēs // Karogs. – Nr. 1 (1969), 143.–147. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1970

240. **Kazerovskis Kārlis.** Latvijas Universitātes dibināšanas 50 gadu atcerei. – Bibliogr.: 8. lpp. // Fidelitas / korporācijas «Lettgallia» izd. – Nr. 10 (1970), 4.–8. lpp.: il.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1971

241. **Laizāns Pēteris.** Jāņa Poruka filozofiskie uzskati. – Bibliogr. piez. parindēs // Karogs. – Nr. 10 (1971), 133.–138. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 133. lpp.
242. **Liepiņš Oļģerts.** Ciešanu jēga un alga: suminājums Zentai Mauriņai // Londonas Avīze. – Nr. 1294 (1971, 3. sept.), 4.–5. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1972

243. **Vēliņš Jānis.** Atmiņas un vērojumi par Latvijas Universitātes darbību neatkarības laikā // Universitāte. – Nr. 30 (1972), 7.–14. lpp.: il.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 8.–9. lpp.

1974

244. **Bičolis Jānis.** Jāņa Poruka simtgadē // Latviešu Akadēmiskās Ziņas = Latvian Academic Review. – Nr. 15 (1974), 30.–32. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
245. **Ozola Velta.** Latvijas Universitātes 55 gadi: piezīmes par dažiem universitātes dibinātājiem // Latvija Amerikā. – Nr. 41 (1974, 12. okt.), 18. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1976

246. **Šilde Ādolfs.** Latvijas Vēsture, 1914–1940: valsts tapšana un suverēna valsts. – Stokholma: Daugava, 1976. – 781, [1] lpp.

T. p.: Šilde Ādolfs. Latvijas Vēsture, 1914–1940: valsts tapšana un suverēna valsts. – Stokholma: Daugava, 1992. – 781, [1] lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle, 25., 50.–51., 53., 78., 150., 176., 179., 186., 187., 319. lpp.

1977

247. **Lausks Vilis.** Latviešu rakstniecības inventūra: Latvijā palika (daļa bijuši izsūtījumā vai «evakuācijā» uz PSRS) un tagad reģistros vairs neparādās (daži tomēr publicēti vai pieminēti periodikā): [sarakstā arī P. Dāle] // LARA'S Lapa. – Nr. 7 (1977), 17. lpp.

248. **Liepiņš Oļģerts.** Rakstnieku mājas: [Mežaparkā; arī P. Dāles] // Latvija. – Nr. 44 (1977, 26. nov.), 2. lpp.

1979

249. Latvijas Universitāte, 1919.–1979. g. Scientiae et patriae: [par LU atklāšanas aktu 1919. g. 28. sept.] // ALA Žurnāls. – Nr. 27 (1979, dec.), 4.–5. lpp.: il.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

250. **Leimanis Eižens.** Latvijas Universitāte var būt lepna uz sasniegto: prof. Dr. Eižena Leimaņa atskats uz Latvijas Universitātes darbību // Lauks. – Nr. 75 (1979, 19. sept.), [1.]–2. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

1980

251. **Bērsons Ilgonis.** Friča Bārdas Rumbiņos // Karogs. – Nr. 1 (1980), 155.–158. lpp.: il.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

252. **Siliņš Jānis.** Prof. Dr. Paula Dāles piemiņai: (1889. g. 23. jūlijā – 1968. g. 22 [20.!] janvārī). – Bibliogr. 200. lpp. Kopsav. angļu val. // Latviešu humanitāro zinātņu asociācija. Rakstu krājums / red. Jānis Siliņš. – Ņujorka, 1980. – 197.–200. lpp.

1985

253. **Vēliņš Jānis.** Latvijas Universitātes tapšana: Jaņa Vēliņa raksts Austrālijas Latvietim 1985. gada 28. septembrī // Austrālijas Latvietis. – Nr. 1797 (1985, 27. sept.), 4. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1988

254. **Vēliņš Jānis.** Mana gaismas pils: atmiņas. – Sidneja: Sidnejas Latviešu biedrība, Selonijas Sidnejas kopa, 1988. – 64 lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 8., 9., 10., 53., 54. lpp.
Inform.: Bērziņa-Felsberga L. Jānis Vēliņš. Mana gaismas pils // Universitas. – Nr. 64 (1989), 72.–73. lpp.

1989

255. **Brūvele Vanda.** Cienījamie tautieši un tautietes svešumā!: [sakarā ar P. Dāles simtgadi]. – Paraksts: Vanda Rīgā. – (Vēstules no dzimtenes) // Austrālijas Latvietis. – Nr. 1984 (1989, 30. jūn.), 8. lpp.
256. **Brūvele Vanda.** Pauls Dāle. Dzīves lokos: filozofam, psihologam un literātam Paulam Dālem – 100. – Bibliogr. raksta beigās // Padomju Jaunatne. – Nr. 140 (1989, 22. jūl.), 4.–5. lpp.: ģīm. [1.] lpp.
257. **Brūvele Vanda.** Lūdzu, atsaucieties!: filozofa, psihologa un literāta Paula Dāles simtgadi gaidot // Padomju Jaunatne. – Nr. 79 (1989, 25. apr.), 4. lpp.
258. **Dinberga Ilga.** Kur esat, prof. Dāles skolnieki?: [sakarā ar P. Dāles 100. dz. d.] // Laiks. – Nr. 67 (1989, 23. aug.), 2. lpp.

259. **Ķēniņš J.** LU iniciatora, organizētāja un dibinātāja prof. Dr. philos. Paula Dāles simtgade (1989–1968) // Akadēmiskā Dzīve. – Nr. 31 (1989), 66.–69. lpp.
260. **Lapiņa Zaiga.** «... pamatā jāliek pietāci pret garu»: [filozofa, psihologa un literāta P. Dāles 100. dz. d.] // Skolotāju Avīze. – Nr. 30 (1989, 26. jūl.), 13. lpp.: ģīm.
261. **Lapiņa Zaiga, Priedīte Aija.** Uzticība garam ...: filozofam Paulam Dālem – 100 // Karogs. – Nr. 7 (1989), 149.–154. lpp.
262. **Leimanis Eižens.** Latvijas augstskolas ideja un tās realizēšana: sakarā ar Latvijas Universitātes dibināšanas 70 gadu atceri // Latvija Amerikā. – Nr. 37 (1989, 16. sept.), 4. lpp.: il. Tekstā minēts arī P. Dāle.
263. LTF Ētikas un apziņas brīvības komitejas konference «Gars dara dzīvu»: [P. Dāles simtgadē; inform.] // Padomju Jaunatne. – Nr. 94 (1989, 18. maijs), 4. lpp.
264. **Stradiņš Jānis.** Kas bija Latvijas Universitātes pirmais rektors?: ieskats Latvijas Universitātes tapšanas divās alternatīvās: [sakarā ar LU 70. dz. d.] // Padomju Jaunatne. – Nr. 25 (1989, 4. febr.), 4.–5. lpp.: ģīm.
Atsauce: Šuvajevs Igors. Kurš tad ir pirmais rektors? // Padomju Jaunatne. – Nr. 31 (1989, 14. febr.), 3. lpp.: ģīm. Tekstā minēts arī P. Dāle.
265. **Stradiņš Jānis.** Latvijas Universitātes trīs avoti un trīs sastāvdaļas // Karogs. – Nr. 9 (1989), 120.–128. lpp. Tekstā minēts arī P. Dāle, 122., 123. lpp.
266. Tiem, kurus interesē kultūras filozofija: [inform. par sekcijas «Paula Dāles simtgade un I. Kanta biedrība» un Latvijas Kanta biedrības sanāksmēm LVU 48. zinātniskajā konferencē 1989. g. 15. febr.] // Padomju Jaunatne. – Nr. 31 (1989, 14. febr.), 3. lpp.
267. **Vēliņš Jānis.** Driekstam atkal cerēt: Jāņa Vēliņa vēltījums Latvijas Universitātei septiņdesmitajā gada dienā // Austrālijas Latvietis. – Nr. 2007/8 (1989, 22./29. dec.), 11.–12. lpp. Tekstā minēts arī P. Dāle.

268. **Vēliņš Jānis.** Latvijas Universitātei – 70: neviena acs nepalika pilnīgi sausa // Universitas. – Nr. 63 (1989), 24.–25. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1990

269. **Dubiņa Ieva.** Spēle Friča Bārdas pasaules izjūtā // Karogs. – Nr. 9 (1990), 150.–153. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
270. Uzticība garam // Mājai un ģimenei: gadagrāmata' 91 / sast. A. Galandere. – Rīga: Avots, 1990. – 97.–98. lpp.

1991

271. **Jansons Gunārs.** Tērbatas personālistu skolas iespaids Latvijā: [arī par P. Dāli]. – Bibliogr.: 8. lpp. // Grāmata. – Nr. 9 (1991), 4.–8. lpp.

1992

272. **Brūvele Vanda.** Paula Dāles filozofiskie uzskati (avoti un oriģinalitāte): diplomdarbs / Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte; diplomdarba vad. P. Laizāns; rec. U. Sūna. – Rīga, 1992. – 121 lp.

* * *

273. **Buceniece Ella.** Vai racionalitāte ir latviskā gara jauda?. – Bibliogr. piez. raksta beigās // Karogs. – Nr. 4 (1992), 155.–160. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
274. **Lasmane S.** Filozofiskais romantisms: (Latvija: 20.–30. g.). – Bibliogr. piez. un koment. parindēs // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – Nr. 1 (1992), 1.–6. lpp.

1993

275. **Auns O.** Atcerēsimies Latvijas cēlājus (IV): [Pauls Dāle (23.07.1889 Rīgā – 20.01.1968 Rīgā)] // Latvijas Jaunatne. – Nr. 285 (1993, 22. dec.), 5. lpp.: il.

276. **Viese Saulcerīte.** Pauls Dāle. – (Mežaparks: nami, cilvēki, likteņi) // Rīgas Balss. – Nr. 250 (1993, 23.dec.), 9. lpp.: il.
277. **Виесе Саулцериге.** Паулс Дале. – (Межапарк: дома, люди, судьбы) // Ригас Балсс. – N 250 (23 дек. 1993), с. 9: ил.

1994

278. **Bencone Anete.** Vārdi un runāšana: (1994. g. 22. septembrī Latviešu namā) // Toronto Latviešu Biedrības Informācijas Izdevums. Apkārtraksts. – Nr. 103 (1994, dec.), 4.–9. lpp.
Tekstā citēts P. Dāle.
Sk. arī: P. Dāles citāts, [1.] lpp.
279. Latvijas Universitātes svarīgāko notikumu hronika (1940–1993): 1946. gads / J. Stradiņš, A. Varslavāns, J. Porietis, I. Ondzule, Dz. Cēbere // Latvijas Universitāte 75. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1994. – 76.–77. lpp.
280. **Stradiņš J.** Akadēmiskā izglītība Baltijā un Latvijas Universitātes priekšvēsture. – Bibliogr.: 41.–44. lpp. // Latvijas Universitāte 75. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1994. – 13.–44. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 34., 39. lpp.
281. **Viese Saulcerīte.** Pastaiga Rīgā pa Mežaparku // Latvija Amerikā. – Nr. 30 (1994, 30. jūl.), 3., 18. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
282. **Viese Saulcerīte.** Intelīģences zvaigznājs Rīgas nomalē: [Mežaparkā 20.–30. g.] // Literatūra un Māksla. – Nr. 17 (1994, 29. apr.), 5. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
283. **Priedīte Aija.** Latvian philosophers in the 1920s and 1930s // Humanities and Social Sciences. Latvia. – N 3 (1994), p. 30–47.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 31.–33., 35. lpp.

1995

284. **Priedīte Aija.** Kultūrfilozofija Latvijā 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados / ar E. Bucenieces iev. – Bibliogr. piez. raksta beigās // Karogs. – Nr. 1 (1995), 174.–186. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
285. **Stradiņš Jānis.** Latvijas Universitāte laikmeta griežos (1944–53). – Bibliogr.: 9.–10. lpp. // Akadēmiskā Dzīve. – Nr. 37 (1995), 3.–10. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

1997

286. **Ieviņš Teodors.** Autobiografija un atmiņas: kursi reliģijas skolotājiem. Izglītības ministrijas skolu grāmatu vērtēšanas komisija // Treji Vārti. – Nr. 178 (1997, jūl./aug.), 64.–65. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
287. **Gills Nikandrs.** «Reliģiski-filozofisko rakstu» (1925.–1936. g.) autori un «Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrība» (1922.–1940. g.) Latvijā. – Bibliogr.: 88.–[95.] lpp. Kopsav. angļu val., 259. lpp. // Reliģiski-filozofiski raksti / Filozofijas un socioloģijas institūts; virsred. H. Biezais. – Rīga, 1997. – VI [sēj.], 32.–[95.] lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle; P. Dāles biogrāfija, 53.–57. lpp.
288. Tautas zieds un zelts: Kurzemes cietokšņa atcere un Mātes diena Melburnā / iks // Austrālijas Latvietis. – Nr. 2368 (1997, 6. jūn.), 3. lpp.
Tekstā citēts P. Dāle.

1998

289. **Reinvalds Sandis.** Tautas Augstskolām Latvijā – zaļo gaismu!. – Bibliogr.: 14. lpp. // Brīvība. – Nr. 4 (1998), 6.–7., 14. lpp.
Tekstā citēts P. Dāle.

1999

290. **Anspaks Jānis.** Mākslas pedagoģijas attīstība Latvijas Universitātē: vēsturiskā pieredze un mūsdienu risinājumi. – Bibliogr.: 125.–126. lpp. // Latvijas Universitātes zinātniskie raksti = Acta Universitatis Latviensis. – Rīga, 1999. – 622. sēj.: Latvijas Universitātes 80 gadu jubilejai veltītās 57. konferences materiāli, 113.–126. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
291. Latvijas Valsts universitāte, 1944–1990 // Latvijas Valsts universitātes vēsture, 1940–1990 / sast., zin. red. H. Strods. – Rīga : Latvijas Universitātes žurn. “Latvijas Vēsture» fonds, 1999. – 119.–209. lpp.: il., tab.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 146., 164., 169., 170. lpp.
292. **Viese Saulcerīte.** Dzīves garīgo vērtību meklētājs // Mežaparks. – 6. laid. (1999), 3. lpp.: il.

2000

293. **Aide Inese.** Latviešu kultūras darbinieki bēgļu gaitās Ventspilī 1944. un 1945. gadā. – Bibliogr.: 148.–149. lpp. Kopsav. vācu val. // Latvijas Arhīvi. – Nr. 2 (2000), [119.]–150. lpp.: il.
Tekstā citēts P. Dāle, 123.–124. lpp.
294. **Anspaks Jānis.** Pauls Dāle par mākslas izglītību. – Bibliogr.: 97.–99. lpp. Kopsav. angļu val. // Latvijas Universitātes zinātniskie raksti = Acta Universitatis Latviensis. – Rīga, 2000. – 626. sēj.: Izglītības kvalitāte un vadība = The quality and management of education, 78.–99. lpp.

2001

295. **Viese Saulcerīte.** Mežaparks: pilsēta priēžu silā. – Rīga: Jumava, 2001. – 270, [2] lpp.: il.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 127.–130., [152.], 164., 172., 185., 218.–220., 228. lpp.

* * *

296. **Helds Juris.** Sākums ir skola: [par Valmieras skolu vēsturi] // Liesma. – Nr. 5 (2001, 10. janv.), 6. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
297. **Vaivars Jānis.** Pauls Dāle – filozofs, psihologs, pedagogs: (1889–1968). – Bibliogr.: 104.–105. lpp. // Laikmets un personība: rakstu krājums / Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas institūts, Latvijas Skolu muzeju asociācija; sast., zin. red. Aīda Krūze. – Rīga: Raka, 2001. – 2. [sēj.], 82.–105. lpp.: ģīm.

2003

298. **Anspaks Jānis.** Pauls Dāle: izglītība – gara kultūras veidotāja. – Bibliogr.: 280.–281. lpp. // Anspaks Jānis. Pedagoģijas idejas Latvijā. – Rīga: Raka, 2003. – 268.–281. lpp.
299. **Badjanova Jeļena.** Jauniešu garīgās vērtības lokālajā un globālajā kontekstā (teorētiskais aspekts). – Bibliogr.: 76. lpp. Kopsav. angļu val. // Mūzikas skolotājs 21. gadsimtā / Daugavpils Universitāte. Mūzikas un mākslu fakultāte. – Daugavpils: Saule, 2003. – (Daugavpils Universitātes zinātniskie raksti. Mūzikas pedagoģijas problēmas; 3. laid.). – 70.–76. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
300. **Keņiņš-Kings Gundars.** Izglītības politikas prioritātes // Brīvā Latvija. – Nr. 28 (2003, 26. jūl.), 9. lpp.; Laiks. – Nr. 29 (2003, 26. jūl.), 15. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

2004

301. **Anspaks Jānis.** Pauls Dāle. – Bibliogr.: 260.–261. lpp. – (Mākslas pedagoģijas teorijas un prakses veidotāji Latvijā) // Anspaks Jānis. Mākslas pedagoģija. – Rīga: Raka, 2004. – 1. d.: Mākslas pedagoģijas teorijas un prakses pamatu veidotāji, 245.–261. lpp.
302. **Caune Dainis.** Dzīves valdnieki: [par pasākumu RLB P. Dālem 115. gadskārtā] // Neatkarīgā Rīta Avīze. – Nr. 218 (2004, 18. sept.), 12. lpp.: il.

303. Filoloģijas un filozofijas fakultāte / [pēc LU 20 I, II, A. Spenera, E. Andersona, J. Siliņa u.c.] // Latvijas Universitātei un konservātorijai 1919–1940 un latviešu pēckara izglītībai Latvijā un Rietumos veltīts rakstu krājums / Latviešu akadēmisko mācībspēku un zinātnieku apvienība. – Rīga: Elpa, 2004. – 85.–95. lpp.: il.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
304. **Grosvalds Ilgars.** Profesoru Jūlija Eiduka un Bruno Jirgensona simtgadē // Jaunais Inženieris. – Nr. 21 (2004, 20. maijs), 5.–6. lpp.: il.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
305. **Kiope Māra.** Vai atkal dosimies iekšējā trimdā?: jautājums pēc Paula Dāles 115. dzimšanas dienas svinībām // Karogs. – Nr. 10 (2004, okt.), 220.–222. lpp.
306. **Kūle Maija.** Filosofija Latvijas Universitātē un Latvijā: (apcere par 85 gadiem kopš LU dibināšanas). – Bibliogr.: 148. lpp. // Latvijas Universitātes raksti: jubilejas izdevums = Scientific papers University of Latvia: anniversary edition. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2004. – [143.]–148. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 145. lpp.
307. **Leimanis Eižens.** Latvijas Augstskolas ideja un tās īstenošana // Latvijas Universitātei un konservātorijai 1919–1940 un latviešu pēckara izglītībai Latvijā un Rietumos veltīts rakstu krājums / Latviešu akadēmisko mācībspēku un zinātnieku apvienība. – Rīga: Elpa, 2004. – 15.–18. lpp.: il.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
308. No Latvijas Augstskolas līdz Latvijas Universitātei (1919–1922) / pēc L. Adamoviča // Latvijas Universitātei un konservātorijai 1919–1940 un latviešu pēckara izglītībai Latvijā un Rietumos veltīts rakstu krājums / Latviešu akadēmisko mācībspēku un zinātnieku apvienība. – Rīga: Elpa, 2004. – 18.–21. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.

309. **Mucenieks Edgars.** Gara aristokrātam Paulam Dālem – 115 // Mežaparks – pirmā dārzu pilsēta Eiropā. – XIV laidiens (2004. g. jūnijs), 1.–2. lpp.
310. **Priedīte Aija.** Dzirkstele aizaugušā sūneklī: [sakarā ar piemiņas pasākumu «Gara aristokrātam Paulam Dālem – 115» Rīgas Latviešu biedrībā 2004. g. 16. sept.] // Forums. – Nr. 35 (2004, 10./17. sept.), 7. lpp.
311. **Rozeniece Aina.** Kā padziļināt un apgarot prāta izglītību: [par sarīkojumu RLB Nacionālās identitātes centra ciklā «Ideju vēsture Latvijā» velītu P. Dāles 115. dz. d.] // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 154 (2004, 29. sept.), B8. lpp.: il.
312. **Viese Saulcerīte.** Ar drošu gribu un apgaismotu skatu // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 111 (2004, 15. jūl.), B8. lpp.: il.; Nr. 112 (2004, 16. jūl.), B8. lpp.: il.

2006

313. **Baltiņa Maija.** Akadēmiskā vārda vērtība // Akadēmiskā Dzīve. – Nr. 43 (2006), 61.–66. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle.
314. **Gills Nikandrs.** Profesors Alberts Freijs (1903–1968) un viņa arhīvs // Modernitāte: filosofija, kristīgās vērtības, mutvārdu vēsture Latvijā: raksti / LU Filozofijas un socioloģijas institūts; zin. redkol.: Maija Kūle ... [u.c.]. – Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija; LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2006. – 46.–55. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 50. lpp.
315. **Lūsis Kārlis.** Apgaismība Eiropā un Vēstures filosofija Latvijā // Modernitāte: filosofija, kristīgās vērtības, mutvārdu vēsture Latvijā: raksti / LU Filozofijas un socioloģijas institūts; zin. redkol.: Maija Kūle ... [u.c.]. – Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija; LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2006. – 109.–116. lpp.
Tekstā minēts arī P. Dāle, 110.–111. lpp.

2008

316. **Buceniece Ella.** Paula Dāles «gara problēmu» psiholoģiski filozofiskā arheoloģija. – Bibliogr.: 316. pp. Kopsav. angļu val. // Filozofiskās idejas Latvijā, Eiropas vērtības un latviskā identitāte: raksti / sast., zin. red.: M. Kiope, I. Plūme. – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2008. – (Letonika. Otrais kongress). – 1. grām., 309.–[317.] lpp.
317. **Liepiņš Jānis.** Vecbebru teknikuma Bīnes laiks: Jānis Liepiņš vilina uz Vecbebriem ar Bīnes gleznām un medus podiem: [kā mācībspēks Kaučmindē minēts arī P. Dāle] // Latvija Amerikā. – Nr. 47 (2008, 29. nov.), 5. lpp.: il.
318. **Buceniece Ella.** Sensuous experience and transcendental empirism (F. Brentano, E. Husserl, P. Dāle). – Bibliogr. rakstu beigās // Education in human creative existential planning / ed. by Anna-Teresa Tymieniecka. – Dordrecht: Springer Verlag, 2008. – (Analecta Husserliana; Vol. 95). – 332.–342. lpp.

2009

319. **Cimdiņa Ausma.** Reorganizācija. Ceļā uz humanitāro zinātņu fakultāti // Filoloģijas un mākslas zinātnes Latvijas Universitātē, 1919–2009: procesi un personības. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. – 350.–356. lpp. Tekstā minēts arī P. Dāle.
320. **Mūrnieks Andrejs.** Mērķi mūsdienīgai izglītībai Paula Dāles izvirzītās personības koncepcijas kontekstā. – Bibliogr.: 24.–25. lpp. Kopsav. angļu val. // Kultūras studijas: zinātnisko rakstu krājums = Cultural studies: scientific papers / Daugavpils Universitāte. Humanitārā fakultāte; galv. red. A. Stašulāne. – Daugavpils: Saule, 2009. – I: Personvārds kultūrā = Person name in culture, 16.–25. lpp.
321. **Stradiņš Jānis.** Akadēmiskā lekcija «Zinātne un zinātnieks Latvijas vēsturē» // Stradiņš Jānis. Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. – [15.]–38. lpp.: il.

T. p.: Otrais izdevums. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2012. – [15.]–38. lpp.: il.

Tekstā minēts arī P. Dāle, 26. lpp.

322. **Sprūde Viesturs.** 1889. gada 23. jūlijs: [P. Dāles 120. dz. d.] // Latvijas Avīze. – Nr. 194 (2009, 23. jūl.), 2. lpp.: ģīm.

323. **Šmite Linda.** Latviešu filozofiskās domas aizsācējam – 120: [par filozofu, psihologu, LU dibinātāju P. Dāli (1889–1968)] // Izglītība un Kultūra. – Nr. 30 (2009, 13. aug.), 13. lpp.: ģīm.

2010

324. **Keruss Jānis.** Sovjetizācija (1944–1956). – Bibliogr. piez. parindēs // Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes vēsture padomju laikā: personības, struktūras, idejas (1944–1991) / Jānis Keruss, Ineta Lipša, Inese Runce, Kaspars Zellis. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010. – [87.]–129. lpp.: il.

Tekstā minēts arī P. Dāle, 93. lpp.

2011

325. Akadēmiskā vienība «Austrums» 125 gados (1883–2008) / sast. A. Lerhis. – Rīga: N.I.M.S., 2011. – 991 lpp., 16 lp. il.: il.

Tekstā minēts arī P. Dāle, 86., 87. (il.), 110., 128., 621., 622. lpp.

326. **Keņiņš-Kings Gundars.** Pārdomas par augstskolu reformu: jānoskaidro Latvijas augstskolas mērķi // Latvija Amerikā. – Nr. 21 (2011, 28. maijs), 6. lpp.

Tekstā minēts arī P. Dāle.

2012

327. **Šmite Linda.** Pauls Dāle // Zintnieks. – Nr. 10 (2012, maijs), 24. lpp.: il.

6. Raksti par Paulu Dāli enciklopēdijās

1. **Dāle Pauls** // Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga: A. Gulbis, 1928–1929. – 3. sēj., 4458.–4459. sl.: ģīm.
T. p.: Latviešu konversācijas vārdnīca. – Faksimilizd. – Rīga: Antēra, 1999. – 3. sēj., 4458.–4459. sl.: ģīm.
2. **Dāle Pauls** // Latvijas darbinieku galerija, 1918–1928 / red. P. Kroders. – Rīga: Grāmatu Draugs, 1929. – 154. lpp.
3. **Dāle Pauls** // Latvju mazā enciklopēdija. – Rīga: Grāmatu Draugs, 1932–1936. – [1. sēj.]: A–Mich, 437. sl.
4. **Dāle Pauls** // Latvijas vadošie darbinieki. – Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935.–111. lpp.
5. **Dāle Paulis** // Es viņu pazīstu: latviešu biogrāfiskā vārdnīca. – Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939. – 122. lpp.: ģīm.
T. p.: Es viņu pazīstu: latviešu biogrāfiskā vārdnīca. – 2. [papild.] iesp. – Grandheivena: Raven Printing, 1975. – 122. lpp.: ģīm.
Es viņu pazīstu: latviešu biogrāfiskā vārdnīca. – 2. izd. – Rīga: MULTINEO, 2006. – 119. lpp.: ģīm.
6. **Dāle Pauls** // Latvju enciklopēdija. – Stokholma: Trīs zvaigznes, 1950. – 5. grām., 429. lpp.
7. **Flugins J.** Dāle Pauls // Latvijas PSR mazā enciklopēdija. – Rīga: Zinātne, 1967. – 1. sēj., 335. lpp.
8. **Dāle Pauls** // Latvijas padomju enciklopēdija. – Rīga: Galvenā enciklopēdiju red., 1982. – 2. sēj., 390. lpp.: ģīm.

9. **Dāle Pauls** // Latvju enciklopēdija, 1962–1982. – Līnkolna, Nebraska: Amerikas Latviešu apvienības latviešu institūts, 1983. – Pirmais sēj., 290. lpp.
10. **Dāle Pauls** // Enciklopēdiskā vārdnīca. – Rīga: Latvijas enciklopēdiju red., 1991. – 1. sēj., 127. lpp.
11. **Vecgrāvis Viesturs**. Dāle Pauls // Latviešu rakstniecība biogrāfijās. – Rīga: «Latvijas enciklopēdija», 1992. – 73. lpp.: ģīm.
12. **Dāle Pauls** // Latvijas enciklopēdija: 5 sējumos ar rādītāju. – Rīga: SIA Valērija Belokoņa izd., 2003. – 2. sēj., 108. lpp.: ģīm. 109. lpp.
13. **Vecgrāvis V.** Dāle Pauls // Latviešu rakstniecība biogrāfijās. – Otrais, pārstrādātais un papildinātais izd. – Rīga: Zinātne, 2003. – 133. lpp.: ģīm.

Personu rādītājs

- Ābele Anna 95
 Āboliņš J. 36
 Ādamsons Ēriks 101, 116
 Alunāns Juris 22
 Anderšs 190
 Aristotelis 170, 179
 Arnis E. 43
 Augustīns 73
 Ausējs L. 95
 Avenāriuss Rihards 28, 30, 42–44,
 49–69, 75, 77, 78, 143, 153–156,
 159, 161, 162, 164–166, 168–170

 Balodis K. 26
 Balodis F. 30
 Bārda Fricis 21, 37, 85, 88
 Barklejs 200
 Baumgartens 193
 Baženovs G. N. 18
 Behterevs 51
 Benders H. 96
 Bergsons Anri 70, 71, 76, 88, 98
 Berks 214
 Bernupe M. 107, 126
 Bēthovens Ludvigs 107, 123
 Binē 93, 95
 Blaumanis 88
 Blesse E. 23
 Bobertāgs 93, 95
 Bodlērs Šarls 38
 Borovskis 181, 187, 188, 191
 Brante Lilija 16
 Brentāno Francs 28, 42, 45, 46, 50,
 58, 64, 72, 76+, 102
 Bruno Džordāno 9, 73, 84
 Bružs B. 94, 95, 98
 Buceniece Ella 42, 150
 Bucenieks Herberts 6
 Bucenieks Imants 6
 Buduls H. 95

 Cant's (Kandt) Richards 180
 Cedlics (Zedlitz) 198
 Celms Teodors 10, 29, 42, 44, 46,
 68, 69, 71, 72, 75, 76, 83, 85, 95
 Cera Ināra 5, 10

 Čaikovskis Pēteris 107
 Čehovs Antons 38
 Čelpanovs G. 18

 Dāle (dz. Eversa) Tekla 15, 136
 Dāle Agris 15
 Dāle Ansis 15
 Dāle Ilze 15, 136
 Dāle Irēna 5, 15, 150
 Dāle Jānis 15
 Dāle Juris 5, 15
 Dāle Karlīne 17, 134
 Dāle Kārlis 35, 134, 138
 Dāle Karmena 15, 136, 138, 148
 Dāle Kornēlija 15
 Dāle Māris Auseklis 15, 136, 138,
 148
 Dāle Mintauts 15
 Dāle Modris 15
 Dāle Sibilla 15
 Dāle Viktors 15, 37
 Dāle-Ķeniņa Austra 15, 16, 37, 148
 Danto A. 41
 Dekarts Renē 32, 51, 73, 160, 189, 190
 Delēzs Ž. 43, 52
 Dirkheims E. 50
 Dišlers K. 23
 Dostojevskis Fjodors 37, 85, 88
 Drišs Hanss 44, 97
 Dubičers 96
 Džeimss V. 50, 55

 Elsners 209
 Endzelīns Jānis 26

- Epikūrs 73
 Eukens R. 44
- Faihingērs 222
 Fehners Gustavs 50, 87
 Felsbergs Ernests 23, 26, 27
 Fēts 120
 Fihte J. G. 18, 190, 222
 Flečers 24
 Freids Z. 47, 50
 Frīdrihs Lielais 194, 196
 Frīdrihs Vilhelms I 183
 Frīdrihs Vilhelms II 204
 Frīdrihs Vilhelms III 191
 Frosts Valters 29, 30, 67
- Galilejs Galileo 9
 Garve 200
 Gēte 17, 88, 106
 Gorbačovs Mihails 18
 Gorgijs 165
 Grīns (Green) 209
 Grīva M. 95, 96
 Gulbis A. 90
 Gulbis F. 23, 95
 Gusakovs A. 33
- Hagens 209
 Hamans 200
 Hartmanis Eduards 47
 Hartnohs 199
 Hātčesons 214
 Hefdingērs Haralds 53
 Hēgelis 78, 82, 84, 190, 222
 Heidegers Martins 9, 10, 46, 104
 Heidenreichs Š. 185
 Heilsbergs 189
 Helmholcs Hermanis 50, 51
 Hendelis 123
 Herbarts 190, 222
 Hercs Marks 198
 Herders 192, 200
 Hippelis 183
 Hippels 209
- Hodlērs F. 119
 Hofmeisters 191
 Holls Stenlijs 51
 Hūlzēns Frīdrihs 190, 191
 Huserls Edmunds 19, 29, 30, 45–48, 50–53, 55, 56, 58, 61, 64, 68, 72, 75, 76, 80, 81, 102, 104, 222
- Ibsēns 37, 123
 Ingardēns R. 53
 Ivbule Dagnija 2, 6
- Jahmanis 205
 brāļi Jahmaņi 209
 Jakobijs 209
 Jāne Arta 2, 6
 Jirgens J. 36
 Jirgens R. 95
 Johansons Andrejs 37, 143
 Jūms 153, 154
 Jurevičs Pauls 10, 76, 77, 85
- Kadeks M. 33
 Kalvins 73
 Kancāns V. 114
 Kants Ansis (Hans) 180
 Kants Barbara 206
 Kants Imanuels 29, 32 55, 57, 68, 84, 88, 101–103, 105–129, 140, 143, 157, 177–222
 Kants Johans Georgs 180–182, 189–222
 Kants Johans 180
 Kants Johans Heinrihs 180 197, 198
 Kants Anna Regina 180–182
 Kants Regina 180
 Kasparsons 21, 25
 Keizerlinga 191
 Keplers 193
 Ketels 51
 Kilpe Osvalds 51
 Kirhenšteins A. 24, 25
 Kirkegors Sērens 82
 Kleists 88

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Knutcens Mārtiņš 186–188, 190
 Kohens 127, 222
 Kons J. 29
 Konts O. 43, 47, 50, 64, 153, 154
 Koperniks 215
 Korfs 193
 Kovaļčuka Svetlana 120
 Krauss 209
 Krauze K. 87
 Krūza Kārlis 20
 Krūzijs 193
 Kūle Maija 2, 5
 Kundziņš K. 23, 25
 Kunstmanis P. 95
 Kūzas Nikolajs 87

 Ķeniņš Agris
 Ķeniņš Atis 15, 37
 Ķeniņš J. 67
 Ķēniņš Jānis 10
 Ķeniņš Kings Gundars 15, 148

 Laizāns Pēteris 41, 89
 Lampe Mārtiņš 206, 208
 Lapiņa Zaiga 42
 Lapiņš Jānis 21
 Laplass 195
 Lasmane Skaidrīte 42
 Lašeljē (Lachelier) 222
 Lautenbahs J. 23
 Lauva E. 95
 Leibnics Gotfrīds 47, 71, 73, 74,
 76, 98, 155, 161, 162, 182, 186,
 187, 189, 190, 193, 213, 214
 Lejiņš P. 25
 Lemāns 51
 Lībmanis 222
 Liepiņa M. 94, 95
 Liepiņš A. 23
 Lindbloms 181
 Lips Teodors 19, 121
 Loce 222
 Loks Dž. 73, 187
 Lopatins Ļevs 71, 76

 Lotce H. 47, 71, 76, 161
 Lūmans N. 10

 Ļeņins V. 58

 Mahs E. 52, 54
 Malbranšs 87
 Mauriņa Zenta 54, 55
 Meierovics S. 19
 Meimans 91, 93
 Mendelsons 200
 Menšings Gustavs 44, 96
 Merčisons K. 30
 Merlo-Pontī M. 46, 52
 Mikelandželo 88
 Mills Dž. St. 43
 Minsterbergs 93
 Mocarts 88, 120
 Molotovs 33
 Mopasāns 38
 Moterbijs (Motherby) 209
 Moterbijs jaunākais 209
 Mucenieks Edgars 5
 Murevskis A. 107

 Natorps 222
 Neureiters F. 93–95, 97
 Niče Fridrihs 9, 41, 50, 88, 106
 Nomals P. 25

 Ņūtons Ī. 73, 187, 188, 190, 193,
 195, 214

 Osis Jēkabs 23, 26, 36

 Paukulis E. 23
 Pauls Žans 179
 Paulsens 114, 222
 Peļše R. 36
 Pinna Baidžo 49, 58, 59
 Pitagors 37
 Plāķis 27
 Platons 73, 76, 84, 179
 Plotīns 87

- Po Edgars 38
 Poruks Jānis 18, 19, 37, 85, 87
 Priedīte Aija 42
- Rainis 89, 106
 Rasels Bērtrands 74
 Reinholds Kārlis 200
 Renujē (Renouvier) 222
 Reušs 209
 Reutera Anna Regina 180
 Rībentrops 33
 Rikerts 222
 Rīls 222
 Rinks 181
 Roršahs 95
 Rosolimo 95
 Rothakers Ēriks 44, 96
 Roziņš F. 24
 Rudzītis Rihards 101, 118
 Rufmans 209
 Rumba Edgars 15
 Rūnkens (Ruhnken) Dāvids 185
 Ruso 109, 214
 Russo 193, 210
- Saulietis 88
 Siliņš Jānis 31, 42
 Simons 93
 Skalbe Kārlis 88
 Sniķeris P. 25
 Sokrats 9, 84, 179, 213
 Solovjovs Vladimirs 18, 31, 38,
 76, 85–87, 113, 143
 Spensers H. 43, 47, 64, 153, 154
 Spinoza Baruks 73, 84, 155, 179
 Starcs P. 23
 Stūrītis Andrejs 101, 123, 129
 Svedenborgs 196
 Svetlovs V. 35
- Šeftsberijs 214
 Šekspīrs Viljams 106
 Šēlers Maksis 19, 68
 Šellings 190, 222
 Šifferts 184
- Šillers 88, 106, 201, 202
 Šlēgelis F. 18, 85
 Šmidts 26
 Šopenhauers A. 101–103, 222
 Šopēns 120
 Šrēters (Schröder) 198
 Šteina Edīte 53
 Šterns V. 91, 93
 Štumpfs Karls 46
 Šulcs Francis Alberts 182, 183,
 185–188
 Šulcs Lotārs 101, 118
 Šuppe 222
 Švalbe J. 116, 120
- Tentelis A. 23, 95
 Tēraudkalns Valdis 2, 5
- Vaitheds Alfreds 72–74
 Valdens Pauls 25
 Vasianskis 206, 207
 Vēbers Ernsts Henrihs 50
 Vēbers Makss 50
 Vecvagars Māris 5
 Vergīlijs 189
 Vēvere Velga 2, 5
 Viese Saulcerīte 11, 42
 Viherte 96
 Vilde J. 95
 Vindelbands 116, 122, 123, 126, 222
 Vitgenšteins L. 10
 Vlomers 188, 189
 Volfs Kristjānis 182, 186, 187, 193,
 213, 214
 Volners 203, 204
 Vundts Vilhelms 50, 78, 79, 222
 Vunts Vilhelms 50, 51, 55, 58, 87, 91
- Zālite Pēteris 10, 29, 30, 42, 53, 180,
 222
 Zigvarts Kristofs 19, 83
 Zimmels G. 50
 Zommers Manfreds 51, 52, 56
- Žakovs Kalistrats 120

**Pauls Dāle: God and
“Philosopher’s Case”**

Summary

Pauls Dāle (1889-1968) is one of the first professional Latvian philosophers and ranks among the most influential ones. He is also the progenitor of psychological research in Latvia in the 20th- 30th of the last century and a founder-father of the University of Latvia. The life and work of Pauls Dāle is a typical reflection of the history of the Latvian statehood – the initial events leading up to it, the establishment of a national, independent state, the abrupt occupation and persecution of the intellectual elite during the soviet regime. Dāle was educated in Riga, later attended University of Moscow, Faculty of History and Philosophy (1908-1914) and was promoted to work there at graduation. From 1913 to 1914 served as private teacher in Switzerland and attended lectures in Geneva University (it is here, in all probability, that he became interested in the ideas of Richard Avenarius). After returning to Moscow, he became an assistant at Moscow Institute of Experimental Psychology and worked under G.Chelpanov on “T.Lip’s teaching about empathy” and “Ch.Sigwart’s teaching about Existential Propositions.” In 1917 Dāle returned to Latvia (in this time Latvia was still a province of Russia) and continued his carrier as a school teacher. When Latvia gained independence and The Republic of Latvia was proclaimed (1918), Dāle was appointed to the post of the chairman of the Founding Committee of the Higher School (University) of Latvia. This resulted in the formation of a European-type University of Latvia (1919). Dāle became docent of the University and started reading courses in philosophy and psychology. In 1927 Dāle obtained his Doctor of Philosophy degree for the work “Critical Appraisal of the Psychological and Philosophical Views of R.Avenarius”, and ever since the amalgamation of psychological and philosophical research became the hallmark of all his theoretical endeavours. From 1927 to 1940 Dāle was a professor of philosophy and psychology at the University of Latvia, being also Director of the Laboratory (later Institute) of Experimental Psychology. At this time Dāle was participating at many international congresses of philosophers and psychologists in Prague, Paris, Berlin etc. He was also a research associate for Latvia of USA journal (ed.C.Murchison) *Psychological Register* and a board member of philosophical journal *Philosophia* (Beograd).

During this period Dāle published several books : “R.Avenarius’ pshychologisch-philosophische Anschauungen” (1928), “Introduction to Philosophy” (1928, which was the first systematical overview of philosophy in the Latvian language), “The Problems of the Spirit” (1935, in Latvian), “Immanuel Kant” (1936, in Latvian), “Is Ilga Ķ. Capable of Mind-Reading? Experimental Research of the Latvian “Wunderkind” (1939, in Latvian), “Some Thoughts about Humans and Spiritual Culture” (1944, in Latvian).

In his philosophical conception Dāle attempted to join together various – even diverse – philosophical and psychological trends into a single all-embracing structure of spiritual experience, which he called the conception of “energetical idealism”

Dāle has extensively commented on psychological themes: teaching of empathy of T. Lips, W. Vundt’s understanding of the subject of psychology; he has referred to W. James, O. Külpe, F. Brentano; he has also dealt with the French school of psychologists – Janet, Ribot, Binet etc. Dāle’s philosophical interests have revolved round the teaching of I. Kant also – Plato, G. Leibniz, H. Bergson, E. Husserl, Russian philosophers V. Soloviov, L. Lopatin, F. Dostoyevsky, pantheistically inclined Latvian writers Poruks, Bārda, etc.

Dāle’s versatile philosophical interests have issued in two mutually interdependent trends of thought. First of all, it is “energetical idealism”, which he connects with two principles – the real, i.e. – energy as dynamic psychic and physical element of reality and – the ideal, i.e. – the Logos, or reason, or idea. Both principles become synthetized in the spirit, but the essence of the spirit resides in deliberate creativity. God is the Absolute Spirit, obtains of the maximum power of creativity; yet the creation of the world is unceasing – it is carried on by the humans. This conception is advanced by Dāle under title of pantheism, which is a peculiar synthesis of pantheistic and theistic stances. This is a view postulating the world as being *within* God, and presenting God as permanently acting and manifesting Himself in the world, not being identical with it. Dāle mentions as progenitors of pantheistic view Plotinus, Nicolaus of Cusa, Malbranche, G. Fehner, and especially German philosopher Karl Krause – author of the term. The Prime Creative Force, the Living Primevality differentiates in various substantialized forces.

Dāle considers the human soul to be one such entity, radiating from the Divine Primeval Force and developing in diverse ways so as to accomplish the fullness of creative life. The active force and the absolute goal of Being comes from God, but conscious striving towards that goal is the act and activity of a free will of intelligent

beings. This goes to explain the problem of the evil, for God is not the source of evil; it is the result of individual egoistic wills and acts.

Dāle actually considers the notions of “soul” and “consciousness” as being identical, so as to – like F.Brentano, but as against E.Husserl and T.Celms – would be in a position not to accentuate the role of “I” within the structure of soul-body. He prefers to consider it on several levels of the relational unity: soul-body, microcosm- macrocosm, psychic-physical, spirit-matter, individual monad-absolute monad, the conscious and the unconscious. Dāle, much like R.Avenarius and E.Husserl, was looking for new ways to overcome the traditional division between spirit and matter, essence and existence, the physical and the psychic, between the subjective and objective. He found the solution in the notion of the “soul”, which is, according to him, a substance and also a kind of spiritual activity. Thus he proposed to consider the soul as a dynamic substance, to be distinguished from the classical understanding of substance as an unchanging substratum: “The activity of the soul is a kind of immaterial light and energy radiating and acting through the prism of the brain.” Dāle’s approach is comparable to modern findings of brain-research. He did not separate the activity of the brain from that of the soul. He did not fully accept neither the reductionism of Husserlian phenomenology, nor the phenomenalism of R.Avenarius, that postulated equality between the psychic and physical. At the same time the specific causality and activity of the soul-consciousness Dāle does not infer from theology, but from philosophy, psychology, literature, and from teachings obtaining of slightly irrational character- e.g. the cosmic love idea of Russian thinker V. Soloviov. The author of the present monograph comes to the conclusion that Dāle has attempted in his conception of “energetic idealism” to synthesize several approaches known in the history of philosophy and in modern thought. First of all he keeps the Aristotelian notion of activity which is a reality; secondly – he involves also the Bergsonian ideas of creative evolution and the consciousness-body relationship (according to present-day non-spiritual interpretation of Bergson). Thirdly – Dāle acknowledges the Husserlian idea about the intentionality of the mind, or the conscience-soul causality in his terminology. In the fourth place – Dāle approves of the F.Brentanos’ accentuation of the importance of perceptual acts; and in the fifth place – he accepts Leibnizian idea about the monadic structure of the Universe, in order to attempt to substantiate a nonmechanical metaphysical cosmology, in other words – to acknowledge the importance of the macro-world within philosophical cogitation – an aspect which is of particular topicality today. In general, Dāle’s synthetic approach to philosophy may be qualified as an attempt to

emphasize the primacy of ontological as against the gnoseological aspects of cogitation. Another topical problem of the present time, which had been tackled by Dāle is the question of the relationship between the conscience (mind, or the psychic) and the soul. Here we can notice several incipient phenomenological solutions. In trying to identify the subject-matter of theoretical psychology, Dāle systematizes various approaches to the subject. He distinguishes six ways of defining psychology. Among them those that define psychology as a science about the soul (Catholic trends), about psychic phenomena, phenomena of the mind (British psychologists), about inner [interior] experience; those that approach the subject-matter from the point of view of the individual (Avenarius, Mach, Külpe, Wundt) and the sixth way, approved by Dāle – psychology as a science about the psychic, about the life of the soul.

It is obvious that Dāle identifies the psychic factors, those concerned with the soul with the actual consciousness, yet – in distinction from Wundt – he augments these factors with the unconscious, with what exists outside consciousness. In structuring the contents and processes of the psychic life Dāle distinguishes also between the intentional and non-intentional processes: “Perceptions are considered to be non-intentional acts, we do not grasp the thing in them. If we have feeling of joy, we have joy about something. This will be the facet concerned with the thing”¹⁹. Dāle has developed a variety of distinctions, types of analyses, comparisons used throughout his psychological and philosophical writing. These are used to substantiate his idea of the soul as the creative centre of consciousness, which is defined by him in the following way: “It is the relatively unchanging and sustained bases, or creative immaterial substance serving as the source of the changing and discontinuous processes of consciousness and of the latent, hidden elements of the subconscious, that is capable to perceive, to apprehend, to think, to feel, to yearn and to wish”. This creative capacity of the soul in Dāle’s philosophy is not so much used for the justification of God’s sovereignty, as for the accentuation of the possibilities of human development. It is intended to increase spiritual and social self-esteem. Reason and knowledge are not the only marks of the “crown of creation”; much more so are the movements of the soul, which make us sensitive and creative; makes us different and mindful of the presence and needs of others.

This kind of creative, productive work of Dāle continued up to the soviet occupation of Latvia in 1940. During the first months of the occupation Faculty of Theology and Department of Philosophy of Faculty of Philology and Philosophy were liquidated. The University was re-named into Latvia State University. Most of the Latvian

intellectuals, including academic staff of the University, went into exile. Due to family situation and partly also due to his religious conviction, Dāle remained in Latvia. In 1940 Dāle was fired from his position in the Faculty and also in the Institute of Psychology. In 1941, however, Dāle was appointed part-time professor at Faculty of History and Philosophy and part-time lecturer at Faculty of Economics and Law. With the beginning of the fascist occupation Dāle's situation did not improve. He had to declare to the University authorities, that both he and his wife are not of Jewish extraction. Thus the Latvian professor came into position that may be described – in analogy with Heidegger's situation – "the philosopher's case."

In 1944 when the soviet regime was re-instituted in Latvia, Dāle was afforded an opportunity to work at the University, but his former academic degree was disregarded. He was required to study Marxism-Leninism and was forced to relinquish his previous views and philosophical position by making a written statement to that effect. Thus, the "bourgeois professor" signed "Elements of self-criticism." It is obvious that Dāle was required to deny all the elements of his philosophy – soul, spirit, idealism, psychic, subjective introspection, etc. It is noteworthy that this text – "Elements of self-criticism" relinquishes all but one element of his former position – and that is God. At first this omission passed unnoticed, yet four years later a new wave of repression followed. In 1948 Dāle was released from his position in the University with the following motivation: "In 1944 with the re-establishment of the soviet power, Dāle was offered an opportunity to lecture in the University. During the first years of work he studied the classical works of Marxism-Leninism, and the University authorities were convinced that he will successfully relinquish the idealist and theistic point of view, however, this was not the case." It is significant that during the whole period of soviet rule Dāle did not publish a single scholarly work, which testifies to his academic and human decency.

In 1953 Dāle became a research assistant at the Department of Dictionaries of the Institute of Language and Literature, Latvian Academy of Sciences. Here he worked till his retirement. He died in 1968, and his name has been practically erased from the cultural history of Latvia.

The present monograph is the first extensive research on the life and work of the outstanding Latvian philosopher, offering analyses within the context of European philosophy – of his published and unpublished works and of the archival materials. It bespeaks of the present significance of the philosophical and psychological heritage of professor Pauls Dāle.

Izdevējs: LU aģentūra "LU Filozofijas un socioloģijas institūts"
Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1940,
tālr. 67229208, fakss 67210806
www.fsi.lv e-pasts — *fsi@lza.lv*
Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0521